

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Yıl: 1999
Cilt XVIII Sayı: 1-2

Uludağ Üniversitesi Basımevi - 2002

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: XVIII Sayı: 1-2 Yıl: 1999

Derginin Sahibi

U.Ü. İ.İ.B.F. adına : Prof. Dr. İsmail EFİL

Editör

Prof. Dr. Mehmet ASLANOĞLU

Dergi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ASLANOĞLU

Prof. Dr. Yusuf ALPER

Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN

Prof. Dr. Tayyar ARI

Doç. Dr. Mircan YILDIZ

Yard. Doç. Dr. Gül EMEL

Yard. Doç. Dr. Sertaç SERDAR

Araş. Gör. Dr. Adnan GERÇEK

Dergi Sekreteryası

Araş. Gör. Dr. Adnan GERÇEK

Araş. Gör. Aşkın KESER

Araş. Gör. Tolga DEMİRBAŞ

Araş. Gör. Gökhan ŞENOL

İletişim Adresi:

Uludağ Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dergisi Yayın Kurulu

16159 Görükle / BURSA

Tel: (0224) 442 89 41-48

Fax: (0224) 442 89 49

E-mail: iibfdergi@uludag.edu.tr

URL: <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/>

ISSN: 1301 – 3386

© Copyright: Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 2002

Basım Tarihi: Haziran 2002

Dizgi: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Baskı: Uludağ Üniversitesi Basımevi

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: XVIII Sayı: 1-2 Yıl: 1999

İ Ç İ N D E K İ L E R

Serpil AYTAÇ:	Performansı Arttırmanın Bir Yolu Olarak NLP Tekniği.....	1
Gülay COŞKUN KASAP:	İşletmelerde Kalite, Çevre ve İş Güvenliği Entegre Sistemleri	9
Gülay COŞKUN KASAP:	Türkiye'deki Kobi'ler ve Gümrük Birliği Bariyerleri	15
Reyhan LEBA:	Türkiye'de Belediyelerin Ekonomik Girişimleri ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar.....	25
Ayşe OĞUZLAR:	Parametrik Olmayan Basit Doğrusal Regresyon Analizi.....	33
Ayşe OĞUZLAR:	Hotelling T ² Grafiği ve Bir Uygulama	45
Aysu SERDAR:	Ülkemiz Açısından Gümrük Birliği Sürecinde Ücret Seviyesinin Önemi ve Sosyal Damping	57
Sait Yüksel KAYGUSUZ:	Kalitesizliğin Önemli Bir Boyutu: Kalite Maliyetleri.....	63
Mag. Krystyna BACKIEL:	Financial Insurance In Poland - Prospects For The Xxi Century	73
Fusun ÇINAR:	Organizasyonlarda Çağdaş Bir Yaklaşım: Yetkilendirme (Empowerment)	79
Veysel BOZKURT:	KOBİ'ler ve Elektronik Ticaret	93
Ayşe ÜNAL:	Özürümlerinin İstihdamı	105

Rahmi YAMAK & Yakup KÜÇÜKKALE:	İmalat Sanayiinde Kar Maksimizasyonu: Türkiye Örneği, 1950-1993..... 111
Erkan IŞIĞIÇOK:	Türkiye’de Enflasyon’un Varyan-sının Arch ve Garch Modelleri İle Tahmini..... 121
Ömer TORLAK:	Kar Amaçsız Kuruluşlar Olarak Yerel Yönetimlerde Ahlaki Sorumluluk 147
Gülay COŞKUN KASAP:	Electronic Data Interchange (EDI) Supports Jit Purchasing 157
Mihriban ŞENGÜL:	Kamu Yönetimine Güven Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin Geçirdiği Süreç Üzerine Bir İrdeleme 163
Osman ATAY:	Örgütlerde Zaman Yönetimi ve Kahramanmaraş Tekstil Sanayinde Bir Uygulama 177
Mag. Krystyna BACKIEL:	New Methods Of Selling Financial Services - Prospects For The Future 189
Aşkın KESER:	Küreselleşme Sürecinin Sendikal Hareket Üzerindeki Etkisi..... 195
Muhsin KAR & Mehmet TUNÇER:	Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme : Teorik Görüşler, Ampirik Sonuçlar ve Yeni Gelişmeler 209

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 1-8.

PERFORMANSI ARTTIRMANIN BİR YOLU OLARAK NLP TEKNİĞİ

Doç. Dr. Serpil AYTAÇ*

ABSTRACT

NLP is a set of mental techniques. To be psychologically healthy, to live harmoniously standing on both feet firmly on the ground is not only an honorable and fulfilling objective, but also a necessary condition for every person who desires to go even further: seeking the challenge of living in the pre-sensorial dimension. This technique, encourages the professional success as well as personal happiness and self-respect.

Anyone who has ever worked with NLP methods knows how powerful they are in the fields of communication, therapy, personal development or mental control. If the trainer is competent, substantial achievements can take place on many levels.

Nlp is an essential model of excellence and achievement for progress in all kinds of careers. It is a set of guiding principles, attitudes, knowledge, skills and techniques.

GİRİŞ

Her insanın kendine özgü düşünce ve davranış biçimleri, duyguları, tutum ve inançları, değerleri bulunmaktadır. Dış dünyadan edindiğimiz deneyimler, beş duyumuzla bir süzgeçten geçirilir ve bu içsel duygular sayesinde de hedeflerimizin şekillenmesine yansıtılır.

Anlama yeteneğimiz ile bilincimizin kapsamı içinde olan bütün algılar, beynimize sinir uçları aracılığı ile ulaşır. Dil ise, gerek düşüncelerimizi denetlemede, gerekse diğer insanlarla iletişimimizde çok önemli bir rol

* Uludağ Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

oynamaktadır. Beynimiz, bunların sonucu olarak kişisel tavırlarımızı bir bilgisayar gibi programlayarak hayata geçirir.

Her insan, anlama, düşünme, yorumlama ve davranma yeteneği ile mükemmel olma ve gerçekleştirmek istedikleri hedeflerine ulaşma yönünde çaba sarfeder.

Kişisel mükemmelliği yakalamanın bilimi ve sanatı olarak adlandırılan NLP kavramının temeli, bireyin bazı sağduyu ilkelerinin yanı sıra, “iyi yaptığım bir şeyi nasıl yapıyorum?” “onu nasıl daha iyi yapabilirim?” “başkalarında hayranlık duyduğum becerileri nasıl kazanabilirim?” gibi soruları cevaplandırabilmesine dayanmaktadır.

NLP, gözlenebilir ve gözlenemeyen davranışlarla sınırlıdır. Görülebilir davranışlarımızın yanı sıra düşünce biçimimizi, yani tüm deneyim ve eylemlerimizi kontrol eden zihinsel süreçleri de içerir. İnsanın motivasyonunun tüm yapısıyla ilgilenecek, bir davranışla sonuçlanan düşünce süreçlerini, duygularını ve inançları şekillendirmeye çalışır. Özellikle de başkalarıyla olduğu kadar, kendimizle kurduğumuz iletişimle ilgilidir. (Alder s.3)

NLP NEDİR?

Neuro (nöro)- Linguistic (linguistik)- Programming (programlama) ; bir diğer ifade ile Beyin Dilini Programlama olarak tanımlanan NLP, insanları anlamak ve etkilemek için oluşturulan psikolojik yetilerdir. İnsanların nasıl mükemmel performans verdiklerini inceler. Kişinin bildiklerinden daha fazla esneklik, yaratıcılık ve daha fazla özgür davranışlar kazanması için kişiye fırsatlar sağlar. (Aslan &Doğueli)

Bu teknik birkaç yıldır var olmasına karşın hızla gelişmiştir ve bugün Yönetim ve Eğitim gibi alanlarda fazlasıyla ilgi uyandırmaktadır. NLP, 1960 lı yıllardan beri ortaya çıkan insan iletişimi hakkında bilginin en önemli sentezini oluşturmaktadır.

NLP ilk olarak 1970 li yılların başında psikolojiye ilgi duyan Matematikçi Richard Bandler ve Dil bilimci John Grinder’ in kendilerine sordukları basit bir soruyla başlamıştır. “sadece herhangi bir uzmanlık becerisine sahip bir kişi ile, aynı beceriye sahip olmasına rağmen konusunda daha üstün olan birisi arasındaki farkın nedeni nedir?” (What is nlp?)

Bu basit soru insanların dünyayı nasıl algıladığı, nasıl düşündükleri, hissettikleri, beceri ve davranışlarını nasıl organize edebilecekleri konusunda bir model oluşmasına yol açmıştır. Bu model, bazı tekniklerle kişilere tutum, bilgi ve becerilerde değişimler yaratacak yol gösterici prensipler ortaya koymuştur.

Amerikalı Grinder ve Bandler' in amacı, başarılı terapistlerce kullanılan iletişim davranışı modellerini tanıtarak, daha sonra başkalarına aktarılabilmesini sağlamaktı. Onların ilk çalışmaları, kuramdan çok, daha iyi iletişim, hızlı öğrenme ve herhangi bir alanda kişisel başarı için kullanılabilcek bir model geliştirmektir. NLP nin ilk çalışmalarına önemli bir katkı ise, antropoloji, psikoterapi, biyoloji ve sibernetik alanında çalışan İngiliz antropolog Gregory Bateson tarafından yapılmıştır. (Alder,s.18)

NLP, insan organizmasında şaşırtıcı bir bilgisayar olan, fakat insanların onu nasıl kullanabilecekleri hususunda bir bilgisinin olmadığı beyinlerini nasıl kullanılabileceğini öğretir. Etkin iletişimi, kişisel gelişimi, değişimi ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için modeller ve stratejilerden oluşur. Bu nedenle de yönetim ve eğitim alanında sıkça kullanılmaktadır.

NLP nin açılımına baktığımızda, Nöro, Dilbilimi ve Programlamanın ne anlam ifade ettiğini açıklamamız gerekmektedir.

Nöro; Beynimiz ve tüm duyu organlarımızı kullanarak dünyayı nasıl algıladığımızla, neler hissederek yaşadığımızla ve bunları aklımızda nasıl canlandırdığımızla ilgilidir. Düşünmeye ve algılamaya, yani herhangi bir davranışın temelini oluşturan beyinsel süreçlere ve sinir sistemine yapılan bir göndermedir. (Aslan&Doğueilli) Özet olarak bu kavram ile görme, işitme, hissetme, tatma ve koku alma gibi duyuşal nörolojik süreçler kastedilmektedir.

Dilbilimi; Dil kullanımımız, hayata bakışımızı sözcüklerle nasıl şekillendirdiğimizle, nasıl yansıttığımızla ilgilidir. Dil olmadan bilinçli düşünceyi zihinde canlandırmak zordur. Düşüncelerimizi ve onları ifade etme şeklimizi değiştirebilirsek, davranışlarımızı da o oranda değiştirebiliriz.

Programlama sözcüğü ise kendimizi farklı, yeni, olumlu şekillerde düşünmeye, konuşmaya ve yeni davranışlar edinmeye sevk etmektir. Bir diğer ifade ile programlama ile davranışta ve sonuçta arzu edilen değişiklikleri gerçekleştirmek için duygular ve inançlar dahil olmak üzere düşüncelerimizi düzenleme biçimimiz kastedilmektedir. (Alder.s.12)

NLP nin başlıca amacı, insanların daha etkili bir biçimde iletişim kurmasına yardımcı olarak, kişisel ve kişilerarası iletişimde mükemmelliği yakalamaktır. Herhangi birinin, iletişim, terapi, kişisel gelişim veya zihinsel kontrol alanlarında başarılı ve güçlü olmasını sağlar. (Bernard, s.6)

KİŞİSEL YAŞAMDA NLP NİN YARARLARI

İnsanların yaşamları süresince ne istedikleri, önemli sorulardan birisidir. Genelde insanlar, istemedikleri problemler üzerinde odaklanmaya eğilimlidir.

NLP , insanın amaçlarına kısa sürede ulaşması ve problemlerine çözüm getirmek için hedefler oluşturmasını sağlar.

İnsanların başarılarının çoğu, etkili bir iletişim yeteneğine bağlıdır. Diğerleriyle etkili bir iletişim kurma yeteneğimiz ve onların nasıl düşündüklerini anlamak, yaşamımızın kalitesini yükseltir. NLP, insanların güçlü bir iletişim becerisine sahip olmasına yol açar.

NLP, herhangi bir şeyi sunarken veya insanlarla iletişimde bulunurken tümünden uyumlu ifadenin (congruence) kullanılmasını önerir. Zihinsel uyum iç huzuru; Fiziksel uyum ise sağlığı temsil eder. Uyum aynı zamanda mükemmel ilişkiler kurmak için elde edilmesi gereken bir beceridir.

Tümünden uyumlu ifade için örneğin, kullandığımız ses tonunun, el, kol, vücut hareketlerinin, bir diğer ifade ile beden dilinin ve sözcüklerin (içeriğinin) tümünün aynı mesajı verecek tarzda anlam taşınması gerekir. İletmek istediğimiz mesaj ile mesajı iletme tarzımız birbirine uyumlu olup birbirini desteklemelidir. Böylece karşımızdakine mesajı iletirken, tarzımızdaki heyecan ve inanç, dinleyicilerde bıraktığımız güçlü izlenim ve sunumumuzun esas içeriği “ **tümünden uyumlu bir ifade**” içinde olur.

Diğer insanın nasıl düşündüğü ve neler hissettiğini anlamak, başarılı bir iletişimin temeli olan uyumlu ilişkiyi kurma da yaşamsal bir öneme sahiptir.

NLP, tümünden uyumlu ilişkinin nasıl kurulup sürdürülebileceği konusunda yol gösterir. Bu nedenle kişi öncelikle kendine şu soruları sormalıdır.

- Neyi gerçekleştirmek istiyorum?
- Mesajımı iletmenin en iyi yolu nedir?
- Uyumlu ilişkiyi nasıl gerçekleştirebilir ve sürdürebilirim?
- İletmek için en iyi kişi ben miyim?
- Karşımdakiler beni nasıl algırlarlar?

Görüldüğü gibi ne istediğimizi ve arzu ettiğimiz sonucun işimiz ve yaşamımızın diğer yönleri üzerinde nasıl etkisi olabileceğini bilmemiz için, önce kendimizle iletişim (öz iletişim) kurmamız gerekecektir. Daha sonra bir başkasının zihnine girerek olan biteni onların gördüğü gibi görmeliyiz ki ilettiğimiz mesajlar onlar için bir anlam ifade etsin. Eğer bu sağlanmazsa, sunumumuz ne kadar zekice olursa olsun, başarılı olmak mümkün değildir. Bu yüzden başarılı bir iletişim, sözcükler ve gözlemlenebilir davranışların uyumunu gerekli kılar.

Kullanılan araç ne olursa olsun doğru iletişim, yani asıl anlamı bir beyinden diğerine aktarmak, bilinçli bir şekilde nadiren görülebilmektedir. Gerçekten de en ufak bir jest, el, kol hareketi ya da ses tonu, çevremizce kolaylıkla yanlış anlaşılabilir. Örneğin bir Genel Müdürün geçici olarak

işten çıkarmaların ardından personelinin güvenini tazelemeye yönelik özenle hazırlanmış bir konuşması, personel tarafından tamamen yanlış yorumlanmış, amacına ulaşmak bir yana, korku ve güvensizlik yaratıp verimi en alta düşürmüştür. (Alder.s.6)

İsteklerimizi olumlu sözcüklerle ifade etme, bilinçsiz tüm davranışlarımızın yönlendirildiği yer olan beynimize doğru mesajı vermekle kalmaz, kendimizi daha iyi hissetmemizi de sağlar.

Birbirleriyle konuşmakta olan insanlar arasında uyumlu ilişki kurulmasının işaretlerinden biri, aynı fiziksel duruş ve tavırları benimsemeye eğilimli olmalarıdır. Bu durum **aynalama** olarak bilinmektedir. Bu uyuşma, sesin hızı, yüksekliği ve tonun uyuyuşmasına kadar gidebilir. İyi iletişimciler, bilinçli bir anlamda, düşünmeden uyuyuşlar ve bunu birbirleriyle iyi anlaşan insanlarda evrensel olarak gözleyebiliriz.

NLP nin ana teması kişiseldir. Örneğin mükemmellik, sistemlerin ya da organizasyonların mükemmelliğinden çok, insanların mükemmelliği ile ilgilidir. (Bernard.s,36)

Bir insanı neyin motive ettiğini, en iyi sonucu hangi tür iletişimin verdiğini bilir isek, bir grup, departman ya da organizasyon düzeyinde etkili olabiliriz. NLP nin en büyük önemi, attettiği örgütsel etkinin temeli olan bireyi, örgütsel davranışın her yönü açısından temel nitelik olarak ele almasıdır. (Benefits of NLP in your Personal Life,s.2)

Başarılı organizasyonlarda insanlar etkili bir iletişim içindedirler. Karşılıklı mesajlar aktarılır ve bireysel etkinlikten yararlanılır. Vizyon ve değerler paylaşıldığı zaman, insanlar nereye gittiklerini bilirler. Böylece rgtsel yapı ve sistemler, baştan avantajlı olurlar. NLP katkısını insanlar üzerinde yapar. NLP nin etkisi, ister öğrenme, ister iletişim, ister liderlik, isterse hedefe ulaşma ya da sorun çözme alanlarında olsun, her düzeyde değişim meydana getirir. Ancak bu değişim insanda olur.

Kişisel mükemmelliğin bilgisi ve becerisi, tıpkı araba kullanmayı, yüzmeyi ya da kişisel bilgisayarını kullanmayı öğrenmek gibi ğrenilebilmesidir.

Duyguların kontrol altında tutulması kişilerin kontrolünün dışında olsa bile NLP, duyguların nasıl kontrol altında tutulabileceğini de öğretir. Örneğin Pazartesileri genelde kendimizi kötü hissederiz. Fakat düşünce süreçlerini, hissettiklerimizi, duygularımızı inanarak kontrol eder ve güne iyi başlayacağımızı düşünürsek, böylece duygularımızı ve davranışlarımızı da kontrol altında tutabiliriz.

Geçmişteki korkularımızı, istenmeyen duygularımızı kontrol altında tutmak mümkündür. İnançlar, davranışlarımızın geçididir. NLP inançlarımızın nasıl olduğunu gösterir ve eğer benimsiyor isek değiştirmemizi de sağlar.

Kısaca NLP nin yararları şunlardır. (Biçer, s.2)

- Öğrenmeyi etkin kılar.
- Kendimizi ve başkalarının dünyayı nasıl algıladığını açıklar.
- Daha etkin iç ve dış iletişimi geliştirir.
- Bireysel potansiyeli, performansı doruğa çıkarır.
- Bilgiyi daha etkin kullanır.
- Değişimi gerçekleştirir.
- Yaratıcılığı geliştirir.
- Mükemmelliği hedefler ve sürekli mükemmelliği arar.

NLP tekniklerin çoğu, kişinin kendisinin yapabileceği ve rutin yaşamında uygulayabileceği tekniklerdir.

MESLEK YAŞAMINDA NLP NİN YARARLARI

Birçok insan mesleki yaşamlarından memnun değildir. Kendilerine, kariyerlerinde gerçekten istediklerinin ne olduğu sorulduğunda, ne cevap vereceklerini bilememektedirler.

NLP, iş yaşamında bireyin takım yönetme becerisi, sunuş ve liderlik yeteneği, görüşme ve hedef yerleştirme gibi yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunur. (Benefits of NLP in your Professional Life,s.1)

Meslek yaşamında başarılı olmanın, yani hedefe ulaşmanın bir yolu olarak NLP tekniği, ne istediğine yönelik olarak kişinin yürekte inanması ve beyninin iki tarafını da kullanmasına imkan tanır.

İnsan beyni, belirlediğimiz hedefleri sibernetik olarak gerçekleştirirken çok farklı iki çalışma sistemi kullanır. Şey'leri ifade etmek ve onları ayrıntılı olarak düşünmek için (sayılar gibi) sol beynin uzmanlık alanı olan dili, ya da simgeleri kullanırız. Sağ beyin ise, yaratıcı hayal gücü, sezgi ve canlandırma ile ilgilendirilen ve dil sel olmayan temsillerle uğraşır. (Alder, s.77) Vizyon sahibi olmak, bir düş ya da dahiyane bir buluş sahibi olmaktan bahsederken, iş başında olan muhtemelen sağ beyindir.

Spesifik hedefler açısından ne yapacağımız ya da ne elde edeceğimizle ilişkin net bir resim oluşturmak, sağ beynin güçlerinden yararlanmayı gerektirir. Pratikte kuşkusuz beynimizin iki tarafını da kullanırız. Ancak burada söz konusu olan, her iki tarafın da kendi görevlerini sadece diğerinden daha iyi yapmasıdır. Bu yüzden tıpkı günlük işlerimizi yaparken sağ ve sol ellerimizi uyum içinde kullanmamız gibi, beynin iki tarafı da büyük oranda dayanışma içindedir. Kuşkusuz bir taraf diğerine göre daha baskın olabilir. Örneğin çoğu yönetici, yaratıcı olan sağ beyninden çok, mantıklı, ardışık düşünmeye yatkın

sol beyni kullanmaya eğilimlidir. Bunun anlamı, istediğimiz şeyleri gerçekleştirebilmek için beynimizin her iki tarafını da kullanmamız gerektiğidir.

Endişelenmeyi alışkanlık haline getiren insanlar, mesleki yaşamlarında başarısız olacakları düşüncesi ile, içsel zihinde canlandırma tekniği ile en olmayacak senaryolar üreterek kendi geleceklerini yaratabilmektedirler. Her düşünce ve davranış, bir iç ses, duygu ve iç görüntüden oluşur. Düşüncenin karakteri bu iç unsurların kalitesine bağlıdır. Aslında olumlu bir insan, olumlu düşünceler ,Olumsuz insan ise olumsuz sonuçlar üretmektedir. “*Korkulan başa geldi*” cümlesi , günlük dilde kullanılan güzel bir örnektir. Başarılı liderler ve sporcuların dikkat çekici özelliği, başarılarını bir gerçeklik haline gelmeden çok önce zihinlerinde yaşatmalarıdır. (McDermott,s.3) Bu işlem, NLP tekniğinin önemli bir parçasıdır. Zihinsel prova, gerçekten de bir karşılaşmaya hazırlanmak için zihinsel imgelerden yararlanan sporcuların, veya bir toplantıyı yöneten liderin olağanüstü başarılar elde etmesine yol açmaktadır.

Kısaca sağ beyin imgeleri, hedefleri gerçekleştirmemizi sağlayan sistemin parçasını oluştur.

Sonuç olarak NLP, kişilerin düşünce süreçlerini daha iyi anlayarak, alışkanlığa dayalı, çoğu zaman bilinçsiz olan davranışlarını kontrol altına almayı öğreterek, şimdye kadar ulaşılmaması olanaksız gibi görünen hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. İnsanların daha ikna edici olabilmeleri, iletişim konusunda başarılı olmaları, olumsuz inançlar yerine kişileri güçlendirecek inançlar oluşturmaları, kişilerin doğal becerilerini istenildiği zamanlarda kullanabilmesi, bir başka kişide hayranlık uyandıran, kişinin kendisinde olmasını istediği davranış ve becerileri alıp kullanabilmeleri, iş ve meslek hayatlarında kariyerlerini gerçekleştirebilmeleri, kısaca kişisel mükemmelliğin modelini oluşturmaları, NLP tekniği ile sağlanmaktadır.

NLP, organizasyonel insan kaynakları çevrelerinde ilgi gören yeterliliğin ötesinde, mükemmelliği ve ustalığı hedeflemektedir. Zira mükemmellik kalıtımla geçmez, öğrenilen bir olgudur. NLP, davranışta yüzeyin altında kalan değer, tutum ,inançlar ve duyguların yüzeye çıkarılmasıdır. Zorlu bir problemi çözmede bile, bir sorunun çözümü olduğuna inanırsak, çıkış bulma şansımız artacaktır. Bir hedefe ulaşmanın mümkün olduğuna inanmadığımız sürece, o hedefi gerçekleştirmek de mümkün değildir. İnsanın mükemmelliğine ilişkin potansiyel, “inanç gücü” nde yatmaktadır. (Bernard.s.56)

NLP tekniği, bir örgütteki basamaksal herhangi bir düzeye ulaşmaya olduğu kadar, spora, aile yaşamına ve kendini geliştirmeye uygulanabilir. NLP yaklaşımı, geleneksel sorun çözme araçlarından ziyade, yaratıcılığı ön plana çıkararak ses, söz veya içerik ve beden dilinin bir bütün içinde uyumunu , bir diğer ifade ile beynin her iki yönünü de kullanabilmek konusunda bireye öğretiler içeren bir tekniktir.

ÖZET

“Kişisel Mükemmelliğin Sanatı ve Bilimi” ve “Öznel Deneyim Araştırması” olarak adlandırılan **NLP** (Nöro-Linguistik Programlama), bir diğer ifade ile Beyin Dilini Programlama, vasat sonuçlar ya da başarısızlık doğuran eylemlerimiz ile başarı ya da mükemmellik getiren edimlerimiz arasındaki farkı anlamamıza yardımcı olan psikolojik bir tekniktir. Başarıya ulaşmak ve kişisel mükemmelliği yakalamak isteyen insanların değiştirmesi gereken tutum ve inançlarını değiştirmeyi kolaylaştırarak kişisel hedeflere ulaşımı kolaylaştırır. Bu nedenle Yönetim ve Eğitim alanlarında kullanılabilir. Gerek iş, gerekse kişisel yaşamdaki problemleri ve olayları yeniden çerçevlendirmede bu teknikten de yararlanır. Kişilerin basit zihinsel stratejiler benimsemesi (örneğin motivasyon, karar alma, yaratıcılık veya iletişim için) sırasındaki yeniden değerlendirmeler sağlayarak, bu kişilerin başarılı liderler haline gelmelerine de olanak tanır.

NLP, zihinsel becerilerin gelişmesine katkıda bulunan, insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayan davranışlar üzerinde yoğunlaşan bir tekniktir.

KAYNAKLAR

- ALDER, Harry: **Yöneticiler için NLP**, (Çev. Tevfik Ertan) Sistem Yayıncılık: 167, İstanbul 1998
- ASLAN, Gülfem & DOĞUELL, Theresa : **Yüksek Performans Yolu: NLP**, Academy International & Sunley Management Centre ,İnsan Kaynakları Türkiye Buluşması seminer notları, 5 Kasım 1998
- BERNARD, Wolfgang: **NLP And Beyond - The Original Belief Process-**
<http://www/nlp/nlp.htm>, email: wbern@mnetfr
- BİÇER, Turgay: **NLP** , Coats Eğitim Seminerleri Ders Notları, 1998
- McDERMOTT, Lan: **Real Leadership** , <http://www/nlp/real.htm>
- “ **Benefits of NLP in your Professional Life**” <http://www/nlp/professional.htm>
- “ **Benefits of NLP in your Personal Life**” <http://www/nlp/personal.htm>
- “ **ITS- The Global Perspective**” <http://www/nlp/global.htm>

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 9-13.

İŞLETMELERDE KALİTE, ÇEVRE VE İŞ GÜVENLİĞİ ENTEĞRE SİSTEMLERİ

Dr. Gülay COŞKUN KASAP*

I. GİRİŞ

Müşteriye ve ürün kalitesine verdikleri önemi ISO 9000 Kalite Yönetimi Sistemi belgesi olarak vurgulayan firmaların, çevreye ve çalışanlarına olan duyarlılıklarını ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi ve BS 8800 İşçi Sağlığı ve Güvenliği Standartları ile göstermeleri artık mümkündür.

Atıkların atılması veya kazalar sonucu oluşan çevre problemlerinin nedenlerinin kalite ve iş güvenliği nedenlerinden farklı olmadığı görülmektedir. Çevresel problemi azaltmak için kalite, iş güvenliği ve çevresel performansı birbiri ile bağlantılı olarak geliştirmek gereklidir.

II. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ

Toplam Kalite Yönetimi (TKY) felsefesi tüm dünyada yaygın bir ilgi ile karşılanmaktadır. Endüstride rekabet eden kuruluşlar bu yarışta avantajlı olabilmek için TKY'nin temel düşüncesini ve müşteri odaklı prensiplerini benimsemişlerdir. Birçok işletme, bu sayede artan gelir ve kâr, daha az müşteri şikayeti ve daha fazla motive edilmiş işgücüne sahip olma gibi avantajlar elde etmişlerdir.

Sertleşen rekabet ortamında başarı üzerinde etkili olan bir diğer faktörde çevre kalitesi ve sorumluluğunun rekabetçi işletmelerdeki düzeyidir. İşletmeler ekonomik gelişmede çevre kalitesi ve fırsatlar arasındaki ilişkinin artık farkına varmışlardır (Atayeter ve Taslak, 1997: 87).

* Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Günümüzde işletmeler, politikalarını, toplumsal çerçeve içinde yeniden belirlemektedirler. Artık, işletmeleri yönlendiren müşteri istekleri kavramı, kalite ve hızın ötesinde, çevre unsurlarını da kapsamaktadır. Çevre kalitesi de Toplam Kalite olgusu içinde yer almakta ve önemi her geçen gün giderek artmaktadır. Çevre dostu teknoloji ve yaklaşımları olan işletmeler, uluslar arası düzeyde rekabet avantajı kazanmaktadır (Apak, 1996: 144).

Geliştirilen ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları esas itibariyle kalite yönetiminde ISO 9000 serisinin dayandığı ilkeleri benimsemektedir. Bu standartlar, sorunların semptomlarını ele alma yerine, kaynaklarında çözmeye yöneliktir. ISO 9000 ile müşteri ihtiyaçlarının karşılanması, proses kontrolü ve kalitenin sürekli geliştirilmesi amaçlanır. ISO 14000 ile amaçlanan ise müşteri ihtiyaçlarının yasal düzenlemeler doğrultusunda çevre gereksinmelerinin de içerecek şekilde karşılanmasıdır.

TKY ve Çevre Yönetim Sistemi (ÇYS)'nin birbirine olan benzerliği birkaç temel nokta üzerinde yoğunlaşır. Bunlar (Saner, 1996: 29):

- Sürekli Gelişme
- Katılımcılık
- Ölçme ve Değerlendirme
- Gözden Geçirme ve İyileştirme
- Benchmarking (Mukayese) dir.

Görüldüğü gibi ÇYS ile TKY arasında hem prensipte, hem uygulamada bir çok yapısal benzerlikler bulunmaktadır ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedirler. Çevresel uygulamalarda personelin katılımının artması, personele manevi bir memnuniyet verir, yaptığı işte üstlendiği global çevresel sorumluluk yüksek bir motivasyon sağlar ve özellikle “Benim Şirketim” sloganının benimsenmesini kolaylaştırır. Böylelikle çevresel performansın yanısıra, kalite performansı ve verimlilik de dolaylı olarak etkilenir ve işletmenin imajı kuvvetlenir.

Özetleyecek olursak TKY programını başarı ile uygulamanın yolu çevre kalitesi çalışmalarına yer vermekten geçer. Çevresel Toplam Kalite Yönetimi ise, çevresel kaliteye etki eden imalat deneyimlerini ve proseslerini içeren kalite yönetimi prensiplerine uzanır (Green, 1993: 77).

III. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

Sanayileşmenin geçirdiği evrelere bakılacak olursa, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği kavramının çalışan ve işveren arasında dönem dönem farklı

yaklaşımlar sonucu, gizli bir sürtüşme kaynağı gibi algılandığı görülür. İş güvenliği kimilerine göre işverenin tek başına sağlamak zorunda olduğu güvenli bir çalışma ortamı, kimilerine göre ise uyulmadığı takdirde işvereni sadece maddi zarara uğratacak bir yasaklar zinciri olarak görülmüştür. Bu nedenledir ki iş güvenliği uzunca bir süre yalnızca devletin yasal düzenlemeleri kadar gelişebilmiştir. Oysa ki çağdaş işletmelerde “Toplam Kalite Yönetimi” ilkelerine entegre olmuş “İşgüvenliği” kavramı “Kalite” ve “Verimlilik” ilkeleri ile birlikte işletmeyi başarıya götüren üçlü saçayağını oluşturmuştur (Uysal ve Ofluoğlu, 1997: 151). Böylece müşterinin, işgörenin, işverenin ve toplumun beklentilerini hep bir arada karşılamayı hedefleyen Toplam Kalite felsefesinin en önemli unsurlarından birisi haline gelen iş güvenliği;ölçme ve sürekli iyileştirme yaklaşımları sonucu, kayda değer ilerlemeler göstermiştir (Tuvay, 1994: 28-30).

“Önce Kalite” anlayışıyla geliştirilen yeni çağdaş yaklaşımlar ve bunların beraberinde getirdiği örgütlenme modelleri işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarının çözümünde de kullanılmaya başlanmıştır. TKY felsefesini benimsemiş işletmeler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için Toplam Verimli Bakım uygulamalarının getirdiği avantajların bilincine varmışlardır. Başlangıç aşaması “5S” olan Toplam Verimli Bakımın hedeflerinden biri de “Sıfır İş Kazası”dır (Tuncel, 1996: 18-21).

TKY’yi uygulayan işletmelerde iş kazalarında azalma olduğu görülmektedir. Bu kalite ile işçi sağlığı ve iş güvenliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. İşletmelerde iyi bir sağlık ve iş programı uygulandığında moral yükseltmek için bir fırsat oluşturulur. Bu da geliştirilmiş üretkenlik ve kaliteye neden olabilir (Uysal ve Ofluoğlu, 1997: 152).

IV. ÇEVRE VE İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

İşletmeler, uygulamalarında standart enflasyonu yaratmak istemedikleri için entegre sistem kurma yoluna gitmektedirler. Gerçekten ISO 14001 ÇYS ve BS 8800 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Standartları özellikle birbirleriyle çok uyumlu olarak kaleme alınmıştır. Bu uyumun yanısıra, iki sistemin ortak noktaları da çok fazladır. Örneğin, kimyasalların kullanımı sırasında meydana gelebilecek büyük bir dökülme toprağa, su kanallarına veya havaya karışarak çevre kirliliği yaratabilir; aynı dökülme gerekli koruyucu ekipman kullanılmazsa olaya müdahale edecek kişilerin sağlığını da tehlikeye sokabilir. İşte bu sistemler, böyle durumları engellemeye, oluştuğunda da yapılacak işleri önceden düzenlemeye yönelik yaklaşımlar getirmektedir.

İşletmelerin hem sürdürülebilir kalkınma ilkelerini gerçekleştirmesi ham de çalışanlarını kaza ve meslek hastalıklarından korumasında çalışanların eğitimi hayati önem taşımaktadır. Eğitimin yanısıra üst yönetimin tutumu diğer

çalışanların davranışlarını belirleyici niteliktedir. Konunun üzerine yeterli kararlılık ile gidildiğinde, yapılan çalışmalar, üretim ve satış ile aynı seviyede takip edildiğinde, işletmenin çevre ve iş güvenliği performansı kendiliğinden artacaktır (Adoni, 1998: 27)

V. SONUÇ

1996 yılında yayınlanan ISO 14001 ÇYS standardı, kendisinden yaklaşık 10 yıl önce çıkan ISO 9000 standardının geliştirmeye açık yönleri de dikkate alınarak yazılmıştır. Son olarak yayınlanan BS 8800 İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sistemi kılavuz niteliğinde olmakla birlikte bu kılavuz üzerinden belgelendirme yapılması mümkündür. ISO 14001 ve BS 8800 sistemleri de birbirleriyle çok uyumlu olarak kaleme alınmıştır.

İşletmeler uygulamalarında standart enflasyonu yaratmak istemedikleri için entegre sistem kurma yoluna gitmektedirler. Bir işletmede devreye girecek çevre ve iş güvenliği sistemlerinin belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra mevcut kalite sistemine katılmasında yarar vardır. Sistemleri ayrı ayrı yürütmeye çalışmak hem yönetim, hem de çalışanlar seviyesinde bazı dezavantajlar getirebilir. Her şeyden önce üç ayrı sistem olması üst yönetimin sistemler üzerindeki kontrolünü azaltacak ve vakit kaybına neden olabilecektir. Bunun yanı sıra işletmeye tüm sistemleri ile genel bakışı yakalamak zorlaşacaktır. Ayrı sistemler kurmanın ayrıca işgücünü zaman zaman boşa harcama ve gereksiz masraflara yol açma riski de vardır. En önemli faktörlerden biri de üç değişik standart yani üç değişik kurallar zinciri çalışanların bilgi ve kavramları karıştırıp, motivasyonlarını düşürebilir (Adoni, 1998: 26)

Bunun yerine, kalite, çevre ve iş güvenliği ile ilgili işletme kurallarının ortak olarak yazıldığı prosedürler, bu üç konunun işletmede daha iyi koordine edilmesini ve çalışanlar tarafından daha çabuk kabul görmesini sağlayacaktır. Özetle işletmelerde kalite, çevre, işçi sağlığı ve iş güvenliği entegre sistemi oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- ADONİ, N., “Sanayide Çevre ve İş Güvenliği Entegre Sistemleri”, **İSO Dergisi**, Sayı, 388, Temmuz-1998.
- APAK, G., “Çevre Kalitesi ve Sorumluluklarımız”, **Standard**, Nisan-1996.
- ATAYETER, C., TASLAK, S., “Çevre Kalite Yönetimine Sistem Yaklaşımı”, **Standard**, Haziran- 1997.
- GREEN, P., “Environmental TQM”, **Quality Progress**, May- 1993.

- SANER, S., “Toplam Kalite Yönetimi ve Çevre Yönetim Sistemleri”, **Önce Kalite Dergisi**, 1996.
- TUNCEL, F., “Büyük Ölçekli İşletmelerde İşçi Sağlığı ve Güvenliği Organizasyonu”, **Makine ve Mühendis**, Sayı: 435, 1996.
- TUVAY, F., “İş Güvenliği ve Çağdaş Yaklaşım”, **Mühendis ve Makine**, Sayı: 419, Aralık-1994.
- UYSAL, F., OFLUOğLU, G., “Kalite, İş Güvenliği ve Çevresel Performansın Birbirleriyle Bağlantılı Olarak Geliştirilmesi”, **I. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, Ekim-1997.**

TÜRKİYE'DEKİ KOBİ'LER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ BARIYERLERİ

Dr. Gülay COŞKUN KASAP*

I. GİRİŞ

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler), her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de son derece önemli bir yer ve ağırlığa sahip olup, ülke ekonomisinin en dinamik kuruluşlarıdır. KOBİ'ler ekonomik gelişmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarıdır. Ülkenin her yerine dağılmış olduklarından, milli gelirin dengeli bir şekilde yayılmasında etkin rol oynarlar.

Ülke ekonomisinde böyle önemli bir yere sahip olan KOBİ'ler Gümrük Birliği (GB) anlaşmasıyla birlikte rekabet ortamında başarılı olabilmeleri ise bazı bariyerleri aşmaları ile mümkündür.

II. KOBİ'LERİN TÜRK EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kobiler bir yandan kendi başlarına büyüklerle rekabet içinde nihai ürün ve hizmet üretmek suretiyle ekonomik kalkınmaya katkıda bulunurken; diğer yandan da büyük işletmelerin kullandıkları veya yarı mamul girdileri üreterek onların gelişimini tamamlayarak ve destekleyerek katkıda bulunurlar. Böylece ekonomilerde bir yan sanayii oluşturarak büyük işletmelerle bir ortak yaşam kurarlar. Ülkemizde olduğu kadar hemen hemen tüm dünya ülkelerinde KOBİ'ler; sayısal miktar, istihdam hacmi, üretim değeri, gelişmeye olan katkıları, mülkiyetin tabana yayılması, ekonomik açıdan serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisinin ve sosyal bakımdan toplumsal istikrarın temel unsurudur (Doğan, 1995: 44).

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

Ülkemizde toplam olarak, işletmelerin yaklaşık olarak % 98'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır. Toplam imalat sanayii içindeki payları % 96,4 tür. KOBİ'ler toplam istihdamın % 58'ini kapsamaktadır. KOBİ'ler toplam katma değer % 16'lık bölümünü yaratmakta, ortaya çıkan yatırımlardaki payı ise % 26'ya ulaşmaktadır (DİE, 1996).

KOBİ'lerin % 14'ü Organize Sanayi Bölgelerinde, % 38'i Küçük Sanayi Sitelerinde yer alır. KOBİ'lerin teknolojik yapıları incelendiğinde % 59'unun günümüze uygun sayılabilecek teknolojiye sahip olduğunu, % 17'sinin modern teknoloji, % 24'ünün demode teknolojiye sahip olduğu görülmüştür (TOSYOY, 1995: 6).

III. GÜMRÜK BİRLİĞİ VE KOBİ'LER

Son yıllarda ülkemizi yakından ilgilendiren bir konu, ekonomik alanda yaşanan küreselleşme ve bunun sonucu olan Avrupa Birliği (AB) dir. Ankara Anlaşması ve sonrasında imzalanan Katma Protokol ile Türkiye'nin AB'ne üyeliğine ilk adım olan Gümrük Birliği (GB) gerçekleştirilmiştir. GB sadece Türkiye ile AB'ne dahil ülkeler arasında karşılıklı olarak gümrük vergilerinin sıfırlanması, demek değildir. Aynı zamanda sınai ürünlerin önündeki engellerin kaldırılarak, serbest dolaşımlarının sağlanmasıdır. Sınai ürünlerin serbest dolaşımı için:

- Teknik mevzuat
- Standartlar
- Uygunluk değerlendirmeleri konularında ülkeler arasındaki farklılıkların giderilmesi amaçlanmaktadır.

Oluşturulan ortak komisyonlar ile bu farklılıkların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Odabaş, 1995: 18).

GB sürecinde Türkiye için öncelik teşkil eden konulardan biride KOBİ'lerin durumudur. Bağımsız olarak faaliyet gösteren ve ilgili faaliyet alanında egemen durumda olmayan işletmeler olarak adlandırılan KOBİ'ler fonların ve gümrüklerin kalkmasından sonra yoğun bir rekabet ortamına girmiştir. Bu rekabet hem AB üyesi ülkelerden, hem de AB'ye üçüncü ülkelerden gelerek dolaşıma giren ürünlerden kaynaklanmaktadır. Ancak, KOBİ'lerin bugünkü durumları ve sermaye yapılarıyla en son teknolojileri kullanan AB işletmeleriyle rekabet etmesi oldukça zordur ve belli bir süre devlet desteği şart görünmektedir. KOBİ'lerin Türkiye ekonomisindeki ağırlığına bakıldığında konunun ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.

GB ile dış rekabete açılan KOBİ'ler ürün geliştirme, ürün tasarımı, teknoloji, üretim ve yatırım planlaması, modernizasyon-yenileme, standartlar ve

ölçek ekonomileri gibi teknik bilgiler yanında rakiplerin durumu, talep, ürün fiyatı ve pazarlama faaliyetleri gibi pazar bilgileri ve oto finansman, dış finansman, leasing, factoring, risk sermayesi ve krediler gibi finansman bilgileri üzerinde ihtisaslaşmalıdır (Avcıkurt, 1996: 149).

AB'de tüm yardımların % 10'u KOBİ'lere verilerek sanayi politikası kapsamında desteklenmektedir. Bu işletmelerin çalışmaları Avrupa Sosyal Fonu'ndan mesleki ve teknik eğitim imkânları sağlanmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracatlarını pekiştirmeleri için çeşitli yardım ve sübvansiyonlar verilmektedir. GB ile birlikte AB'nin teşvik mevzuatına uymak zorunda olan Türkiye'deki teşvik uygulamaları da bu doğrultuda yeniden düzenlenmektedir (Avcıkurt, 1996: 150).

IV. GÜMRÜK BİRLİĞİ BARIYERLERİ

Türk ekonomisinde son günlerde yaşanan gelişme ve değişimler, GB ile gelen uluslararası pazarlara açılma olgusu, bu pazarlarda yaşanabilecek risk ve belirsizlikler, çeşitli fırsatlar, işletmeleri bazen olumlu, bazen de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. GB ile birlikte Türkiye'deki sanayi kuruluşları ve özellikle KOBİ'ler için bazı bariyerler gündeme gelmiştir. Türkiye'deki KOBİ'lerin AB'deki işletmeler karşısında rekabet edebilmeleri için bu bariyerleri aşmaları gerekmektedir.

Bunlar üç ana konuda toplanabilir (Odabaş, 1995: 19):

1. Kalite : ISO 9000 Kalite Standartları
2. Güvenlik : CE-İşareti.
3. Çevre : ISO-14000 Çevre Yönetimi Standartları, Eko-Etiket, Yeşil Nokta.

A. Kalite İle İlgili Bariyerler

Rekabetçi, global dünya pazarlarında, küreselleşen ekonomilerde başarılı olabilmek için, rakip işletme ve ülkeler bazında asgari düzeyde sahip olunan bir Kalite Güvence Sisteminin (KGS) geliştirilmesi gerekecektir. Bunun sağlanması için geleneksel sistem ve düşüncelerin terk edilerek, çağdaş kalite düşüncesi ve yönetimi işletmelerde hakim kılınmalıdır.

Artık günümüzde; toplam kalite kontrol, işletme çapında kalite geliştirme, kalite iyileştirme, sıfır hata, kalite güvencesi gibi unsurları içine alan Toplam Kalite Yönetimi aşamasına geçilmiştir. Ürün kalitesini etkileyen faktörler; pazarın profilinden, tüketiciye verilecek servis hizmetlerine kadar tüm süreci kapsamaktadır. Toplam Kalite Yönetiminde (TKY) amaç, bu sürecin

kontrol altında tutularak hatasız üretimin ilk defada ve her defasında yapılmasını sağlamaktır. İşletmeler, hatayı kaynağında tespit edip ilk defada doğruyu yapmak ve sıfır hata prensibine göre; ürünün izlenebilirliği uygulamalarına geçmek zorundadır. Bunun içinde kalitenin güvence altına alınması gereği ortaya çıkmış ve ISO 9000 Kalite Standartları oluşturulmuştur.

ISO 9000; işletmelerde kalite güvencesi için kurulmuş, kapsamlı bir standartlar kümesidir. Etkili bir kalite yönetim sisteminin nasıl kurulabileceğini, dökümanite edilebileceğini ve sürdürülebileceğini göz önüne serer. İşletmelerde işçi sayısına, içinde bulunduğu sektöre ve organizasyon yapısına bağlı olmaksızın uygulanabilir (Özkan ve Zengin, 1997: 87). Bunlar sadece büyük ölçekli işletmelerin değil, Türk sanayisinde önemli yeri olan KOBİ'lerinde yerine getirebilecekleri genel şartları içeren, uygulanabilir standartlardır.

AB ve EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) üyesi ülkelerde geçerli olan "Ürün Sorumluluğu Yönergesi" üreticinin ürünlerinin kusursuzluğunu belgelemesi zorunluluğunu getirmektedir. Artık kalite belgesi bu ülkelere ihracat yapabilmek için "vize" kadar önem kazanmıştır.

Ülkemizdeki KOBİ'lerin hayatlarını devam ettirebilmeleri uluslararası rekabette başarılı olmalarına bağlıdır. KOBİ'lerin başarılı olabilmeleri ise zincirin ilk halkası olan ISO 9000 ve TKY'ni benimsemeleri ile olacaktır. İlk "düğüm" çözüldüğü zaman devamı "çorap sökümü" gibi gelecektir. ISO 9000 KGS, sistemi kontrol altına alarak, fazladan yapılan işleri önleyecek, sıfır hatayı gerçekleştirecek, çalışanlarda kalite bilincini yükseltecektir. (Özkan ve Zengin, 1997: 88).

Bugün dünya pazarlarında söz sahibi olmak isteyen uluslararası işletmeler kalite standartlarını uygulamaya koymuşken, kendine gelişmiş ülkeler arasında bir yer edinme çabasında olan Türk KOBİ'lerinin bu sürecin dışında kalması olanaksızdır. Özellikle GB'ne girdikten sonra tarife dışı engel olarak karşılımları çıkan ISO 9000 Kalite Güvencesi Sistemi Standartlarından birine sahip olmaları, KOBİ'lerin yararına olacağı gibi, Türkiye Ekonomisi içinde büyük önem taşımaktadır.

B. Güvenlik İle İlgili Bariyerler

AB'nin hedeflerinden birisi topluluk içerisinde ürünlerin serbest dolaşımı için ticari teknik engellerin kaldırılmasıdır. Ancak her üye ülkenin farklı güvenlik ve sağlık gerekleri vardı ve bunlara uygun olarak farklı standartlara göre üretim yapılmaktaydı. Bu ise malların serbest dolaşımı için önemli bir engel oluşturmaktaydı. Bu engeli aşmak amacıyla, benzer ürünleri gruplayarak tek bir direktif altında toplamak suretiyle asgari güvenlik koşullarını sağlama yolu benimsenmiştir. Yeni yaklaşıma göre, sanayi malları üretiminde güvenlik

ve sağlık ile ilgili temel gereklere uyulması zorunluluğu vardır. Bu malların piyasaya arzı AB Konseyi Direktifleri ile sağlanacaktır. Bu direktifler çeşitli ürünlerin hangi koşullarla üretilip satılabileceklerini tanımlamaktadır. Yani insanlar, ev hayvanları ve eşyalar için güvenlik ve sağlığı güvenceye almak üzere, ürünlerden beklenen, uyulması zorunlu genel gereksinimler, uyumlaştırma düşüncesiyle, AB direktifleri altında toplanmıştır. Uygunluğu sağlamayı kolaylaştırmak ve test imkanı vermek amacıyla da CEN ve CENELEC (Avrupa Standart Kuruluşları) tarafından çeşitli ürünler için çeşitli uyumlaştırılmış standartlar hazırlanmıştır ve hazırlanmaktadır.

İşte bu direktifler kapsamına giren tüm ürünler, AB pazarlarında satılabilme ve dolaşabilme hakkını elde edebilmek için “CE işareti” taşımak zorundadır. CE işareti Fransızca’da Avrupa Toplulukları (Communautés Européennes) sözcüklerinin baş harflerinden oluşur. Ürünler CE işareti vurulması bu ürünlerin AB ülkeleri için bir serbest dolaşım “pasaportu”na sahip oldukları anlamına gelir (Makine Magazin, 1996: 66).

CE işareti, AB direktifleriyle belirlenen sağlık, güvenlik, çevre ve tüketicinin korunması gereklerine uygun olduğunu gösteren bir işarettir. CE işareti kesinlikle bir kalite markası değildir. Kaliteyle tek ilişkisi, kalitenin başladığı seviyeyi göstermesidir. Yani CE işareti, tüketiciye bir kalite güvencesi sağlamaz; yalnızca ürünün, asgari güvenlik koşullarına sahip olduğunu gösterir (Bursa Ekonomi, 1996: 14).

CE işareti, sadece direktiflerin şartlarına uygun olan ürünlerin üzerinde kullanılabilir. Ürünlerin düşük riskli sınıflarda yer alması durumunda, üreticiler ilgili direktiflerin gereklerini yerine getirdikten sonra CE işaretini ürünlerin üzerinde kullanabilirler. Yüksek riskli gruplarda yer alan ürünler için ise üreticinin yaptığı çalışmalara ek olarak AB’ne üye devletlerce onaylanmış test ve belgelendirme kuruluşlarının devreye girmesi, gerekli incelemelerin ve testlerin yapılması gerekmektedir. Hatta çok riskli ürünler için kalite güvence sistemlerinin üreticilerce kullanılması gerekebilir. Bazı ürün gruplarında ise riskli ya da risksiz ayırımı yapılmaksızın, gerekli olan testlerin yapılması ve test raporlarının teknik dosya içinde yer alması şarttır (Akın, 1996: 65). Üreticinin önemle üzerinde durması gereken bir konu da, ürünün “Teknik Dosyası’nın” son ürünün piyasaya çıkışından 10 yıl sonraya kadar saklanması gereğidir.

Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalamış olan Türkiye’deki Sanayi kuruluşları ve özellikle KOBİ’ler için bu konu bir çok açıdan önem taşımaktadır. GB anlaşmasının imzalanmasından sonra, AB’deki teknik mevzuat belirli bir geçiş süreci sonunda Türkiye’de zorunlu hale gelecektir. Bunun sonucunda, sadece AB’ne ihracatı yapılan ürünler için değil, aynı zamanda iç pazar için üretilen ve direktifler kapsamında olan tüm ürünler için de ilgili direktiflerin şartlarına uyum zorunlu olacaktır. GB çerçevesinde Türk sanayi kuruluşlarının ve KOBİ’lerin ürünlerinin teknik engelle karşılaşılmasının

önlenmesi açısından, uygunluk değerlendirme işlemlerinin, AB normlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

C. Çevre İle İlgili Bariyerler

Globalleşen dünyanın önde gelen unsurlarından biri çevresel değerlerin korunmasıdır. Çevre unsurlarının sorumsuz kullanımı, çevresel kirlenmeyi önemli boyutlara ulaştırmıştır. Böylece kamuoyunun tepkisi çevre sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kamuoyunda artan bu çevresel hassasiyet işletmelerin çevreye bakışı üzerinde etkili olmuş, çevre yönetimi olgusu genel işletme yönetiminin içinde ağırlıklı bir konu haline gelmeye başlamıştır. Ayrıca işletmelerin çevreyi kirletmeden üretim yapabilmelerini güvence altına almak ve bunu diğer kuruluşlara göstermek amacıyla ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Standartları yayınlamıştır.

ISO 14000 standartlar serisi işletmelere çevre sorunlarını sistematik ve anlamlı bir biçimde ele almalarını sağlayacak bir dizi araç sunmaktadır. Bu standartlar aşağıdaki temel ilkeler gözönünde tutularak geliştirilmektedir (Connel, 1996: 121).

- Daha iyi bir çevre yönetimi sağlanması.
- Bütün ülkelerde uygulanabilirlik.
- Kamunun ve standardı kullananların çıkarlarının gözetilmesi.
- Düşük maliyetlere yol açmaları ve dünyanın her yerinde, her boyda işletme için kolaylıkla uygulanabilirlik.
- Esnekliğin içsel ve dışsal kontrol edilebilirliği.
- Bilimsel tabana dayanmaları.
- Pratik, yararlı ve kullanılabilir olmaları.

ISO 14000 standartlarının ilk aşamalarından biri üst yönetimin bağlılığının kazanılması ve temel alınacak çevre performansının belirlenmesidir. Bu aşama ilk değerlendirme olarak adlandırılır. Bu aşamadan elde edilen bilgiler inandırıcı bir çevre politikasının yazılmasını ve bir geliştirme planının yapılmasını sağlayacaktır. Gelişen bir çevre performansının gösterilmesi sertifikasyon için esastır bu ise ölçümlerin yapılması ve değerlendirilmesi zorunluluğunu beraberinde gösterir. Sistemin çevre politikasında belirtilen ilkeleri uyguladığının güvencesi düzenli aralıklarla çevre denetimlerinin ve sistemin gözden geçirilme toplantılarının yapılmasını gerektirir (Önal, 1996: 65).

Gümrük Birliği açısından Türkiye-AB ortaklık konseyinin ilke/tavsiye kararına göre çevre tahribatına karşı AB ile işbirliği, mevzuat yakınlaştırması, mesleki eğitim, uzman ve bilgi teatisi alanlarını kapsayacaktır. Ticari açıdan yasalardan ve yönetmeliklerden daha önemlisi piyasanın yani tüketicilerin eğilimleridir. Bu açıdan çevresel kaygıların giderek artması Avrupalı tüketicilerin gittikçe çevreye duyarlı olan üreticilerden ürün almaya yönelmesi AB pazarına girmek isteyen sanayi kuruluşlarımızı ve KOBİ'lerimizi yakından ilgilendirmektedir. Bunun içinde ISO 14000 standartlarına uyarak;

- Kendi faaliyetlerini, ürün ve hizmetlerini çevreye olan etkileri bakımından değerlendirmeleri,
- Çevresel açıdan uymak zorunda oldukları yasa ve yönetmelikleri belirlemeleri ve izlemeleri,
- Standart gereğine uygun çevre yönetimi sistemi oluşturmaları,
- Çevre korumaya karşı taahhütlerini sergileyerek bunu; politika, amaç ve hedefler haline getirmeleri,
- Çalışma prosedürlerinin çevresel yasa ve düzenlemelere uygunluğunu belgelemeleri gerekir.

GB açısından KOBİ'lerimizin karşısına Eko-Etiketleme ve Yeşil Nokta kavramları da çıkmaktadır. Çevre ile ilgili etiketleme olan Eko-Etiketleme; bir ürünün piyasadaki aynı kategorideki diğer ürünlerden çevre yönünden daha uygun olduğunun belirlendiği konusunda tüketicileri bilgilendirmek amacıyla ürünlerde gönüllü olarak etiket kullanılmasıdır. Üzerine konulduğu ürünün; tasarım, üretim, tesis, satış, kullanım sonrası atılması safhalarının tümünde çevreye verdiği zararların minimum olduğunu gösterir. AB'nin 23 Mart 1993 tarihli 880/92 No'lu yönetmeliği ile Eko-Etiketlemenin kullanımına ilişkin düzenleyici şartlar tanımlanmıştır. Ayrıca ürün grupları bazında da asgari kriterler ve limitler belirlenmektedir (Odabaş, 1995: 19).

Batılı ülkeler bir yandan ambalaj normları ve standartları geliştirerek atıkları azaltma yoluna giderken, diğer taraftan da ambalaj atıklarını toplayıp yeniden sanayiye kazandırma konusunda yoğun emek ve para harcamaktadırlar. Buradan yola çıkarak Alman Ambalaj yönetmeliğinin son aşaması olan "Yeşil Nokta" 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren tüm ambalajlar geri alınmak ve işlenmek zorundadır. Yeşil Nokta, ürünün ambalajının ekolojik yönden uygunluğunu gösteren bir işarettir. Satış ambalajının üzerindeki Yeşil Nokta tüketicie o ambalajın yeniden kullanılabilirliğini veya geri dönüşümünün yapılabileceğini göstermektedir. Almanya'ya ambalajlı mal satan her ihracatçı, malın ambalajının geri alınmasını garanti etmek zorundadır. Eğer bunu sağlayamıyorsa ambalajların geri

toplanması için kurulmuş olan şirketlerle anlaşıp (Dual Sistem=İkili Sistem) Yeşil Nokta lisansı almak zorundadır (Cura, 1997: 45).

Almanya'nın öncülüğünü yaptığı bu sistem Belçika, Fransa, Benelux ülkeleri derken tüm AB ülkelerinin ayrı ayrı benimsediği bir yapıya kavuşmuştur. Bu nedenle, AB'nin ilgili organları biraraya gelerek tüm ülkelerin ortak kullanımına dönük "Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Direktifi (94/62/EEC)"ni Aralık-1994'de kabul etmiştir. Bu direktif tüm AB üyesi ülke devletlerini, hükümetlerini ve firmalarını kapsamaktadır.

Gümrük Birliği sürecinde Eko-Etiketleme ve Yeşil Nokta konularında KOBİ'ler gerekli hazırlıkları yapmalıdırlar. Diğer taraftan Çevre Bakanlığımız'da AB'ne paralel bir Katı Atıklar Yönetmeliğini uygulamaya koymuştur.

SONUÇ

1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren GB'nin etkileri kuşkusuz ilk aşamada sanayi sektöründe hissedilecek ve Türkiye'deki KOBİ'ler GB'nin çerçevesinde rekabet ortamı ile karşı karşıya kalacaklardır.

KOBİ'lerin hayatlarını devam ettirebilmeleri, yaşanan yoğun rekabette başarılı olmalarına bağlıdır. Bu rekabet, artık uluslararası düzeydedir. Türk KOBİ'lerinin AB işletmeleri karşısında rekabet edebilmeleri için önlerinde beliren birbiriyle çok sıkı bağlantısı olan **Kalite**, **Güvenlik** ve **Çevre** ile ilgili bariyerleri aşmaları ve bunun içinde bütünsel yaklaşımlar benimsemeleri gerekmektedir.

Bu bariyerlerin aşılmasında KOSGEB dahilinde KOBİ'lerimize gerekli eğitim ve yardımlar onlara mali yük getirmeyecek şekilde organize edilmeli ve katılımları sağlanmalıdır. ISO 9000 Kalite Standartları, CE işareti, ISO 14000 Çevre Standartları konularında gerekli destek ve alt yapı devlet ve gönüllü kuruluşlarca sağlanmalı, bu bilgilerin ışığında yürümlerine yardımcı olunmalıdır. Gerekli test laboratuvarları kurulmalı ve geliştirilmelidir. KOBİ'lerimiz temiz teknolojiyi kullanmaları, çevre dostu üretim ve ürüne yönelmeleri için desteklenmeli ve teşvik edilmelidirler.

Gelirin daha dengeli dağılımı, sosyal huzursuzlukların en aza indirilmesi, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi her zaman güçlü KOBİ'lerle mümkündür. Güçlü KOBİ'ler ise uluslararası rekabette başarılı olmak ile gerçekleşir.

KAYNAKLAR

- AKIN, Fezal, “Avrupa Birliği Teknik Mevzuatı ve Gümrük Birliği’nde Türkiye İçin Önemi”, **Makine Magazin**, Mayıs-1996.
- AVCIKURT, Cevdet, “Gümrük Birliği ve KOBİ’ler” **Standart Dergisi**, Nisan-1996.
- BURSA EKONOMİSİ, “AB’ye İhracat İçin CE Gerekli”, Sayı: 122, 1996.
- CONNELL, George, “ISO 14000 Çevre Standartları”, **Standart**, Sayı: 412, Nisan-1996.
- CURA, Hoşcan, “Ambalaj Sanayinin Sorunlarına Çözüm Önerileri”, **Standart**, Aralık-1997.
- DİE, 1996.
- DOĞAN, Muammer, **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**, Genişletilmiş Yeni Baskı, İzmir-1995.
- MAKİNE MAGAZİN, “Makinelerinizin Avrupa Pazarına Girebilmesi İçin CE Pasaportu Gerekliyor”, Mayıs-1996.
- ODABAŞ, Ali, “Avrupa Birliği Bariyerleri ve Çevre”, **Standart Dergisi**, Çevre Özel Sayısı, Haziran-1995.
- ÖNAL, Alp, “Çevre Yönetim Sistemleri”, **ISO Dergisi**, Sayı: 359, Şubat-1996.
- ÖZKAN, Yılmaz, ZENGİN, Hayrettin, “KOBİ’ler ve ISO 9000”, **I. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul, Ekim-1997.
- TOSYOV, “KOBİ Araştırma Raporu”, **Tosyov Girişim Dergisi**, Temmuz-Ağustos-1995.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 25-31.

TÜRKİYE’DE BELEDİYELERİN EKONOMİK GİRİŞİMLERİ VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR

Dr. Reyhan LEBA*

I. GİRİŞ

Belediyeler demokrasi okuludur. Sosyal ve ekonomik demokrasinin gerçekleştirilmesinde, giderek artan oranda söz ve yetki sahibi olmakta ve bu bakımdan işlevler yüklenmektedirler. Merkezi yönetimlerin özellikle 1980 sonrasında uygulamaya koydukları liberal politikalar (piyasa ekonomisini güçlendirme ve sermayeyi emek karşısında güçlendirme politikaları), öte yandan çok uluslu şirketlerin giderek artan tekelci etkinlikleri karşısında, yerel halkın ekonomik savunmasının yapılması, tüketicinin tekelci ve spekülative kesimlere karşı korunması sorumluluğu, demokratik kuruluşlar olan yerel yönetimlere düşmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin başarısı, kooperatifler, sendikalar, sosyal güvenlik kuruluşları ve öteki tüm demokratik kuruluşlar ve sivil toplum örgütleriyle yapacakları iş birliğine bağlı kalmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler, sadece tüketiciyi koruma göreviyle sınırlı kalmamakta ayrıca, genç işsizlerin istihdam sorunlarını çözme yükümlülüğünü de üstlenmekte ve istihdamı geliştirme projeleri uygulamaktadır.

Türkiye’de ise tam anlamı ile yerleşmiş bir yerel yönetim geleneği bulunmamaktadır. Bunun uzantısı olarak, belediyeler birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışmanın amacı, Türkiye’de belediyelerin ekonomik girişimleri ve ortaya çıkardığı sorunları tespit etmek ve değerlendirmektir.

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü

II. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN EKONOMİK GİRİŞİMLERİ

1580 Sayılı Belediye Yasası'nın 19. maddesi, belediyelerin, zorunlu görev ve hizmetleri yerine getirdikten sonra, belde sakinlerinin ortak ve medeni ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü girişimde bulunabileceklerini belirtmiştir.

Söz konusu yasa ile belediyelere, yerel ihtiyaçların karşılanması için bir girişimci gibi sını ve ticari teşebbüslerde bulunma konusunda geniş yetkiler verilmiştir.

Bu bakımdan belediyeler, özel durumlar gerektiriyor ise, yerel halkı ilgilendiren kimi hizmetler özel kesim tarafından yapılmıyor veya yetersiz ve niteliksiz yapılıyorsa o hizmetleri yapabilirler. Öte yandan belediyeler, sadece özel kesimin boşluğunu doldurmak için değil, onu yönlendirmek için de girişimde bulunabilirler (örneğin fiyatları düzene koymak için et ve ekmek üretmek gibi). Ayrıca kamu yararı bir hizmetin yapılmasını gerektiriyorsa (tiyatro, sinema gibi) o alanlarda da faaliyette bulunabilirler (Tortop, 1998:76).

Kuruluş, görev ve işleyişlerindeki farklılıklar göz önüne alınarak, belediyelerin ekonomik girişimlerinin genel olarak aşağıdaki dört ana başlık altında incelendiğini görmekteyiz (Yeter, 1994:7-9):

1. BELEDİYE BÜTÇESİ İÇİNDE VEYA DIŞINDA YER ALAN İŞLETMELER

a) Belediye Bütçesi İçinde Yer Alan İşletmeler

Bu teşebbüslerin giderleri ile yönetim ve işletme giderleri diğer belediye gelirleri ve giderleri gibi belediye bütçesinde yer almaktadır. Ülkemizde belediyelerin kurdukları su, mezbaha ve bunun gibi teşebbüslerin büyük bir bölümü doğrudan doğruya yönetim şekli olan bu yönüme göre işletilmektedir.

b) Özel Yasayla Kurulan İşletmeler

Bunlar, yarı kamusal nitelikte hizmet üreten ve ayrı bütçeye sahip olan kuruluşlardır (Nadaroğlu, 1994:215). Ayrıca kamu tüzel kişiliğine sahiptirler.

İstanbul'daki İSKİ (İstanbul Su Kanalizasyon İdaresi) ile İETT (İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmesi), Ankara'daki EGO (Ankara Elektrik, Havagazı, Otobüs İşletmeleri) gibi.

Belediyelerin bünyesinde yukarıda sayılanların dışında kalan katma bütçeli başka işletmeler de vardır. Bunlar Belediye Meclisi kararı ile kurulurlar (Nadaroğlu, 1994:215).

c) Katma Bütçeli İşletmeler

24 Eylül 1990 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Belediye Bütçe ve Muhasebe Usulü Tüzüğü’nün 89. maddesinde (Resmi Gazete, 1990:15), belediyelere bağlı katma bütçeli kuruluşlara yer verilmiştir. Bu maddede, giderleri özel gelirlerle karşılanan ve belediye bütçesi dışında belediyeye bağlı olarak yürütülen bütçelere katma bütçe denileceği ifade edilmiştir.

Aynı maddede, belediyelere bağlı mezbaha, tamirhane, huzurevi vb. kuruluşlarla 1580 sayılı Belediye Yasası’nın 19. maddesine göre kurulan belediye işletmeleri için katma bütçe düzenlenebileceği ve katma bütçelerin şekli, düzenlenmesi, kabulü ve onaylanmasının belediye bütçesinin tabi olduğu esas ve usullere göre yapılacağı belirtilmiştir.

2. TANZİM SATIŞ FONLARI VE DÖNER SERMAYELİ KURULUŞLAR

Belediyelere Tanzim Satış Fonu kurma konusunda yetki veren hüküm, 1580 sayılı yasanın 15. maddesinin 2.12.1960 tarih ve 150 sayılı yasa ile değişik 43. maddesidir. Buna göre belediyeler et, ekmek, yaş meyve ve sebze, odun ve mangal kömürü ile diğer gıda ve zorunlu ihtiyaç maddelerini gerektiğinde 2490 ve 1050 sayılı yasaların hükümlerine bağlı olmaksızın satın almak, satmak, stok etmek veya belirli bir kâr haddi dahilinde satın aldirmek, sattirmek ve ihtiyacı olanlara amaca göre dağıtmak üzere bir fon oluşturarak tanzim satış mağazaları kurmak ve hayatı ucuzlatacak sair önlemleri almak yetkisine sahiptirler.

Burada, “hayatı ucuzlatacak sair önlemleri almak yetkisine sahip” deyimiyle belediyelere geniş yetki verildiği görülmektedir.

Uygulamada belediyelerin söz konusu fonu bazen bütçelerine koydukları ödenekten sağladıkları, bazen de tanzim satış yapılacak maddeye ihtiyacı olanlardan topladıkları paralarla oluşturdukları görülmektedir.

Belediyelerin döner sermayelerine gelince; belediyelerin döner sermaye kurmalarına yetki veren tek mevzuat Belediye Yasası’na bazı maddeler eklenmesine dair 24.3.1950 tarih ve 5656 sayılı yasadır. Bu yasanın ek 1. maddesine göre belediye meclisleri gerek ve ihtiyaç gördükleri takdirde belediye konutları yapmak ve bu konutları belde sakinlerine kiraya vermek veya satmak işlerini “zorunlu” belediye hizmetleri arasına koyabilirler. Belediyeler bu amacı sağlamak üzere bütçelerinde geçerli paraları ayırmak suretiyle “döner sermaye” kurmaya ve kurulmuş veya kurulacak yapı ortaklıklarına katılmaya yetkilidirler.

Öte yandan, hem tanzim satışların hem de döner sermayeli kuruluşların genellikle yeni bir örgütlenmeye gidilmeden belediye ya da belediyeye bağlı işletme personeliyle yürütüldüğü görülmektedir.

3. BELEDİYELERİN KURDUKLARI VE İŞTİRAK ETTİKLERİ ŞİRKETLER

Belediyeler, bazı kamu hizmetlerini daha etkin yerine getirmek amacıyla, kamu hukukunun ve kamu bürokrasisinin katı kurallarından ve ağır işleyişinden kurtulmak için, ekonomik girişimlerini şirketler yoluyla yürütmektedirler (Eryılmaz:907; Yeter, 1993:57).

Şirketleşmeye yönelmenin belediyeler açısından başka nedenleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında, mevcut personel rejimi içinde kaliteli eleman çalıştırmada karşılaşılan sorunlar, merkezi idarenin denetiminden kurtulma düşünceleri ve ihale yoluyla özel girişimcilere giden kamu fonlarının bir kısmının, şirketler aracılığıyla tekrar belediyeye dönüşünü sağlamak fikri sayılabilir (Eryılmaz:907; Yeter, 1993:57).

Belediyeler, 1580 sayılı Belediye Yasası'nın (mad. 19) verdiği yetkiye dayanarak şirket kurabilmekte, ya da mevcut şirketlere ortak olabilmektedirler. Türk Ticaret Yasası'nın genel hükümleri de bu durumu yasaklamamıştır. Belediyeler, bu yasal dayanaklar çerçevesinde özellikle 1984 yılından itibaren pek çok alanda hızlı bir şirketleşme eğilimine girmişlerdir (Eryılmaz, 1995:163-164). Örneğin, bu dönemde İzmir'de kurulan TANSAS, açtığı çok sayıda süpermarketlerle büyük bir tüketici kesimine hizmet sunmakta ve bu alanda piyasanın denetiminde önemli rol oynamaktadır (Eryılmaz:908).

Türk Ticaret Yasası'nın 18. maddesinin 1. fıkrasına göre, belediyeler tarafından özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere kurulan teşekkül ve müesseseler (şirketler) tacir sayılmaktadırlar. Ayrıca bunlar, ticaret siciline tescil ile Ticaret Odalarına kaydolmak zorundadırlar. Şirketler, özel hukuk hükümlerine tabi olduklarından, diğer özel şirketlerle eşit şartlara sahiptirler (Eryılmaz:908).

Burada şu noktayı belirtmekte yarar vardır. Bir belediyenin şirketleşmesi başlı başına bir özelleştirme yöntemi olmayıp, o şirketin pay durumuna bakmak gerekmektedir. Böyle bir durumda belediyenin payı %51 ve daha yukarıda ise, söz konusu şirket özel hukuk kurallarına göre faaliyetlerini yürütüyor olsa da özelleştirmeden sözetmek mümkün değildir.

4. BİRLİKLER

Yerel yönetimlerin (il özel idaresi, belediye ve köy) belirli bazı hizmetleri yürütmek amacıyla kendi aralarında oluşturdukları örgütlere “yerel yönetim birlikleri” denilmektedir. Bu birlikler içinde en etkin ve yaygın olanı, belediyelerin kendi aralarında kurdukları birliklerdir (Eryılmaz:897; Eryılmaz, 1995:160-161).

Birlikler “kamu yararı” amacıyla faaliyette bulunabilecekleri gibi, “kazanç” amacıyla da çalışabilirler. Bu bakımdan ekonomik amaçlı birliklerin (ulaşım, halıcılık, turizm vb.) yanı sıra, sosyal amaçlı (düşkünler ve öğrenciler için yurt yapma gibi), alt yapıya ilişkin (içme suyu, yol, köprü yapımı, sulama vb.) hizmetler gören birlikler de bulunmaktadır (Eryılmaz, 1995:161).

Bu yöntemde tüketiciler, hizmete ilişkin parasal ödemeleri kendi belediyesine yapmaktadır (Eryılmaz:897).

Yerel Yönetimler Bakanlığı'nın 1980'de kaldırılmasıyla, birliklerin faaliyetlerinde büyük bir yavaşlama olmuştur. Yasal olarak varlıkları devam etmekle beraber, çoğunun fiilen etkinlikleri kalmamıştır (Eryılmaz:897; Eryılmaz, 1995:160-161).

III. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN EKONOMİK GİRİŞİMLERİNİN SORUNLARI

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, belediyeler yerel ihtiyaçların karşılanması amacıyla ekonomik girişimlerde bulunmaktadır. Ancak burada çeşitli sorunların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu sorunların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

-Belediyelerin, ekonomik faaliyetlerine ilişkin işletme ve diğer teşebbüslerin kuruluş ve işleyişini düzenleyen mevzuat dağınık ve yetersizdir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin bir çerçeve yasası vardır. Ancak belediyelere ait iktisadi işletmelerin kuruluş, organları, teşkilatı, görev ve faaliyetleri ile denetimleri hakkında bir çerçeve yasası bulunmamaktadır (Yeter, 1993:61; Yeter, 1994:11; Karabilgin, 1992:23).

Ayrıca, belediyelerin işlerini, şirketleşerek, ekonomik yaşamda faal olmaları da büyük ölçüde eleştirilere konu olmaktadır. Bu eleştiriler genellikle aşağıdaki noktalarda toplanmaktadır.

-Şirketler Türk Ticaret Yasası'na göre hizmet verseler de, yönetimlerinin yapısı itibarıyla tamamen belediyelerin denetimi altına girmektedirler. Bunun sonucu olarak yönetimlerin, hizmetin gerektirdiği biçimde ve piyasa ekonomisinin şartlarına uygun olarak bağımsız karar alabilmeleri

güçleşmektedir. Bu bakımdan bu kuruluşların sunduğu hizmetlerde etkinlik sağlamanın zor olduğu gözlenmektedir (Yeter, 1994:11).

-Bir başka eleştiri ise, belediyelerin, kendi mensuplarına, seçilmiş veya atanmış kişilere iş yaratmak amacıyla işletmeler, şirketler kurdukları yönündedir. Nitekim, bazı belediyelerin bu türlü yerlere belediye meclis üyelerini getirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla, bu şirketlerde, bir takım siyasal kadrolara iş bulma amacına yönelik olarak, ehil insanlardan oluşmayan kişiler çalıştırılmakta ve bu kuruluşlar kendi siyasal gelecekleri bakımından araç olarak görülmektedir (Keleş, 1993:18; Aydın, 1993:38).

-Şirketlerin, yolsuzluk kaynağı oldukları yönünde eleştiriler de yapılmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, kayırma aracı oldukları; eş, dost, politikacı veya korunması gereken partiler için yemlik oldukları ileri sürülmektedir (Keleş, 1993:18).

-Şirketleşmede proje ve fizibilitenin önemli olmasına ve alternatifli fizibiliteler üretilmesinin gerekliliğine rağmen, uygulamada çoğunlukla önce karar verilip sonra fizibilite yapılmaktadır (Yeter, 1994:11).

-Belediyelerin merkez denetiminden kaçmak için şirketleştikleri de eleştirilmektedir (Keleş, 1993:18).

- Belediyeler, asli görevlerini de bu tür teşkilatlar aracılığıyla yerine getirme yoluna gitmektedirler. Oysa belediyeler asli görevlerini yapabilmek için, gerekli teşkilatı kurmak, memur ve işçi istihdam etmek ve gerekli araç-gereci satın almak yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla belediyelerin asli görevlerini yapabilmek amacıyla şirketleşmeleri bir hakkın kötüye kullanımını doğurmaktadır (Disk-Genel İş, 1996:8).

IV. SONUÇ

Demokratik ülkeler, yerel yönetim birimlerine ekonomik alanlarda gittikçe artan oranda görev ve yetki vermektedirler. Bu bakımdan belediyelerin de yerel halkın ihtiyaçlarının giderilmesi için ekonomik girişimlerde bulunmaları doğaldır. Ancak bu durum, mevcut sorunların göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Nitekim bu sorunların çözümü için farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bunların başını, 1980 sonrasında uygulanan neo-liberal politikaların da etkisiyle özelleştirme yanlıları çekmektedir. Bir diğer görüş, belediyelerin, hizmetlerini özelleştirme yerine, kendi birimleri aracılığıyla daha etkin üretmenin yollarını aramaları gerektiği yönündedir. Ayrıca, belediyelerin küçülmesini ve kooperatif bir örgütlenme içinde kâr amacı gütmeyen başka bazı örgütlere kimi işlevler verilmesini içeren alternatif modelleri savunanlar da bulunmaktadır.

Kuşkusuz, bu yöntemlerden hangisinin uygulanacağı konusunda politik tercihler de rol oynayacaktır. Ancak, belediyelerin ekonomik girişimleri ile ilgili bir takım düzenlemelerin zaman kaybedilmeden yapılmasının kaçınılmaz hale geldiği de açıktır.

KAYNAKLAR

- AYDIN, Engin (1993), Yerel Yönetimlerin Ekonomik İşlevleri, Toplantıda yapılan konuşma, Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.
- DİSK-GENEL İŞ (1996), Belediye Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Adana Örneği, Araştırma Dizisi: 3, Ankara.
- ERYILMAZ, Bilâ 1, “Belediye Hizmetlerinin Yürütülmesinde Alternatif Yöntemler”, Kamu Yönetimi, I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi (1-4 Mayıs 1990), Ankara.
- ERYILMAZ, Bilâl (1995), Kamu Yönetimi, Gözden Geçirilmiş 2.b., Akademi Kitabevi, İzmir.
- KARABİLGİN, Ahmet (1992), “Yerel Yönetimlerin Ekonomik Girişimleri”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak.
- KELEŞ, Ruşen (1993), Yerel Yönetimlerin Ekonomik İşlevleri, Toplantıda yapılan konuşma, Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.
- NADAROĞLU, Halil (1994), Mahalli İdareler, Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması, Yenilenmiş 5.b., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., No: 548-203.
- RESMÎ GAZETE (1990), Sayı: 20645, 24.9.1990.
- TORTOP, Nuri (1998), “Yerel Yönetimler ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 7, Sayı: 1, Ocak.
- YETER, Enis (1993), Yerel Yönetimlerin Ekonomik İşlevleri, Toplantıda yapılan konuşma, Türk Belediyecilik Derneği-Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.
- YETER, Enis (1994), “Yerel Yönetimlerin Ekonomik Teşebbüsleri”, Demokrasi Gündemi, Sayı: 18, 1994/II.

PARAMETRİK OLMAYAN BASİT DOĞRUSAL REGRESYON ANALİZİ

Dr. Ayşe OĞUZLAR*

Regresyon analizi, pek çok alanda kullanılan istatistiksel tekniklerden biridir. Basit doğrusal regresyon analizinde bir bağımlı bir tane de bağımsız değişken yer almaktadır. Basit doğrusal regresyon denklemi yardımıyla, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni ne oranda etkilediği anlaşılabilir.

Ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenin parametrik olduğu durumda, araştırmacı gözlemlenen örneklem değerlerini regresyon doğrusuna uydurmada E.K.K. yöntemini kullanır ve bunu yaparken de anakütle parametrelerine ilişkin oldukça sert bir takım varsayımlara dayanır. Eğer bu varsayımlar sağlanıyorsa, E.K.K. yöntemi parametrik değişkenler için en uygun yoldur. Bununla birlikte, eğer anakütle parametrelerine ilişkin varsayımlar ihlal ediliyorsa, E.K.K. yöntemi yanlış sonuçlar verecektir.

Bu başlık altında, yukarıda sözü edilen varsayımların ihlali durumunda kullanılan bazı alternatif parametrik olmayan prosedürler ele alınacaktır. Aşağıda bu prosedürler genel hatlarıyla ele alınmaktadır.

1. Regresyon doğrusuna uygunluk

Aşağıdaki şekilde n gözlem çiftinden oluşan bir örnekleme sahip olduğumuzu düşünelim:

$$(X_1, Y_1), (X_2, Y_2), \dots, (X_n, Y_n)$$

Bu n sayıda gözlem çiftine

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü

$$Y=a+bX$$

formunda bir regresyon doğrusunun uyum sağlayacağını düşünelim. Bu denklemde a, doğrunun sabit değerini ve b de elde edilen doğrunun eğimini göstermektedir.

a ve b' nin belirlenmesi için Brown ve Mood bir yöntem geliştirmişlerdir (Daniel, 1978:346). Bu yönteme göre, öncelikle Y değerleri iki gruba bölünecektir:

1. X değerlerinin medyanından küçük veya bu medyana eşit olan X değerlerinden oluşan grup.
2. X değerlerinin medyanından büyük X değerlerinden oluşan grup.

Bu iki gruptan öyle bir doğru geçirilmelidir ki, bu doğrudan sapmaların medyanı iki grupta da 0 olmalıdır. Bu amaç doğrultusunda a ve b' nin bulunması için aşağıdaki adımlar izlenmelidir:

1. Örnekleme oluşturan gözlem çiftleriyle bir serpilme diagramı hazırlanır.
2. X değerlerinin medyanı boyunca bir dikey çizgi çizilir. Eğer bir veya daha fazla nokta bu medyan çizgisi üzerine düşüyse, gerektiği kadar çizgi sağa veya sola kaydırılır. Bunun yapılmasının nedeni, medyanın her iki tarafındaki noktaların sayısının birbirine eşitlenmek istenmesidir.
3. 2. adımda X değerlerinin medyanının iki gruba ayırdığı noktalar kümesinin herbiri için, X ve Y değerlerinin medyanı belirlenir. Böylelikle 4 medyanın toplamı hesaplanır.
4. Gözlemlerin ilk grubunda X ve Y değerlerinin medyanlarının kesiştiği nokta ile gözlemlerin ikinci grubu için de yine X ve Y değerlerinin medyanlarının kesiştiği nokta belirlenir.
5. 4. adımda çizilen iki nokta birleştirilerek bir doğru elde edilir. Bu doğru aranan doğruya ilk yaklaşımdır.
6. Bu doğrudan herbir noktanın dikey sapmasının medyanı her iki grup için 0 değilse, bu doğru herbir gruptaki sapmalar 0 medyanına eşit olacak biçimde yeni bir pozisyona kaydırılır.
7. a' nın değeri, final doğrusundan hareketle belirlenir.

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + e_i$$

Theil, β eğim katsayısının bir nokta tahminini elde etmek için başka bir yöntem geliştirmiştir. Gözlemlenen verilerin

$i=1,2,\dots,n'$ e kadar olmak üzere basit doğrusal klasik regresyon modeline uyduğu varsayalım. Bu denklemde X_i ' ler gözlemlenen değerleri göstermektedir. α ve β bilinmeyen parametrelerdir ve, Y_i sürekli rassal değişkeni göstermektedir. Bu denklemdeki e_i 'ler karşılıklı bağımsız olsun. Ayrıca X_i ' lerin aralarında bağ yoktur ve $(X_1, Y_1), (X_2, Y_2), \dots, (X_i, Y_i), \dots, (X_n, Y_n)$ şeklinde sıralandırılmışlardır. β için bir kestirim değeri elde etmek amacıyla, tüm mümkün örneklem eğimleri,

$$S_{ij} = (Y_j - Y_i) / (X_j - X_i)$$

$i < j$ olmak üzere hesaplanmaktadır. Bu şekilde S_{ij} ' nin $N = (n! / (n-2)! \cdot 2!)$ tane değeri elde edilecektir. β ' nın kestirim değerini ise, S_{ij} değerlerinin medyanı verecektir (Hollander ve Wolfe, 1973:205).

2. α ve β ' ya İlişkin Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmacılar genellikle α ve β parametrelerinin birine veya her ikisine ilişkin hipotezlerin test edilmesiyle ilgilenirler. Bu bölümde $\alpha = \alpha_0$ ve $\beta = \beta_0$ sıfır hipotezlerinin testi için birkaç yöntem anlatılacaktır (Daniel, 1978:350).

2.1. Brown-Mood Yöntemi

α ve β ' ya ilişkin hipotezlerin testi için Brown-Mood tarafından aşağıdaki yöntem geliştirilmiştir (Daniel, 1978:353). Veriler X ve Y sürekli değişkenleri $(X_1, Y_1), (X_2, Y_2), \dots, (X_n, Y_n)$ şeklinde n gözlem çiftinden oluşmaktadır. Hipotezlerimiz;

$$H_0: \alpha = \alpha_0 \text{ veya } \beta = \beta_0$$

$$H_1: \alpha \neq \alpha_0 \text{ veya } \beta \neq \beta_0$$

şeklindedir.

Bu hipotezlerin testi için hesaplanacak test istatistiği aşağıdaki adımlar sonucu bulunabilmektedir:

1. Veri çiftleri bir serpilme diagramı olarak çizilir.
2. Serpilme diagramı $Y = \alpha_0 + \beta_0 X$ doğrusu çizilir.
3. X değerlerinin medyanı boyunca serpilme diagramı üzerine bir dikey çizgi çizilir.
4. $n_1 = X$ değerlerinin medyanının ikiye ayırdığı, serpilme diagramının solunda kalan ve çizilen regresyon doğrusunun üzerinde kalan nokta sayısı.

$n_2 = X$ değerlerinin medyanının ikiye ayırdığı, serpilme diagramının sağında kalan ve çizilen regresyon doğrusunun üzerinde kalan nokta sayısı.

Mood, n_1 ve n_2 ' nin $p=0,5$ olasılığı ile binom dağılımına sahip olduğunu belirtmektedir. Bütün bu açıklamaların ardından yukarıda belirtilen hipotezlerin testi için kullanılacak test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\chi^2 = \frac{8}{n} \left[\left(n_1 - \frac{n}{4} \right)^2 + \left(n_2 - \frac{n}{4} \right)^2 \right]$$

Eğer H_0 rededilemeyeceğine inanılıyor ve n çok küçük değilse, bu dağılım 2 serbestlik dereceli ki-kare dağılımına yaklaşır. n ' in değeri 10 veya daha büyük olduğunda bu yaklaşımın daha iyi sonuçlar verdiği kabul görmüştür (χ^2 dağılımının kullanımı için Bkz:Gibbons, 1976:..). Eğer χ^2 ' nin hesaplanan değeri; seçilen anlamlılık düzeyinde 2 serbestlik dereceli χ^2 değerini aşıyorsa, o anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi red edilir.

Genel anlamda regresyon analizinde, regresyon doğrusunun eğimi olan β ile daha fazla ilgilenilir. Yalnızca β ile ilgili

$$H_0: \beta = \beta_0$$

$$H_1: \beta \neq \beta_0$$

şeklinde düzenlenmiş bir hipotez test edilmek istendiğinde, Brown-Mood tarafından geliştirilen aşağıdaki gibi bir yol izlenebilir:

1. Verilerin serpilme diagramı çizilir.
2. X değerlerinin medyanı boyunca dik bir çizgi çizilir.

3. Verilere $Y = a + \beta_0 X$ doğrusu uydurulur. Bu denklemde a , Y ' nin tüm gözlenen değerleri için $Y_i - \beta_0 X$ sapmalarının medyanıdır ve β_0 , β ' nin hipotez değeridir. Genellikle, bu doğruyu kolayca belirlemek için $Y = \beta_0 X$ doğrusu ve noktaları iki eşit gruba bölen $Y = \beta_0 X$ ' e paralel bir doğru çizilir.

4. n_1 ; $Y = a + \beta_0 X$ doğrusunun yukarısında ve X değerlerinin medyanının solundaki nokta sayısını gösterdiğinde, test istatistiği

$$\chi^2 = \frac{16}{n} \left(n_1 - \frac{n}{4} \right)^2$$

Eğer H_0 ' in rededilemeyeceğine inanılıyor ve n çok küçük değilse, bu test istatistiği 1 serbestlik dereceli ki-kare dağılımına yaklaşacaktır.

2.2. Theil' in Yöntemi

$H_0: \beta = \beta_0$ ' in testi için diğer bir yöntem Theil tarafından ileri sürülmüştür. Bu yöntem Kendall tau istatistiğine dayanmaktadır (Aytaç, 1991:215). Bu yöntemin kullanılabilmesi için geçerli olması gerekli varsayımlar, uygulanabilecek hipotezler ve hesaplanacak test istatistiği ve uygulanan hipotez çeşidine uygun olarak geliştirilmiş karar kuralları aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Varsayımlar:

1. Verilerimize uygun olan modelin, $Y_i = \alpha + \beta X_i + e_i$ ($i=1,2,\dots,n$) şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Bu modelde X_i ' ler gözlem değerleri, Y_i ' ler Y değişkeninin gözlenen değerleri ve α ile β bilinmeyen parametrelerdir.
2. X_i gözlem değerlerinin aralarında ilişki yoktur ($X_1 < X_2 < \dots < X_n$).
3. e_i ler karşılıklı bağımsızdırlar ve aynı sürekli anakütleden gelmişlerdir.

Hipotezler:

- A. (İki yönlü) : $H_0: \beta = \beta_0$, $H_1: \beta \neq \beta_0$
- B. (Tek yönlü) : $H_0: \beta \leq \beta_0$, $H_1: \beta > \beta_0$
- C. (Tek yönlü) : $H_0: \beta \geq \beta_0$, $H_1: \beta < \beta_0$

Test İstatistiği:

Yukarıda belirtildiği gibi bu yöntem Kendall tau istatistiğine dayanmaktadır. Kendall tau istatistiği, $(X_i, Y_i - \beta_0 X_i)$ formunda, gözlemlerin tüm mümkün çiftlerinin karşılaştırılmasıyla hesaplanacaktır. Bu yöntemin adımları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. X değerlerinin küçükten büyüğe doğru sıralandırılması ve ardından sırasıyla $(X_i, Y_i - \beta_0 X_i)$ formunda gözlemlerin düzenlenmesi.
2. Her $Y_i - \beta_0 X_i$ ile bu değer altında yer alan $Y_j - \beta_0 X_j$ ' nin karşılaştırılması.
3. $(Y_i - \beta_0 X_i, Y_j - \beta_0 X_j)$ ' ler doğal bir sırada sıralandırılır. P bu karşılaştırmalardan elde edilen sayıların toplamıdır. Q ise P ' nin tersi bir şekilde sıralandırılan çiftlerden elde edilen sayıların toplamıdır.
4. $S = P - Q$ dur. Test istatistiği şu şekilde hesaplanır:

$$\hat{\sigma} = \frac{S}{\sqrt{n(n-1)/2}}$$

Karar Kuralı:

Önceden belirlenen hipotezlerin yukarıda belirtilen A, B ve C takımları için karar kuralı sırasıyla şöyledir:

$\hat{\gamma}$ A. (İki taraflı) : α anlamlılık düzeyi için, μ ' nın hesaplanan değeri, n ve $\alpha/2$ için tablo değerinden pozitif ve büyükse veya negatif ve küçükse H_0 red edilir.

$\hat{\gamma}$ B. (Tek taraflı) : α anlamlılık düzeyi için, μ ' nın hesaplanan değeri, n ve α için tablo değerinden pozitif ve büyükse H_0 red edilir.

$\hat{\gamma}$ C. (Tek taraflı) : α anlamlılık düzeyi için, μ ' nın hesaplanan değeri, n ve α için tablo değerinden negatif ve küçükse H_0 red edilir.

3. β için bir güven aralığının oluşturulması

Araştırmacılar genellikle β ' nın nokta tahmininden ziyade, β ' için bir güven aralığının oluşturulmasıyla ilgilenmektedirler. Mood, yukarıda bahsedilen Brown-Mood hipotez testi prosedürüne dayalı olarak, β için bir güven aralığı oluşturmak amacıyla bir yöntem geliştirmiştir (Daniel, 1978:357). β ' için $\%(1-\alpha).100$ güven düzeyinde simetrik bir güven aralığı oluşturmak için geliştirilen bu yöntemin adımları şöyledir:

1. $\hat{\beta}_u$ $\hat{\beta}_l < j$ olmak üzere, n tane (X_i, Y_i) gözlem çiftinden, $S_{ij} = (Y_j - Y_i)/(X_j - X_i)$ şeklinde tüm mümkün $(n!/(n-1)! \cdot 2!$ tane) eğimler hesaplanır.
2. S_{ij} değerleri küçükten büyüğe doğru düzenlenir ve bu sıralamadan ve şeklinde β ' için alt ve üst güven limitleri bulunur.
3. $S_{\alpha/2}$ ' yi bulmak için n ve $\alpha/2$ ' ye göre uygun tablo değeri bulunur.
4. $C_{\alpha/2}$ ' yi bulmak için ise $S_{\alpha/2}$ ' den 2 çıkarılır ($C_{\alpha/2} = S_{\alpha/2} - 2$).
5. $\hat{\beta}_u$ $\hat{\beta}_l$ $k = (N - C_{\alpha/2})/2$ olarak tanımlanmış olsun.
6. β için alt limiti gösteren S_{ij} ' lerin k . küçük değeri, β için üst limiti gösteren ise, S_{ij} ' lerin en büyük k .değeridir.

Bu adımların uygulanmasının ardından, $1-\alpha$ güven düzeyinde β ' nın aralık tahmini elde edilecektir.

4. UYGULAMA

Uygulama bölümünde Cerrahpaşa Tıp Fakültesinden alınan ve 1-6 yaş arası çocuklarda görülen koltuk altında oluşan yağ miktarı olarak tanımlayabileceğimiz TRI miktarı ile, örnekleme dahil olan çocukların ağırlıkları sırasıyla ilgilenilecek bağı ve serbest değişkenler olarak analize alınmıştır. 40 çocuktan elde edilen TRI miktarları ile ağırlık değişkeni Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1
TRI Miktarları ve Ağırlıklar

	TRI	Ağırlık		TRI	Ağırlık
1	7,5	20	21	6,1	15
2	7,9	18	22	9,5	26
3	10,5	20	23	7,3	18
4	8,8	19	24	5,7	15
5	8,8	21	25	9,4	17
6	5,6	21	26	7,5	13
7	7,3	23	27	9,5	17,5
8	5,8	19	28	6,1	15
9	8,5	15	29	6,8	17,5
1000	11	18	30	8,2	13,5
111	9	22	31	9,5	19
12	8,5	14	32	5,2	14
13	9	18	33	7	12
14	6,7	20	34	5,2	8
15	10	15,5	35	9,2	10
16	9,3	17	36	10,5	9,5
17	10,7	15	37	6,7	13
18	8,5	18	38	6,8	10
19	8,2	15	39	7	13
20	9,9	19	40	7,5	12,5

Değişkenlerimizi belirledikten ve gözlem değerlerimizi verdikten sonra, öncelikle verilerimize uygun basit doğrusal regresyon modeli tahmin edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç için Theil' in yöntemi uygulanmıştır. Theil' in yöntemini uygulamak için öncelikle X değerleri (ağırlıklar) küçükten büyüğe sıralandırılarak bunlara karşılık gelen Y değerleri (TRI miktarları) karşılıklarına yazılmıştır. Tablo 2 sıralandırılmış gözlem değerlerini göstermektedir.

Tablo 2
Sıralandırılmış Ağırlıklar ve Bunlara Karşılık Gelen TRI Miktarları

	Ağırlık	TRI		Ağırlık	TRI
1	8	5,2	21	17	9,4
2	9,5	10,5	22	17,5	6,8
3	10	6,8	23	17,5	9,5
4	10	9,2	24	18	7,3
5	12	7	25	18	7,9
6	12,5	7,5	26	18	8,5
7	13	6,7	27	18	9
8	13	7	28	18	11
9	13	7,5	29	19	5,8
1000	13,5	8,2	30	19	8,8
111	14	5,2	31	19	9,5
12	14	8,5	32	19	9,9
13	15	5,7	33	20	6,7
14	15	6,1	34	20	7,5
15	15	6,1	35	20	10,5
16	15	8,2	36	21	5,6
17	15	8,5	37	21	8,8
18	15	10,7	38	22	9
19	15,5	10	39	23	7,3
20	17	9,3	40	26	9,5

Bu aşamanın ardından tüm S_{ij} değerleri hesaplanmıştır. 40 tane gözlem değerimiz olduğundan, $N=40!/(38!.2!)=780$ tane S_{ij} değeri bulunmuştur. S_{ij} değerlerinin bulunmasından Excel programından yararlanılmıştır. Bu 780 tane değerlerin medyanının bulunması için, bu 780 değer küçükten büyüğe doğru sıralandırılmıştır. 780 tane değerlerin medyanını bize 390,5. Terim vereceğinden 390. Ve 391. Terimlerin aritmetik ortalaması hesaplanmış ve medyan $M=(0,148148+0,15)/2=0,149074$ olarak bulunmuştur. Buradan hareketle;

$$\hat{\beta} = \text{medyan} \{S_{ij}\}$$

$$\hat{\beta} = 0,149074$$

Olarak elde edilmiştir. α 'nın tahmini ise hatırlanacağı gibi;

$$\hat{\alpha} = Y_{\text{medyan}} - \hat{\beta} X_{\text{medyan}}$$

eşitliğinden hareketle bulunacaktır. Bu amaçla Y (TRI miktarı) ve X (Ağırlık) değerlerinin medyanları ise sırasıyla, $Y_{\text{medyan}}=(10+9,3)/2=9,65$ ve $X_{\text{medyan}}=(15,5+17)/2=16,25$ olarak bulunmuştur. Dolayısıyla,

$$\hat{\alpha} = 9,65 - (0,149074).16,25 = 7,22755$$

olarak elde edilir. TRI miktarı ile ağırlık değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklayan basit doğrusal regresyon modelimiz;

$$\hat{Y} = 7,22755 + 0,149074X$$

şeklinde elde edilmiştir.

Modelin yukarıdaki şekilde belirlenmesinin ardından β için %95 güven düzeyinde bir güven aralığı oluşturulması yoluna gidilmiş, bu amaçla Mood' un önerdiği yaklaşımdan yararlanılmıştır. Bu yaklaşıma göre öncelikle $n=40$ ve $\alpha =0,05/2=0,025$ için Kendall tau istatistiği tablosundan $S\alpha_{/2}$ değerinin 170 olduğu bulunmuştur. $C\alpha_{/2}=S\alpha_{/2}-2$ olduğundan $C\alpha_{/2}=168$ olur. Buradan hareketle $k=(N-C\alpha_{/2})/2$ olarak bulunduğundan ($N=n!/(n-2)!.2!$), $k=306$ olarak elde edilir. Küçükten büyüğe doğru sıralandırılmış Sij değerlerinin en küçük 306. terimi bize β için alt sınırı ve yine sözü edilen Sij değerlerinin en büyük 306. terimi β için üst terimi vereceğinden, β 'nin alt sınır 0 , üst sınır ise 0,3 olarak elde edilmiştir. Dikkat edilirse, tahmin ettiğimiz regresyon denklemindeki β ' nın tahmini değeri olan 0,149074 bu aralığın içindedir.

β ' nın tahmini değerinin bulunması ve β ' nın tahmin sınırlarının bulunmasının ardından, β ' için bir hipotez testi yapılmasına karar verilmiştir. İnceleyeceğimiz hipotez takımı;

$$H_0 : \beta = 0$$

$$H_1 : \beta \neq 0$$

şeklinde $\alpha =0,05$ anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin test edilmesi amacıyla Theil' in geliştirdiği ve yine Kendall tau istatistiğine dayalı yöntemden hareket edilmiştir. Bu amaçla X değerleri küçükten büyüğe doğru sıralandırılmış ve bunlara karşılık gelen ve $\beta=0$ kabul edilerek $Y_i-\beta_0X_i$ değerleri belirlenmiştir. Ardından her bir $Y_i-\beta_0X_i$ değeri $Y_j-\beta_0X_j$ değeri ile

karşılaştırılmıştır. Tablo 3, doğal sırada (karşılaştırmaya tabi tutulan değerden büyük olanlar) ve tersi sırada (karşılaştırmaya tabi tutulan değerden küçük olanlar) sıralandırılmış Y çiftlerinin sayılarını göstermektedir.

Tablo 3
Doğal Sırada Ve Ters Sırada Sıralandırılmış Y Çiftleri Sayıları

Doğal sırada	Tersi sırada	Doğal sırada	Tersi sırada
38	0	6	13
2	35	15	3
28	7	3	12
10	25	12	3
25	9	10	5
20	12	9	5
26	6	5	7
23	8	0	12
20	10	10	1
17	12	5	4
29	0	2	6
14	12	1	7
26	1	6	1
23	2	4	2
23	2	0	5
16	8	4	0
14	8	2	1
1	21	1	1
2	19	1	0
7	13	0	0

Tablo 3' de görülen doğal sırada sıralandırılmış Y çiftlerinin sayılarının toplamı bize P değerini, yine aynı tablodaki tersi sırada sıralandırılmış Y çiftlerinin sayılarının toplamı ise Q değerini verecektir. Bu sayılar toplandığında P=460 ve Q=298 olarak bulunur. S=P-Q=460-298=162' dir. Test istatistiğini hesaplırsak;

$$\hat{r} = \frac{S}{n.(n-1)/2} = \frac{162}{40.(39)/2} = 0,2077$$

bulunur. $n=40$ ve $\alpha/2=0,025$ için Kendall tau istatistiği tablosundan, tablo değerinin 0,218 olduğu belirlenir. Bizim hesapladığımız 0,2077 değeri, tablo değeri olan 0,218' den küçük olduğundan H_0 red edilemez. Dolayısıyla b' 'nin 0' a eşitliği kabul edilmiş olur.

SONUÇ

Çalışmamız parametrik olmayan basit doğrusal regresyon modeli konusuna en basit biçimde ışık tutmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla regresyon denleminin elde edilmesinde kullanılan yöntemlere değinilmiştir. Bu yöntemlerin ardından, b için bir güven aralığı oluşturulması, μ için kurulacak hipotezlerin test edilmesi için birkaç yöntem açıklanmıştır. Uygulama bölümünde de Cerrahpaşa Tıp Fakültesinden elde edilen verilere, uygun basit doğrusal nonparametrik regresyon denkleminin uydurulmasına çalışılmıştır. Denklemin bulunmasının ardından b için bir güven aralığı oluşturulması yoluna gidilmiş ve hemen ardından da $H_0:b=0$ hipotezi test edilmiştir.

KAYNAKLAR

- AYTAÇ Mustafa, **Uygulamalı Parametrik Olmayan İstatistik Testleri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991.**
- DANIEL Wayne W., **Applied Nonparametric Statistics**, Houghton Mifflin Company, USA, 1978.
- GIBBONS Jean Dickinson, **Nonparametric Methods For Quantitative Analysis**, Holt, Rinehart and Winston, USA, 1976
- HOLLANDER Myles, WOLFE Douglas A., **Nonparametric Statistical Methods**, John-Wiley Sons., USA, 1973.

HOTELLING T² GRAFIĞI VE BİR UYGULAMA

Dr. Ayşe OĞUZLAR*

1. GİRİŞ

Süreç kontrolü çalışmalarında bir parçayı etkileyen çok sayıda karakteristik olduğundan, bunların tümünün eşanlı olarak görüntülenmesi tek tek görüntülenmesi durumunda gizlenen bazı bilgilerin açığa çıkarılması açısından önemlidir. Günümüz modern bilgisayarları ve veri toplama araçları sayesinde çok sayıda veri otomatik olarak toplanabilmektedir (Fuchs ve Kenett, 1998:4). Bir parçayı etkileyen çok sayıda karakteristik eşanlı görüntülenmesi sayesinde, bu karakteristiklerin tümünden açığa çıkabilecek kaynağı belirlenebilir nedenler de belirlenebilir.

Çok değişkenli kontrol grafiklerinden biri olan Hotelling T² grafiğinin uygulanabilmesi için, diğer çok değişkenli kontrol grafiklerinde de olduğu gibi X_j lerin (j=1,2,...,p için) ortalama vektörleri ile bağımsız çok değişkenli normal rassal vektörler oldukları varsayılacaktır. Eğer bağımsızlık varsayımı sağlanamıyorsa, grafiğin ARL özellikleri büyük ölçüde etkilenecektir ve kontrol-dışı sinyaller anlamsız olmaya başlayacaktır. Bağımsızlık varsayımının sağlanması amacıyla temel bileşenler analizi kullanılarak, birbiriyle bağımsız önemli temel bileşenleri belirlenecektir.

Basitlik sağlama yönünden, rassal gözlem vektörlerinin bilinen bir kovaryans matrisine Σ sahip olduğu varsayılacaktır. Σ 'nın tahmini için süreç kontrolde olduğunda, ardışık zaman süreleri boyunca veri toplamak gerekecektir. Bu veriler aynı zamanda, bağımsızlık ve çok değişkenli normallik varsayımlarının kontrolü için kullanılacaktır.

Kontrol içindeki bir süreçte ortalama vektörü μ 'dır. Ortalama vektöründeki kaymaların araştırılması için geliştirilen çok değişkenli kontrol grafiklerinden

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü

biri olan Hotelling T^2 grafiği, bu kontrol içindeki vektörden zaman boyunca kaymaların araştırılması için dizayn edilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle bağımsızlık varsayımının sağlanması ve değişken sayısının azaltılması amaçları için kullanılan temel bileşen değişkenlerinin bulunması konusuna kısaca değinilecektir.

2. TEMEL BİLEŞEN DEĞİŞKENLERİNİN BULUNMASI

Temel bileşenler analizi çok değişkenli istatistiksel süreç kontrolünde kullanışlı bir araçtır. Çünkü değişkenlerin birbiriyle ilişkili ve fazla sayıda olması sorun yaratmaktadır. Bunlara ek olarak, çok sayıda değişkenle çalışmak işlem yükünü arttırmakta ve elde edilen sonuçların yorumlanmasında güçlükler yaratmaktadır. Bu problemleri ortadan kaldırmak için kullanılan temel bileşenler analiziyle, birbiriyle ilişkisiz yeni değişkenler oluşturarak değişken sayısını azaltmak mümkündür (Tatlıdil, 1992:122).

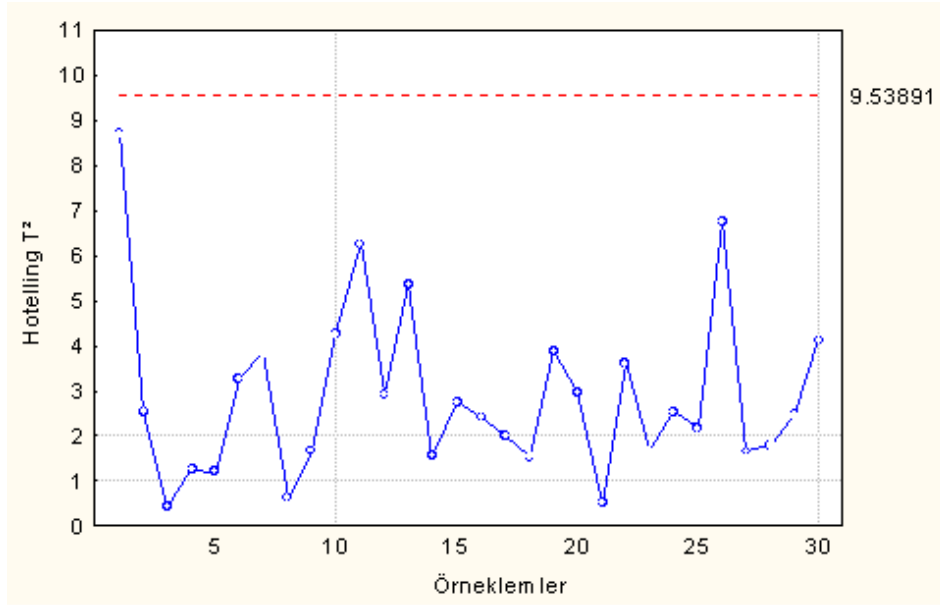
Temel bileşenler analiziyle elde edilen temel bileşen değişkenleri, süreç verilerindeki değişimi özetlemek için kullanılabilirler. Bu nedenle, yalnızca önemli temel bileşenlerin gözlenmesi yoluyla verilerin azaltılması çok değişkenli istatistiksel süreç kontrolü için çekici bir özellik olacaktır (Runger ve Alt, 25(5), 1996:910). Temel bileşenler analizinin bir veri azaltma yöntemi olduğu bilinmektedir. İlk temel bileşen değişkeni (PCV) en büyük varyansa sahip olan X' in doğrusal kombinasyonudur (Burada katsayı vektörünün birim uzunluğa sahip olduğu varsayımı geçerlidir). İkinci PCV, ilk katsayı vektörüne dik olan birim uzunluktaki katsayı vektörleri arasından, ikinci en büyük varyansa sahip bir doğrusal kombinasyondur. Diğer PCV' ler de benzer şekilde tanımlanır. j . PCV için katsayı vektörü g_j , Σ' nin j . en büyük özdeğerine (d_j) karşılık gelen öz vektördür. d_j . PCV ' nin varyansı ' ye eşittir.

Özetle söylemek gerekirse, temel bileşen sayısına karar verirken, özdeğerinin 1' den büyük olmasına ve varyans açıklama oranına göre karar verilmektedir.

3. HOTELLİNG T^2 GRAFİĞİ

Hotelling' in (1947) geliştirdiği çok değişkenli kontrol grafiği, T^2 değerlerine dayanmaktadır. Bu sebeple Hotelling T^2 grafiği olarak anılmaktadır. Bazı kaynaklarda χ^2 grafiği veya çok değişkenli Shewhart kontrol grafiği olarak da isimlendirildiği görülmektedir (Montgomery, 1991:326). Bu grafiğe χ^2 grafiği denilmesinin nedeni T^2 değerlerinin χ^2 dağılımı göstermesidir (χ^2 dağılımı için Bkz:Aytaç, 1994:446). Çok değişkenli Shewhart

grafiği olarak anılmasının nedeni ise tek değişkenli Shewhart grafikleri gibi ortalamada meydana gelebilecek küçük kaymalara karşı duyarsız olmasıdır. Bu grafikler $1,5\sigma$ ' dan daha büyük kaymaların araştırılmasında etkindirler. Bir Hotelling T^2 grafiği Şekil 2.1' de görölmektedir.

Şekil 1: Hotelling T^2 grafiği

Hotelling T^2 grafiği, örneklem sayılarına karşı T^2 değerlerinin çiziminden oluşmaktadır (Ryan, 1989:216). Grafikte yer alan T^2 değerleri aşığıdaki şekilde bulunmaktadır:

$$T_i^2 = (X_i - a)' \Sigma^{-1} (X_i - a)$$

1

$i=1,2,\dots,n$ 'e kadar. Bu ifadedeki, a değerlenlerin genel ortalamasını veya hedeflenen ortalamayı, $n \times p$ boyutlu gözlem matrisini ve $p \times p$ boyutlu varyans-kovaryans matrisinin tersini göstermektedir.

Hotelling T^2 grafiği için ÜKL (Üst kontrol limiti), merkezi çizgi ve AKL (Alt kontrol limiti) aşığıda göröldüğü gibidir:

$$\begin{aligned} \text{ÜKL} &= \chi^2_{(\alpha, p)} \\ \text{Merkezi çizgi} &= \bar{T}_i^2 \\ \text{AKL} &= 0 \end{aligned}$$

2

$$T_i^2 > h$$

Hotelling T^2 grafiği, h durumunda bir kontrol dışı sinyal üretecektir. h değeri belirli bir kontrol içi ARL' yi sağlayacak biçimde belirlenen bir kritik değeri sembolize etmektedir.

Hotelling T^2 grafiğinin ARL değeri, d ile sembolize edilen merkezi olmayan parametre aracılığıyla yalnızca ortalama vektörü μ ve kovaryans matrisi Σ ' ya bağlıdır (Oğuzlar, 1998:44):

$$d = + \left[(\mu - a)' \Sigma^{-1} (\mu - a) \right]^{1/2}$$

3

Bu eşitlikte a hedeflenen ortalamayı göstermektedir ki bu ortalamanın da değeri 0 ' a eşittir.

ARL' yi d ' nin bir fonksiyonu olarak düşünmek mümkündür. ARL değeri tek değişkenli Shewhart grafiklerinde olduğu gibi bulunmaktadır:

$$\text{ARL} = \frac{1}{p}$$

Bu eşitlikte $p = P(T^2 > h)$ ' dir.

Genellikle çok değişkenli kontrol grafiklerinin ARL performanslarına ilişkin kıyaslama yaparken kontrol içi ARL 200 veya 500 olacak şekilde seçilir. Bu kontrol içi ARL değerlerini, Hotelling T^2 grafiği için p serbestlik dereceli χ^2 dağılımının 99,5. ve 99,8. santilleri sağlamaktadır.

4. UYGULAMA

Uygulama bölümünde bir otomatik yan sanayi firmasından alınan "kumanda taraf kapağı" parçasına ilişkin veriler kullanılmıştır. Bu parça üzerinde 20 farklı değişkene ilişkin ölçümler yapılmaktadır. Bu ölçümler bir sensör vasıtasıyla otomatik olarak toplanmaktadır. Veriler rassal olarak seçilen 3 gün boyunca yapılan toplam 1000 ölçüm sonucundan oluşmaktadır. Her bir değişkene ilişkin toplam 50 gözlem değeri bulunmaktadır. Kumanda taraf

kapağına ilişkin değişkenlerimiz 2 farklı daire apı (Dap1, Dap2), iki farklı silindir apı (Sap1, Sap2), 7 farklı uzaklık (Uz1, Uz2, Uz3, Uz4, Uz5, Uz6, Uz7), 1 merkez kaçıklığı (M.Kaç.), 1 ovallik (Ov.), 3 diklik (Dik1, Dik2, Dik3), 3 paralellik (Par1, Par2, Par3) ve 1 aı (Aı) değerlerinden oluşmaktadır.

Çalışmada yer alan 20 farklı değişken ile çalışmanın zorluğu ile Statistica paket programının "Quality Control" modülünde yer alan Hotelling T^2 grafiğinin uygulamaya geçirilebilmesi için en fazla 10 değişkenle çalışmak gerekli olduğundan, öncelikle faktör analizinin temel bileşenler yöntemi ile boyut indirgeme sağlanılmıştır. Bu amaçla öncelikle Statistica paket programındaki "Faktör analizi" modülüne girilerek özdeğerler bulunmuştur. nemli olan zdeğgerlere, değerinin 1' den daha büyük olmasına ve varyans açıklama oranlarına bakılarak verildiğinden aşağıda yer alan Tablo 1' den de görülebileceği gibi 7 tane özdeğerin bizim için anlamlı olduğuna, dolayısıyla değişken sayısının 7' ye indirilebileceği sonucuna varmaktayız.

Tablo 1
zdeğerler ve Varyans Açıklama Oranları

	zdeğerler	Kümülatif zdeğerler	Varyans Açıklama %	Kümülatif %
1	3.689396	3.689396	18.44689	18.44689
2	2.820208	6.509604	14.10104	32.54802
3	2.260052	8.769656	11.30026	43.84828
4	1.837667	10.607323	9.18834	53.03662
5	1.620566	12.227889	8.10283	61.13945
6	1.374625	13.602514	6.87313	68.01258
7	1.048483	14.650997	5.24241	73.25499

Tablo 1' deki sonuçları incelediğimizde, 1. zdeğerin toplam varyansın %18,44689' unu, 2. zdeğerin toplam varyansın %14,10104' n, 3. zdeğerin toplam varyansın %11,30026' sını, 4. zdeğerin toplam varyansın %9,18834' n, 5. zdeğerin toplam varyansın %8,10283' n, 6. zdeğerin toplam varyansın %6,87313' n ve son olarak da 7. zdeğerin toplam varyansın %5,24241' ini açıklayabildiğini görmekteyiz. Bu 7 zdeğer, Tablo 1' den de görüleceği üzere toplam varyansın %73,25499' unu açıklayabilmektedir. nemli zdeğerlerin sayısı bize elde edilen faktör sayısını gösterdiğinden, 7 faktörün önemli olduğu sonucuna varmaktayız. Bu 7 faktörden hareketle elde edilen faktör yükleri matrisi ise aşağıda Tablo 2' de görüldüğü gibidir.

Tablo 2
Faktör Yükleri Matrisi

	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
Dçap1	0.1602	-0.1251	0.1152	-0.0019	-0.2362	0.6159	-0.3442
Dçap2	-0.4380	-0.1250	0.1446	0.3576	-0.3388	-0.1249	0.3868
Sçap1	0.6067	0.0324	-0.1544	-0.0082	0.0191	-0.3123	-0.0342
Sçap2	0.42677	-0.4706	-0.3439	-0.4172	-0.1152	-0.1347	0.2577
Uz1	0.15012	-0.5707	-0.1173	0.3478	0.2626	-0.1834	-0.2500
Uz2	-0.3105	0.1018	-0.1489	0.2076	-0.0661	-0.4872	-0.6102
Uz3	0.0734	-0.3977	0.6301	-0.0090	0.2792	0.2722	0.1818
Uz4	-0.0545	-0.1768	0.0411	-0.7068	0.4479	-0.2789	-0.0703
Uz5	-0.6756	-0.1573	-0.0697	-0.0877	0.3915	0.3152	-0.0156
Uz6	0.8157	0.1042	-0.1658	-0.0292	-0.0455	0.1029	-0.2272
Uz7	-0.5347	0.7269	0.1685	0.1330	0.1905	-0.0450	0.0435
M.Kaç.	-0.1026	0.7751	-0.3691	0.0082	0.1832	0.2336	-0.0463
Ov.	0.5335	0.2582	-0.5650	0.0039	-0.2826	0.1498	0.2021
Dik1	-0.5238	-0.1284	-0.1330	-0.6528	-0.4105	-0.0836	0.0150
Dik2	-0.7127	0.1355	-0.2235	-0.2318	-0.4231	-0.0673	-0.0588
Dik3	0.2470	0.4580	0.0317	0.0438	-0.0909	-0.1484	0.1900
Par1	0.2426	0.4506	0.2094	-0.5237	0.0266	0.2842	-0.2035
Par2	0.1825	0.1261	0.7331	-0.2761	-0.1654	-0.2365	-0.0848
Par3	0.2434	0.5347	0.0748	-0.0759	0.4514	-0.2669	0.2258
Açı	-0.3110	-0.2451	-0.6910	-0.0866	0.4379	0.1036	0.0623
Özdeğ.	3.6894	2.8202	2.2600	1.8377	1.6206	1.3746	1.0485
V.Aç.O.	0.1845	0.1410	0.1130	0.0919	0.0810	0.0687	0.0524

Faktör yükleri matrisini incelediğimizde, faktörlere yüksek katkı sağlayan değişkenler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Faktör 1' de sırasıyla, Uz6 ve Dik2 değişkenleri önemli faktör yüküne sahiptir.

Faktör 2' de ise sırasıyla M.Kaç. ve Uz7 değişkenleri önemli faktör yüküne sahiptir.

Faktör 3' e bakıldığında yalnızca Par2 değişkeninin faktör yükünün yüksek düzeyde olduğu görülebilir.

Faktör 4' de yalnızca Uz 4 değişkeninin faktör yükü yüksektir.

Faktör 5' de 6' da ve 7' de ise herhangi bir değişkenin yüksek faktör yüküne sahip olmadığı anlaşılmıştır.

Faktör 5, 6 ve 7 için herhangi bir değişkenin yüksek faktör yükü olmadığından, elde edilen faktörler daha anlamlı sonuçlara ulaşmak açısından döndürme işlemine tabi tutulmuşlardır. Bu sayede her faktör üzerinde bir veya birkaç değişkenin yüksek faktör yüküne sahip olması amaçlanmıştır. Bu amaçla

geliştirilen ve Statistica paket programında yer alan Varimax, Biçartimax, Quartimax ve Equamax döndürme tekniklerinden hangisinin kullanılması gerektiğine ilişkin kesin bir kural olmadığından, sıklıkla kullanılan normelleştirilmiş Varimax döndürme tekniği faktörlere uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 3' de görülmektedir.

Tablo 3
Faktör Yükleri Matrisi
(Normalleştirilmiş Varimax Tekniği İle Elde Edilen)

	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
Dçap1	0.0045	0.0382	-0.0709	0.1451	-0.0522	-0.7520	0.1115
Dçap2	0.1899	-0.0042	-0.0776	-0.7388	0.1991	0.0827	0.0443
Sçap1	-0.5206	0.2196	-0.1028	0.1933	-0.2721	0.2062	-0.0919
Sçap2	-0.3892	0.6692	0.1623	0.1907	0.1665	0.1579	0.2810
Uz1	0.1254	0.5199	0.2370	-0.0690	-0.4452	-0.0150	-0.3204
Uz2	0.0672	-0.0721	0.0044	-0.0336	0.0979	0.0589	-0.8730
Uz3	0.5225	0.2554	-0.2752	0.0230	-0.3405	-0.0929	0.4545
Uz4	0.2953	0.2721	0.0245	0.6468	0.2106	0.4395	0.0342
Uz5	0.6805	-0.1538	0.4683	0.0419	0.1776	-0.0568	0.0635
Uz6	-0.6404	0.1261	-0.0939	0.3846	-0.3709	-0.2193	0.0205
Uz7	0.2804	-0.8477	-0.0640	-0.1033	0.1056	0.2433	-0.1345
M.Kaç.	-0.2410	-0.7976	0.3120	0.2076	0.0446	0.0131	-0.0330
Ov.	-0.8378	-0.0697	0.2363	0.0209	0.0046	-0.1003	0.2013
Dik1	0.1540	0.1554	0.0122	0.0874	0.9244	0.0149	-0.0056
Dik2	0.1455	-0.2033	0.1251	-0.1970	0.8001	-0.0470	-0.2403
Dik3	-0.3724	-0.3094	-0.2229	-0.0296	-0.0653	0.2120	0.0764
Par1	-0.1148	-0.3319	-0.3080	0.6301	0.1223	-0.1724	0.2073
Par2	0.1132	0.0351	-0.8329	0.1854	0.0295	0.0929	0.0412
Par3	-0.1554	-0.4018	-0.1078	0.2687	-0.2810	0.5664	0.1152
Açı	0.1428	0.0935	0.8778	0.1242	0.1026	0.1490	-0.0203
Özdeğ.	2.8051	2.7545	2.2020	1.8356	2.2986	1.3947	1.3605
V.Aç.O.	0.1403	0.1377	0.1101	0.0918	0.1149	0.0697	0.0680

Tablo 3' ü incelediğimizde, faktörlere yüksek katkı sağlayan değişkenlerin aşağıdaki şekilde olduğu anlaşılacaktır:

Faktör 1' de, Ov. değişkeni yüksek bir faktör yüküne sahiptir.

Faktör 2' de Uz7 ve M.Kaç. değişkenlerinin faktör yükleri anlamlı bir büyüklüğe sahiptir.

Faktör 3' de Par2 ve Açı değişkenlerinin faktör yükleri oldukça yüksektir.

Faktör 4' de yalnızca Dçap2 değişkeninin faktör yükü yüksektir.

Faktör 5' de ise, Dik1 ve Dik2 değişkenlerinin faktör yükleri önemli bir büyüklüğe sahiptir.

Faktör 6' da, Dçap1 değişkeninin faktör yükünün yüksek olduğu görülmektedir.

Son faktörümüz olan Faktör 7' de ise, yalnızca Uz2 değişkeninin faktör yükünün yüksek olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlardan da görülebileceği gibi, her bir faktör üzerinde bir veya birkaç değişken yüksek faktör yüküne sahiptir ve bir faktör üzerinde yüksek faktör yüküne sahip bir değişkenin diğer faktörler üzerinde anlamlı bir faktör yüküne sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç bizim istediğimiz türden sonuç olduğundan, bundan sonraki aşamalarda normalleştirilmiş Varimax döndürme tekniği uygulanan bu 7 faktör işlemlerimiz için esas alınacaktır. Elde edilen bu faktörlerin normal dağılım gösterdiği de anlaşıldığından, bundan sonraki aşamalarda artık bu bağımsız 7 faktörü kullanmanın uygun olacağına karar verilmiştir.

Değişken sayısını yukarıdaki şekilde 20' den 7' ye indirdikten sonra, artık orjinal değişkenler yerine Hotelling T² grafiğinin oluşturulmasında bu bağımsız 7 faktöre ilişkin bulunacak faktör skorları kullanılacaktır. Faktör skorları aşağıda Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4
Faktör Skorları

	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
1	0.8011	0.0325	0.2169	-0.1761	-0.8561	-0.2166	0.1807
2	-1.3044	0.0852	-1.0755	0.2806	-0.3789	-0.6439	0.9132
3	0.6596	-0.5117	-0.5842	-0.4669	-0.3331	0.9237	-1.1479
4	1.1389	-0.7134	-0.3542	0.3289	-1.1395	-0.3285	-0.1589
5	0.9800	1.0435	1.4518	-1.7100	0.8974	0.7852	0.4432
6	0.7183	-0.1806	-1.5720	-1.7020	-0.1963	-1.3280	-0.5403
7	-1.5796	0.2695	-1.0398	-0.0873	-0.6068	-0.1075	-1.7629
8	0.5409	0.3790	-0.5799	0.6365	-0.5995	-0.4159	-1.4300
9	-0.3286	0.6586	0.4039	-0.5038	-0.0770	-1.4519	1.2226
10	0.7109	-0.2507	0.2433	0.9876	-0.0483	-0.8503	0.7741
11	1.4696	-0.5299	-0.5067	-0.3657	3.3077	-0.3136	-0.5043
12	-0.9160	-2.5431	-0.0766	-0.7595	-0.3296	0.3677	0.4046
13	0.9501	1.0792	-0.4568	-1.1517	0.6471	0.0419	-0.3680
14	-2.1975	1.1921	-1.3910	-0.1220	0.3614	0.2199	0.6920
15	-1.1330	0.7365	0.8285	0.4530	0.2418	-0.6034	-1.8970
16	-0.0186	0.0182	0.0082	-0.2238	-0.5152	4.2263	0.1456
17	0.3355	1.9828	1.5887	0.0464	-1.7303	-0.0968	-0.9780
18	-0.5126	1.4341	-0.5375	2.5096	1.4410	0.8361	0.9664

19	1.3853	-0.5339	-2.0197	1.8626	-1.0741	0.3563	0.5574
20	-1.1088	-1.8013	1.3281	0.1861	-0.2835	-0.4392	-0.1824
21	0.5570	0.4170	0.9139	-0.6093	-0.7355	0.1619	1.7751
22	0.0342	-0.2650	0.8872	-0.5218	0.7023	0.4317	1.1286
23	-1.0827	-0.8235	0.9803	1.2956	1.1391	-0.7337	-0.8345
24	0.7621	0.0636	0.1252	-0.8383	-0.7449	0.0774	0.3940
25	-1.3423	0.1168	-1.1217	-0.1410	-0.3130	-0.2570	1.0312
26	0.7194	-0.5578	-0.3911	0.8195	-0.5551	0.5972	-1.5841
27	1.0878	-0.6741	-0.5206	-0.7774	-0.9484	-0.0524	0.2167
28	1.0417	0.9955	1.6345	-0.4688	0.6847	0.4093	0.0278
29	0.6961	-0.1648	-1.6852	-2.3939	-0.0732	-1.3049	-0.2921
30	-1.5996	0.2838	-1.1378	-0.6901	-0.4998	-0.0770	-1.5475
31	0.5405	0.3775	-0.6423	0.3120	-0.5380	-0.5577	-1.3000
32	-0.3435	0.6291	0.3755	-0.7701	-0.0285	-1.4805	1.3270
33	0.7314	-0.2672	0.2871	1.3129	-0.1024	-1.0150	0.6711
34	1.5096	-0.5634	-0.4605	0.0664	3.2406	-0.7293	-0.6235
35	-0.9381	-2.5253	-0.1235	-1.1081	-0.2717	0.5468	0.5147
36	0.9842	1.0529	-0.3485	-0.4271	0.5222	-0.1494	-0.6131
37	-2.2622	1.2420	-1.5980	-1.5043	0.5998	0.5784	1.1600
38	-1.1150	0.7223	0.8730	0.7698	0.1884	-0.7334	-2.0000
39	0.1837	-0.1592	-0.0277	0.5675	-0.5896	1.4907	0.1033
40	0.3401	1.9784	1.5752	-0.0010	-1.7196	-0.1882	-0.9527
41	-0.5210	1.4388	-0.6213	2.0362	1.5277	0.7476	1.1456
42	1.3861	-0.5332	-1.9752	2.0966	-1.1183	0.4510	0.4643
43	-1.1118	-1.7979	1.3538	0.3040	-0.3070	-0.3391	-0.2340
44	0.5840	0.3949	0.9581	-0.2508	-0.7935	-0.0871	1.6677
45	0.0425	-0.2715	0.9132	-0.3467	0.6722	0.3839	1.0696
46	-1.0300	-0.6352	0.9415	0.5387	1.0715	-0.3710	-0.8299
47	-0.2474	-1.0204	1.3239	0.9011	-0.5794	-0.3133	0.8236
48	-0.4551	0.5779	0.3091	0.1245	-0.3364	-0.7794	1.1048
49	-0.0913	-0.4858	0.6049	-0.9502	0.8039	3.0990	-1.2227
50	0.3485	-1.3929	0.7215	0.6313	0.3737	-0.7683	0.0790

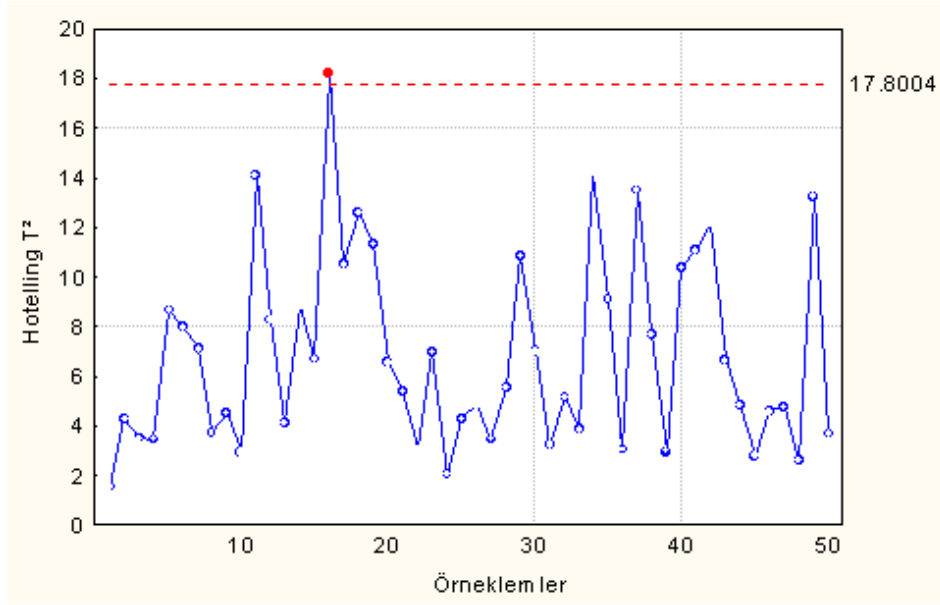
Elde edilen bu faktör skorlarına Statistica paket programının "Quality Control" modülünde yer alan Hotelling T^2 grafiği uygulanmıştır. Sonuçta elde edilen T^2 değerleri ve Hotelling T^2 grafiği sırasıyla aşağıda Tablo 5 ve Şekil 2' de görüldüğü gibidir.

Tablo 5
T² Değerleri

1	1.53335	26	4.82706
2	4.33621	27	3.46224
3	3.53806	28	5.60450
4	3.47109	29	10.87553
5	8.69957	30	7.06062
6	8.01052	31	3.23496
7	7.14401	32	5.20149
8	3.75498	33	3.90339
9	4.56755	34	14.23504
10	2.92730	35	9.13792
11	14.12435	36	3.05199
12	8.29654	37	13.51645
13	4.15840	38	7.69318
14	8.85743	39	2.96242
15	6.73888	40	10.41103
16	18.19875	41	11.07873
17	10.52975	42	12.17224
18	12.61577	43	6.65769
19	11.34401	44	4.89603
20	6.57930	45	2.77295
21	5.40878	46	4.61553
22	3.08407	47	4.77928
23	7.02217	48	2.59337
24	2.01944	49	13.25847
25	4.32083	50	3.71678

Şekil 2: Hotelling T² Grafiği

Tablo 5' deki Hotelling T² değerleri ile Şekil 2' deki Hotelling T² grafiği incelendiğinde, sürecin kontrol dışına çıktığı anlaşılabilmektedir. 16. Gözlem değeri kontrol limitleri dışına çıktığından, bu sürecin kontrol dışında olduğu sonucuna varmaktayız. Üst kontrol limit değeri $\alpha = 0.05$ için $h=17,80$ olduğundan ve 16. gözlem değerinde $T^2 = 18,19875$ olduğu için bu değer üst kontrol limitini aşmaktadır. Bilindiği üzere Hotelling T² grafiği büyük kaymaların araştırılmasında etkindir. Bu sebeple belirtilen kontrol dışı sinyal ortalama vektöründeki büyük bir kayma sonucu ($1,5\sigma$ ' dan daha büyük) oluştuğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Özetlemek gerekirse, kumanda taraf kapağını oluşturan 20 değişkenin tümüne öncelikle faktör analizinin temel bileşenler tekniği uygulanarak boyut indirgeme sağlanmışır. Temel bileşenler uygulamasının ardından anlamlı ve birbirinden bağımsız 7 faktör değişkeni elde edilmiştir. Bu faktör değişkenlerinin faktör yükleri incelenmiştir ve incelemenin sonunda her bir faktör değişkeni üzerinde bir veya birkaç değişkenin önemli faktör yükü gözlenemediğinden, bu faktörlere normalleştirilmiş Varimax döndürme yöntemi uygulanmışır. Bu döndürme işleminden sonra bulunan sonuçlar uygun görölmüş ve Bu döndürölmüş faktörlerin faktör skorları elde edilmiştir. Bundan sonraki aşamalarda artık orjinal değişkenler yerine, bu faktör skorları analize tabi tutulmuştur. Bu faktör skorlarına uygulanan Hotelling T^2 grafiği bize sürecin kontrol dışında olduğunu ve sürecin bir takım kaynağı belirlenebilir nedenler altında işlem gördüğünü işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

- FUCHS Camil ve KENETT Ron S., **Multivariate Quality Control-Theory And Applications**, Marcel-Dekker, USA, 1998.
- MONTGOMERY Douglas C., **Introduction To Statistical Quality Control-Second Edition**, John Wiley Sons, Singapore, 1991.
- OĞUZLAR Ayşe, **Çok Değişkenli İstatistiksel Süreç Kontrolü Ve Bir Uygulama Denemesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 1998.
- RUNGER George C. ve ALT Frank B., "**Choosing Principal Components For Multivariate Statistical Process Control**", *Commun-Statistics-Theory Meth*, 25(5).
- RYAN Thomas P., *Statistical Methods For Quality Improvement*, Wiley Series, USA, 1989.
- TATLIDİL Hüseyin, **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Ankara, 1992.

ÜLKEMİZ AÇISINDAN GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNDE ÜCRET SEVİYESİNİN ÖNEMİ VE SOSYAL DAMPİNG

Araş. Gör. Aysu SERDAR*

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişmelerini hızlandıran önemli unsurlardan biri, uluslararası sistemle bütünleşmedir. Ticaretin serbestleştiği, ulusal pazarların genişlediği günümüzde uluslararası sistemle bütünleşmenin en iyi yolu, ekonomik bloklardan birine entegre olmaktır. İthal ikameci içe dönük bir ekonomi, uluslararası sistemde varlığını sürdüremez. Dünyanın serbest ticarete yöneldiği bir dönemde ülkemizin de güçlü entegrasyon biçimlerinden biri olan Avrupa Birliği'ne üye olması, ekonomik ve sosyal yönden pek çok avantajı da beraberinde getirecektir. Özellikle uluslararası sistemdeki değişimi ve hareketliliği yakalayıp buna uygun ekonomik ve sosyal düzen oluşturduğumuz takdirde gelişme sürecinde önemli bir aşama kaydetmiş oluruz.

Bu gerçeği gözönüne alan Türkiye, başlangıcından beri Avrupa'da oluşturulan bu bütünleşme hareketine kayıtsız kalmamıştır(1). Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki ilişkiler, 36 yıllık bir geçmişi kapsamaktadır. Son dönemdeki gelişmeler ise AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en hareketli dönemini oluşturmaktadır. Özellikle 13 Aralık 1995 tarihinde, Avrupa parlamentosu oylaması ile ülkemiz resmen AB üyeleri ile Gümrük Birliğine (GB) kabul edilmiştir. Bu gelişme ülkemizin AB'ne üye olması yolunda önemli bir adımdır. Çünkü AB'ni kuran Roma Antlaşması'na göre bu hareketin ilk aşaması GB'nin kurulmasıdır. Ayrıca Avrupa parlamentosunun onayı, Ülkemizin sadece Avrupa ekonomisi ile değil aynı zamanda dünya ekonomisi ile bütünleşmesi yolunda da büyük önem arzeder.

Bu kararın alınmasıyla birlikte ekonomik uyum çalışmaları hızlanmış ve GB hemen hemen her yönüyle ülkemizin en tartışılan konularından biri haline gelmiştir.

* Uludağ Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

GÜMRÜK BİRLİĞİ TANIMI VE KAPSAMI

GB, ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan beş aşamalı entegrasyon biçiminden biridir(2). Bu aşamada iki ya da daha çok ülkenin karşılıklı mal ihracat ve ithalatındaki gümrük vergilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir sözleşmedir. Bu sözleşmeyle söz konusu ülkeler birliğe üye olmayan ülkeler karşısında, her mal için o malın Birlik üyesi bir ülkeye girişinde benzer bir korunma düzeyi sağlayan Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) benimsemeyi kabul eder.

Bu aşamada temel amaç, Milli ekonomi potansiyellerini birbirine yakınlaştırmak suretiyle yaratılacak daha büyük bir ekonomik potansiyelden faydalanmaktır(3).

Gümrük Birliği konusuna daha da açıklık getirmek için(4);

1. Ortak gümrük alanları sınırlarına uygulanabilir, ortak bir gümrük tarifesinin kurulması,

2. Ortak bir gümrük tarifesinin hazırlanıp uygulanması,

3. Üye devletler arasındaki alış verişlerde gümrük vergilerinin ya da eşdeğerdeki vergilerin ve sınırlayıcı her türlü mevzuatın yasaklanmasını ve böylece üye devletlerin gümrük alanları yerine tek bir gümrük geliştirilmesi.

4. Ortak gümrük tarifesi gereğince alınan gümrük vergilerinin paylaşılmamasının zorunlu kılındığını belirtmek gerekir.

Bu amaçlara ulaşmak için, Birliğin iki aracı vardır. Birincisi; 1968 yılında saptanan “Ortak Gümrük Tarifesi” ikincisi ise , Ortak Tarifenin benzer biçimde uygulanmasını sağlayan ve aslında bunun bir çeşit kullanım şekli sayılabilecek olan “Gümrük Mevzuatı” dır. Bu süreç içinde, ayrıca önemle belirtilmesi gereken GB yalnızca üye ülkelerin karşılıklı olarak uyguladıkları gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaları ve OGT'ni üçüncü ülkelere yaptıkları ihracata uyguladıkları bir sistem olmanın ötesinde , AB'nin bir dizi politikalarının da zorunlu kılan bir yapı olduğudur. Ülkemizin GB'ne kabulü ile birlikte 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren karşılaştığı yükümlülüklerin bir kısmını şöyle sıralayabiliriz(5).

1. Miktar kısıtlamalarını bırakmak
2. Ortak Gümrük Tarifesine uyum,
3. Topluluğun dış ticaret politikasının kabulü
4. Gümrük mevzuatının kabulü
5. Rekabet hukuku kabulü
6. Standart uygulama usulleri kabulü
7. GATT Müzakeresinde kabul edilen AB çizgisini kabul etmek

Yukarıda belirtilen yükümlülükler, özellikle Topluluğun Dış Ticaret Politikası, Rekabet Hukuku Kabulü, haksız rekabet ortamının ortaya çıkmasının uygulamasını da gerekli kılmaktadır. Bu zorunluluk, Birliğin bir uyum içerisinde olması için ekonomik ve sosyal politikaların yürütülmesiyle ilgilidir. AB ekonomik amaçları ile sosyal amaçlarının birbirleriyle çelişmemesi için bu alanlardaki politikaların topluluğun sosyal politikasıyla uyum içinde olmasını gerekli görmektedir.

GB bir ekonomik entegrasyon biçimi olarak henüz tarafların hangisine daha faydalı olacağı net olarak ortaya çıkmamakla birlikte, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler için bu tip ekonomik birliklerin ihracatın gelişmesine, sermaye ve yatırımların artmasına olumlu etkileri olacağı açıktır. Fakat bu gelişmelerin kaydedilebilmesi rekabet gücünün artmasıyla da direkt ilişkilidir. Bu nedenle rekabet gücünün artması da bir anlamda üretim sürecinde ve çalışma ilişkilerinde uyum ve çıkar birliğini de gerektirmektedir.

ÜLKEMİZ AÇISINDAN, GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNDE ÜCRETİN ÖNEMİ VE SOSYAL DAMPİNG

Şu açıktır ki GB'nin hiçbir aşaması, sosyal mevzuatın değişmesiyle ilgili herhangi bir yasal zorunluluk getirmemektedir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz ve 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren geçerli bazı yükümlülüklerin, GB anlaşmasında yer alması da çalışma hayatına yönelik düzenlemeleri gündeme getirmesi kaçınılmaz olacaktır. Örneğin yasal bir zorunluluk olmasa da bu dönem içinde esasları iyi belirlenmiş, tarafların istek ve beklentilerini hesaba katmış ve dolayısıyla desteğini almış ulusal bir ücret politikası uygulaması ihtiyacı söz konusudur(6). Çünkü AB ülkeleriyle rekabet için üretim verimliliğinin artırılması, verimlilik-ücret-işgücü dengesinin kurulması, ayrıca toplu pazarlıklarda performans ve verimliliğe dayalı farklılaşmalar(7) gitmek, bu süreçte başarılı olmamız ve diğer üye ülkelerle rekabet edebilmemiz için şarttır. Bu nedenle ücret artışlarında verimlilik, performans değerlendirme, liyakat gibi objektif kriterleri göz önünde tutan ücret politikalarının oluşturulması gereklidir. Ülkemizde ise henüz etkin bir ücret politikasından bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca bir çok konuda görülen yetersiz teknoloji kullanımı ve kalite düşüklüğünün yanı sıra, yüksek enflasyona bağlı olarak girdi maliyetlerinin rekabet edilebilir düzeyin üstünde olması gibi etkiler de ülkemizin Birlik üyesi ülkeler karşısındaki rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çerçevede, GB sürecinde ücret belirlemede emek, verim ve performansın daha da önem kazandığını söyleyebiliriz. Çünkü, genellikle bu tip ekonomik birliklerin ön plana çıkardığı rekabetin, doğrudan doğruya verimlilik artışına bağlı olduğu genellikle kabul edilmiştir. Oysa yapılan araştırmalar,

ülkemizde emek verimliliğinin AB ülkeler arasında 1/5 kadar olduğunu göstermektedir(8). Bir birim çıktı elde edebilmek için ne kadar girdinin kullanılacağına ilişkin verimlilik analizlerini hem miktar hem de değer olarak ciddi anlamda ele almamız gereklidir. AB ülkeleriyle rekabet etmek ve birim başına verimliliği arttırmak istiyorsak teknolojiyi yenilememiz, işletmelerin yönetim ve organizasyon yapılarını değiştirerek yeni değerlendirme sistemleri kurmamız, insan kaynağını geliştirmemiz şarttır. Tüm bu gelişmeleri sağlamak için özellikle, mesleki ve teknik eğitimi ön plana çıkaran, bilgiye yapılan yatırımın artması gereklidir. Ayrıca GB'nde ihracat yapan bir ülke konumunda olmak, AB ülkeleriyle aynı kalitede mal üretmek, yeni tüketim kalıpları yaratmak için, her firmanın AR-GE çalışmalarına gereken önemi vermesi gereklidir. Ancak bu şekilde GB'nden uzun dönemde ihracatı arttırıp fayda sağlayabiliriz. Bu doğrultuda, hem verimlilik artışı sağlanacak hem de ücret artışları sağlanacaktır.

Gümrük Birliği'ne üye olduğunda, ücretlerin nasıl etkileneceği sorusunun cevabı net olmamakla birlikte yapılan araştırmalar bu konuya ışık tutmaktadır. Masstricht Limburg Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre; brüt saat başı ücreti, saat başı işgücü maliyeti, cari kurlarla değil de satın alma gücü kriterlerini esas alan ECU kurlarıyla hesaplanırsa, beş kurucu ülkede (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya) birbirine yaklaşma eğilimi göstermektedir. Ekonomik entegrasyon ücretleri, daha faktör gelirlerini birbirine yaklaştırmaktadır. Bu yaklaşma, ortalama ücret düzeyinin altında bulunan ülkelerin ücretlerinin yükselmesi, ortalama ücret düzeyinin üstünde bulunan ülkelerin ücret düzeylerinin de ortalamaya doğru düşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır(9). Geçen üç yıl içinde, bu konu çerçevesinde net bir gelişme olmamasına rağmen uzun dönemde ülkemizdeki işgücünün ücret açısından GB'nden karlı çıkması söz konusudur. Zaten GB gibi ekonomik entegrasyon biçimlerinde, Birliğe dahil olan ülkelerin ücret düzeylerinin uyumlaştırılmasının önemi büyüktür. Çünkü, farklı gelişme ve ücret düzeylerinde ekonomik entegrasyona gidildiğinde, sermaye işgücünün ucuz olduğu, sosyal haklarının ve özellikle çalışma koşullarının kötü olduğu üye ülkelere doğru akması mümkündür. Bu durumda, sosyal standartları ve ücret düzeyleri yüksek olan ülkelerin zarar görmeleri rekabet edebilmek için üretim maliyetlerini ve sosyal standartlarını düşürmek zorunda kalmaları kaçınılmaz olacaktır.

Ülkemizde GB'ne giriş ile özellikle işveren kesimi, AB ülkeleriyle rekabet konusundaki en büyük avantajımız ucuz işgücü kullanımı olduğunu, böylece, işgücü maliyetleri açısından GB'ne üye diğer ülkelere göre, bir adım önde olacağımızı savunmakta ve AB'ne çalışma hayatını düzenleyen standartların bir bütün olarak Birliğin uluslararası rekabet gücünü azalttığı, bu nedenle de ne pahasına olursa olsun bu standartları ülkemize getirme çabamızın, GB'nin ölü doğmasına neden olacağını ileri sürmektedirler. İşçi kesimi ise

genel olarak AB olumlu yaklaşırken, GB'ne ihtiyatlı yaklaşmakta, AB üyeliği olmadan GB'ne geçilmesinin kısa vadede rekabet gücü olmayan ya da göreceli olarak yetersiz olan sektörlerde önemli düzeyde istihdam kaybı olacağını, Türkiye'nin işgücü maliyetlerine dayalı bir rekabet politikası izlemesinin yanlış olacağını belirtmektedirler. AB yolunda çalışanlar açısından rekabetin olumsuzluklarını giderici önlemlerin alınmasını, AB'nin çalışma yaşamına ilişkin ILO standartları düzenlemelerinin ülkemizde de ele alınarak gerçekleşmesini ve böylece uzun dönemde çalışma hayatındaki şartların yükseleceğini, dayanışma ve işbirliğinin güçleneceği inancını taşımakta ve ülkemizin AB içinde ucuz işgücü cenneti olarak görülmesine kesinlikle karşı çıkmaktadırlar.

AB ile ekonomik entegrasyona giren ülkemizin amacı, başta AB ülkeleriyle ve daha sonra dünyadaki tüm ülkelerle ticareti geliştirmek ve bu ticari ilişkilerde ihracat yapan bir ülke konumuna gelmektir. Çünkü ,bu tip ekonomik entegrasyonlarda başarılı olmak büyük oranda ihracat yapmakla doğru orantılıdır. Ayrıca şu da bir gerçektir ki; rekabet etmek ve ihracat yapmak için tek başına ucuz işgücü kullanımı yeterli olmamaktadır. Bu süreçte, ihracat yapan bir ülke olmak , aşağıda belirtilen hususlara dikkat edilmesiyle doğrudan ilişkilidir(10).

1. Rekabet edilebilecek ucuz malı,
2. Tüketicinin beğenebileceği malı,
3. Uluslararası pazarda rekabet edebilecek kaliteli malı üretmek.

Görüldüğü gibi, bir ülkenin ihracat yapabilmesi; ürettiği malın ucuzluğu ile beraber, tüketicinin beğenebileceği bir kalitede bir mal üretmesiyle de bağlantılıdır. Yani, üretimde rekabet, üretimde kaliteyi de beraberinde getiriyor. Uluslararası pazarda mal ihracat ve ithalatında belirli bir kalite seviyesinin korunması şarttır. Bu durum, GB'ne giriş ile ülkemiz için de söz konusudur. Özellikle ekonomik entegrasyon içinde yer almak isteyen şirketlerin üretimde asgari bir kaliteyi koruması şarttır. Çünkü, ihracat yaptığımız ülkeler, yani; tüketiciler, üretim koşullarımızı, standartlarımızı çalışma koşullarımızı yakından izlemeye başlayacaklar ve kendi standartlarını arayacaklardır. İthal edilen malların hangi koşullarda üretildiği önemli bir konudur. Bu durum GB ile ortaya çıkması beklenen ucuz işgücü kullanımını ve kötü çalışma koşullarını engelleyecektir. Ayrıca uluslararası pazarda, pek çok gelişmiş ülke, olumsuz çalışma şartları, işçilere temel hakların verilmemesi ve mevcut yasaların yetersizliği karşısında bazı inisiyatifler hem özel hem de devlet tarafından ortaya atılmıştır. Böylece üretimde, ülkeler arasında farklılıkları giderecek haksız rekabeti önleyecek uygulamalar geliştirilmiştir. Örneğin, özel inisiyatifler arasında, Almanya'da satın alınan veya ithal edilen her halının üstüne etiket konması ve bu halının çocuklar tarafından örülmediğinin belirtilmesi isteniyor. ABD'de ise 1983 yılından beri Amerika yatırım ve ticaret

sistemi uygulanırken, bu sistem içinde minimum iş yasalarına saygı gerektiren bir uygulamayı benimsemiş durumdadır. Buna göre devlet, herhangi bir ülkeye tercihli ticaret sistemi uygularken, o ülke içerisinde bir takım mevcut işçi haklarının bulunması gerekli kılıyor(11). Görüldüğü gibi uluslararası ticarete yasal olarak karşılıklı gümrük ve tarifelerde düşüş sağlansa da enformel yollarla, özellikle üretim aşamasında haksız rekabeti önleyecek yapılanmalar mevcuttur.

Bu durum hem üretim hem de tüketimde kaliteyi getirecek aynı zamanda kötü çalışma koşullarında ucuz işgücü çalıştırmayı da engelleyecektir. Bu çerçevede şunu açık olarak belirtebiliriz: Ülkemizin GB'ne üye olması diğer AB üyesi ülkeler için bir sosyal damping tehlikesi oluşturmamaktadır. Zaten Türkiye AB'ne tam üye olursa, AT Sosyal şart, üye ülkeler arasındaki ticaretin Sosyal Damping'e dayanmaması ilkesini içerdiği için bu tip bir tehlike de kesin olarak ortadan kalkacaktır.

D İ P N O T L A R

- (1) KAZGAN, Gülten, "**AET ve Türkiye İlişkileri**", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: I, İstanbul 1993, s: 98
- (2) ERKAN, Hüsnü, "Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye", **Ekonomik Vizyon**, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 13, 1994, s: 22-24
- (3) DEMİREL, Vedat, **Ekonomik Entegrasyonun Politik Harmonizasyonu, Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı**, Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Ankara 1985, s: 25
- (4) **Avrupa Birliğinde Gümrük Birliği, Avrupa Topluluğu Basın ve Enformasyon Bürosu Yayınları, Ankara 1978, s: 7-8,**
- (5) ESİN, Arif, "500 Günden Daha Önemli ...", **Capital**, Sayı: 3, Mayıs 1993, s: 68-71
- (6) TÖRE, Nahit, "Gümrük Birliği Öncesi Enflasyon Mutlaka Aşağı Çekilmeli ve Verimlilik Artışı Sağlanmalıdır", **İşveren**, Sayı: 11, Ağustos 1995, s: 27-28
- (7) DERELİ, Toker, "İstihdam ve Endüstri İlişkilerindeki Olası Etkileri Açısından Gümrük Birliği", **BASİSEN**, Sayı: 52, Nisan 1994, s:18-20
- (8) KILIÇ, Salih, "Gümrük Birliği'ne Giderken Endüstri İlişkileri", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı: 303, Temmuz 1995, s: 15-16
- (9) MOURIK, Aod von, **Wages and European Integration**'den alan Nahit TÖRE, "Gümrük Birliği, Çalışma Hayatı ve Ücretler", **Ücret Sistemimiz, Sorunları ve Çözüm Önerileri Semineri**, 16-17 Kasım 1994, İstanbul
- (10) EKİN, Nusret, "Türkiye'de Enformel Sektör ve Çocuk İşgücü", **II. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi**, 30 Kasım- 1 Aralık 1995, İstanbul, Yayınlanmamış Seminer Notları
- (11) LEMT, Gijsbert von, "Küreselleşen Dünya Ticareti, Enformel İstihdam ve Sosyal Damping", **II. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi**, 30 Kasım- 1 Aralık 1995, İstanbul, Yayınlanmamış Seminer Notları

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 63-72.

KALİTESİZLİĞİN ÖNEMLİ BİR BOYUTU: KALİTE MALİYETLERİ

Araş.Gör. Sait Yüksel KAYGUSUZ*

Kalite, günümüzde işletmelerin önemli bir strateji silahıdır. Kalitenin rekabetçi bir silah olarak kullanımı da rekabeti, rekabetçi ortamı ve yapıyı da etkilemektedir. Klasik rekabet avantaj ve üstünlüklerinin önemini yitirdiği görülmektedir. İleri üretim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı işletmelerde kalite anlayışı sadece üretim sürecinde değil, işletmenin her aşamasında kendini hissettirmektedir. Kalite, rekabetçi yapıda ayakta kalmayı sağlayan en önemli unsurların başında gelir. Bu nedenle, kalite anlayışının gerekleri yerine getirilmelidir. Ancak, bu gerekleri yerine getirmemenin sonuçları ve etkileri de incelenmelidir. Kaliteli ürün üretmemenin veya hizmet sunmamanın önemli sonuçları, artan maliyet, müşteri tatminsizliği ve pazar payındaki azalma olarak sıralanabilir. Maliyet avantajlı olma ve müşteri tatmini bu günkü rekabetçi yapıyı şekillendiren en önemli faktörlerdendir. Bu faktörler içinde yer alan maliyet kavramı kalitesizliğin neden olduğu nedenler ile ilişkilendirilmelidir. Bu makalede kalitesizliğin neden olduğu etkiler maliyet boyutunda incelenecektir.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNDE KALİTE MALİYETLERİNİN ÖNEMİ

Kaliteye ilişkinin pek çok tanımlama yapılmıştır. Kalite, ilk defasında doğru şeyleri yapmaktır ; kalite, kullanım uygunluğunun sağlanmasıdır ; kalite, gereklere uygunluğun sağlanmasıdır veya kalite, müşterinin bu gün ve gelecekte ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Loncher ve Mator, 1990:115). Rekabetçi baskıların gittikçe ağırlığını hissettirdiği günümüz koşullarında işletmeler, yaşamlarının sürdürülebilirliği için Toplam Kalite Yönetiminin stratejik önemini anlayıp değerlendirmeye başladılar. Toplam Kalite Yönetimi, genel

* Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

yönetim fonksiyonunun kalite politikasını tespit eden ve uygulayan boyutudur (Baş,1992:24). Toplam Kalite Yönetimini tanımlayan unsurlar ; organizasyon içindeki her çalışan, kendi kontrolleri altındaki sürekli ve sona ermeyen bir süreçte sürekli geliştirme faaliyetlerinde yer alır, her çalışan kendi iç ve dış müşterilerinin memnuniyetini sağlamak için çalışır, işletmede katılım genel yapıyı oluşturur ve müşteriler ile tedarikçiler bu gelişim sürecine katılmaktadır (Dale ve Plunkett, 1991:1). Toplam Kalite Yönetiminde “ kalite gelişimini “ sürekli hale getirilmesi için, yatırımların bu amacı karşılamak için yapılması gerekir.

Toplam Kalite Yönetimi altında gerçekleştirilen çalışmalar, ürün ve hizmetlerin kalitesinde gelişme sağlarken, kalite maliyetlerinde de azalma sağlamaktadır. Bunların doğal sonucu olarak da müşteri tatminin sağlanması ve pazar payının artırılması sağlanmış olacaktır. Bu durumda amaç, düşük maliyetli ve kaliteli ürünler üretmektir.

Toplam Kalite Yönetimi anlayışının yapılandırılması, uygulanabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için, kalite gelişiminin ölçülmesi ve açık bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Raporlamada , gelişmeyi ölçmek amacıyla çeşitli kriterler kullanılmaktadır ki **“kalite maliyetleri” de bu kriterlerden birisidir** (Sevim, 1996: 60). Bu raporlama ile ortaya konulacak kalite maliyetleri, yönetimin verilecek kararlarda sürekli gelişmeyi sağlayacak faaliyetlerin maliyet ve kar ilişkisini dikkate almasını gerektirir (Youde, 1992:35). Bu ilişkinin ortaya koyduğu tabloyu incelemek için, tablodaki en önemli bileşenlerden birisi olan toplam kalite maliyetlerinin ortaya konulması gerekir.

TOPLAM KALİTE MALİYETLERİ

Klasik olarak bir ürün ya da hizmet üretmek için katlanılan fedakarlık olarak tanımlanan maliyet kavramı, işletmelerin rekabetçi ortamda elerinde bulundurdukları en önemli silahlardan birisidir. İşletmeler, maliyet üstünlüğüne sahip olabilmek için maliyeti artıran ya da azaltan unsurları çok iyi tespit edip analize tabi tutmalıdır. Bu unsurlardan birisi de toplam kalite maliyetleridir.

Kalite maliyetleri, düşük kalite nedeniyle ortaya çıkan maliyetler olarak tanımlanırken, kalitenin tasarım özelliklerine uygunluğu ortaya konulmaktadır. Bu nedenle kalite maliyetleri, belirlenen kalite standartların gereklerini yerine getirilmemesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Albright,1992:18). Kalite maliyetleri, uygunluk kalitesi ile ilgilidir. Uygunluk kalitesini sağlamak, uygunluk kalitesinden sapmaları önlemek, mal ve hizmetleri belirlenen standartlara uygun olarak üretmek amacıyla yürütülen faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan giderlere kalite giderleri denir (Kırlioğlu,1998:6).

Kaliteye ilişkin tanımlardan hareketle de toplam kalite maliyetlerini tanımlayabiliriz: Toplam kalite maliyetleri, doğru şeyi ilk defasında yapmamaktır; toplam kalite maliyetleri, kullanım uygunluğunun sağlanmamasıdır; kalite maliyetleri, gereklere uygunluğun sağlanmamasıdır; kalite maliyetleri, müşterinin bugün ve gelecekte ihtiyaçlarını karşılayamamaktır.

Toplam kalite maliyetleri tanımlandıktan sonra, kalite maliyet türlerini ortaya koyup bunların aralarındaki ilişki incelenmelidir.

TOPLAM KALİTE MALİYETİ TÜRLERİ

Kalite maliyetleri, Juran, Masser, Crosby ve Feigenbaum' un gerçekleştirdiği çalışmalar sonucu bu günkü halini almıştır. Bu çalışmalar sonucunda kalite maliyetleri önleme, değerlendirme ve başarısızlık maliyetleri olarak üçe ayrılarak incelenmiştir. Bu maliyet türlerinden ilk ikisi olan önleme ve değerlendirme maliyetleri kalite kontrol standartlarına uygunluk maliyetleri iken ; başarısızlık maliyetleri de uygunsuzluk maliyetleridir (Diallo, Khan, Vail,1995:21). Başarısızlık maliyetleri de kendi içinde içsel başarısızlık maliyetleri ve dışsal başarısızlık maliyetleri olarak ikiye ayrılarak toplam kalite maliyet türleri dört başlık altında incelenmektedir (Shank, Govindarajan, 1994:5):

- Önleme maliyetleri
- Değerlendirme maliyetleri
- İçsel başarısızlık maliyetleri
- Dışsal başarısızlık maliyetleri

Yukarıdaki sınıflandırmada ilk iki maliyet türü, kaçınılmaz maliyetler olarak incelenirken, diğer ikisi kaçınılabılır maliyetler olarak incelenmektedir. Bu dört tür kalite maliyeti öncelikle ayrı ayrı olarak incelenecek daha sonra birbirleri arasındaki ilişki ortaya konulacaktır.

Önleme Maliyetleri

Önleme maliyetleri, hataların ilk defasında ortaya çıkmasını önlemeye yönelik faaliyetlerin maliyetleridir (Juran ,1961:1-46). İngiliz Standardı (6143) önleme maliyetlerini hata ve başarısızlıkları araştırmaya, önlemeye ve azaltmaya yönelik faaliyetlerin maliyetleri olarak tanımlamaktadır. Amerikan Kalite Kontrol Derneği ise önleme maliyetlerini, kalite gereklerine ekonomik düzeyde uyum sağlayacak bir kalite sisteminin planlanması, uygulanması ve devamlılığına ilişkin maliyetler olarak tanımlamaktadır (Dale, Plunkett,

1989:416-417). Kısaca önleme maliyetleri, belirli standartlara uymamanın neden olduğu olumsuzlukları azaltmaya yönelik faaliyetlerin maliyetleridir. Önleme maliyetleri, kendi içinde de ayrıma tabi tutulmaktadır. Farklı kaynaklarda bu sınıflandırmaya ilişkin farklılıklar görülmesine rağmen aşağıda verilen sınıflandırma en çok kabul gören sınıflandırmadır (Feigenbaum, 1961, Dale, Plunkett, 1989, Hagan, 1986, Perigord,1991) :

- A. Ürün tasarım maliyetleri
- B. Tedarik maliyetleri
- C. Kalite planlama maliyetleri
- D. Kalite yönetim maliyetleri
- E. Kalite eğitim maliyetleri
- F. Kalite denetim maliyetleri
- G. Diğer önleme maliyetleri

Önleme maliyetleri içerisinde, ürün tasarımına ilişkin incelemeler ve kontroller, tedarikçilere ilişkin incelemeler, kalite planlama, kontrol, eğitim ve denetim gibi önleyici faaliyetler yer almaktadır.

Değerlendirme Maliyetleri

Uygunluk maliyetlerinin ikincisi değerlendirme maliyetleridir. Değerlendirme maliyetleri, kalitenin değerlendirilmesi ile ilgili maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Değerlendirme maliyetleri, işletmede kalite düzeyinin sürdürülebilmesi için gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin maliyetlerdir (Feigenbaum, 1961: 84). değerlendirme maliyetleri, girdi, çıktı ve yarı mamullerin incelenmesi ve test edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen harcama tutarıdır (Diallo, Khan, Vail,1995:21). değerlendirme maliyetleri de kendi içinde sınıflandırılmaktadır (Feigenbaum, 1961, Dale, Plunkett, 1989, Hagan, 1986, Perigord, 1991):

- A. Ürün tasarım nitelik ve test maliyetleri
- B. Tedariklere ilişkin malzemelere ilişkin kabul testi maliyetleri
- C. Süreçte ve son aşamada muayene ve test maliyetleri
- D. Süreklilik ve kalibrasyon maliyetleri

Değerlendirme maliyetleri, belirli aşamalarda kalite standartlarına uygunluğu sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Uygunluğu sağlamak amacıyla da her düzeyde inceleme ve testler gerçekleştirilmektedir. Kullanılan teçhizatın, uygunluk sağlamaya yönelik işçilik ve destek faaliyetleri ile ilgili maliyetlerdir.

İçsel Başarısızlık Maliyetleri

İçsel başarısızlık maliyetleri, uygunsuzluk maliyetlerinin ilkidir. İçsel başarısızlık maliyetleri, ürünün müşteriye tesliminden önce üretim organizasyonunun belirlenen kalite düzeyine ulaşamadaki başarısızlığıdır (Dale ve Plunkett, 1989:419). Ürünün müşteriye tesliminden önce ortaya çıkan maliyetlerdir. Ürünün tesliminden önce ortaya çıkan fire, hurda ve yeniden işleme tabi tutma içsel başarısızlık maliyetleri içinde yer almaktadır. İçsel başarısızlık maliyetleri de kendi içinde sınıflandırılmaktadır (Feigenbaum, 1961, Dale, Plunkett, 1989, Hagan, 1986, Perigord, 1991):

- A. Tasarım başarısızlık maliyetleri
- B. Tedarik edilen ürünlerin ret edilme maliyetleri
- C. Malzeme inceleme ve düzeltme maliyetleri
- D. Yeniden çalışma maliyetleri
- E. Hurda maliyetleri

İçsel başarısızlık maliyetleri, ilk defasında doğru olarak gerçekleştirilmeyen işlemlerin doğal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fire ve hurda gibi üretim sürecindeki başarısızlığı gösteren unsurlar, faaliyetlerin gereklere uygun olarak yerine getirilmemesi sonucunda ortaya çıkmakta ve kalite düzeyini olumsuz şekilde etkilemektedir.

Dışsal Başarısızlık Maliyetleri

Uygunsuzluk maliyetlerinin ikincisi de dışsal başarısızlık maliyetleridir. Dışsal başarısızlık maliyetleri, ürünün müşteriye tesliminden sonra ortaya çıkan maliyetlerdir. Burada da müşteriye teslim edilen ürünlerin, beklenen kalite gereklilerini karşılamaması nedeni ile ortaya çıkan olumsuzluklar dışsal başarısızlık maliyetleri içinde toplanmaktadır. Müşterilerin bu gün ve gelecekte beklentilerinin karşılanamaması, dışsal başarısızlık maliyetlerini oluşturur. Dışsal başarısızlık maliyetleri de kendi içinde sınıflandırılmaktadır (Feigenbaum, 1961, Dale, Plunkett, 1989, Hagan, 1986, Perigord, 1991):

- A. Şikayetler araştırmaları maliyetleri
- B. İade edilen ürünler
- C. Düzeltme maliyetleri
- D. Garanti gereklilerinin yerine getirilme maliyetleri
- E. Kamusal ve yasal yükümlülükler
- F. Müşterinin kaybedilme maliyetleri

Dışsal başarısızlık maliyetleri, ürünlerin müşterilere tesliminden sonra ortaya çıkabilecek sonuçları göstermektedir. Dışsal başarısızlık maliyetleri elbette üretimde içsel yapıdan etkilenmektedir. Kalite gereklilerine uymamanın

sonuçları müşteri tarafından kabul görmeyecektir. Bu da işletmenin müşteri ve dolayısı ile pazarını kaybetmesi demektir.

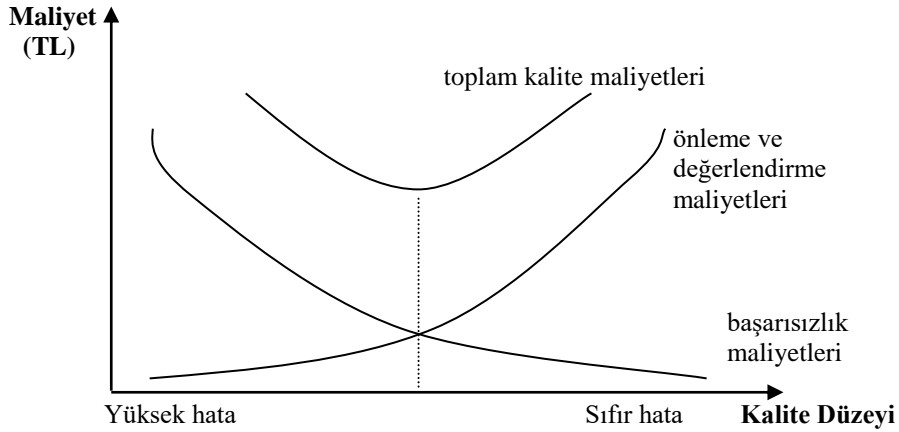
Toplam kalite maliyet türleri ortaya konulduktan sonra bu maliyet türleri arasındaki ilişkileri de incelemek gerekir.

TOPLAM KALİTE MALİYET TÜRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Toplam kalite maliyetleri ayrı başlıklar altında incelense ve kendi içlerinde sınıflandırılmaya tabi tutulsa bile karşılıklı olarak ilişki içindedirler ve birbirlerini etkilemektedirler. Kalite maliyet türleri aynı iki değişkenin bir fonksiyonu olduğu için birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir. Bu iki değişken önleme ve değerlendirme faaliyetleridir. Önleme ve değerlendirme faaliyetleri hatalara ilişkin iki ölçü ortaya koyar : (1), üretim başlangıcı sonrası ve (2), müşteri tarafından satın alınma sonrası. *İçsel başarısızlık maliyetleri*, üretimin başlangıcındaki hataların ve hataları incelemeye yönelik değerlendirme faaliyetlerinin bir fonksiyonu iken *dışsal başarısızlık maliyetleri* değerlendirme faaliyetleri ile incelenemeyen, müşterilerce alınan ürünlerdeki hataların bir fonksiyonudur (Fargher ve Morse, 1998:14).

Kalite maliyet türleri ve ürün kalitesi arasındaki ilişki ortaya konulmalıdır. Böylece, kalite maliyet türlerinin aralarındaki karşılıklı etkileşme daha açık bir şekilde ortaya konulmuş olunacaktır.

Önleme ve değerlendirme maliyetleri toplam kalite maliyet girdileri iken, içsel ve dışsal başarısızlık maliyetleri toplam kalite maliyet çıktılarıdır. Kalite maliyet türleri arasındaki ilişki aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmaktadır.

Şekil : Kalite maliyet türleri ve kalite düzeyi arasındaki ilişki

Kaynak : Juran,1945, s.1-10.

Şekilde görüldüğü gibi önleme ve değerlendirme maliyetleri ile içsel ve dışsal başarısızlık maliyetleri arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki de toplam kalite maliyetlerini etkilemektedir.

Önleme ve değerlendirme maliyetlerinde artış, başarısızlık maliyetlerinde azalışa yol açmaktadır. Sıfır hata düzeyinde önleme ve değerlendirme maliyetleri maksimum düzeyde iken başarısızlık maliyetleri minimum düzeydedir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir : önleme ve değerlendirme maliyetlerindeki artış başarısızlık maliyetlerinde olumlu etki yapmaktadır. Ancak tersi durumda yani, önleme ve değerlendirme maliyetlerinin minimum olduğu durumda başarısızlık maliyetleri maksimum düzeydedir. Bu maliyet türlerinin aralarındaki zıt yönlü ilişki ile toplam kalite maliyetleri de etkilenmektedir. Yüksek hata ve sıfır hata seviyelerinde toplam kalite maliyetleri de maksimum düzeydedir. Toplam kalite maliyetleri, önleme ve değerlendirme maliyetlerinin artış ile başarısızlık maliyetlerinin azalış trendine geçtiği ve yüksek hata düzeyindeki azalma ile birlikte minimum seviyeye inmektedir.

Toplam kalite maliyetleri, önleme ve değerlendirme faaliyetlerinin en iyi şekilde yerine getirilmesi ile azalış trendine girecektir. Hata, nasıl en kısa zamanda ortaya çıkarılırsa maliyetler de o kadar çabuk kontrol altına alınır. Hatanın süreçteki en erken aşamalarda ortaya çıkarılması demek, bundan sonraki aşamalarda ve müşteriye teslimde ortaya çıkabilecek hataları ve maliyetleri de azaltmak demektir.

Önleme faaliyetlerine yönelik olarak yapılacak akıllı yatırımlar, başarısızlık maliyetlerinde birkaç katı bir azalış sağlayacaktır. Bu nedenle , bu dört kalite maliyet türleri içinde yer alan önleme maliyetleri, yöneticiler açısından kaliteye yönelik olarak yapılan yatırımlar içinde en önemlisidir. Ürünlerin müşteriye teslimi ile ortaya çıkacak dışsal başarısızlık maliyetleri de toplam içinde en büyük değerde olan maliyetlerdir (Sevim,1996:88).

Kalite maliyet türlerinin toplam kalite maliyetleri içindeki ağırlıklarının incelenmesi ile daha etkili bir analiz gerçekleştirilir. Kalite maliyetlerini oluşturan dört tür kalite maliyetinin toplam içindeki ağırlıklarının tespit edilmesi ve buna göre kalite maliyetleri üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Kalite maliyetleri içinde hangi türün ne kadar ağırlıkta olduğuna ilişkin olarak yapılan çalışmalarda şu sonuçlar ile karşılaşmıştır : Genel olarak, önleme maliyetleri toplam kalite maliyetlerinin %10' unu, değerlendirme maliyetleri %25' ini ve başarısızlık maliyetleri de % 50-75' ini oluşturmaktadır (Tan ve Peşkirioğlu, 1989:30, Plunkett ve Dale, 1991).

Başarısızlık maliyetleri, toplam kalite maliyetleri içinde en fazla ağırlığa sahip olan maliyet türüdür. Başarısızlık maliyetlerinin kontrol altına alındığı ve incelendiği bir kalite maliyet yönetim programı ile başarısızlık maliyetlerinde

azalışa gidilebilir. Başarısızlık maliyetlerindeki azalma ile toplam kalite maliyetlerinde de azalma sağlanacaktır.

Kalite maliyet türlerinin aralarındaki bu karşılıklı ilişkilerin bir kalite maliyet sistemi anlayışı ile ele alınıp incelenmesi gerekir. Bu amaçla kalite maliyet sistemi oluşturmak gerekir.

KALİTE MALİYET SİSTEMİ

Kalite maliyetlerinin tanımlanması, aralarındaki ilişkin ortaya konulması ve analizi etkin bir şekilde işleyen bir sistemin varlığı ile gerçekleştirilir. Bu amaçla bir kalite maliyet sisteminin oluşturulması gerekir. Oluşturulacak bu sistem ile, kalite maliyetleri ile ilgili bilgilerin toplanması, işlenmesi ve analizi sağlanacak, kalite maliyetlerinin kullanım amaçları belirlenecek ve kalite maliyetlerinin kontrolü sağlanacaktır.

Bir kalite maliyet sistemi anlayışına sahip olma ve bu sistemin etkin olarak kullanımı, işletmelere ortaya çıkabilecek önemli sorunları tanımlama ve önleme fırsatları sunar. Kalite maliyet sistemleri ile kalite maliyetlerine ilişkin bilgilerin kullanıma hazır hale getirilmesi sağlanmış olunur.

Kalite maliyetlerinin kullanımına ilişkin stratejiler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Hagan, 1986:99):

- Başarısızlık maliyetleri üzerine yoğunlaşarak azaltmaya çalışmak,
- Üretim sürecinde geliştirmeler yaparak değerlendirme maliyetlerini azaltmak,
- Önleme maliyetlerine yatırım yaparak kontrolü etkinleştirmek.

Bu stratejilerin uygulanabilmesi için kalite maliyet sisteminin çok iyi işlemesi gerekir ki bunun içinde şu iki önemli kriter dikkate alınmalıdır (Hagan, 1986: 99): (1) kalite maliyetlerini geliştirme faaliyetlerini değerlendiren bir araç olarak tanımlamak ve (2) önemli olmayan ayrıntıların sistemin etkin olarak kullanımı için sistem dışı bırakılması.

Kalite maliyet sistemi, yöneticilerin alacağı kararlara yardımcı olacak şekilde yapılandırılmalıdır. Yöneticilerin bu doğrultuda vereceği kararlarda kalite maliyet sistemleri, yeterli, doğru ve zamanlı bilgi sağlamalıdır.

Bu sistemin kurulması ve sürekliliği için kalite maliyet amaçlarının da ortaya konulması gerekir. Elbette bu amaç, işletmenin genel amaçları ile uyumlu olmalıdır. Kalite maliyet amaçları, işletmeleri kalite maliyet sisteminin geliştirilmesine yönlendirmektedir. Bu amaçlar (Kolarik,1995:64): (1) kalite maliyetlerini boyutları hakkında üst yönetimi bilgilendirmek, (2) maliyetlerin azaltılması için belirli fırsatları tanımlamak, (3) müşteri tatminsizliği ve

bunların karlılık üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmak, (4) maliyet kontrolleri ve bütçe geliştirmek ve (5) kalite maliyet verileri ile gelişimi güçlendirmek.

Kalite maliyet sistemi, çalışanların ve yöneticilerinde sistem amaçları doğrultusunda etkin bir şekilde katılımı ile daha güçlü ve etkin olacaktır. Amaç, daima daha gelişmiş kalite olduğuna göre kalite maliye sistemi de bu amacın yerine getirilmesi için çalışmalıdır.

SONUÇ

Kalite, işletmelerin rekabetçi piyasa koşullarındaki en etkili silahlarından biri durumundadır. Toplam kalite yönetimi işletmenin fonksiyonları arasında etkin bir yer edinmiştir. Kalite anlayışı ile birlikte kalitesizliğin maliyetleri ve işletme üzerindeki etkileri de ortaya çıkmıştır. Etkin bir kalite yönetimi, toplam kalite maliyetlerini, sistem anlayışı ile ele alarak her zaman kontrol altında tutmalıdır. İşletmelerde kalite maliyetlerinin yönetimi ile ilgili bir sistemin yapılandırılması ile kalite maliyetlerinden elde edilen veriler verilecek kararlarda kontrol, planlama ve analize yardımcı olacaktır. Kalite geliştirmede kalite maliyetlerinin kontrol altına alınması ile amaca ulaşılmış olunur. Bu amaca ulaşmak için, iş görenlerden başlayarak tepe yönetime kadar her işletme çalışanın kalite gereklerini yerine getirmeye yönelik bir anlayış ile çalışması gerekir. Bu da işletmede kalite maliyetlerinin yönetimini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ALBRIGHT, T. The Measurement of Quality Costs : An Alternative Paradigm, **Accounting Horizons**, Cilt:12,sayı:2, Haziran-1992.
- BAŞ,M. Kalite Ekonomisi, **Standart**, Ekim-1992.
- DIALLO, Alahassane, **Cost of Quality In the New Manufacturing**
- KHAN, Zafar U. Environment, **Management Accounting**, Ağustos-1995.
- VAIL, Curtis F.DALE,B.G.,PLUNKETT,J.J. **An Artless Attempt To Collect Quality Related Costs, Advances In Manufacturing Technology**, Editor :Jeffy Chandler, First National Conference,London-1989.
- DALE,B.G.,PLUNKETT,J.J. **Quality Costing**, Chapman & Hall, London-1991.
- HAGAN, John T. **Quality Costs ,Quality Management Handbook**, Editors:Loren Walsh, Ralph Wurster, Raymond S. Kumber, Hithcock Publishing Co. Illinois-1986,

- FARGHER,N. ve MORSE,D. Quality Costs: Planning The Trade Between Prevention and Appraisal Activities, **Journal of Cost Management**, Cilt.12,sayı 1, Ocak-Şubat 1998.
- FEIGENBAUM,A.V. **Total Quality Control**, Mc Graw-Hill, 1961.
- JURAN,J.M. **Quality Control Handbook**, İkinci Baskı,Mc Graw-Hill ,1961.
- KIRLIOĞLU,H. **Kalite Maliyetleri Muhasebesi**, Sakarya-1998.
- KOLARIK,J. William, **Creating Quality, Concepts, Systems, Strategies and Tools**, Mc Graw – Hill,1995.
- LONCHER,R. ve MATOR,J. **Designing For Quality**, Chapman-Hall,1991
- PERIGORD,M. **Achieving Total Quality Management :A Program for Action**, Productivity Press-1991
- SEVİM, A. “Toplam Kalite Yönetimine Bir Araç Olarak Toplam Kalite Maliyetleme Sisteminin Kurulması ve Bir Uygulama”, (Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir-1996).
- SHANK, J. ve GOVINDARAJAN, V., “Measuring The Cost Of Quality : A Strategic Cost Management Perspective, **Journal of Cost Management**, Cilt.8, sayı 2, 1994.
- TAN, S. ve PEŞKİRCİOĞLU,N., **Kalitesizliğin Maliyeti**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No:316, Ankara-1989
- YOUDE,R. K. “Cost of Quality Reporting:How We See It”, **Management Accounting**, Ocak-1992.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 73-78.

FINANCIAL INSURANCE IN POLAND - PROSPECTS FOR THE XXI CENTURY

Magister Krystyna BACKIEL*

Obstacles that used to hamper a fuller integration of various sectors of financial services market are disappearing at a fast rate. Banks have been opening their own investment funds and insurance branches; pension funds unhesitatingly enter banking and capital markets and even businessmen - retailers have begun to provide certain financial services.

They all share one objective: they want to offer their current clients an optimum spectrum of additional, diversified financial services. Such a strategy has been coined "Allfinanz" while "nancassurance" describes a specific case of "Allfinanz" in which an integration of the "production", sale and marketing of the services provided by banks and insurance companies has taken place (ranging from non-binding agreements on the distribution of services to far-reaching capital integration).

Banks world-wide, including even those which have adopted and carry out the strategy of nancassurance, still encounter strong competition on the market of financial services from mutual funds, companies managing assets, stockbroker houses, savings and loan associations and other companies. World famous experts in Allfinanz predict the following natural and inevitable phase in the evolution of financial institutions: in the near future banks should start providing integrated and diversified financial services for medium and small sized companies as well. It will be possible owing to the phenomenon of "bancassurance", that is a close co-operation between banks and insurance companies where cross-selling (sale of various services together) takes place at the level of bank branches. According to specialists, in the near future we can expect to see a development of new distribution channels for many financial

* Department of Market Studies and Marketing Higher School of Finance and Management in Białystok

services, for instance telephone-banking. Such factors together with rising price and product competition will contribute to make the operations of banks and insurance companies increasingly difficult. The new century will see the survival and strong market position only of those financial institutions that will be able to come up with an offer best suited to clients' needs (Allfinanz 2000, Lafferty Research Group, Dublin 1997).

It should also be noted that there are a few essential differences between banking and insurance operations that must not be forgotten in the process of carrying out the bancassurance strategy.

Banker versus insurance provider - a comparison

Banker

- awaits clients
- has a short term as well as a long term perspectives
- avoids or minimises risk
- is in frequent contact with the client

Insurance provider

- exerts oneself to win over a client
- has a long term vision
- measures or assesses risk
- is relatively seldom in contact with the client

Valuable insights into the conditions for carrying out the bancassurance strategy have been revealed by the authors of the publication "European Allfinanz 1995". Namely, they made an attempt at a comprehensive description of a market that is most conducive to an alliance between banking and insurance sectors. They point to six crucial features of such a market:

- banks and insurance companies are in urgent need to improve the efficiency of their distribution channels
- the market should indicate the weaknesses of insurance agents networks and other traditional methods of distributing insurance policies
- high concentration in banking and insurance sectors
- advanced development of banking, insurance and capital markets

- infrastructure sufficiently developed to guarantee an effective flow of information between institutions
- clients for financial services should desire a wider range of services ("European Allfinanz 1995").

In the light of the aforementioned characteristics an analysis should be done of what are the conditions in Poland for operation of holdings comprising banks and insurance companies. Poland is characterised by a specific political and economic position, the country has been undergoing a thorough transformation of its political and economic systems. The pace of economic development and the inflow of foreign investment are satisfactory but economists warn against such negative phenomena as high political and economic risks, a slow speed of privatisation and a considerable inequality in the distribution of wealth among population. In consequence, the Polish market encounters a hindrance to further development in the form of excessive supply. Moreover, many products and services, including the ones on the financial market, are very expensive and therefore so far unavoidable to a large section of society.

Distribution Channels

The efficiency of distribution channels, both in the case of banks and insurance companies, leaves much to be desired. The network of banks is insufficiently developed (as many as 11000 Poles to one bank) and only every second resident of Poland maintains a regular contact with a bank (C. Jones, "Hope resting on Solidarity", *The Banker*, November 1997, p. 22). One of the major causes of such a state of affairs is the fact that marketing strategies are inappropriate as they do not precisely specify target groups as potential clients for banking services.

The offer of banks and insurance companies shows small diversification. Furthermore, at the present time both banks and insurance companies incur excessively high costs of operation. Consequently, although their services are similar in kind to the range of financial products offered in Western European countries, they are expensive and inflexible. In many instances their price is determined on the cost basis, i.e. by adding the profit margin to the incurred costs.

Additionally, insurance providers have to grapple not only with capital shortages but even more with the lack of insurance awareness among Poles.

In the process of increasing market liberalisation (an inevitable tendency taking into account Poland's future membership in Western European

structures) the risk involved in conducting an economic activity and the risk to an individual will grow as well. On the other hand, as society becomes more affluent the demand for insurance services will considerably rise. Such a demand, as evidence shows, is characterised by a high-income elasticity (J. M., "The development prospects for the insurance market in Poland on the turn of the XXth century", *Insurance News*, No. 7-8, 1997).

Consequently, it is reasonable to anticipate that the offers of banks and insurance companies will soon arouse a more intense interest among the general public than so far and that their distribution channels will be more diversified and efficient.

Traditional insurance brokers

As far as the position of traditional insurance brokers in Poland is concerned, it must be assessed as strong and dynamically improving. Till now the insurance companies have been content with the efficiency of insurance their brokers and agents. However, high costs of such sale methods and growing competitive pressure from new participants of the insurance services market can incline insurance companies to introduce sweeping changes in their methods of operation. They are not only going to place more emphasis on specialisation but also seek chances of growth in new sale methods such as by means of direct mail, telephone (teleinsurance) and Internet.

Capital concentration

The issue of capital concentration in the banking and insurance sectors is connected to the question of their ownership structure, with the state still being a majority owner. To provide an example, the state owned insurance company PZU S.A. has a 75% share in the life insurance market and a 66% share in the property insurance market. The share in the capital of Polish banks belonging to the state also exceeds 50%.

Such a situation brings about a low efficiency of many banks and insurance companies, the likelihood of state owned firms being affected by politics and inflationary pressures from investing additional budget funds.

We have lived to see a merger of real giant banks in Polish terms (holding of banks PEKAO S.A.) but there has been no merger of insurance companies as yet. The wave of mergers and acquisitions in the world is gaining momentum year after year and it will probably soon enter Poland. Strategic alliances between banks and insurance companies will most likely take place at the initiative of banks. In our country the capital of insurance companies

amounts only to 5,25% of the capital at the disposal of banks whereas the ratio of assets managed by insurance companies to assets managed by banks is 1 : 25. The closest to creating a genuinely integrated holding of banks and insurance companies is Kredyt Bank PBI S. A. which at present has capital connections to a varying degree to as many as 6 insurance companies.

The development of banking and insurance markets

Polish society is considerably "underbanked" and "underinsured" which implies that the current stage in the development of banking and insurance markets in Poland is not particularly advanced.

Besides the aforementioned weaknesses the following drawbacks should also be noted: low professional qualifications of employees, unfavourable tax laws (especially for insurance companies) and the absence of long-term visions for expansion in a number of institutions. It seems that this underdevelopment of both financial sectors coupled with a lack of experience will be a serious obstacle to successful and deep co-operation between banks and insurance companies. In the light of the increased activity of foreign capital since 1999 Polish financial institutions will lose a competitive edge even further because of not having developed strong capital structures.

Some experts predict that co-operation between banks and insurance companies can be limited to agreements on the distribution of insurance policies by networks of banks. The objective of such a measure would be to gain a competitive advantage rather than to win over unallocated funds available to households and companies, as is the case in the West.

The main aim of bancassurance is to increase capital, which in turn allows safer investment on a larger scale. Moreover, associations of banks with insurance companies are likely to gain new clients.

Companies are not allowed to provide at the same time both banking and insurance services under Polish law, but bancassurance can take a number of indirect forms, for example a joint venture or a subsidiary company.

The level of computerisation in Polish banks and insurance companies is rather low. Information is processed slowly; in a number of firms before he is served the client has to deal with an overdeveloped and cost increasing bureaucracy.

Finally, as a result of growing polarisation between the less well-off and the affluent only the latter few can afford to buy a number of products offered by banks and insurance companies.

At the present time, under the criteria of European specialists the financial market and the whole economic environment in Poland are not sufficiently developed for associations of banks and insurance companies (bancassurance) to be successful. Nonetheless, the hope for surmounting the depicted weaknesses and barriers is well-grounded. This hope relies most of all on sustaining a high rate of growth in our country.

The forthcoming reform of the social security system is bound to have a substantial impact on potential participants of the bancassurance strategy. Insurance companies are going to take part in managing the newly created pension funds which will become the biggest investors on the financial market in Poland.

Meanwhile, in the nearest future banks will still face the stiffest competition in the struggle for society's savings on the part of insurance companies. Therefore, the pension system reform can supply an additional incentive for a closer co-operation of banks and insurance companies.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 79-91.

ORGANİZASYONLARDA ÇAĞDAŞ BİR YAKLAŞIM: YETKİLENDİRME (EMPOWERMENT)

Araş. Gör. Füsun ÇINAR*

YETKİLENDİRMEİN TANIMI

Küreselleşme ve rekabetin ortaya çıkardığı ve önemini arttırdığı bir diğer yönetim kavramı personeli yetkilendirme (veya sadece güçlendirme-empowerment) kavramıdır. Yönetim kavramı olarak yetkilendirme, bir çalışanın faaliyet alanı içinde herhangi bir kişiden onay almaksızın karar vermesine yönelik bir otoritedir (Luthans, 1995:36). Yetkilendirmenin ortaya çıkmasının en önemli nedenleri ise (Harvey and Bowin, 1996:377): 1- Küreselleşmenin ve rekabetin hızlı bir şekilde artmasıyla rekabette yeniliğin daha fazla ihtiyaç haline gelmesi ve yenilikleri yapanların daha fazla özgürlüğe gereksinim duymaları.2- Amerikan işletmelerinde rekabet gücünün hızla artmasıyla birlikte verimliliğin önceki yıllara oranla daha fazla artırılması için yöneticilerin işgörenleri kararlara daha fazla katma zorunluluğunu hissetmeleridir.

Yetkilendirme ile ilgili dört yaklaşım söz konusudur (Newstorm, 1993:246).

1-İşgörenlerin işi kendi başlarına idare etmelerine yardımcı olmaktadır. (yeterli eğitimin verilmesi ve yönlendirme-coaching- ile birlikte)

2- Başarılı rol modelleri sağlamaktadır. (işgörenlerin işteki performanslarını kendilerinin değerlendirmesi-oto kontrol)

3-Sosyal güç ve inandırma (ikna) olarak kullanılmaktadır. (övgü, cesaretlendirme ve bireysel katılımı artırmak için sözlü geri bildirim olarak kullanılır).

4. Duygusal destek vermektedir. (Rol tanımıyla ilgili stres ve kaygıların azalmasını, görev paylaşımı ve güven sağlar).

* Uludağ Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Yöneticiler bu yaklaşımları kullandıklarında, işgörenler işlerinin amaç ve etkisine, değerine inanırlar ve yetenekleriyle ilgili fırsatları değerlendirirler. Yetkilendirmenin uygulanmasıyla birlikte organizasyon değerleri doğrultusunda işgörenlerin performanslarını iyileştirmeye yönelik çabalar daha fazla artacaktır (Newstorm, 1993: 247). Bu nedenle işgörenler yeterli bir seviyede eğitildiğinde, en uygun araçlar kullanıldığında, kararlara katılımları sağlandığında ve sonuçlara yönelik ödül verildiğinde yetkilendirme söz konusu olacaktır (Kreitner, 1995: 113).

Sonuç olarak;

1. Yetkilendirme en basit anlamıyla ortak bir duyguyu tanımlar.
2. Yetkilendirme çalışanların bağı bulunduğu üstün iznini almaksızın direkt olarak müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleridir (Darling, 1996:5-23).

YETKİLENDİRME VE YETKİ DEVRİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Yetkilendirme kavramı yakından incelendiğinde yetki devri ile benzerlik gösterse de aralarında bazı farklılıklar vardır. Her şeyden önce yetkilendirme kavramı yetki devrine göre daha geniş bir anlam taşımaktadır. Yetki devri olayında, bir amirin kendisine ait olan herhangi bir konudaki karar verme hakkını, kendi isteğiyle bir astına belirli şartlar altında devretmesi, gerektiğinde tekrar geri alması söz konusudur. Oysa yetkilendirmenin temelinde, işi fiilen yapan kişinin o işle ilgili tüm kararları görebilmesi ve bunun için yetiştirilmesi vardır. (Koçel, 1995: 271). Yetkilendirme, belli bir ruh haline ulaşmakla olumlu politikayla ya da insan duygularıyla temasa geçmek ile ilgili değildir. Çalışanların başka birinin ne kadar kazandığını görebilmeleri için personel kayıtlarına bakma izni vermekle ilgili de değildir. Yetkilendirme, çalışanların müşterilerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması için gerekli kaynaklara sahip oldukları zaman ortaya çıkmaktadır. (Weaver, 1997: 212). Dolayısıyla yetkilendirmede yetki devrinden farklı olarak iki önemli yaklaşım söz konusudur (Luthans, 1995: 36).

1. İşgören kendi önceliklerini kullanmada cesaretlendirilir.
2. Çalışana sadece otorite değil, verilen kararın uygulamasını görme konusunda da yetki verilir.

GELENEKSEL ORGANİZASYONLAR İLE YETKİLENDİRMEİN UYGULANDIĞI ORGANİZASYONLAR ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Geleneksel organizasyonlarda yüksek düzeyde hiyerarşi ve örgüt piramidinin sivri olduğu bir yapı söz konusudur. Yetkilendirmenin uygulandığı organizasyonlarda örgüt piramidi oldukça basıktır ve sadece birkaç yönetim basamağı söz konusudur. İşler farklı olarak ve bütün süreç üretim merkezinde daha dar dizayn edilmiştir. Liderlik ve yöneticilik fonksiyonları doğrudan kolay bir biçimde değiştirilebilir. Bilgi akışı çok açıktır ve bilgi paylaşımı vardır. Ödüllendirme kişisel bazda değil grup bazında yapılmaktadır (Kolarik,1995:801). Aralarındaki farklılıkları özet olarak aşağıdaki tabloda gösterebiliriz.

Tablo.1. Geleneksel Organizasyonlarla Yetkilendirmenin Uygulandığı Organizasyonlar Arasındaki Farklılıklar

UNSURLAR	Geleneksel Organizasyon	Yetkilendirilmenin Uygulandığı Organizasyon
Organizasyon yapısı	Sivri / Kişisel	Basık / takım bazlı
İş dizaynı	Dar görev tanımı	Bütün süreç/ geniş görev tanımı
Yönetimin Rolü	Doğrudan / kontrol	Yönlendirici(coaching)
Liderlik	Yukarıdan aşağıya	Takımlarla paylaşım
Bilgi akışı	Kontrollü/ sınırlı	Açık / paylaşıma dayalı
Ödüllendirme	Kişisel / kıdeme göre	takım bazlı / yetenek bazlı
İş süreci	Yöneticiler planlar kontrol eder ve süreç geliştirir.	Takımlar planlar kontrol eder ve süreç geliştirir

Kaynak: (Kolarik, 1995: 801)

KATILIMCI YÖNETİM VE YETKİLENDİRME

Yetkilendirilmiş işgörenler onları etkileyen ve organizasyonla ilgili tüm kararlara katılırlar. Bu nedenle işgörenler sorumluluk duygusunu ve katılım ile birlikte kararlara sahip olma duygusunu da hissederler (William and Werther and Davis, 1993:535). Dolayısıyla katılımcı yönetimin sınırları işgörenlerin işyerinde operasyonel konularla ve üretim ile ilgili önerilerini yönetimle tartışmalarını içerir. Daha açık bir ifadeyle katılımcı yönetim, işgörenlerin karar verme yetkisini ve sorumluluk alanlarını artırmayı sağlar. İşletmeler katılımcı yönetimi tercih ettiklerinde, işgörenleri yetkilendirme sürecini başlatmış olacaktırlar (Mallak and Kurstedt, 1996: 3-8).

Chris Argyris'e göre iki tür katılım söz konusudur (Argyris, 1998: 99-100); A-Dış katılım B-İç katılım

A-DIŞ KATILIM (External Commitment):

Çalışanların verecekleri kararlarda daha az kontrole sahip olduklarında ortaya çıkar. Bu insan doğasının ve psikolojinin gereğidir. Daha az güce sahip olan insanların kendi yaŐantısını paylaşmak zorunda olduğu duygusuna dayanır. Böylece sahip oldukları yetkilendirme daha az olacaktır.(Daha az paylaŐıkça daha az yetkilendirme olacaktır.)

B -İÇ KATILIM (Internal Commitment)

Eğer yöneticiler, çalışanlarına daha fazla sorumluluk vermek istiyorlarsa, iç katılımın gelişimini cesaretlendirmek zorundadırlar. İÇ katılımıda işğörenler özel bir projeye veya kendi motivasyonlarına dayalı programlara katılırlar. Tanımından da anlaşılacağı gibi iç katılım yetkilendirme ile doğrudan bağlantılıdır. Tepe yönetim iç katılımı işğörenlerden ister. Bu nedenle tepe yönetim işğörenleri amaçların tanımlanmasına katmalıdır.

Tablo 2: Dış Katılım İle İÇ Katılım Arasındaki Farklar (Argyris, 1998:100).

DIŞ KATILIM	İÇ KATILIM
*Görevler üstler tarafından tanımlanır	*Görevi bireyler tanımlar.
*Performans için gerekli davranışlar diğerleri tarafından tanımlanır.	*Birey görevini yerine getirirken gerekli davranışı kendi tanımlar
*Performans hedefleri yönetim tarafından tanımlanır.	*Yönetim ve liderler performans hedeflerine birlikte iştirak eder.
*Hedeflerin önemi diğerleri tarafından tanımlanır.	*Hedeflerin önemi bireyler tarafından tanımlanır.

YETKİLENDİRMEİN TEMEL UNSURLARI

İşğörenleri yetkilendirmenin hayati olması ve ölçülebilmesi için, işletmenin stratejik hedefleri ile bireysel hedefler bağlantılı olmalıdır ve yetkilendirme stratejik hedeflerle bağdaŐığında alt kademedede bunu uygulamaya geçirmelidir (Ettore,1997:1-3).Bu nedenle yetkilendirme, işğörenlerin yeteneklerine güven duymaya dayanır. Bunun da ötesinde bir kimsenin kendi yeteneğine güvenmesidir. HiyerarŐideki yetki faaliyetlerinin daha ilerisini yöneticiler ve işğörenler arasında çalışma gruplarının kurularak birlikteliğin gerçekleştirilmesidir.

Bir yetkilendirme modelindeki temel unsurlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Darling,1996:5-23);

1-Her şeyden önce etkin bir liderlik sistemi kurulmalıdır.

2-Güçlü bir çift yönlü iletişimin kurulması ve desteklenmesi gerekmektedir.

3-Uygulama grupları oluşturulmalıdır.

4-Organizasyonun performans yönetimi ile ilgili bir ödüllendirme sistemi kurulmalıdır.

5-Güvenilir çalışanların desteği gereklidir.

6-Çalışan ilişkileri içerisinde liderlik takımına ilişkin bir destek hizmeti kurulmalıdır.

7-Sadece gerekli kritik bilgileri içeren işleme ve ölçüm çatısı kurulmalıdır.

Tüm bunların yanında başka bir kaynakta da yetkilendirme ile ilgili unsurlar kısaca (Ettore,1997:1-3);

1-Güç paylaşımı

2-Daha az işten çıkarma

3-Organizasyonel yapı ve örgüt kültürüne göre yönlendirme (coaching).

4-Her düzeyde yeniliklere açık olma olarak sıralandırılmıştır.

YETKİLENDİRMEİN KOŞULLARI VE KURULABİLMESİ İÇİN GEREKEN AŞAMALAR

Yetkilendirme yaratıcı olmalıdır ve üretimdeki değişikliklere uyum sağlamayı, organizasyonun yaşam sürecinde (bunlar, dizayn, gelişim, üretim, dağıtım, satış ve servis , kullanım ve mamul) her bir işgörene fırsat sağlamalıdır. Yetkilendirme basit ve açık görünse de, hem teoride hem de uygulamada çok daha fazla karmaşıktır (Kolarik, 1995:799).

Teorik olarak, Covey, yetkilendirme için altı koşul sıralamıştır (Kolarik, 1995: 800).

1. Kişilik

2. Yetenek

3. Karşılıklı kazanmaya dayalı anlaşma

4. Oto kontrol

5.Yardımcı yapılaşma

6. Ölçülebilirlik

Tablo. 3. Covey'in Tanımına Göre Yetkilendirmenin Altı Koşulu

Ünşurlar	Açıklaması
Kişilik	Kişiliğın ne olduğunu açıklar (kişisel dürüstlük ve ahlaki tanımlar) Önsezi ve gayret, Akıl Disiplin Sorumluluk Israr ve sabır İnanç ve şefkat Güvenilirlik ve Bağlılık
Yetenek	Kişinin ne yapabileceğini, (kişisel bilgisini ve işle ilgili faaliyetlerindeki yeterliliğini) açıklar.
Karşılıklı Kazanmaya Dayalı Anlaşma	Rehberlik (Politikalar ve prosedürler) Kaynaklar (İnsan makine ve finansal)
	Ölçülebilirlik (Performans standartları ve değişim metotları)ve sonuçlar (örgütsel ve bireysel etkileri tarif eden anlaşma)
Oto kontrol	Kendi kendini kontrol ile birlikte karşılıklı kazanmaya dayalı anlaşmayı ifade eder)
Yapı	Organizasyonel düzen ve fonksiyonel faaliyetleri ifade eder.
Ölçülebilirlik	Üretim sonuçları için personel sorumluluklarının kabul edilmesinde gerekli bir yapı kurulmasını ifade eder.

Kaynak: (Kolarik, 1995:800)

Bu model güvene dayalı bir modeldir. Kişilik, bu modelde kullanılır, bireyin ne olduğunu ve kişinin yeteneklerini nasıl gösterebileceğini sorar. Karşılıklı kazanmaya dayalı anlaşma koşulu en karmaşık koşuldur. Bu anlaşmanın ilk defa kurulmasında veya yeniden faaliyete geçirilmesi organizasyon etkinlikleri ile sınırlıdır. Ayrıca Yardımcı yapı ya da sistem koşulları içerisinde örgütsel yapı ve çevre (stratejik plan, bilgi akışı, işgören seçimi, kuruluş yeri, eğitim v.b.) arasındaki ilişkidir. Oto kontrol koşulu yüksek düzeyde kişisel olgunluğa gereksinim göstermektedir. Altıncı ve son koşul ölçülebilirlik, personelin sorumluluğunu artırmak için gereklidir. Kısacası Covey biçimsel faaliyetleri, kaynakları, performans standartlarını, organizasyonel ve kişisel sonuçları sosyal ya da psikolojik bir daralma olarak tanımlamıştır (Kolarik, 1995: 799). Bu nedenle sonuç olarak kendisini yetkilendirilmiş hisseden işgörenler daha çok oto kontrol ve otonomiye kabul edeceklerdir (Parker, 1985: 43).

Yöneticiler ve departman müdürleri değişime yönelik güçlü bir birliktelik kurduklarında, yetkilendirme başarılı olabilir. Bu nedenle işletme liderleri bir şekilde amaçlara ve değişim kararlarına yönelik bir birliktelik kurmalıdırlar ve değişim bir öncelik olmalıdır. Bu anlamda yöneticilerin ve departman müdürlerinin gerçek işi yetkilendirmenin ne anlama geldiği ve takımın beklentilerinin neler olduğunu tanımlamaktır. Çünkü yöneticiler, kendilerinin yetkilendirilmediğini hissettiklerinde astlarını da yetkilendirmeyeceklerdir (Gelinas and Roger, 1995: 29). Dolayısıyla yöneticiler, kendilerine verilen organizasyona yönelik görevlerin zorluğunu tanımlamak katmalıdırlar. Yetkilendirmede zamanla takım çalışmasına doğru bir gidiş söz konusu olduğu için bu aşama yetkilendirme için uzun ve zor bir yoldur. Yöneticiler bu sürece katılmalı ve astlarını cesaretlendirmelidirler. Konuya işgörenler açısından bakıldığında yetkilendirme, sadece işgörenlerin gücünü artırmak değil, işgörenlerin sahip oldukları motivasyon ve bilgi ile alakalıdır. Bu nedenle yöneticinin yetkilendirmeyi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için ,astlar arasında bilginin paylaşımı, özyönetimli takımların oluşturulması, çalışanlar arasında bir otonominin kurulması gerekir(Randolph, 1995:30).

Özyönetimli takımlar kendi kararlarını verme konusunda yeteneklidirler ve ölçülebilir sonuçlar ortaya koyarlar. Dolayısıyla yöneticiler takıma kısa zamanda çok sorumluluk vermemelidirler ve bu takımın özyönetimli takım olması için zaman tanımalıdırlar. Takımlar özyönetime ulaşmak için bir çok aşamalar geçirirler. Bu aşamalar; takımın birlikte nasıl çalışacağı ve karar vereceği, sorunların nasıl çözüleceği ve rollerin nasıl dağıtılacağıdır. Yetkilendirme eski davranışlara göre oldukça radikal değişimler içerdiği için yönetim takımları ve yöneticiler, yetkilendirmenin ilk aşamalarında takımın ne yapıp yapmayacağına ilişkin sınırları açıkça belirlemelidirler. Bu gerçekleştirildiğinde yetkilendirme süreci desteklenmiş olur. Böylece otonomi sağlanır. Sonuç olarak bilgi paylaşımı, takımların özyönetimine izin verilmesi ve otonomi sağlanması organizasyonda yetkilendirmenin başarısında anahtar unsurlardır (Randolph, 1995:30).

Buradan yola çıkarak yetkilendirmede dikkat edilecek hususlar kısaca şöyledir (Randolph and Singer, 1997: 3-13):

- 1-Kumanda zinciri düzenlenmelidir.
- 2-Fonksiyonel müdürler seyirci kalmamalıdır.
- 3-Teknik yapıdan uzak durmalıdır.
- 4-Amacı kaybetmemelidir.
- 5-Takım ödüllendirilmelidir.

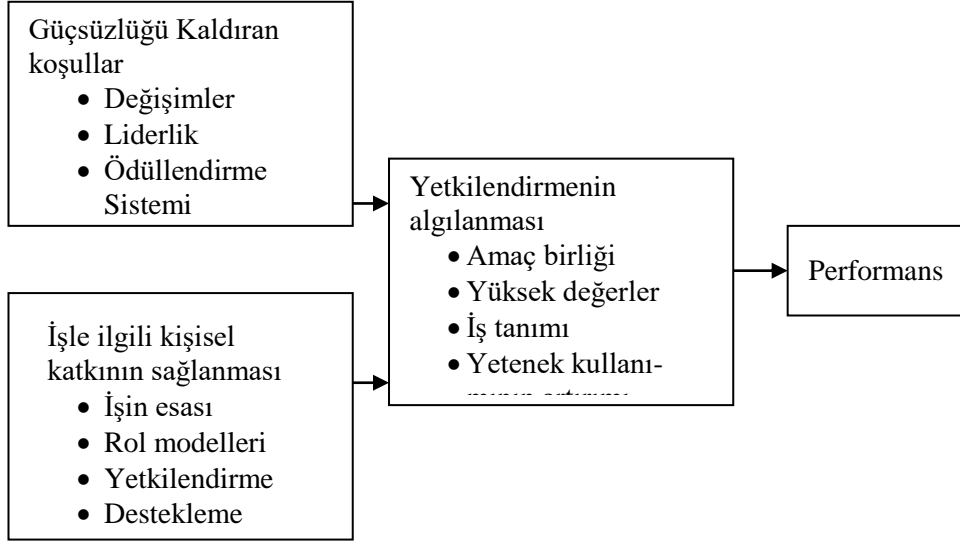
Yetkilendirmenin kurulabilmesi için gereken aşamalar ise (Morris, 1995:59);

1. Çalışanların değişim programına yönelik motivasyonlarının artırılması gerekir.
2. Bilgi sistemi kurulmalıdır. Bu sistem bütün müşterilerin isteklerini hızlı bir biçimde cevap verebilecek nitelikte olmalıdır.
3. Tutum ve davranışların belirlenmesi (katılıma yönelik) gerekir. Tutum açısından, değişime yönelik motivasyon eğitimden elde edilen tatmin ve değişimden tatmin olma dereceleri ölçülmelidir.

YETKİLENDİRME SÜRECİ VE UYGULANMASI

İşletme sahipleri ve yöneticiler işletmenin yetkilendirme sürecinde, onun başarısını geliştirme ve görme noktasındaki fırsatlara dikkat etmelidirler. Eğer işletme sahipleri ve yöneticiler gerçekten yetkilendirmeyi destekliyorsa takım üyeleri ve takımın departman müdürlerini göz ardı edemezler. Bu yüzden yöneticilerin takımın tavsiyelerini değerlendirmeleri gerekir. Yetkilendirme sürecinde yöneticilerin temel bazı noktaları anlamaları için şunları takip etmeleri gerekmektedir (Pascual, 1995:23).

1. Takımın hırçınlığını ve departmanın karşı koymasının nedenlerini anlamalıdır.
2. Yetkilendirmeye giderken katı bir organizasyon yapısı haline gelinebilir ve bir karşı koyuş ortamı yaratılabilir. Bu ortamda işletme çevresinin radikal bir şekilde değiştirilebilmesi için çalışanların bilgi sahibi olduğu ve işlerini yaparken otorite kazandığı bir ortam yaratılmalıdır.
3. Yöneticilerin yetkilendirme sürecine katılması ve anlaması yeterli değildir. Yönetici sürekli eğitim ve organizasyondaki iletişim kanalları aracılığıyla katılımı sağlamalıdır.
4. Bütün organizasyon işletmenin yetkilendirmeyi nasıl tanımladığı, takımların nasıl çalıştığı, misyonların neler olduğunu belirlemeli ve bu misyonların genel işletme stratejisi ile uyumunu sağlamalıdır.
5. Yetkilendirme ölçülebilir olmalıdır. Takım üyelerinin ne yaptıklarına ilişkin sorumlulukları onaylanmalıdır.
6. Takım tek bir departmanı bile etkileyebilecek önerileri tartışmalıdır.
7. Yetkilendirme kademe kademe uygulanmalıdır ve aynı zamanda dış müşteri anlayışının yanında iç müşteri anlayışı da dikkate alınmalıdır.

Şekil.1. Yetkilendirmenin Genel Akışı

Kaynak: (Kreitner, 1995: 113)

Dolayısıyla yetkilendirme süreci, birlikte çalışma, paylaşma ve yardımlaşma yoluyla gücün inşasını, geliştirilmesini ve artırılmasını içerir. Bu tür bir ilişkinin temel taşı güvenidir. Güven olmadığı sürece yetkilendirme sözcüğü olamaz. Güçlü bir güven duygusu hemen kurulamaz, fakat organizasyonun geliştirilmesi yönünde basit bir şekilde kurulabilir. Güven bir çıktı olarak ele alınmalıdır. “Yetkilendirildiniz, şu anda sen bir yönlendiricisin, hepimiz sana güveniyoruz “ gibi sözler söylemek aslında hiçbir şeydir. Çünkü güven bu tür sözlerle sağlanamaz. Güven, organizasyon çok iyi dizayn edildiğinde ve işletmeye yayıldığında, işletmeyi tedricen geliştiren bir çıktıdır. Kısacası güven, organizasyonda belirli bir süreç içinde sağlanır (Hackman, 1995: 26). Bu nedenle yetkilendirme her şeyden önce kendine güvenen (özgüveni olan) liderleri ve güvenilir asları gerektirir. Yetkilendirmeye yönelik program, güçlü bir görevlendirme ve yoğun bir eğitimle desteklenmelidir. Bunun yanında aktif (etkili) bir ödüllendirme sistemi de yetkilendirmeyi destekler (Johnson, 1993: 195). Bu nedenle yetkilendirmenin uygulama sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar kısaca (Darling, 1996: 5-23);

1-Müşteri gereksinimleri için işgörenler doğrudan müşterilerle ilgilenmelidir.

2-İşgörenler sorumluluklarını ve ne yapabileceklerinin sınırlarını iyi bilmelidirler.

3-Açık iletişim kanalları oluşturulmalı ve organizasyonun tümünde çevredeki değişimler dikkate alınarak yönetim kararları alınmalı, doğrudan (yüz yüze) ilişkiler için tüm engeller ortadan kaldırılmalı ve işgörenler yöneticiler tarafından desteklenmelidir. Bu bakış açısı yetkilendirme sürecinin nasıl olacağı sorusunun cevabını verecektir.

4-İnşa edilen bu kişisel sürece işletmenin amaçları, risklerin karşılanması, işin mülkiyeti ve müşteri ilişkileri ile ilgili sonuçlar işgörenler tarafından ölçülmelidir.

Yetkilendirmenin uygulamaya konulması aşamasında yapılan taktik hataları kısaca özetlemek gerekirse (Hackman, 1995:26);

1 -Yöneticilerin problem çözme gruplarının verdikleri önerileri dikkate almamaları,

2-Yetkilendirme konusunda danışmanların bu konu ile ilgili olarak doğrudan eğitime tabi tutulmaması,

3-İşletme sahiplerinin departman yöneticilerini bu sürece dahil etmemeleri ve onların fikirlerini çalışma başlamadan önce almamaları,

4-Esas problem organizasyonlarda yetkilendirme sürecinin çok artırılmasıdır, yani herkese yetkilendirilme yapılmasıdır. Bu nedenle yetkilendirme, dört soruluk bir kontrol listesi verir. Kararı kim vermekte? Sorumlu olan kim Eğitilecek olan kimdir? ve Kim kazanacak? gibi. Eğer bu değişim programı bu soruları yanıtlıyorsa, insan kaynaklarının nasıl kullanılacağına ilişkin sorunları çözer. Eğer bunlar gerçekleştirilmezse sistemde değişiklik olmaz.

Sonuç olarak bu hataların giderilmesi için yapılması gerekenler özetle şunlardır (Hackman, 1995:26):

1-Karar verme otoritesinin dağılımının değiştirilmesi.

2-İş dizaynı ve sorumluluk dağılımlarının değiştirilerek bunlara ilişkin bir alternatif kurulmaması.

3-İşgörenlerin eğitim fırsatları ve uzmanlaşma alanları genişletilmeli.

4-Ücret düzenlemesi revize edilmeli. Ancak, ücret artırımının yapılması herkese yetkilendirmenin verilmesi anlamını taşımaz.

5-Yetkilendirme programı kesinlikle organizasyonu kaosa sürüklememelidir.

6-Z Teorisi,T Gruplar, Amaçlara Göre Yönetim, İş Zenginleştirme, Çalışanların Katılımı,Kalite Kontrol Çemberleri gibi programlar geçici olabilirler. Fakat yetkilendirme,bu programlardan daha kalıcıdır. Yetkilendirme,yöneticileri bir anlamda yönetimin geleneksel alışkanlıklarından kurtarır.

YÖNETİCİLERİN YETKİLENDİRMEYİ UYGULAMAMA SEBEPLERİ

Yöneticilerin işgörenleri yetkilendirmemeleri için bir çok neden vardır. Bunları kısaca açıklamak gerekirse (Johnson, 1993:192):

1-Yönetim ve çalışanlar arasındaki geleneksel işbölümü kavramı ve bu bölüme destek olan fikirler,işgörenlerin niçin yetkilendirilmediğinin ilk nedenidir.

2-Çoğu yönetici çalışanların izin almaksızın süreci değiştirebilme izni ve bir şans tanıma hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.

3-Danışman konumunda olan insanların çoğu lider değil, yönetici olmak istemektedir. Ancak, insanlar yönetilmek değil, yardım etmek istemektedirler.

4-Astların eğitimindeki yetersizlik.

5-Özgüveni olmayan yöneticiler işgörenleri yetkilendiremezler. Bu nedenle bir kişi kendisine güveniyorsa diğer kişilere de güvenecektir.

6-Yöneticiler organizasyonda vazgeçilmez olarak görülmektedirler. Bunlar almaksızın başarının olamayacağı düşüncesi hakimdir.

7-Korkak insanlar diğerlerini yetkilendirmede cesaretsiz olurlar. Eğer yöneticilerde iş korkusu varsa yetkilendirme yapmayacaklardır.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte rekabetin hızla artmasıyla işletmeler rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayabilmek için müşterilerinin ihtiyaç ve beklentilerine hızlı bir şekilde cevap verebilmek zorunluluğunu hissetmektedirler. Tüm bunların sonucunda da işletmelerin müşterilerle doğrudan temasa geçme gereği duymaktadırlar. Bu bağlamda, yetkilendirme de işgörenlerin müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerin karşılamak için doğrudan müşterilerle temasa geçmelerini sağlayıcı bir araçtır. Bu da işletmeler için önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Diğer taraftan yetkilendirmede işi fiilen yapan kişinin o işle ilgili kararlara katılması ve bunun için yetiştirilmesi söz konusu olduğu için yetkilendirme ile birlikte çalışana otorite ve verilen kararın uygulamasını görme konusunda da yetki verilmektedir. Böylece işgörenler onları etkileyen organizasyonla ilgili tüm kararlara katılmaktadırlar ve bunun sonucunda

katılımcı yönetim anlayışı ortaya çıkmaktadır. Katılımcı yönetimle birlikte işgörenlerin karar verme yetkisi ve sorumluluk alanları artmakta, dolayısıyla yetkilendirme süreci başlamış olmaktadır. Yetkilendirmenin uygulamaya konulmasıyla birlikte, işgörenlerin sorumluluk alanları genişletilmekte ve daha fazla otonomi ile oto-kontrole sahip olmaktadır. Böylece işgörenlerin motivasyonlarında da bir artış söz konusu olmaktadır. Bu nedenle yetkilendirmenin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için işgörenlerin motivasyonlarını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması, etkin bir bilgi ve iletişim sisteminin kurulması ve tüm yönetim kademelerindeki yöneticilerin yetkilendirmeyi benimseyerek uygulamalıdır. Tüm bunlar sağlandığında yetkilendirme başarılı olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ARGYRIS, Chris; "Empowerment: The Emperor's New Clothes ", **Harvard Business Review**, May / June 1998.
- DARLING, Michele; "Empowerment: Myth or Reality ?", **Executive Speeches**, Vol:10, Jun / Jul 1996.
- ETTORE, Barbara; "The Empowerment Gap:Hype vs Reality", **HR Focus**, Vol:74, Jul 1997.
- GELINAS, V. Mary - ROGER, G. James; Improvement Initiatives Fail When Consultant Lead Them , **Harvard Business Review**, Jan. / Feb. 1995.
- HACKMAN,Richard; " If An Organization Aspires To Fundamental Change, It Must Change The Fundamentals", **Harvard Business Review**, Jan. / Feb.1995.
- HARVEY, Don - BOWIN, Bruce Robert; **Human Resource Management -An Experiential Approach**, Prentice Hall İnc.,New Jersey1996.
- JOHNSON,J. Richard; Leadership For The Quality Transformation, **ASQC Quality Press**, Milwaukee ,Wisconsin 1993.
- KOÇEL, Tamer; **İşletme Yöneticiliği - Yönetici Geliştirme, Organizasyon ve Davranış**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1995.
- KOLARIK, William; **Creating Quality, Concepts, Systems, Strategies and Tools**, Mc Graw Hill Inc Ed. 1995.
- KREITNER, Robert; **Management**, 6th Edititon , Arizona State University, Copyright 1995.
- LUTHANS, Fred; **Organizational Behavior**, 7th Edititon, Mc Graw Hill Inc., 1995.
- MALLAK, Larry A. - KURSTEDT, Harold A.; "Understanding And Using Empowerment To Change", **Industrial Management**, Vol:38,Nov / Dec 1996.

- MORRIS, Linda; “Why Dont We Change ?”, **Training & Development**, Vol:49, Oct.,1995.
- NEWSTORM, John W., DAVIS, Keith; **Organizational Behavior At Work**, 9th Edition, Mc Graw Hill Inc., 1993.
- PARKER, Mike; **Inside The Circle; A Union Guide to QWL**, Labor Education and Research Project, South End Press, Boston,1985.
- PASCUAL, Elios;” Empowerment Implies Accountability and Team Members Must Accept Responsibility For What They Do ?”, **Harvard Business Review**, Jan./Feb.1995.
- RANDOLPH, Case - SINGER, Jean; “Re:Project Teams Empowerment Aboard The Starship Enterprise”, **Resource Technology Management**, Vol:40,May / June 1997.
- RANDOLPH, W. Alan; “Empowerment Is Not About Increasing The Power Of Employees”, **Harvard Business Review**, Jan./ Feb.1995.
- WARD Brent, “ How to Empower”, **Canadian Manager**, Vol:21, Winter 1996.
- WEAVER, N.Charles, **Toplam Kalite Yönetiminin Dört Aşaması**, Çev.(Tuncay Birkan- Osman Akinhay), Sistem Yayıncılık, Şirket Kültürü Dizisi, İstanbul 1997.
- WILLIAM, B.- WERTHER, J.R. and DAVIS, Keith; **Human Resource Management & Personel Management**, Mc Graw Hill Inc., Newyork 1993.

KOBİ'LER VE ELEKTRONİK TİCARET

Doç. Dr. Veysel BOZKURT*

GİRİŞ

Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ'ler), gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin de belkemiğini oluşturur. Gerek ekonomik gelişme, gerekse toplumsal sorunların çözümü açısından KOBİ'ler büyük öneme sahiptirler. Her ne kadar endüstri devrimi sonrasında büyük işletmelere öncelik verilmişse de, enformasyon devrimi, KOBİ'lere yeniden stratejik bir önem kazandırmaya başlamıştır.

Özellikle son yirmi yılda KOBİ'ler, üretimde, rekabette, yeni iş yaratma ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında yeniden öne geçmeye başlamıştır. Bir taraftan büyük şirketler bu değişime uyum sağlayabilmek için küçülürken, diğer taraftan da yaratıcı girişimciler sayesinde, özellikle doğmakta olan yeni sektörlerde bu işletmelerin oldukça önemli işlevler görmeye başladığına tanık oluyoruz. Sürekli ucuzlayan enformasyon teknolojileri, KOBİ'lere artık global düzeyde iş yapabilmeyi olanaklı kılmaktadır.

Günümüzde enformasyon teknolojileri içinde özel bir öneme sahip olan İnternet, KOBİ'ler açısından yaratmış olduğu elektronik ticaret imkanlarıyla yepyeni kapılar aralamıştır. Başını ABD'nin çektiği bu alandaki gelişmeler, ekonomik canlanma ve işsizliğin azaltılması açısından bir çok ülke için örnek oluşturmaya başlamıştır. Daha ziyade özel sektörünün inisiyatifleri ile yürütülen elektronik ticaret alanındaki gelişmelerin yarattığı potansiyel kısa sürede kamu idarecilerinin de ilgilerini çekmeye başlamıştır.

1990'lı yılların ortalarından itibaren G7'ler, Avrupa Birliği ve bazı OECD ülkeleri KOBİ'lerin elektronik ticaret imkanlarından daha iyi faydalanabilmeleri amacıyla ortak projeler oluşturmaya başlamışlardır. Nitekim bu çalışmada, öncelikle elektronik ticaret alanındaki mevcut durum ve yöneticilerin elektronik

* Uludağ Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve End. İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

ticarete ilişkin tutumları ile alındıktan sonra, kısaca KOBİ'lere yönelik elektronik ticaret alanındaki ortak politikalar incelenecektir.

KOBİ'ler açısından elektronik ticarete ilişkin mevcut durum ve tutumlar ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, küçük işletmelerin yöneticileri, en çok pazarlama ve teknoloji alanında iyileşmeye ihtiyaç duyduklarını açıklamışlardır. 401 kişinin üzerinde yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre, küçük işletmelerin sadece yüzde 10'u elektronik ticaretin, işleri üzerinde ana (major) etkiye sahip olduğunu söylemişlerdir. Bu firmaların liderlerinin belirttiğine göre, yeni teknolojilerin kullanım düzeyi aşağıdaki gibidir (Small Firms):

Fax (Yüzde olarak)	%95
Özel yazılım uygulamaları	%73
İnternet	%63
Elektronik mail kullanımı	%62
Web sitesi kullanımı	%37

EITO için Avrupalı organizasyonlarla ilgili yapılan bir araştırmaya (survey) göre, İnternet'e bağlı olanların yüzde 82'si bunu 1996-98 yılları arasında gerçekleştirmiştir. 1998 yılı itibarıyla Avrupalı işverenlerin yüzde 29'unun İnternet temelli elektronik ticaret yaptığı tahmin edilmektedir (Bu oran 1996'da yüzde 6'dır). Yine aynı araştırmaya göre, 1999 yılı sonunda ise, Avrupalı işverenlerin hemen hemen yarısının (%47), İnternet temelli elektronik ticaret yapıyor olması beklenilmektedir (Caroline Chappell, Sylvie Feindt, s.4).

Andersen Danışmanlık Şirketi'nin elektronik ticarete ilişkin bir çalışmasına göre de, gerek Avrupalı gerekse Amerikalı işverenler, elektronik ticaretin şirketlerine belli bir düzeyde rekabet avantajı sağladığını düşünmektedirler. Örneğin Amerikalı yöneticilerin yüzde 77'si elektronik ticaretin şirketine gerçek bir rekabet avantajı sağladığını belirtmesine karşılık, Avrupalılar (görel olarak geri olsalar bile), yüzde 52 düzende bu soruya evet cevabını vermişlerdir.

Yöneticilerin Elektronik Ticaret Hakkındaki Görüşleri (Andersen Consulting):

- Elektronik ticaret şirketime gerçek bir rekabet avantajı vaat ediyor: Avrupa - % 51, Amerika - % 77,
- Halihazırda elektronik ticaret yaptığım işin bir parçasıdır: Avrupa - % 39; Amerika - % 77.

Ancak uygulamaya baktığımızda yine yukarıdaki tabloda görüldüğü şekilde Amerikalı yöneticiler yüzde 77 düzeyinde elektronik ticaretin yaptıkları işin bir parçası olduğunu belirtmelerine karşılık, Avrupalılarda bu oran yüzde 39'a düşmektedir.

Ancak Avrupalı yöneticilerin önemli bir kısmı (% 82), şirketlerinin gelecek beş yıl içinde, elektronik ticarete daha bağımlı olacağını belirtmektedirler.

Avrupalı Yöneticilerin Elektronik Ticaretin Geleceğine Dair Görüşleri (Andersen Consulting):

- Benim şirketim gelecek 5 yıl içinde elektronik ticaret daha bağımlı olacak - (%) 82
- Elektronik ticaret gelecekte şirketime rekabet üstünlüğü sağlayacak - (%) 65
- Elektronik ticaret yaptığımız işi dönüştürmenin bir aracı olacak - (%) 54

Elektronik ticaretin şirketlerine rekabet üstünlüğü sağlayacağını düşünen Avrupalı yöneticilerin oranı yüzde 65; elektronik ticaretin gelecek beş yıl içinde, yaptığı işi dönüştürmenin bir aracı olduğunu düşünenlerin oranları ise, yüzde 54'dür.

Amerika'lılara göre kısmen geri kalmış olsalar bile Avrupalı yöneticiler, elektronik ticaretin çok sayıda avantajı olduğunu düşünmektedirler. Yöneticiler, elektronik ticaret sayesinde iş yapma hızının artacağını belirtmektedirler. Bu sayede müşteri hizmetleri iyileşecek, enformasyona ve global pazarlara daha iyi ulaşılacaktır.

Elektronik Ticaretin Etkileri (Andersen Consulting)

- İş yapma hızı artacak	73
- Daha iyi enformasyon yönetimi sağlanacak	69
- Müşteri hizmetleri iyileşecek	68
- Global pazarlara daha iyi ulaşılacak	63

Bilindiği şekilde enformasyona ulaşmak bugüne kadar KOBİ'lerin en önemli sorunlarından birisini oluşturmuştur. Yeni teknolojiler, küçük ve orta boy işletmelerin bu sorunlarının çözümüne katkıda bulunacaktır.

Yine Avrupalı yöneticiler elektronik ticaretin iş yapma şekillerini değiştireceğini düşünmektedirler. Örneğin yüzde 81'i firmaların satın alımlarında yeni kurallar oluşacağını, yüzde 64'ü müşteriye daha iyi seçim imkanı sağlanacağını, yüzde 59'u yeni ürün ve hizmetler yaratarak gelecekte

yeni gelirler sağlayacağını ve müşterilerinin beklentilerinin daha iyi anlaşılacağını iddia etmektedirler.

Elektronik Ticaretin Firmalara Etkileri (Andersen Consulting)

- Firmaların satın almaları için yeni kuralların sağlanması	81
- Müşteriye iyi fiyatlarla daha çok seçim sağlanması	64
- Yeni ürün ve hizmetler yaratarak gelecekte gelirler sağlamak	59
- Müşteri taleplerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak	59

İşletmeler açısından büyük yararları olduğu sıkça vurgulanan İnternet (Harmoni, vd., Maynard, s.51-54), elektronik ticaret için şüphesiz en önemli aracı oluşturmaktadır. Bu sayede maliyet düşüşleri sık sık dile getirilmektedir [1]. Elektronik ticaret alanındaki en çarpıcı örneklerden birisini American Dell Computer Corporation oluşturmaktadır. 1996 yılında elektronik satışa başlayan bu şirket, 1998'de elektronik yolla günde 5 milyon dolardan fazla satış yapar hale gelmiştir. 18 ayrı dilde servis vermektedir. Gelirler ayda yüzde 20 artmaktadır. Müşterilerin memnun olduğu belirtilmektedir. Nitekim bir ana bayi online satın almadan dolayı yılda 7 milyon dolar tasarruf ettiğini ifade etmektedir. Bunda da teknolojik altyapıyı sağladığı için, şüphesiz en önemli pay İnternet'e aittir (Andersen ...)

KOBİ'ler Açısından Elektronik Ticaretin Önündeki Sorunlar:

Bilgi temelli bir ekonomiye geçiş sürecine paralel olarak, KOBİ'lerin bu ekonomik düzenin beraberinde getirdiği yeni çalışma koşullarına uyum sağlayabilmek amacıyla gerek ulusal devletler gerekse uluslararası örgütler, elektronik ticaret konusunda işletmeleri bilgilendirmeye yönelik çalışmalar içine girmişlerdir. Çünkü bu alanda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, ABD'de dışındaki ülkelerin çoğunda KOBİ'lerin önemli bir kısmının elektronik ticaretin henüz tümüyle farkına varmadığını iddia etmektedirler (OECD). Hükümetler ve örgütler, KOBİ'lere elektronik ticareti öğretici nitelikte yayınlar yapmaktadırlar.

Firmaların boyutları küçüldükçe, elektronik ticaretin temeli olan İnternet kullanımının da gerilediğine tanık olunmaktadır. Nitekim Internal Market Survey'e göre, 1000 işçiden fazla çalışan firmalarda (grafikte de görüldüğü şekilde), İnternet kullanım oranı yüzde 42'yi bulmasına karşılık, bu aralıktaki işçi çalıştıran KOBİ statüsündeki işletmeler için yüzde 14'e düşmektedir. (Kay. WW Internal Market Survey'den ak. Capital/IBM, s.14)

Yine KOBİ'ler açısından bir başka engel ise, yararların belirsizliğidir. Elektronik ticaretin çok yeni bir olgu olması, bütün KOBİ'lerin yakınlarında başarılı örnekler görmelerini güçleştirmektedir. Özellikle küçük firmalar, teorik düzeydeki bilgilerden ziyade, somut uygulamaların sonuçlarından çok daha fazla etkilenmektedirler.

Öte yandan elektronik ticaret hemen hemen her alan için mümkün olsa bile, bazı mallarda başarı şansı daha yüksek, bazılarında ise daha düşüktür. Örneğin bir yerden başka bir yere networkler aracılığı ile kolayca aktarılabilen maddi olmayan mallarda (müzik, yazılım vb.), elektronik ticaret büyük avantajlar getirmektedir; buna karşılık, bir yerden başka bir yere taşınmasının güç olduğu mallarda elektronik ticaretin getirdiği avantajlar nispeten sınırlı kalmaktadır.

Yine enformasyon teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı ya da bu alanda üretimde bulunan firmalar için elektronik ticaret çok daha geniş fırsatlar sunmasına karşılık, bu teknolojilerin uzağında üretimde bulunan sektörlerde aynı düzeyde avantajdan bahsetmek güçleşmektedir. Dolayısıyla sektörel özellikler elektronik ticaretin önünde sınırlayıcı olabilmektedir.

Bunun yanı sıra elektronik ticaret sürecinin karmaşıklığı da KOBİ'ler için bir başka engeli oluşturmaktadır. Özellikle enformasyon teknolojilerini oldukça etkin düzeyde kullanmayı gerektirmektedir. Bu durum sadece bilgisayar operatörler açısından değil, hemen hemen tüm personel açısından giderek bir zorunluluk haline gelmektedir. Oysa bilinen bir gerçek tüm dünyada KOBİ'lerde çalışan personel bu teknolojileri çalışan personelin sahip oldukları güçlükler sık sık dile getirilmektedir.

Dolayısıyla enformasyon teknolojilerinin etkin kullanımını sağlayacak eğitilmiş personelin yetersizliği önemli bir engel olarak ortada durmaktadır.

Bir başka sorun da, elektronik ticaretin hukuki çerçevesini henüz oluşturulmamış olmasıdır. Bu alandaki teşebbüslerin önemli ayaklarından birisini hukuki düzenlemeler alanındaki çalışmalar oluşturmaktadır.

Özellikle güvenlik elektronik ticaretin en önemli engelini oluşturmaktadır. İnsanların önemli bir kısmı İnternet üzerinde elektronik ortamda ticaret yapma konusunda kuşkuyla sahiptir. Çünkü İnternet teknolojisi, birkaç saatlik çalışma ile, olmayan malları varmış gibi gösteren ve global düzeyde ticareti mümkün kılan, sanal bir firma oluşturma imkanına sahiptir. Dolayısıyla gerek bireyler, gerekse firmalar kredi kartları ile ödeme siparişinde buldukları malları alamama ya da bunların belirtilen kalitede olmaması tehlikesi ile de karşılaşabilirler. Bu gibi durumlarda denetim oldukça güçleşmektedir.

Ancak güvenlik konusunda, tüketiciler açısından çok daha önemli bir sorun da, kredi kartı bilgilerinin istismarıdır. Nitekim geçtiğimiz dönemde, Web üzerindeki bazı sanal firmaların bu bilgileri kötü niyetle kullandıklarına dair bir takım haberler medyada yer almıştır. Örneğin bir aylığına abone olunan bir site, daha sonraki aylarda da müşteriye sormaksızın müşterinin hesabından para çekmek yoluna gidebilmektedir.

Bunun yanında bilgisayar meraklısı olan ve bu bilgilerini de daha ziyada bazı web sitelerinin kırılması yolunda kullanan bazı gençler (hackers), sık sık web sitelerine saldırıda bulunmaktadırlar; ya da şifreleri kırarak elde ettikleri bilgileri illegal yolla kullanan, bazı suç örgütlerine aktarabilmektedirler.

Her ne kadar konunun uzmanları, sık sık günlük yaşam ne kadar güvenli ise elektronik ticaret de o kadar güvenlidir tezini sürekli dile getiriyor olsalar bile, elektronik suçların kullanıcılar da ciddi bir kaygı yaratmasını ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim CDB danışmanlık firmasının yapmış olduğu bir araştırmaya göre, kredi kartı ile alışveriş yapanların yarısından çoğu güven sorunu olduğunu beyan etmiştir.

Güvenlik alanında hükümetlerin yansıra uzmanlar da sürekli yeni önlemler almaktadırlar. Bu önlemlerden birisini Set Protokolü oluşturmaktadır. Set uygulaması sayesinde, müşteri sanal bir cüzdana sahip olmakta, kredi kartı numarasını bildirmeksizin anlaşmalı olduğu bankanın aracılığı ile alışveriş yapabilmektedir. Muhtemelen önümüzdeki dönemde çok daha yeni güvenlik önlemleri gündeme gelecektir; ancak İnternet'in bir tür asileri olan şifre kırıcılar ve kötü niyetli kişiler de Web üzerinde varlığını sürdürdüğü müddetçe tam bir güvenlikten de bahsedilemeyecektir. Ancak güvenlik tehlikesinin mevcudiyetine rağmen, trend elektronik ticaretin hızla gelişmeye devam edeceğine işaret etmektedir.

Öte yandan KOBİ'ler açısından elektronik ticaretin önündeki sorular ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin elektronik ticaretin öncüleri olan, ABD, Avrupa ve Japonya'daki sorunları ana başlıkları ile şu şekilde sıralayabiliriz (Booz Allen&Hamilton):

Amerika

- Kapsamlı yasal bir çerçeveye duyulan ihtiyaç
- Elektronik ödemeler için güvenlik standartları
- Global uyum

Avrupa:

- Elektronik ticaretin farkında olmamak
- Yüksek telekomünikasyon maliyetleri
- Kamu sektörünün yeterince bu uygulamalara dahil edilememesi
- Açık düzenli bir yasal çerçeveye duyulan ihtiyaç

-Zihniyet/kültürel engeller

Japonya

- Farkındalık sorunu
- Aşırı telekomünikasyon maliyetleri
- Kamu sektörünün çok az dahil olması
- Güvenlik ve standartlaşma ihtiyacı
- Çok katı bir düzenleyici çerçeve

Görüldüğü şekilde Amerika dışındaki ülkelerde, özellikle KOBİ'ler açısından elektronik ticaret için gerekli altyapının kurulum maliyeti oldukça önemli bir engeli oluşturmaktadır. Amerika'nın, enformasyon teknolojilerini dünyada en yoğun kullanan ülkelerden olması, elektronik ticaret alanında onu avantajlı hale getirmektedir.

Bunun yanında yine Amerika dışındaki ülkelerde farkındalık ve kültürel unsurlar önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Firmalar piyasa koşulları köşeye sıkıştırmadığı müddetçe, eski çalışma tarzlarından kolayca vazgeçmek istememektedirler.

Elektronik ticaretin önündeki sorunların çözümü amacıyla, başta G7'ler ve Avrupa Komisyonu olmak üzere çok sayıda hükümet ve uluslararası organizasyon oldukça kapsamlı çalışmalar yürütmektedirler.

KOBİ'ler İçin Global Pazaryeri

G7 ülkeleri Şubat 1995'de yaptıkları bir konferansta, KOBİ'ler için ekonomik faaliyetlerin temelinin, yeniliğin ve yeni işlerin yaratılması şeklinde belirtmişlerdir. Global piyasalara ulaşmada enformasyonun önemli engel olduğu vurgulayarak, KOBİ'ler için bir global pazaryeri projesi uygulamaya koymuşlar ve bu amaçla bir İnternet sitesi oluşturmuşlardır. (Rosaline Zobel, OECD). Doğrudan, elektronik ticaret alanındaki politikalar 1997'den itibaren, uygulamaya konulmaya başlanmıştır (Kofler, s.60).

Global Pazaryeri Projesi'nin(G8 Pilot Project.) amacı, KOBİ'lerin global rekabet gücünü ve global rekabete katılımını kolaylaştırmaktır. Bu Proje, KOBİ'ler için elektronik ticaret alanında, global işbirliği ile koordinasyon amaçlı bir faaliyet programı çerçevesi ve plan uygulamasıdır.

Projenin faaliyet alanı üç tema etrafında biçimlendirilmiştir:

- 1.KOBİ'ler için bir global enformasyon ağı (Japonya örneği)
- 2.KOBİ'ler için firma talepleri
- 3.Uluslararası pilot projeler

KOBİ'lere yönelik elektronik ticaret projesine katılım bütün ülkelere ve uluslararası örgütlere açık tutulmuştur. Projenin koordinasyonunu ABD, Japonya ve Avrupa Komisyonu üstlenmiştir. Projeye G7 ülkeleri dışındaki diğer Avrupa ülkeleri (Danimarka, İrlanda, Litvanya, Hollanda, Norveç, İspanya ve İsviçre), Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri temsilcileri, Kore, Meksika, OECD ve Singapur dahil edilmiştir.

Projenin uygulamaya konulduğu tarihten itibaren ise, elektronik ticaret alanında önemli adımlar atılmıştır:

1. On üç ülke, APEC, ICC, UNICE ve OECD gibi ülkelerin katkısıyla İnternet'te firma enformasyonuna ilişkin geniş bir ağ kurulmuştur.

2. AB gibi uluslararası örgütler yanında ulusal çalışma grupları kurulmuş ve KOBİ'ler için, yasal, teknik kurumsal boyutlarıyla elektronik ticaret konusunda somut öneriler yapılmıştır. Ana konferans Nisan 1997'de Bonn'da gerçekleştirilerek, KOBİ'lerin nasıl elektronik ticaret yapabileceğine dair bir el kitabı hazırlanmıştır. Bu kitapta bir takım pratik örnekler sunulmuştur.

3. Çok sayıda pilot proje, elektronik ticaretin anlaşılması amacıyla uygulamaya konulmuştur.

Proje temel ilke olarak KOBİ'lerin ihtiyaçlarına yönelik olarak hazırlanmıştır. Daha ziyade onlara danışmanlık yapmayı amaçlamıştır. Özel sektörün çıkarlarını temsil eden örgütler projeye dahil edilmiştir.

Kamu otoriteleri ise, daha ziyade elektronik ticaretin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla yasal düzenlemeler yapmayı, elektronik ticaret alanında farkındalığı artırarak katalizör rolü yerine getirmeyi üstlenmişlerdir. Bu çerçevede güvenlik ve mahremiyet alanındaki düzenlemeleri yapmayı kamu otoriteleri taahhüt etmişlerdir.

Projenin koordinasyonundan Japonya, ABD ve AB Komisyonu, eşit olarak sorumludurlar.

Proje bir Politika Grubu tarafından denetlenecek ve bu grubun sekreterliğini AB Komisyonu yapacaktır. Bu grup işlerini elektronik araçlarla yürütmekle birlikte; projenin uygulanma sürecinde yılda iki defa toplanacaktır.

Sonuç

Elektronik ticaretin gelişimi KOBİ'lerin enformasyona ve global pazarlara ulaşması açısından, beraberinde yepyeni avantajları getirmektedir.

Ancak KOBİ'lerin teknolojik altyapıdaki yetersizlik ve farkındalık gibi sorunları mevcuttur. ABD'yi istisna tutarsak, bir çok ülkede KOBİ'ler "bekle ve

gör" politikası izlemektedirler.Ancak her şeye rağmen gelişmeler de umut vericidir.

Hükümetler ve bazı uluslararası organizasyonlar, KOBİ'lerin elektronik ticarete daha aktif katılımını sağlamak için global düzeyde oldukça geniş kapsamlı projeler üzerinde çalışmaktadırlar.

Bu projelerin şüphesiz oldukça önemli yararlarının olacağı kesindir. Ancak KOBİ'lerin geleneksel ticaret şekillerinden çıkarak yeni yöntemleri tümüyle benimsemesi, piyasa koşullarının zorlaması ve mevcut iş yapma kültürünün değişmesiyle de yakından ilişkili görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Andersen Consulting, 1998.. How eCommerce Could Impact Europe's Future İnternet adresi:<http://www.ac.com/services/ecommerce/ecomrept.pdf>
- Capita/IBM, 1999; Electronic Commerce.
- Caroline Chappell, Sylvie Feindt Analysis of E-commerce practice in SMEs January 1999
- Essick, Kristi ; 1999; Europeans StillShy FromE-commerce
İnternet ad: <http://www.thestandard.net/articles/display/0,1449,3349,00.html>
- Hormozi, A.M.; Harding, W.T.; et. All; Is the Internet feasible and profitable for small businesses? S.A.M. Advanced Management Journal, Summr 1998, Vol. 63, Issue 3.
- Kofler, Angelika,, Digital Europe 1998: Policies, technological development and implementation of the emerging... Innovation: The European Journal of Social Sciences, Mar98, Vol. 11 Issue 1.
- Maynard, R.; 1997; Trade links via the Internet, Nation's Business, Dec. 97, Vol. 85, issue 12.
- OECD A Global Marketplace For SMEs Review of SME İnternet ad: <http://www.oecd.org/dsti/sti/industry/smes/act/sme-site.htm>
- Patrizia Fariselli Contributing To The Definition Of G7 Pilot Project N 10 A Global Marketplace For SME's
- Final Report May 1998 Esprit Project N. 22.454 G7 - 10 Wg
- Robert Verrue 1999, "Electronic Commerce In Europe: The Present Situation" Seminar on Electronic Commerce; Kangaroo Group - European Parliament ; Brussels Small Firms Struggle to Keep Up With Technology, Christian Science Monitor Christian Science Monitor,98, Vol.90, issue 182.
- The G-7 Information Society Pilot Project 1996/A Global Marketplace For SMSs, Objectives And Framework For Action

İnternet adresi: <http://www.cordis.lu/esprit/src/smeframe.htm>

The G8 Pilot Project: A Global Marketplace for SME's İnternet adres.:
<http://www.ispo.cec.be/ecommerce/98achiev.htm>

Ek: KOBİ'ler İçin Elektronik Ticaret Alanında Yürütölen Projelerin İnternet Adresleri:

ALMANYA

Homepage: The German SME Homepage (<http://www.ihk.de/BMWi/g7-sme/index.htm>)

AMERİKA

Homepage: US BUSINESS ADVISOR (<http://www.business.gov/>)

AVUSTRALYA

Homepage: Australian Business On-Line (<http://www.abol.net/>)

FRANSA

Homepage: evariste INNOVATION PLUS (<http://www.evariste.anvar.fr/introeng.html>)

G7 INFORMATION SOCIETY: "A Global Market Place For SMEs"

Homepage: Global Information Network for SMEs (<http://www.gin.sme.ne.jp/>)

KANADA

Homepage: Canada's SME G7 Homepage (<http://www.g7-sme-canada.ic.gc.ca/>)

İNGİLTERE

Homepage: TRADE UK (<http://www.tradeuk.com/>)

İSPANYA

Homepage: DGPYME - General Bureau of SME Policy (Direccion General de Politica de la PYME) (<http://www.ipyme.org/>)

İSVİÇRE

Homepage: Global Market Place for Small and Medium Enterprises (SMEs) (<http://www.admin.ch/biga/G2/index.htm>)

İTALYA

Homepage: The Italian Home Page for SMEs (http://www.minindustria.it/sme_web/index.htm)

JAPONYA

Homepage: Small and Medium Enterprise Information of Japan (<http://www.sme.ne.jp/japane.html>)

KORE

Homepage: SMBA (<http://www.smba.go.kr/>)

MEKSİKA

Homepage: SIEM - Mexican Entrepreneurial Information System (<http://www.secofi-siem.gob.mx>)

TÜRKİYE

Homepage: KOSGEB (<http://www.kosgeb.gov.tr/>)

AVRUPA KOMİSYONU

Homepage: DG XXIII (<http://europa.eu.int/en/comm/dg23/index.htm>)

- [1] Elektronik ticarete ilişkin sayıları sürekli artan çok sayıda örnek verilebilir: General Electric, web sitesinden haftada 1.5 milyon dolarlık bir gelir elde etmektedir. GE, İnternet üzerinde sattığı ürünleri yakın gelecekte daha düşük fiyata satmayı tasarlamaktadır. Bir başka şirket, Clinique.com, İnternette kozmetik ürünleri pazarlamaktadır; bu şirketin sitesine 500 bin kişi üye olmuştur. Bunlardan yüzde 18'i yeni müşteridir ve 42'si ise ilk defa Clinique ürünleri kullanmaktadır. Clinique, 4 milyar dolarlık gelirinin 7 milyon dolarını İnternet'te yaptığı satışlarla kazanmaktadır. Bu 7 milyon dolarlık rakam, az olmasına rağmen bir önceki yıl İnternet'ten elde edilen gelirin tam 2 katıdır. Clinique.com'u kuran Estee Lauder, tüm kaynaklarını İnternet'teki sitelerine yatırabileceklerini belirtmektedir. Kay. <http://www.hurriyet.com.tr/teknoturk/99/06/09/internet/02int.htm>

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 105-109.

ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI

Doç.Dr. Ayşe ÜNAL*

ABSTRACT

Employment of Disabled People Increasing the participation of disabled people, who form 10% of world population, in the economic and social life has been a concern for all of the countries. In our country there is a number of regulations aiming the improvement of employment of disabled. Requirement of employing certain number of disabled workers for employers who employs more than a certain number of workers and putting an obligation of providing training on the Institute of Employment and Employee Exploration for the disabled are the main measures that had been taken. However as the problems are far from being solved, new measures must be taken on that problem. Governments have an important role on this context.

ÖZET

Dünya nüfusunun yaklaşık %10 unu oluşturan özürliilerin ekonomik ve sosyal yaşama katılmaları tüm ülkelerde üzerinde durulan bir husustur. Ülkemizde de çeşitli yasal düzenlemeler özürliilerin istihdamını sağlamaya yöneliktir. Belirli sayıda işçi çalıştıran işverenlere belirli oranlarda özürlii işçi istihdam etme zorunluluğu getirilmesi ve İş ve İşçi Bulma Kurumunun mesleki eğitim vermekle yükümlü tutulması alınan önlemlerden başlıcalarıdır. Ancak bu konuda çeşitli sorunlar yaşanmakta, ilave önlemlere gerek duyulmaktadır. Bu açıdan devlete önemli görevler düşmektedir.

Dünya nüfusunun %10 unun özürlii olduğu göz önüne alındığında bu insanların ekonomik ve sosyal hayata uyumu önemli bir sosyal politika konusu olarak gündemdedir. Gerçekten özürliileri bir insan hakkı olan çalışma

* Uludağ Üniversitesi Karacabey MeslekYüksekokulu Öğretim Üyesi

hakkından yoksun tutmak önce insancıl açıdan sonra da sosyal hukuk düzeni bakımından kabul edilmez bir durumdur. İş sahibi olmak, başarı göstermek ve bu sayede onurlu bir yaşam sürmek tüm insanların olduğu gibi özürülülerin de hakkıdır (Kutal, 1978, s:321). Bunu sağlamak ve amaca ulaşmaya katkıda bulunmak Devletin görevleri arasında yer almaktadır.

Sosyal devlet özelliği taşıyan devletler özürülülerini görmezlikten gelemez. Nitekim sosyal devlet anlayışı gereği tüm dünyada eğitim ve istihdam politikalarında özürülü işgücüne özel bir yer ve statü tanınmaktadır. Özellikle ülkemiz gibi hızlı nüfus artışı ve işsizliğin hakim olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu konu daha fazla önem taşımaktadır. Özürülülerin ekonomik yaşama katılmaları “çalışma hakkı”nın bir uzantısı olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde, Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasasında ve Uluslararası Çalışma Örgütünün sözleşmelerinde düzenlenmiştir. Ayrıca UÇÖ'nin 88 sayılı sözleşmesinde “iş için başvuran özürülülerin ihtiyaçlarına tatminkar (memnuniyet verici) bir biçimde cevap vermek üzere önlemler alma görevi üye devletlere verilmiştir (Kutal, 1993, s:32).

Türkiye’de de “çalışma hakkı” Anayasada yer almış, ayrıca 50.maddede “bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı” öngörülmüştür. Yine 61 maddede “Devletin sakatları koruyacağı ve topluma uyum sağlamalarını sağlayıcı önlemleri alacağı ve bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kuracağı” öngörülmüştür. Ayrıca 1475 sayılı yürürlükteki İş Kanunu özürülülerle ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Özürülülerin çalıştırılması ile İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından mesleğe yönlentilmeleri ile ilgili düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Ancak ülkemizde özürülülerin istihdamı açısından sadece yasal düzenlemelerden birşeyler beklendiği, özürülülerin istihdamından önce ve sonra yapılacak düzenlemeler konusu üzerine yeteri kadar eğilinmediği söylenebilecektir. Yasal düzenlemeler bakımından kota yöntemi öngörülmüş, özürülülerin istihdam edilmeleri doğrultusunda yararlanılan tekniklerden sadece biri olan bu yöntemden yararlanılmıştır. Kota yöntemi, özel ve kamu kesimi ayırımı yapılmaksızın yasalarda belirlenen sayıda istihdam kapasitesi bulunan işverenlere, yine yasalarda saptanan oranlarda özürülü çalıştırma yükümlülüğünün getirilmesine ilişkin istihdam tekniğidir. Kota oranları, bir ülkenin endüstriyel yapısı ile özürülülerin istihdam edilebilirlik oranları göz önünde tutularak belirlenmektedir (Altan, 1998, s:26-27).

Ülkemizdeki özürülülerin istihdam edilebilmelerinde kota yönteminden yararlanılmaktadır. İlgili yasal düzenlemeler aşağıdaki tarihsel gelişmeyi izlemiştir. İşverenlere özürülü çalıştırma yükümlülüğünün getirilmesi ilk kez, 1967 yılında yürürlüğe giren 854 sayılı Deniz İş Kanununun 13.maddesinde söz konusu olmuştur. Bu maddede “Bu konunun kapsamına giren işveren veya işveren vekilleri işyerlerinde iş kanununun ve bununla ilgili tüzüğün bu konuda

koyduğu hükümler, ölçüler ve şartlara göre sakat (ve eski hükümlü) çalıştırmak zorundadır” denilerek, özürülı çalıştırma yükümlülüğu ile ilgili ayrıntılı hukuki düzenlemeler 931 Sayılı İş Kanunu ile bu kanun hükümlerine göre çıkartılacak tüzüğe bırakılmıştır. Ancak 931 Sayılı İş Kanununun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine söz konusu tüzüğün hazırlanıp yürürlüğe konulması gecikmiştir.

Ardından 1971 yılında kabul edilen 1475 Sayılı İş Kanununun 25 Maddesi’nde, özürülı çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin hükümler hemen hemen aynen yar almıştır. Farklı olarak özürülılerin nitelikleri ile işe alma usul ve esaslarının hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenmesi öngörölmüştür. Bu doğrultuda hazırlanan yönetmelik “Sakat ve Eski Hükümlülerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik” başlığı altında 1972 yılında yürürlüğe konulabilmiştir. Böylece Deniz İş Kanununun 13.Maddesi ve 1475 Sayılı İş Kanununun 25.Maddesinde yer alan özürülı çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin hükümler, ancak bu tarihten sonra uygulanabilir hale gelmiştir. Fakat 1974 tarihinde bu yönetmelik, 1983 yılında da 1475 Sayılı İş yasasının 25.Maddesinde bazı önemli değişikliklerin yapılması gereksinimi duyulmuştur. Bu yeni düzenlemelerle, özürülıler ile eski hükümlülere ilişkin hükümler birbirinden ayrılmıştır.

Böylece 1987 yılında halen uygulanmakta olan “Sakatların İstihdamı Hakkındaki Tüzük” hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Bu tüzüğe göre “bedensel bir özürü %40’ın üstünde ve %70’in üzerinde olup bir işte verimli olarak çalışması sağlık kurulu raporuyla belgelenenler ve zihinsel ve ruhsal hastalıkların çalışmalarına engel olmadığı sağlık kurulu raporuyla belirlenmiş olanlar” bu tüzük anlamında özürülı sayılacaklardır. Daha sonra bu tüzük hükümlerinde 1989 yılında bazı değişikliklere gidilmiştir.

Son olarak 30.05.1997 günü 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, 1475 Sayılı İş Kanunu’nun 25.maddesi hükümlerinde öngörölen kota oranları 01.01.2001 gününden geçerli olmak üzere yükseltilmiş ve sakat sözcüğu özürülı sözcüğu ile değiştirilmiştir. Bu KHK’ya göre 1475 sayılı yasadaki %2 oranı %3 olarak değiştirilmiştir. Söz konusu maddenin ikinci bendi “Çalıştırılacak özürülı sayısının tesbitinde, bu kanuna tabi işyerlerinde çalışan işçilerin sayısı esas alınır. %3’ün hesaplanmasında yarıma kadar olan kesirler dikkate alınmaz. Yarım ve daha fazla kesirler tama çıkartılır” denilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu Kanun Hükmündeki Kararnamedeki hukuki düzenlemesi 01.01.2100 tarihinde geçerli olmak üzere yürürlüğe gireceği hükme bağlanmıştır.

Bugün geçerli olan düzenleme ile İş Kanununun 250 Maddesi 50 veya daha çok işçi çalıştıran işvereni, %2 oranında özürülı kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırmakla yükümlü tutmaktadır. Bu düzenlemenin amacı, toplumda özürülıleri işe alma yoluyla, bunları sosyal devlet ilkesinin gereği olarak insan onuruna yaraşır yaşam olanaklarının

yaratılmasıdır. Üstelik tüm ülke işgücünden yararlanma düşüncesi özürülülerin işe alınmasını zorunlu kılmaktadır (Centel, 1992, s:102-104).

Ancak özürülülerin yasal düzenlemeler ışığında çalıştırılması bakımından somut bir başarı sağlandığını söylemek güçtür (Altan, 1998, s:28-29). Bu alandaki sayısal veriler, bu konuda yapılmış olan çalışmalar kota uygulamasında başarılı olunmadığını göstermektedir. Diğer taraftan özürülü istihdam edilmesinde özel kesime göre kamu kesiminin daha duyarlı olduğu, bu karşılık özel kesim işverenlerinin yasal düzenlemelere çoğu kez uymadıkları gözlenmiştir. Özürülülerin istihdam edilmelerine ilişkin yasal düzenlemelere aykırı hareket eden işverenler, 1475 Sayılı İş Kanununu 3493 Sayılı Kanunla değişik 98.Maddesinin c bendine göre, çalıştırmakla yükümlü olmalarına karşın çalıştırmadıkları her bir özürülü için her ay 500.000.-TL para cezası ödemek zorundadır. Bu yaptırım hiç kuşkusuz çok yetersizdir ve geciktirilmeksizin yükseltilmelidir. Öte yandan parasal yaptırımlarla oluşacak fonlar özürülülerin korunmasına yönelik politikaların finansmanı yönünden ayrı bir önem taşımaktadır.

Ancak zorlayıcı hükümler ve cezai yaptırımlarla özürülü istihdamının artırılması her zaman sağlanamaz. Çünkü tıbbi ve mesleki yönden rehabilite edilmeyen özürülüler için yasal yaptırımlar yeterli bulunmamaktadır (İşveren, 1998, s:26). Yasal yaptırımlar yanandı özürülü istihdam eden İşyerlerine başta vergi ve sosyal güvenlik konularında teşvikler getirilmelidir. Devletin özürülülerini önce tıbbi, sonra mesleki rehabilitasyona tabi tutması ve bu aşamalardan sonra korumalı işyerinde istihdam edilmeleri sağlanmalıdır (İşveren, 1998, s:26).

Gerçekten özürülü istihdamının artırılmasında iş vemeslek kazandırıcı eğitim büyük önem taşımaktadır (Sayın, 1996, s:377). Bu açıdan İş ve İşçi Bulma Kurumunun yeterli hizmeti sağladığı söylenemez. Bu açıdan kurumun kaynak, personel ve altyapı açısından yeniden yapılanması sağlanmalıdır. Çeşitli sosyal politikalarla, özürülülerin çalışma yaşamında yer alabilmeleri için bazı tekniklerden yararlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde genellikle özürülüler istihdam edilmeden önce, yeterli ve gereğince korunmaktadır. “İşe girebilme önceliği”, “evde çalıştırma”, “korumalı istihdam”, “ülke genelinde seçilecek tüm yada bazı işlerin yalnızca özürülülerin istihdamı için ayrılması” özürülülerin istihdam edilmesinde yararlanılan tekniklerden sadece bazılarıdır. Onlara kira yardımıyla bulunmak, düşük faizli krediler vermek, vergi bağışıklıkları tanımak gibi önlemlerle de özürülülerin daha farklı bir alanda bağımsız iş kurup, çalışabilmelerine yardımcı bulunmaktadır (Altan, 1998, s:30-31).

Ülkemizde olduğu gibi yalnızca %2, %3 gibi zorunlu istihdam tekniğinden yararlanılarak özürülülerin istihdam sorununun çözüleceği düşünülemez. Yukarıda değinilen tüm hususlardan yararlanılması, hem özürülülerin istihdam edilebilmelerine ve hem de zorunlu istihdam sisteminin daha yararlı biçimde uygulanmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca özürülülerin

eğitimi ve mesleki eğitimi büyük önem taşımaktadır. Sakatları korumak için tartışmasız devletin görevidir. Yalnızca işverenlerden bu sorunun çözümünü bunu beklemek adaletli değildir. Devletin daha aktif olarak bu soruna eğilmesi kaçınılmazdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ali Kemal Sayın: “Yasal Açıdan Sakat İşçi Kavramı Ve Bu İşçilerin Mesleki Rehabilitasyonu”, Sebahattin Zaim’e Armağan, İktisat Fakültesi Mecmuası, s:373-380.
- Gülten KUTAL: “Özürüüleri Ekonomik Yaşama Katılması Sorunu”, BASİSEN Dergisi, Mart, 1993, s:32-33.
- İŞVEREN, “Özürüüleri İstihdamı”, İşveren Dergisi, c:XXXVI, S:8, Mayıs, 1998, s:26-27.
- Metin KUTAL: “Engelli ve Eski Hükümlüleri Sosyal Hukuk Alanında Korunmaları”, İktisat ve Maliye, C:XXV, S:7, Ekim 1978, s:321-326.
- Tankut CENTEL: İş Hukuku, c:1, Bireysel İş Hukuku, Kazancı Yayını, İstanbul, 1992, s:102-104.
- Ömer Zühtü Altan: “Kota Tekniği ve Kota Oranlarının Yükseltilmesinde Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi: Mercek Dergisi, MESS, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, Nisan 1998, s:25-33.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 111-119.

İMALAT SANAYİNDE KAR MAKSİMİZASYONU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1950-1993

Doç.Dr.Rahmi YAMAK*

Arş.Gör.Yakup KÜÇÜKKALE**

Özet

Bu çalışma, kar maksimizasyon kriteri tarafından ortaya konulan uzun dönem denge ilişkisinin Türk imalat sanayiinin 1950-1993 dönemi için geçerli olup olmadığını belirlemektedir. Ekonometrik analiz, reel ücret ile işgücü verimliliğine ko-entegrasyon tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Ko-entegrasyon test sonuçları, Türk imalat sanayiinde reel ücretlerle işgücü verimliliği arasında uzun dönem denge ilişkisinin var olduğunu göstermiştir. Bu uzun dönem ilişkide, ikame esneklik katsayısı 1.24 olarak tahmin edilmiştir. Anahtar Kelimeler: Uzun dönem denge, Ko-entegrasyon, İkame esnekliği, Ölçeğe göre getiri.

Abstract

This study investigates whether long-run equilibrium implied by profit maximization is valid for the Turkish manufacturing sector for the period of 1950-1993. Empirical analysis was carried by applying co-integration for real wage and the average labor productivity. The results of co-integration tests showed that there exists a long-run equilibrium relationship between reel wage and the average labor productivity in Turkish manufacturing sector. In this long-run equilibrium relationship, the elasticity of substitution was estimated to be 1.24. Keywords Long-run equilibrium, Co-integration, Elasticity of Substitution, Returns to scale.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Trabzon

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ünye İİBF, İktisat Bölümü, Ordu

1. GİRİŞ

“Denge” kavramı, iktisat teorisinin temelini oluşturan en önemli kavramlardan birisidir. Bu kavramın iktisat modellerindeki rolü, iktisadi ilişki içinde bulunan değişkenlerin fonksiyonelyapılarının çıkarılmasına yardımcı oluşudur. Örneğin, iktisat teorisinin firma dengesini inceleyen bölümlerinde, emek talebinin firmaların kr motifi çerçevesinde oluşturulduğu, firmaların emek talep düzeylerinin ise, emeğin marjinal fiziki verimliliği ile reel ücret düzeyi arasındaki eşitlik tarafından tayin edilip yönlendirildiği belirtilmektedir. Teoride öngörülen bu dengesel yaklaşımın gerçek hayatla bağdaşıp bağdaşmadığı şeklindeki bir soru ancak ampirik gözlemler sonucu cevaplandırılabilir.

Jenkinson (1986) ve MacDonald ve Murphy (1992), ko-entegrasyon tekniğini kullanarak uzun dönem emek talep fonksiyonunu tahmin etmişlerdir. Jenkinson (1986), neoklasik bir yaklaşımı dikkate alarak, tahmin etmiş olduğu emek talep fonksiyonunun uzun dönem denge şartlarını sağlamadığı şeklinde bir bulgu elde ederken; MacDonald ve Murphy (1992), ko-entegrasyon vektörünü; emek miktarı, kapital, çıktı ve nispi girdi fiyatlarını içerecek şekilde dizayn ettikten sonra, istihdam hacminin belirlenmesinde çıktı etkisini de dikkate alarak, emek talep fonksiyonunda uzun dönem denge şartlarının sağlandığına ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Lianos ve Fountas (1997) ise, benzer teknikler kullanarak uzun dönemde kâr maksimizasyonunun gerçekleştiğini gösteren kanıtlar bulmuş ve bu uzun dönem kâr maksimizasyonu dengesinin de emeğin verimliliği ile nominal ücretlerdeki ortak değişimler sayesinde tesis edilebildiğini göstermişlerdir.

Bu çalışmada amaç, kar maksimizasyonu çerçevesinde ortaya konulan reel ücret ile emeğin verimliliği arasındaki uzun dönem denge ilişkilerinin Türk imalat sanayiisi için geçerli olup olmadığını zaman serisi analizleri ile test etmektir.

2. KANTİTATİF METODOLOJİ

Ürünü mal piyasasında satan ve girdi olarak emek ve kapital kullanan bir firmanın üretim fonksiyonu (1) nolu denklemde görüldüğü gibidir.

$$Q = f(K, L) \quad (1)$$

Burada; Q, firmanın mal ve/veya hizmet üretim miktarını; K ve L ise sırasıyla, firmanın kullandığı kapital ve emek miktarlarını göstermektedir. Üretim faktörlerini kullanarak üretimde bulunan ve ürünü piyasaya arz eden bir firmanın amacı, krını maksimum düzeye çıkarmak olacaktır. Kr maksimizasyonu amacındaki firmanın, ulaşmayı arzuladığı maksimum kr düzeyi, belirli bir miktardaki kapital ile emeğin istihdamını gerekli kılar. Belirli

bir düzeyde kapital ve emek kullanan bir firmanın kr fonksiyonu ise (2) nolu denklemde görüldüğü gibi yazılabilecektir. Firma kırıını maksimumlaştıran emek faktör miktarı ise, üretim fonksiyonunun emeğe göre birinci türevinin sifira eşitlenmesi ile bulunabilecektir.

$$\pi = (P \cdot Q) - (r \cdot K + w \cdot L) \quad (2)$$

Burada; p , firmanın kırıını; P , firmanın üretilip sattığı mal ve/veya hizmetin piyasa fiyatını; r , kapitalin birim fiyatını (faiz oranını) ve w de emeğin birim fiyatını (nominal ücretleri) göstermektedir. Dolayısıyla kr düzeyi, firmanın elde etmiş olduğu satış hasılatı ile üretim faktörlerine yapmış olduğu toplam ödemeler arasındaki fark olarak gösterilebilir. Buna göre, maksimum kr düzeyini veren emek kullanım düzeyi,

$$\begin{aligned} \frac{\partial \pi}{\partial L} &= P \cdot Q_L - w = 0 \\ Q_L &= \frac{w}{P} \end{aligned} \quad (3)$$

şartının sağlandığı düzey olacaktır. Denklemin sağ tarafındaki Q_L ifadesi, bir birimlik emek kullanım miktarındaki değişimin üretimi ne yönde ve ne miktarda etkileyeceğini gösteren kısmi türev, yani emeğin marjinal fiziki verimliliği iken; sol tarafındaki w/P ifadesi de reel ücret düzeyini göstermektedir. Bu durumda, maksimum kırı sağlayan emek kullanım miktarının, emeğin marjinal fiziki verimliliğini reel ücrete eşitleyen emek kullanım miktarı olduğu kolayca görülebilir.

(3) nolu denklem, firmanın optimal emek kullanım miktarına ilişkin temel kuralı vermekle birlikte, yeterince açık görünmemektedir. Kapalı formda verilmiş olan bu üretim fonksiyonunun açık ifadesi, denge kuralının test edilebilir bir yapıya kavuşması açısından gerekli görünmektedir. Söz konusu üretim fonksiyonunun, *CES* üretim fonksiyonu yapısında olduğu kabul edilsin¹.

CES üretim fonksiyonunun, *Cobb-Douglas* üretim fonksiyonuna göre önemli bir avantajı vardır ki, o da, üretimde kullanılan üretim faktörleri arasındaki ikame esneklik katsayısının "bir" dışında da değer alabilmesine

¹ *CES*: (*Constant Elasticity of Substitution*) Sabit ikme esnekliği kuralına dayanan üretim fonksiyonu. Bu tip üretim fonksiyonları, "bir" dışında da değer alabilen sabit bir ikame esnekliğinin hesaplanmasına olanak sağlamaktadırlar (bkz: Chiang, 1984, 426-431).

olanak sağlamasıdır². Bu nedenle CES üretim fonksiyonu, uygulamada genellikle *Cobb-Douglas* üretim fonksiyonuna tercih edilmektedir. Bu çalışmada ilk olarak ölçeğe göre sabit getiri durumu dikkate alınmış, daha sonra farklı durumları ifade eden uzantılar incelenmiştir. CES üretim fonksiyonunun (4) nolu denklemdeki gibi olduğu kabul edilsin.

$$Q = A[\delta \cdot K^{-\rho} + (1 - \delta)L^{-\rho}]^{-1/\rho} \quad (4)$$

Emeğin marjinal fiziki verimliliğinin bulunması, (4) nolu denklemin L'ye göre kısmi türevinin alınmasını gerektirir. Buna göre, emeğin marjinal fiziki verimliliği,

$$\frac{\partial Q}{\partial L} = (1 - \delta)A^{-\rho} \left(\frac{Q}{L}\right)^{\rho+1} \quad (5)$$

olacaktır. (3) ve (5) nolu denklemlerin eşitlenmesi ise (6) nolu denklemi verecektir³.

$$\frac{w}{P} = (1 - \delta)A^{-\rho} \left(\frac{Q}{L}\right)^{\rho+1} \quad (6)$$

(6) nolu denklemin logaritmasının alınması ile birlikte, ele alınan denklem tahmin edilebilir bir yapıya ulaşacaktır.

$$\log\left(\frac{w}{P}\right) = \log((1 - \delta)A^{-\rho}) + (\rho + 1)\log\left(\frac{Q}{L}\right) \quad (7)$$

veya

² Fonksiyonun artan, sabit ve azalan getiriler bağlamında uzantılarının tespit edilebilmesi, (4) nolu denklemde verilen $(-1/)$ üssünün $(-m/)$ şeklinde dönüştürülmesini gerektirir ki, burada m , "bir" dışında da değer alabilen her hangi bir sabiti temsil etmektedir. Burada; $m=1$, $m>1$ ve $m<1$, ölçeğe göre getirinin sırasıyla sabit, artan ve azalan getiri olduğunu göstermektedir. Analiz kapsamında ölçeğe göre artan ve azalan getiri durumları da dikkate alınmış ve elde edilen sonuçlar kısaca özetlenmiştir (bkz: Chiang, 1984, 426-431 ve Nicholson, 1989, 292).

³ Aynı çözüm monopolistik durumda, uyarılma maliyetlerinin dikkate alınması durumunda (burada, $a'=a/P$ 'dir) ve toplu sözleşme durumu dikkate alındığında ise halini alacaktır (bkz: Lianos and Fountas, 1997, 440-443.)

$$\log\left(\frac{W}{P}\right) = \kappa + v \log\left(\frac{Q}{L}\right) \quad (8)$$

Burada; $k=\log((1-d)A^T)$ ve $v=(1+r)^T$ 'dur. Sonuçta elde edilen bu logaritmik ilişki, nominal ücretler, fiyat düzeyi ve ortalama ürün arasındaki denge şartını ortaya koyup, muhtemel bir dengesizlik durumunda, dengenin yeniden tesis edilmesi için gerekli uyarılama dinamiklerinin neler ve nasıl olduklarını ortaya koymaktadır.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK METODOLOJİ

Çalışmada, Türkiye imalat sanayiine ilişkin 1950-1993 dönemi yıllık veri seti kullanılmıştır. Çıktı düzeyi (Q) serisi, on ve daha fazla işçi ve büro personeli çalıştıran firmaların yaratmış oldukları katma değerler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Nominal ücretler, işçilere yapılan toplam ödemelerin işçi sayısına bölünmesi yoluyla bulunmuştur. Nominal ücretler, çıktı ve emeğin ortalama ürünü, 1995 yılı fiyatları dikkate alınarak reel hale getirildikten sonra, 1950 yılının baz alındığı indeksler şeklinde ifade edilmiş ve analize dahil edilmişlerdir. Değişkenler 1995 yılı fiyatları ile ifade edilirken, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) kullanılmıştır.

Fiyatlar genel düzeyi, nominal ücretler ve emeğin ortalama ürünü arasındaki uzun dönem ilişkileri, Johansen ve Juselius (1990) ko-entegrasyon test tekniği yardımıyla incelenmiştir. Ko-entegrasyon testinin gerçekleştirilebilmesi için, ilk olarak, teste tabi tutulacak bireysel zaman serilerinin durağanlık özellikleri araştırılmıştır. Diğer bir deyişle, her bir seri için Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen aşağıdaki (ADF) regresyon denklemi çalıştırılmıştır.

$$\Delta X_t = b_0 + b_1 X_{t-1} + b_2 \text{Trend} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta X_{t-i} + e_t \quad (9)$$

Burada; X, ele alınan seriyi; D, serinin birinci devresel farkını; k, olası bir otokorelasyonu önlemek için serinin birinci farkının kaç gecikmesinin alınması gerektiğini gösteren katsayıyı ve b ile c de parametreleri temsil etmektedir. $b_1 = 0$ şeklinde ifade edilen H_0 hipotezinin reddedildiği düzeyde, X serisinin durağan olduğuna hükmedilir. Serinin durağan olmadığına hükmedilmişse, aynı test ileri düzeydeki farklar için tekrarlanır.

Johansen-Juselius tekniği, durağan olmayan serilerin farkları ile seviyelerini içeren VAR (Vector Auto Regression) tahmininden oluşur. Değişkenlerin seviyelerine ilişkin parametre matrisi, modelin uzun dönem

özellikleri hususunda bilgileri kapsamaktadır. Logaritmik seviyelerinde değil de birinci farklarında durağan olan iki seri X ve Y düşünölsün. Bu iki değişkenin oluşturduğu vektör Z olarak adlandırölsün ($Z=(X,Y)$). İki değişkendenden oluşan vektör otoregresif modelin (VAR) ise (10) nolu denklemdeki gibi olduğu kabul edölsün.

$$Z_t = \Pi_1 Z_{t-1} + \Pi_2 Z_{t-2} + \dots + \Pi_p Z_{t-p} + e_t \quad (10)$$

Bu denklemde, Π_i ($i = 1,2,\dots,p$), Z_{t-i} kapsamındaki değişkenlerin parametre matrisidir. Z_t kapsamındaki değişkenlerin birinci dereceden fark durağan oldukları varsayölsün, (10) nolu VAR modelini, serilerin hem birinci farklarını hem de seviyelerini kapsayacak şekilde aşağıdaki (11) nolu VAR modeline dönüştörmek uygun olacaktır.

$$\Delta Z_t = \Gamma_1 \Delta Z_{t-1} + \dots + \Gamma_{p-1} Z_{t-p+1} + \Pi Z_{t-p} + e_t \quad (11)$$

Burada; G_i ($i = 1,2,\dots,p-1$), DZ_{t-i} deki zaman serilerinin parametre matrisini, P; Z_{t-p} kapsamındaki serilerin parametre matrisini temsil etmektedir. (11) nolu denklemdeki ΠZ_{t-p} , Z_t kapsamındaki zaman serilerinin seviyelerindeki farklı doğrusal bileşimleri verir. Dolayısıyla, P matrisi zaman serilerinin ya da modelin uzun dönem özellikleri hususunda bilgilere sahiptir. Bu matrisin rankı sıfır olduğunda, (11) nolu VAR modeli, sadece serilerin birinci farklarından oluşan VAR modeline dönüşür. Böyle bir durumda, Z_t kapsamındaki hiç bir seri diğer seri ya da serilerin doğrusal bir bileşimi olarak gösterilemez. Diğer bir ifadeyle, seriler arasında herhangi bir uzun dönem ilişkisinin olmadığı ortaya konmuş olur.

Diğer taraftan, P matrisinin rankı bir ise, Z_t kapsamındaki serilerin, doğrusal ve bağımsız bir bileşimi ortaya çıkar ki, bu da, seriler arasında tek bir uzun dönem ilişkisinin (ko-entegrasyonun) mevcut olduğunu ifade eder. Eğer, P'nin rankı birden büyük ise, seriler arasında birden fazla ko-entegrasyon ilişkisi var demektir. Z_t 'yi oluşturan seriler arasındaki ko-entegrasyon ilişkileri, iki test istatistiği yardımıyla değerlendirilebilir. Bunlardan biri "İz Test", diğeri "Maksimum Özdeğer Test (MÖİ)" istatistiğidir. İz Testi, P matrisinin rankını inceler ve matris rankının (r)'ye eşit ya da (r)'den küçük olduğunu ifade eden H_0 hipotezini test eder. Burada (r), ko-entegrasyon vektör sayısını göstermektedir. Maksimum özdeğer test istatistiği ise, ko-entegrasyon vektörünün (r) olduğunu ifade eden H_0 hipotezini, ($r+1$) olduğunu ifade eden alternatifine karşı test eder. Her iki test istatistiğinin kritik değerleri, Johansen ve Juselius (1990) tarafından verilmiştir.

Hesaplanan İz ve Maksimum Özdeğer İstatistik değerleri, tablo kritik değerleri ile karşılaştırılarak değişkenler arası ko-entegrasyon vektörünün olup olmadığı, varsa kaç tane olduğu belirlenir.

4. EKONOMETRİK BULGULAR

Reel ücretlerle emeğin ortalama ürünü arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin tespiti amacıyla yapılan ampirik testin ilk aşamasını, ko-entegrasyondenkleminde (9 nolu denklem) yer alacak olan değişkenlerin durağanlık özelliklerinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Tablo-1: ADF Birim-Kök Test Sonuçları

Değişken	Trendli ADF-t İstatistikleri	Trendsiz ADF-t İstatistikleri
log (Q / L)	-1.0261 (2) [-3.5217]	1.3190 (2) [-2.9339]
log (w / P)	-2.6760 (1) [-3.5189]	-0.6264 (1) [-2.9320]
log w	0.3846 (1) [-3.5189]	2.3172 (1) [-2.9320]
log P	0.1054 (1) [-3.5189]	2.3849 (1) [-2.9320]
Δ log (Q / L)	-5.8741 (1) [-3.5217] *	-5.6322 (1) [-2.9339] *
Δ log (w / P)	-3.6095 (1) [-3.5217] *	-3.5943 (1) [-2.9339] *
Δ log w	-2.7050 (1) [-3.5217]	-1.2122 (1) [-2.9339]
Δ log P	-3.4750 (1) [-3.5217]	-0.7682 (3) [-2.9378]
$\Delta\Delta$ log w	-4.1022 (1) [-3.5247] *	-4.1674 (1) [-2.9358] *
$\Delta\Delta$ log P	-5.8583 (2) [-3.5279] *	-5.9148 (1) [-2.9378] *

Not: Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterine göre tespit edilen gecikme sayılarını⁴, Δ logaritmik serinin birinci devresel farkını, $\Delta\Delta$ logaritmik serinin ikinci devresel farkını, köşeli parantez içindeki değerler MacKinnon %95 kritik değerlerini ve * üst indisi de değişkenin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

ADF Birim-Kök test sonuçları Tablo-1'de sunulmuştur. Birim-kök test sonuçlarına göre, nominal ücretlerle fiyatlar genel seviyesi değişkenleri, ikinci devresel farklarında durağan bulunmuşlardır. Bireysel olarak ikinci farklarında durağan çıkan bu iki değişken bir araya geldiklerinde, yani reel ücret değişkenini temsil edecek şekilde düzenlendiklerinde ise birinci devresel farklarında durağan bulunmuşlardır. Diğer taraftan, emeğin ortalama ürünü değişkeni de birinci farkında durağan bulunmuştur. Dolayısıyla, reel ücretlerle

⁴ ADF testine tabi tutulan değişkenlerin optimal gecikme uzunlukları, $AIC = T \log(RSS) + 2K$ formülü yardımıyla bulunmuştur. Burada; T , gözlem sayısını; RSS , hata terimleri kareleri toplamını ve K da parametre sayısını temsil etmektedir (Doan, 1992, 5-18).

emeğin ortalama ürünü değişkenleri arasında (9 nolu denklem gereğince) yapılması düşünülen ko-entegrasyon testinin gerek ve yeter şartları sağlanmaktadır.

Johansen ve Juselius ko-entegrasyon testinin gerçekleştirilebilmesi için oluşturulması gereken VAR sisteminin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Optimal gecikme uzunluğu, Akaike Bilgi Kriteri yardımıyla belirlenmiştir⁵. Maksimum gecikme uzunluğunun 5 kabul edildiği bu kriter neticesinde, optimal uzunluk 3 olarak tespit edilmiştir. VAR(3) modeli için yapılan ko-entegrasyon testlerinin sonuçları Tablo-2'de görülmektedir.

Tablo-2: Ko-entegrasyon Testleri

Maksimum Özdeğer Testi			
H ₀	Test İstatistiği	%95 KD	%90 KD
r = 0	22.1458 *	15.6720	13.7520
r ≤ 1	7.8957	9.2430	7.5250
İz Testi			
H ₀	Test İstatistiği	%95 KD	%90 KD
r = 0	30.0415 *	19.9640	17.8520
r ≤ 1	7.8957	9.2430	7.5250

Not: KD kısaltması "Kritik Değer"i göstermekte olup, %95 ve %90 Kritik Değerler MacKinnon'dan alınmıştır. * üst indisi %95 anlamlılık düzeyinde H₀ hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir. VAR(3) için hesaplanan maksimum özdeğer ve iz testleri, ko-entegrasyon vektör sayısının 1 olduğunu göstermiştir. Elde edilen ko-entegrasyon vektörü Tablo-3'ten görülebilir.

Tablo-3: Ko-entegrasyon Vektörü

Değişkenler	Ko-entegre Vektörü
log (Q / L)	-0.72142
	(-1.0000)
log (w / P)	0.86477
	(1.2474)
Sabit	-0.78591
	(-1.0894)

Not: Parantez içi değerler normalizasyon değerlerini göstermektedir.

⁵ VAR sisteminin optimal gecikme uzunluğu, $AIC = T \log |S| + 2N$ formülü yardımıyla bulunmuştur. Burada; T , gözlem sayısını; $|S|$, hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisinin determinant değerini ve N de sistem içerisinde tahmin edilen parametre sayısını temsil etmektedir (bkz: Enders, 1995, 315).

Emeğin ortalama ürününe göre normalize edilmiş olan ko-entegrasyon vektöründen elde edilen sonuçlar, ikame esnekliğinin 1.24 olduğunu göstermektedir. Burada ikame esnekliğini veren katsayı, reel ücretin katsayısıdır. İkame esnekliğinin 1'den büyük bir değer olarak bulunmuş olması, model çözümünde dikkate alınan ölçeye göre sabit getiri varsayımının yumuşatılıp, ölçeye göre azalan ve artan getirilerin de dikkate alınması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu durumda, $(-1/)$ şeklinde ele alınan esnekliğin $(-m/)$ şeklinde ele alınması gerekir ki, burada $m = 1, <1$ ve >1 'dir. $(-m/)$ durumu dikkate alındığında, ko-entegrasyon vektöründe, katsayısı $(1-m)/m$ olan çıktı $(\log Q)$ değişkeninin de bulunması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan testler neticesi oluşturulan sistemin optimal gecikme uzunluğunun 3 olduğu ve bu gecikme sayısında söz konusu üç değişken arasında iki ko-entegre vektörü bulunduğu şeklinde sonuçlar vermiştir. Her iki vektördeki çıktı $(\log Q)$ değişkeninin katsayısının istatistiksel olarak sifıra eşit olduğu hipotezi reddedilememiştir. Çıktı katsayısının sifıra eşit olduğunu gösteren H_0 hipotezi için $c^2(2)$ istatistiği 3.074 olarak hesaplanmıştır. Ki-kare istatistiğinin %5 tablo kritik değeri 5.99 olduğundan, $\log Q$ değişkenin katsayısı her iki ko-entegrasyon vektöründe sifır kabul edilir. Dolayısıyla, Türk imalat sanayiinde ölçeye göre artan veya azalan getirinin söz konusu olmadığı, bunun yerine ölçeye göre getirinin sabit olduğu kanıtlanmış olmaktadır.

Emeğin verimliliğinin ve/veya reel ücretlerin uzun dönem dengesine ulaşmada önemli rol oynayıp oynamadıklarının belirlenmesi için, aynı sisteme ilişkin uyarılama katsayılarının da bulunması gerekmektedir. Bu katsayılar, emeğin verimliliği için -0.23 ve reel ücret için -0.35 olarak bulunmuşlardır. Bu sonuç, uzun dönem dengeye ulaşmada her iki değişkenin de etkili olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Türk İmalat Sanayiine ilişkin uzun dönem denge ilişkileri, Johansen ve Juselius ko-entegrasyon test tekniği kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, uzun dönem kr maksimizasyonunun gerçekleştiğini ve bu maksimizasyonun hem emeğin ortalama ürünü hem de reel ücretler aracılığı ile tesis edildiğini göstermiştir. Dengeden uzaklaşılması durumunda yeniden dengeyi tesis edecek olan uyarılama süreci içerisinde hem ortalama ürün hem de reel ücretlerdeki değişmelerin etkili olduğu da çalışmanın tespit ettiği bulgular arasındadır.

Reel ücretlerle emeğin ortalama ürünü arasındaki uzun dönem ilişkileri, Türk İmalat Sanayiinde ikame esneklik katsayısının 1.24 olduğunu göstermiştir. Tahmin edilen bu esneklik katsayısı diğer çalışmalarda elde edilen esnekliklerden daha büyük çıkmıştır. Çalışmada ayrıca Türk İmalat Sanayii

sektöründe ölçüğe göre getirinin artan veya azalan olma durumları da incelenmiş ve gerçekleştirilen testler söz konusu sektörde ölçüğe göre getirinin artan veya azalan olmadığı tam aksine sabit olduğu şeklinde sonuçlar vermiştir.

KAYNAKÇA

- Chiang, A. C., (1984), *Fundamental Methods of Mathematical Economics*, McGraw-Hill Book Co.
- Dickey, D., and Fuller, W. A., (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Econometrica*, 49, pp: 1057-1072.
- Doan, T. A., (1992), *RATS User's Manual*, Estima.
- DİE., (1997), *İstatistik Göstergeler 1923-1995*.
- Enders, W., (1995), *Applied Econometric Time Series*, John Wiley and Sons Inc.
- Jenkinson, T. J., (1986), "Testing Neoclassical Theories of Labor Demand: An Application of Cointegration Techniques", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48, pp: 241-251.
- Johansen, S., and Juselius, K., (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-with Applications to the Demand for Money", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, pp: 169-210.
- Lianos, T. and Fountas, S., (1997)" Cointegration Tests of the Profit-maximizing Equilibrium in Greek Manufacturing: 1958-91", *International Review of Applied Economics*, Vol. 11, No. 3. pp:439-450.
- MacDonald, R., and Murphy, P. D., (1992), "Employment in Manufacturing: A Long-Run Relationship and Short-Run Dynamics", *Journal of Economic Studies*, 19, pp: 3-18.
- MacKinnon, J.G., (1990), "Critical Values for Cointegration Tests", *UC San Diego Discussion Paper*, No:90-4. Nicholson, W., (1989), *Microeconomic Theory*, Fourth Edition, The Dryden Press.

TÜRKİYE'DE ENFLASYON'UN VARYANSININ ARCH VE GARCH MODELLERİ İLE TAHMİNİ

Yrd. Doç. Dr. Erkan IŞIĞIÇOK*

ÖZET

Klasik ekonometrik modellerdeki sabit varyans varsayımının pek çok iktisadi zaman serisinde geçerli olmadığına yönelik bulgular, zaman döneminde değişebilen varyansların modellenmesine izin veren ve ARCH modelleri olarak adlandırılan yeni zaman serileri modellerinin kullanılmasını yaygın hale getirmiştir. Engle (1982) tarafından önerilen ARCH modellerinin tahmin sürecinde varyans sabit olmamakla birlikte, değişen varyans regresyonla birleştirilmiştir. Yardımcı regresyon modeli olarak da adlandırılan varyans modeli ile ortalama modeli OEKK tekniği ile ayrı ayrı tahmin edilebileceği gibi ML tekniği ile eşanlı olarak da tahmin edilebilir. Yapılan tahminlerde, hataların ARCH sürecini izleyip izlemediğini belirlemek amacıyla, OEKK hatalarının korelasyonunun otokorelasyonuna dayanan Lagrange Çarpanı testinden yararlanır. Bu makalenin amacı, ARCH ve GARCH modellerinin teorik yapısını irdelemek ve Türkiye'de enflasyonun 1982.I ile 1999.II dönemindeki çeyrek yıllık toptan eşya fiyatları endeksi verilerine göre, ARCH etkisinin olup olmadığını araştırmak ve enflasyonun varyansı ile oynaklığını tahmin etmektir.

1. GİRİŞ

İktisat teorisini test etmek amacıyla kullanılan ekonometrik modellerin stokastik bileşenini ifade eden hata terimine ilişkin bazı varsayımlar yapılır. Bu varsayımlardan bir tanesi hata teriminin varyansının sabit olduğu ve zaman içinde değişmediği şeklindedir. Diğer bir deyişle, X değerlerinin değişmesine karşın hata teriminin (u) dağılımının değişmediği varsayılır. Bu şekilde zaman içinde değişmeyen serinin “*sabit varyanslı (homoscedastic)*” olduğu söylenir.

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

Varsayımın yerine getirilmemesi durumunda ise serinin “*değişen varyanslı (heteroscedastic)*” olduğu ifade edilir. Stokastik varsayımlardan bir diğeri ise hata terimlerinin birbirinden bağımsız (serisel olarak korelasyonsuz) olduğu varsayımdır. Bu durum da “*otokorelasyon*” olarak adlandırılır.

Ekonometrik modellerde otokorelasyona zaman serilerinde, değişen varyans durumuna ise yatay-kesit verilerinde rastlanır. Söz konusu modellerde yer alan sabit varyans varsayımı yatay-kesit verileri dışında zaman serilerinde de sorun yaratır [Gujarati (1995), s.436-437]. Özellikle, öngörü hatalarının varyansının sabit olmayıp, dönemden döneme farklılık göstermesi durumunda öngörü hatalarının varyansı heteroscedastic olarak nitelendirilir. Nitekim, pek çok iktisadi zaman serisinin örneğin t+1 dönemindeki öngörü hatası ile t+s dönemindeki öngörü hatası nisbi olarak farklı çıkabilir [Domowitz ve Hakkio (1985), s.52]. Öngörü hatalarındaki bu istikrarsız dalgalanmaya veya olağan dışı değişebilirliğe “*oynaklık (volatility)*” adı verilir. Öngörü hatalarındaki oynaklık, özellikle politik belirsizliklerle, hükümetlerin para ve mali politikalarındaki değişikliklere oldukça duyarlıdır [Gökçe ve Saraçoğlu (1998)]. Böylece, iktisadi zaman serilerinin çoğunun ekonomideki belirsizliklere ve istikrarsızlıklara bağlı olarak önemli ölçüde oynaklık gösterdiği söylenebilir. Öte yandan, bir zaman serisinde oynaklığın olması, bir anlamda öngörü varyanslarının serisel olarak korelasyonlu olmasını sağlamaktadır. Özellikle yüksek frekanslı ve geniş oynaklık gösteren zaman serilerinde değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin birlikte yer aldığı söylenebilir. Kuşkusuz bu durumda, söz konusu zaman serilerinde, hataların varyansının zaman dönemi içinde sabit (değişmez) olduğu şeklindeki varsayım bozulmaktadır.

Engle (1982), literatüre önemli bir boyut kazandıran çalışmasında, geçerliliği olmayan bu varsayımı genelleştirmiş ve otoregresif koşullu değişen varyans (AutoRegressive Conditional Heteroscedastic(ity)=ARCH) süreçleri olarak adlandırılan, stokastik süreçlerin yeni bir sınıfını önermiştir¹. Engle’ye göre sıfır ortalamaya sahip olan ARCH süreçleri, koşulsuz sabit varyansa değil, geçmişe bağlı olarak değişen varyansa sahip olup serisel olarak korelasyonsuz süreçlerdir [Engle (1982), s.987]. Engle’nin literatüre yaptığı bu katkı dışında, değişen varyans (heteroscedasticity) konusuna yapılan önemli katkılar, Goldfeld ve Quandt (1965), Hildreth ve Houck (1968), Glejser (1969), Rao (1970) ve Ramsey (1969) tarafından gerçekleştirilmiştir [Engle, Hendry ve Trubmler (1985), s.66]. Öte yandan, ARCH modeli daha sonra Christie (1982), Bollerslev (1986), Engle ve Bollerslev (1986), Hinich ve Patterson (1985), French,

¹ Kavramın içindeki otoregresif ifadesi, şimdiki dönemdeki hataların (artıkların, kalıntıların) varyansının geçmiş dönemlerdeki hatalara bağlı olması nedeniyle kullanılır. Ayrıca, bu bağıllığın koşullu olması nedeniyle de koşullu değişen varyans ifadesi yer alır.

Schwert ve Stambaugh (1987), Schwert (1989), Nelson (1991) gibi pek çok uygulamalı çalışmada kullanılmıştır. Bollerslev (1986), ARCH modelini genelleştirilmiş ve bu modele genelleştirilmiş ARCH (kısaca GARCH) adını vermiştir [Li ve Li (1996), s.253].

2. KOŞULLU VE KOŞULSUZ VARYANS

Koşullu varyansı $y_{t+1} = u_{t+1}x_t$ şeklindeki model ile açıklayalım. Burada, u_{t+1} , σ^2 ye eşit olup sabit varyanslı beyaz gürültü hata terimini göstermektedir. Eğer, $x_t = x_{t-1} = x_{t-2} = \dots = \text{sabit}$ ise y_t serisinin sabit varyanslı beyaz gürültü süreci olduğu söylenir. Bununla birlikte, x_t serisinin gerçekleşen değerlerinin tümü eşit olmayıp, y_{t+1} in x_t nin gözlenebilen değerleri üzerindeki koşullu varyansı

$$\text{Var}(y_{t+1}|x_t) = x_t^2 \sigma^2 \quad (2.1)$$

şeklinde gösterilir [Enders, (1995), s.139-140]. Bu ifadeden de görüldüğü gibi, y nin $t+1$ dönemindeki koşullu varyansı sabit olmayıp, x_t nin gerçekleşen değerlerine bağlıdır. Diğer bir deyişle, x_t değerleri t döneminde gözlemlenebildiği için y_{t+1} in koşullu varyansı, x_t nin gerçekleşen değerlerine dayanarak elde edilebilir. Ayrıca, x_t nin gerçekleşen değerleri arttıkça y_{t+1} in varyansı da buna bağlı olarak artacaktır. Kuşkusuz, x_t nin büyük değeri x_{t+1} in büyük değeri tarafından izlenme eğiliminde olduğundan, x_t nin birbirini izleyen değerleri arasında pozitif otokorelasyonun var olacağı söylenebilir. Böylece, x_t nin gerçekleşen değerlerine dayanarak elde edilen y_{t+1} in koşullu varyansı da pozitif otokorelasyona sahip olur. İşte, bu şekilde x_t serisi yardımıyla y_t serisinin oynaklık dönemleri açıklanabilir.

Bir serinin ortalamasını ve varyansını eşanlı olarak modellemenin mümkün olduğunu gösteren Engle'in önerdiği yaklaşımın altında, koşullu öngörülerin koşulsuz öngörülere göre daha üstün olması yatmaktadır. Şimdi bu durumu kanıtlamaya çalışalım. Bu amaçla,

$$y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + u_t \quad (2.2)$$

biçimindeki OEKK veya durağan ARMA modeline dayanarak y_{t+1} i öngörmek istediğimizi varsayalım. y_{t+1} in koşullu öngörüsü, u 'nun beklenen değerinin sıfır olması nedeniyle

$$E_t(y_{t+1}) = a_0 + a_1 y_t \quad (2.3)$$

şeklinde dir. O halde, y_{t+1} i öngörmek için bu koşullu ortalama kullanılırsa koşullu öngörü hatasının varyansı

$$E_t[(y_{t+1} - a_0 - a_1 y_t)^2] = E_t u_{t+1}^2 = \sigma^2 \quad (2.4)$$

biçiminde sabit olur. Yukarıdaki koşullu öngörü yerine koşulsuz öngörünün kullanılması durumunda, söz konusu koşulsuz öngörü her zaman y_t serisinin uzun dönem ortalaması olup bu değer $a_0 / (1 - a_1)$ değerine eşittir. Bu koşulsuz ortalama kullanılarak, koşulsuz öngörü hatasının varyansı ise

$$\begin{aligned} E\left\{[y_{t+1} - a_0 / (1 - a_1)]^2\right\} &= E\left[(u_{t+1} + a_1 u_t + a_1^2 u_{t-1} + a_1^3 u_{t-2} + \dots)^2\right] \\ &= \frac{1}{1 - a_1^2} \sigma^2 \end{aligned} \quad (2.5)$$

şeklinde hesaplanır [Enders (1995) s.141]. Böylece, (2.5) deki $[1 / (1 - a_1^2)] > 1$ olması nedeniyle, koşullu öngörü hatasının varyansı (2.4), koşulsuz öngörü hatasının varyansından (2.5) daha küçüktür. Bu nedenle, Engle'nin önerdiği yaklaşımda kullanılan koşullu öngörüler, serilerin şimdiki ve geçmiş gerçekleşen gözlemlerini hesaba dahil etmeleri ve daha küçük öngörü hatası varyansına sahip olmaları nedeniyle tercih edilir.

3. ARCH(p) SÜREÇLERİ

Serilerin geçmiş dönemlerdeki gerçekleştirmelerine bağlı olan koşullu varyansa izin veren model Granger ve Andersen tarafından tanımlanan

$$y_t = u_t y_{t-1} \quad (3.1)$$

şeklindeki modeldir. Bu modelin koşullu varyansı $\sigma^2 y_{t-1}^2$ dir. Ayrıca, koşulsuz varyans ya sıfır ya da sonsuzdur. Bu amaçla önerilen ARCH modeli,

$$y_t = u_t \sqrt{h_t} \quad (3.2a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1}^2 \quad (3.2b)$$

şeklinde olup, $Var(u_t) = 1$ dir. t dönemindeki mevcut bilgi kümesi Ψ_t ile gösterilmek üzere, (3.2) deki modellere, normallik varsayımı eklenerek

$$y_t | \Psi_{t-1} \sim N(0, h_t) \quad (3.3a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1}^2 \quad (3.3b)$$

yazılabilir. (3.3a) daki model ortalama modeli (denklemleri) ve (3.3b) deki model ise varyans modeli (denklemleri) olarak da adlandırılır. (3.3b) deki varyans denklemleri daha genel ifadeyle

$$h_t = f(y_{t-1}, y_{t-2}, \dots, y_{t-p}, \alpha) \quad (3.4)$$

olarak gösterilebilir. Burada p , ARCH sürecinin derecesini, α ise bilinmeyen parametrelerin vektörünü gösterir [Engle (1982) s.988].

3.1 ARCH Regresyon Modeli

ARCH regresyon modeli, zaman serisi modellerindeki sabit varyans varsayımını geçersiz kabul ederek varyansın (h_t), öngörü hatalarının karelerinin fonksiyonu olarak değişmesine izin vermektedir. Böylece, Engle tarafından önerilen ARCH regresyon modeli

$$y_t | \psi_{t-1} \sim N(x_t b, h_t) \quad (3.5a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \alpha_2 \varepsilon_{t-2}^2 + \dots + \alpha_p \varepsilon_{t-p}^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 \quad (3.5b)$$

$$u_t = y_t - x_t b \quad (3.5c)$$

şeklinde [Engle (1982) s.989 ve Engle (1983), s.288]. Görüldüğü gibi, ARCH modelinde y_t serisi, ψ_{t-1} bilgi kümesine bağlı olarak $x_t b$ koşullu ortalama ve h_t koşullu varyans ile normal dağılıma sahiptir. Buradaki ψ_{t-1} bilgi kümesi, dışsal değişkenler ve gecikmeli içsel değişkenler ile bu değişkenlerin parametrelerinden (b vektörü) oluşur. b vektörü, OEKK veya ARMA modelinin parametrelerini, α vektörü ise ARCH modelinin parametrelerini gösterir.

(3.5) deki modeller dikkatle incelendiğinde, ARCH modellerinin geçmiş dönemlerdeki bilgilere dayanarak öngörü varyansının değişmesine izin vermesi nedeniyle, yüksek oynaklık gösteren zaman serilerinin modellenmesinde etkili olarak kullanılabilmesi söylenebilir². Ayrıca, ARCH hata sürecinin tek değişken bazında değişkenliğin dönemlerini modellemek için kullanılabilmesi de oldukça önemli bir avantajdır.

3.2 ARCH Sürecindeki Parametrelere İlişkin Kısıtlamalar

(3.5b) deki ARCH sürecinde (koşullu varyans denkleminde) yer alan parametrelere ilişkin bazı kısıtlamalar konulmuştur. Örneğin, u_t nin gerçekleşen bütün değerleri için koşullu varyans (h_t) pozitif olmak zorundadır. Bu koşulun sağlanabilmesi için ARCH(p) modelindeki $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_p$, parametreleri

² ARCH modelinde, t-1 döneminden t-p dönemine kadarki hatalar, t dönemindeki hatalar üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Böylece, koşullu varyans p. dereceden otoregresif süreç gibi değerlendirilebilir.

negatif olmamalıdır. Böylece, $\alpha_0 > 0$ ve $i=1,2,\dots,p$ olmak üzere $\alpha_i \geq 0$ kısıtlamaları söz konusudur. Nitekim, α parametrelerinin herhangi birinin negatif olması durumunda tek bir büyük artık, koşullu varyansın negatif olmasına neden olabilir. Bu nedenle, α parametrelerinin tamamının pozitif olması gerekir. Bir diğer kısıtlama ise, α parametrelerinin her birinin veya toplamının 1'den küçük olması gerekir. Bu kısıtlama, sürecin kararlılığının sağlanması için de gereklidir. Aksi halde, süreç sonsuz varyansa sahip olur [bkz. Engle (1982), s.993 ve Engle (1983) s.288]³.

3.3 ARCH Sürecine İlişkin Bazı Özel Durumlar

ARCH(p) süreci, $p=1$ değeri için ARCH(1) süreci olur ve bu süreç

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \quad (3.6)$$

şeklinde gösterilir. ARCH(1) sürecindeki koşullu varyansın negatif olmaması için α_0 ve α_1 in her ikisinin de pozitif olduğu varsayılır. Eğer, $\alpha_0 < 0$ olursa, u_{t-1} in yeterince küçük olarak gerçekleşmesi ile koşullu varyans negatif olabilir. Ayrıca, $\alpha_1 < 0$ olması durumunda u_{t-1} in yeterince büyük olarak gerçekleşmesi, koşullu varyansın negatif olmasını sağlayabilir. Bu nedenle, otoregresif sürecin kararlılığını sağlamak için α_1 parametresine ilişkin olarak $0 < \alpha_1 < 1$ kısıtlaması gereklidir.

Öte yandan, ARCH sürecinde yer alan varyans denkleminin ilişkin alternatif olarak

$$h_t = \exp(\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2) \quad (3.7a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 |u_{t-1}^2| \quad (3.7b)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 (0,4u_{t-1}^2 + 0,3u_{t-2}^2 + 0,2u_{t-3}^2 + 0,1u_{t-4}^2) \quad (3.7c)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 \sum_{i=1}^8 (9-i)u_{t-i}^2 / 36 \quad (3.7d)$$

modelleri de dikkate alınabilir [Engle (1982) s.993, 1002 ve Engle (1983), s.291].

³ α parametresinin 1'den büyük olması durumunda sürecin sonsuz varyansa sahip olduğu, uygulama bölümünde Şekil-7.4b ile kanıtlanmıştır.

3.4 ARCH Sürecinin Özellikleri

Koşullu öngörü hatasının varyansının sabit, koşulsuz öngörü hatasının varyansının ise değişken olduğu daha önce kanıtlandı. Aynı mantıkla, (2.2) modelindeki u_t nin varyansının sabit olmaması durumunda, varyansdaki sürekli kaymalara (değişmelere) ilişkin eğilimi belirlemek de mümkündür. Bu amaçla, söz konusu ARMA modelinden tahmin edilen hatalar ε_t ile gösterilmek üzere, y_{t+1} in koşullu varyansı

$$\text{Var}(y_{t+1}|y_t) = E_t[(y_{t+1} - a_0 - a_1 y_t)^2] = E_t(\varepsilon_{t+1}^2) = \sigma^2 \quad (3.8)$$

olur. Bu sonuç, koşullu varyansın sabit olduğunu gösterir [Engle ve Bollerslev (1986) s.4)].

Şimdi, bir an için koşullu varyansın sabit olmadığını varsayalım. Bu durumda, ARMA modelinden tahmin edilen hataların karelerini kullanarak AR(p) süreci için koşullu varyansı

$$\varepsilon_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \alpha_2 \varepsilon_{t-2}^2 + \dots + \alpha_p \varepsilon_{t-p}^2 + v_t \quad (3.9)$$

şeklinde modellemek yerinde olur. Burada v_t beyaz gürültü sürecidir. Bu modeldeki hataların ARMA modeli dışında, otoregresyondan veya standart regresyon modelinden gelmesi mümkün olduğundan ARCH modelleri için geniş uygulama imkanı vardır. Öte yandan söz konusu modeldeki, $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_p$ parametrelerinin hepsinin sıfıra eşit olması durumunda tahmin edilen varyans α_0 değerine eşit olur [Cosimano ve Jansen (1988), s.411)]. Söz konusu parametrelerin değerleri sıfırdan farklı ise bu otoregresif ifade kullanılarak t+1 dönemindeki koşullu varyans

$$E_t(\varepsilon_{t+1}^2) = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_t^2 + \alpha_2 \varepsilon_{t-1}^2 + \dots + \alpha_p \varepsilon_{t+1-p}^2 \quad (3.10)$$

şeklinde öngörülebilir. Engle, (3.9)'da yer alan ARCH modelinin yerine, çarpımsal hata olarak v_t nin kullanılmasının daha kolay sonuca götürdüğünü belirtmiştir. Bu amaçla kullanılan en basit model,

$$u_t = v_t \sqrt{h_t} = v_t \sqrt{\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2} \quad (3.11)$$

biçimindedir. Burada, v_t beyaz gürültü süreci olup, $\sigma_v^2 = 1$ ve v_t ile u_{t-1} birbirinden bağımsızdır [Engle (1982) s.994 ve 999)].

Şimdi (3.11) deki u_t serisinin özelliklerini inceleyelim. v_t beyaz gürültü olduğundan ve u_{t-1} den bağımsız olduğundan u_t dizisinin elemanlarının korelasyonsuz ve ortalamasının sıfır olduğu kolayca gösterilebilir. Bu amaçla, u_t nin koşulsuz beklenen değeri alınırsa $E(v_t) = 0$ olduğundan

$$E(u_t) = E\left[v_t \sqrt{\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2}\right] = E(v_t)E\sqrt{\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2} = 0 \quad (3.12)$$

olur. $E(v_t v_{t-i}) = 0$ olduğundan,

$$E(u_t u_{t-i}) = 0 \quad (i \neq 0) \quad (3.13)$$

yazılabilir [Enders (1995) s.142-143]. Görüldüğü gibi, u_t nin koşulsuz ortalamasının sıfır olduğu kanıtlanmıştır. Şimdi de u_t nin koşulsuz varyansını bulmaya çalışalım. Bu amaçla, u_t nin karesi alınıp koşulsuz beklenen değeri alınrsa

$$E(u_t^2) = E\left[v_t^2 (\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2)\right] = E(v_t^2)E(\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2) \quad (3.14)$$

elde edilir. $\sigma_v^2 = 1$ olduğundan u_t nin koşulsuz varyansı u_{t-1} in koşulsuz varyansına eşittir. Diğer bir deyişle,

$$E(u_t^2) = E(u_{t-1}^2) \quad (3.15)$$

ilişkisi kanıtlanmıştır. Koşulsuz varyans

$$E(u_t^2) = E(u_{t-1}^2) = \frac{\alpha_0}{1 - \alpha_1} \quad (3.16)$$

ifadesine eşittir. Bu iki parametre için ise $\alpha_0 > 0$ ve $0 < \alpha_1 < 1$ kısıtlamalarının geçerli olduğu varsayılır [Johnston ve Dinardo (1997) s.196 ve s.201-202) ve Engle (1982), s.999]. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, (3.11) deki hata teriminin (u_t nin) koşulsuz ortalaması (3.12) deki gibi sıfır olarak bulunmuştur. Ayrıca, (3.11) deki hata teriminin koşulsuz varyansı da t ve $t-1$ dönemlerinde eşit olup sabit olarak elde edilmiştir. O halde, koşulsuz ortalama ve koşulsuz varyansın (3.11) de yer alan hata sürecinin varlığı ile etkilenmeyeceği söylenebilir.

Aynı mantıkla, u_t nin koşullu ortalamasının da sıfıra eşit olduğu gösterilebilir. v_t ve u_{t-1} birbirinden bağımsız ve $E(v_t) = 0$ olduğundan u_t nin koşullu ortalaması

$$E(u_t | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots) = E(v_t)E\sqrt{\alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2} = 0 \quad (3.17)$$

olur. Öte yandan, $\sigma_v^2 = 1$ olduğundan, koşullu varyans

$$E(u_t^2 | u_{t-1}, u_{t-2}, \dots) = h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \quad (3.18)$$

biçiminde elde edilir [Enders (1995) s.143]. Görüldüğü gibi, u_t nin koşullu varyansı u_{t-1} in karesinin gerçekleşen değerine bağlıdır. Hata teriminin,

t-1 dönemindeki gerçekleşen değeri büyük olduğunda t dönemindeki koşullu varyans da o ölçüde büyük olacaktır.

Buraya kadar elde edilen kanıtlara dayanarak, bir ARCH modelinde, hata teriminin koşullu ve koşulsuz ortalamaları sıfıra eşit olup, hata yapısı benzerlik göstermektedir. Ayrıca, u_t serisi bütün $p \neq 0$ için $E(u_t u_{t-p}) = 0$ olduğundan serisel olarak korelasyonsuzdur. Bununla birlikte, koşullu varyansın kendisi koşullu heteroscedastic hatalarla sonuçlanan otoregresif bir süreçtir. Bu nedenle, u_{t-1} in gerçekleşen değeri arttıkça u_t nin varyansı da o ölçüde büyük olacaktır. Açıkça görüleceği gibi, u_t deki koşullu heteroscedasticity ARCH süreci olan y_t ile sonuçlanacaktır. Böylece, ARCH modeli y_t serisindeki oynaklık (volatility) ve durgunluk/sakinlik (tranquility) dönemlerini belirleyecektir.

Şimdi de, (2.2) denklemindeki y_t serisinin koşullu ortalama ve varyansını bulmaya çalışalım. Söz konusu denklemin koşullu beklenen değeri alınırsa

$$E_{t-1}(y_t) = a_0 + a_1 y_{t-1} \quad (3.19)$$

bulunur. Bu koşullu ortalama kullanılarak koşullu varyans

$$\begin{aligned} \text{Var}(y_t | y_{t-1}, y_{t-2}, \dots) &= E_{t-1}(y_t - a_0 - a_1 y_{t-1})^2 \\ &= E_{t-1}(u_t^2) = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \end{aligned} \quad (3.20)$$

şeklinde elde edilir. α_1 ve u_{t-1}^2 negatif olamayacağından, koşullu varyansın minimum değeri α_0 olur. u_{t-1} in sıfır olmayan herhangi bir gerçekleşmesi için y_t nin koşullu varyansı, α_1 ile pozitif olarak ilişkilidir [Enders (1995) s.145]. Bu sonuç, u_{t-1} in gerçekleşen değerinin artmasının u_t nin varyansını aynı yönde etkileyeceği anlamını taşır.

4. GARCH(p,q) SÜREÇLERİ

ARCH modelinin uygulamasında, nisbi olarak uzun gecikmeler kullanılması ve sabit gecikme yapısının önerilmesi nedeniyle, koşullu varyans denklemindeki parametrelere bazı kısıtlamalar konulmuştur. Bu kısıtlamaların sağlanamaması ve negatif varyanslı parametre tahminlerine ulaşılması sakıncasını gidermek amacıyla Bollerslev (1986), ARCH modelini genişleterek, hem daha fazla geçmiş bilgiye dayanan hem de daha esnek bir gecikme yapısına sahip olan bir model geliştirmiştir. Söz konusu modele genelleştirilmiş ARCH (kısaca GARCH) adını vermiştir.

4.1 GARCH Süreci ve Regresyon Modeli

GARCH(p,q) süreci ve regresyon modeli

$$y_t | \psi_{t-1} \sim N(0, h_t) \quad (4.1a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i u_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^q \beta_i h_{t-i} = \alpha_0 + \alpha(L)u_t^2 + \beta(L)h_t \quad (4.1b)$$

$$u_t = y_t - x_t b \quad (4.1c)$$

biçimindedir.

Burada, $p > 0, q \geq 0, \alpha_0 > 0, \alpha_i \geq 0$ ($i = 1, 2, \dots, p$) ve $\beta_i \geq 0$ ($i = 1, 2, \dots, q$) eşitsizlikleri geçerlidir [Engle ve Bollerslev (1986), s.19]. GARCH(p,q) süreci, $q=0$ için ARCH(p) sürecine eşittir. Ayrıca, $p=q=0$ için ise u_t beyaz gürültü sürecidir. (3.5b) ve (4.1b) incelendiğinde, ARCH(p) sürecinde koşullu varyans sadece geçmiş örneklem varyanslarının doğrusal kombinasyonu olarak belirlenirken, GARCH(p,q) sürecinde ek olarak gecikmeli koşullu varyanslara da izin verildiği görülür. Bollerslev, GARCH(p,q) sürecinin, $E(u_t) = 0$, $Var(u_t) = \alpha_0 / (1 - \alpha(1) - \beta(1))$ ve $t \neq s$ için sadece $\alpha(1) + \beta(1) < 1$ ise $Cov(u_t, u_s) = 0$ özelliklerine sahip olarak geniş anlamda durağan (wide-sense stationary) olduğunu kanıtlamıştır [Bollerslev (1986), s.23-325]. Buradaki $\alpha(1)$ polinomiali α ların toplamını ve $\beta(1)$ polinomiali ise β ların toplamını gösterir. Öte yandan GARCH modeli, tek değişkenli ARMA modeli olarak görülebilir ve p ve q gecikme genişliklerinin seçimi artıkların karelerine ilişkin klasik zaman serileri teknikleri kullanılarak belirlenebilir [Bollerslev (1990), s.501].

(4.1b) ifadesindeki GARCH(p,q) süreci, varyans denkleminde hem otoregresif hem de hareketli ortalama bileşenlerini içermektedir. Bununla birlikte, $p=1$ ve $q=0$ olması durumunda modelin birinci dereceden ARCH modeli veya kısaca ARCH(1) modeli olacağı açıktır. Kuşkusuz, bu model GARCH(1,0) şeklinde de gösterilebilir. Aynı mantıkla, $p=1$ ve $q=1$ durumunda GARCH(1,1) modeli söz konusu olup bu modeldeki değişen varyans denklemi

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + \beta_1 h_{t-1} \quad (\alpha_0 > 0, \alpha_1 \geq 0 \text{ ve } \beta_1 \geq 0) \quad (4.2)$$

şeklinde gösterilir ve $\alpha_1 + \beta_1 < 1$ olması durumunda, sürecin geniş anlamda durağan olduğu söylenir [Bollerslev (1986), s.311].

GARCH modellerinin önemli bir özelliği, y_t serisinin hatalarının koşullu varyansının bir ARMA sürecini oluşturmasını göstermesidir. Böylece, ARMA modelinden uydurulacak artıkların bu karakteristik yapıyı göstermesi beklenir. ARMA süreci olarak tahmin edilen y_t serisinin modeli uygun ise otokorelasyon

fonksiyonu (ACF) ve kısmi otokorelasyon fonksiyonu (PACF) beyaz gürültü sürecini göstermelidir. Ayrıca, artıkların karelerinin otokorelasyon fonksiyonu, GARCH sürecinin derecesinin belirlenmesine de yardımcı olur⁴.

Artıkların karelerinin korelogramını oluşturmak amacıyla, öncelikle en iyi uyan ARMA modeli kullanılarak y_t serisi tahmin edilir⁵. Bu modelin artıklarının karelerinin (ε_t^2) toplamı artıkların sayısına bölünerek örneklem varyansı elde edilir. Daha sonra, artıkların kareleri ile örneklem varyansı kullanılarak örneklem otokorelasyonları (r) elde edilir ve bu katsayıların grafiği (korelogram) çizilir. Büyük örneklemelerde, $r(i)$ nin standart sapması $1/\sqrt{T}$ değerine yakın olabilir. Sıfırdan anlamlı olarak farklı olan bir değer olarak $r(i)$ nin değeri GARCH hatalarının göstergesidir. Katsayıların tek tek anlamlılığını test etmek yerine, anlamlı katsayı grupları

$$Q_{LB} = T(T+2) \sum_{i=1}^n \frac{r_i^2}{T-i} \quad (4.3)$$

şeklinde formüle edilen Ljung-Box Q istatistiği kullanılarak test edilebilir. Söz konusu istatistik otokorelasyon sayısına eşit (n) serbestlik derecesi ile asimptotik olarak ki-kare dağılımına sahiptir. ε_t^2 değerlerinin korelasyonsuz olduğu sıfır hipotezinin reddedilmesi, ARCH veya GARCH hatalarının olmadığı sıfır hipotezinin reddedilmesi anlamına gelir. Uygulamada, n 'in değeri $T/4$ den fazla alınmalıdır [bkz. Enders (1995), s.147-148].

4.2 Diğer ARCH ve GARCH Modelleri

Yukarıda anlatılan ARCH ve GARCH modellerindeki koşullu değişen varyans modellerine bazı değişkenlerin dahil edilmesi ile alternatif modellere ulaşılır. Bu tür modellere, belirsizlik ve istikrarsızlık dönemlerinde piyasadaki veya ekonomideki aşağı kaymaların, yukarı kaymalardan daha yüksek oynaklıklar tarafından izlendiği durumlarda başvurulur. Örneğin, dürtü (leverage) etkisini belirlemek amacıyla Zakoian (1990) tarafından geliştirilen Threshold (eşik) ARCH (kısaca TARCH) modeli, GARCH varyans denklemine bir dürtü değişkeninin dahil edilmiş şeklidir. Böylece, birinci dereceden TARCH modeli

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + \beta_1 h_{t-1} + \gamma_1 u_{t-1}^2 d_{t-1} \quad (4.4)$$

⁴ (4.1b) deki denklem, u_t^2 serisine ilişkin ARMA(p,q) sürecine çok benzemektedir.

⁵ Bu prosedür hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İŞİĞİÇOK, (1994), s.56-62.

biçimindedir. Burada, $d_t = \begin{cases} 1 & u_t < 0 \text{ ise} \\ 0 & u_t \geq 0 \text{ ise} \end{cases}$ ilişkisi söz konusudur. γ

parametresinin anlamlı bulunması durumunda dürtü etkisi olduğu söylenir [EViews 2.0 help menü].

Öte yandan, Nelson (1988) tarafından önerilen üstel GARCH (EGARCH) modelinde, logaritmik dönüşümler nedeniyle negatif varyans elde edilme olasılığı yoktur. EGARCH modelinde, yakın geçmişteki artıkların etkisi kuadratik değil üsteldir. EGARCH modelleri özellikle önemli belirsizlik ve istikrarsızlıklardan kaynaklanan büyük şokların yaşandığı seriler için etkilidir. Birinci dereceden EGARCH modeli

$$\ln h_t = \alpha_0 + \beta_1 \ln h_{t-1} + \delta_1 \left| \frac{u_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}}} \right| + \delta_2 \frac{u_{t-1}}{\sqrt{h_{t-1}}} \quad (4.5)$$

şeklinde [Hsieh (1989), s.314].

Görüldüğü gibi, TARARCH ve EGARCH modeli ARCH ve GARCH modelindeki varyans denkleminde yeni değişkenlerin ilave edilmeleri ile elde edilmiştir. Bunun yanında, dışsal değişkenler ve gecikmeli içsel değişkenlerin yer aldığı ortalama modeline, koşullu varyansın (veya koşullu standart sapmanın) dahil edilmesi ile ARCH-M (ARCH in mean) modelleri elde edilir. Bu tür modellerde yer alan koşullu varyansa ilişkin parametre, risk dönüşümündeki küçük değişikliği (risk return tradeoff) gösterir. Bu modeller risk değerinin zaman içinde değişip değişmediğini belirlemek için kullanılır [Engle ve Bollerslev (1986), s.9]. GARCH-M, TARARCH-M ve EGARCH-M modellerine ulaşılır. Örneğin, ARCH(1)-M modeli ARCH modelinin ortalama denkleminde koşullu varyans veya koşullu standart sapmanın dahil edilmesiyle

$$y_t | \psi_{t-1} \sim N(x_t b + \lambda \sqrt{h_t}, h_t) \quad (4.6a)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 \quad (4.6b)$$

$$u_t = y_t - x_t b - \lambda \sqrt{h_t} \quad (4.6c)$$

şeklinde gösterilir. Böylece, y_t modelinin $y_t = b_0 + b_1 x_{it} + \lambda \sqrt{h_t} + u_t$ olduğu açıktır. Söz konusu ARCH-M modelinde standart sapma yerine varyansın kullanılması da mümkündür. Aynı mantıkla, GARCH, TARARCH ve EGARCH modellerindeki ortalama denklemlerine koşullu varyans veya koşullu standart sapmalar dahil edilerek sırasıyla GARCH-M, TARARCH-M ve EGARCH-M modellerine ulaşılabilir.

5. LAGRANGE ÇARPANI (ARCH-LM) TESTİ

Lagrange çarpanı (LM) testi Godfrey (1978) tarafından geliştirilmiş olup, ARCH sürecinin (dağılımının artıklarının) biçimsel bir testidir. Bu test, Breush ve Pagan (1978) tarafından geliştirilen heteroscedasticity testine benzer ve lagrange çarpanı prensibine dayanır [bkz. Godfrey (1978) s.1293-1302 ve 1303-1310]. Modelde ARCH etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla Engle (1982) tarafından kullanılması önerilmiştir [bkz. Engle (1982), s.999-1000; Godfrey (1978), s.1293-1302 ve 1303-1310, Johnston (1997), s.196]. Gregory ve Veall (1985) LM testinin, küçük örneklem için olabilirlik oran testi ile Wald testine benzer sonuçlar verdiğini, ancak büyük örneklemde LM testinin daha üstün olduğunu kanıtlamıştır [bkz. Gregory ve Veall (1985), s.103-104]. LM testi şu adımlardan oluşur :

i) (5.1) deki gibi uygun regresyon (veya ARMA) modeli OEKK ile tahmin edilir :

$$y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + a_2 y_{t-2} + \dots + a_n y_{t-n} + u_t \quad (5.1)$$

ii) Tahmin edilen modelin artıklarının kareleri (ε_t^2) bulunur. Bu değerler, bir sabit ile birlikte;

$$\varepsilon_{t-1}^2, \varepsilon_{t-2}^2, \varepsilon_{t-3}^2, \dots, \varepsilon_{t-p}^2 \quad (5.2)$$

olmak üzere, p gecikmeli değer üzerine regres edilir ve

$$\varepsilon_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \alpha_2 \varepsilon_{t-2}^2 + \dots + \alpha_p \varepsilon_{t-p}^2 + v_t \quad (5.3)$$

modeli tahmin edilir.

iii) α_1 den α_p ye kadar olan parametrelerin genel anlamlılık testi yapılır. Bu amaçla, yardımcı regresyon modelinin çoklu belirlilik katsayısı (R^2) ile p tane verinin kayb olduğu T gözlem çarpılırsa, $LM = TR^2$ test istatistiği hesaplanır. Söz konusu test istatistiği,

$$H_0 : \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_p = 0$$

$$H_1 : \text{En az bir } \alpha_i \neq 0$$

biçimindeki ARCH hatalarının olmadığı sıfır hipotezi altında, χ_p^2 dağılımına yaklaşır [Engle, Hendry ve Trumble (1985), s.74-75].

Eğer, ARCH etkisi yoksa, α_1 den α_p ye kadar olan tahmin edilen parametreler sıfır olmalıdır. Bu durumda, koşullu varyans denkleminin determinasyon katsayısı (R^2) oldukça küçük çıkacağından, küçük açıklayıcı güce sahip olacaktır. Böylece, H_0 reddedilemez ve bu durumda

$Var(u_t) = h_t = \alpha_0$ olur. H_0 in reddedilememesi durumunda, artıklar beyaz gürültü sürecine sahip olduğu ve homoscedastic (sabit) hata varyansı durumunun geçerli olduğu söylenir [Gujarati (1995), s.437].

H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda ARCH hatalarının olmadığı sıfır hipotezinin reddedilmesi anlamını taşır. Sıfır hipotezinin reddedilmesi artıkların beyaz gürültü sürecine sahip olmadığını veya aynı anlama gelmek üzere, en az bir ARCH parametresinin anlamlı olduğunu ifade eder. Bu durum, OEKK veya ARMA modelinden elde edilen artıklarda ARCH etkisinin olduğunu göstergesidir. Böylece, modelin Engle tarafından tanımlanan yöntemler kullanılarak tahmin edilmesi gerekir [Casimano ve Jansen (1988) s.411]. Hemen ekleyelim ki, ARCH-LM testi artıkların kareleri arasındaki gecikmeli ilişkilerin belirlenmesi dışında, aynı zamanda bu ilişkinin gecikme yapısının belirlenmesini de sağlar. Ayrıca, OEKK tekniğinin, h_t nin pozitif olmasını garanti etmemesi de sorun yaratır. Bu nedenle de h_t nin pozitif olması için maksimum olabilirlik (ML) tahmininin kullanılması önerilmektedir [Hsieh (1989), s.309].

6. ARCH VE GARCH MODELLERİNİN MAKSİMUM OLABİLİRLİK TAHMİNİ

y_t serisinin μ ortalamalı ve σ^2 sabit varyanslı normal dağılıma sahip bir seri olduğunu varsayalım. Standart dağılım teorisinden, T bağımsız gözlem kullanılarak log olabilirlik fonksiyonu

$$\log \varphi = -(T/2) \log(2\pi) - (T/2) \log \sigma^2 - (1/2\sigma^2) \sum_{t=1}^T (y_t - \mu)^2 \quad (6.1)$$

şekindedir [Enders (1995), s.162]. Burada $\log \varphi$ olabilirlik fonksiyonunun logaritmasıdır. Bu fonksiyonun tahmini, gözlenen örnekleme seçme olasılığını maksimum kılacak dağılımlı parametrelerin seçilmesi esasına dayanır. Diğer bir deyişle, anakütle ortalaması (μ) ve varyansı (σ^2) ile ilişkili olan $\log \varphi$ değeri maksimum kılınmaya çalışılır. Bu amaçla, gerekli koşul olarak (6.1) ifadesinin, μ ve σ^2 ye göre kısmi türevleri alınıp sıfıra eşitlenirse sırasıyla

$$\frac{\partial \log \varphi}{\partial \mu} = \frac{1}{\sigma^2} \sum_{t=1}^T (y_t - \mu) = 0 \quad (6.2)$$

ve

$$\frac{\partial \log \wp}{\partial \sigma^2} = -\frac{T}{2\sigma^2} + \frac{1}{2\sigma^4} \sum_{t=1}^T (y_t - \mu)^2 = 0 \quad (6.3)$$

elde edilir. Bu ifadeler çözümlerse

$$\hat{\mu} = \frac{\sum y_t}{T} \quad \text{ve} \quad \hat{\sigma}^2 = \frac{\sum (y_t - \hat{\mu})^2}{T} \quad (6.4)$$

kritik değerleri elde edilir. (6.2) ve (6.3) no.lu ifadelerin ilgili değişkenlere göre bir defa daha kısmi türevleri alındığında, ikinci türevlerin işaretlerinin negatif olması nedeniyle, $\log \wp$ nun (6.4) no.lu ifadedeki kritik noktalarda maksimuma sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu iki tahmin, örneklem verilerine dayanarak ortalamanın ve varyansın ML tahminleridir.

Yukarıda yapılan işlemler regresyon çözümlemesine de uygulanabilir. Bu amaçla, u_t serisinin

$$u_t = y_t - bx_t \quad (6.5)$$

modeli tarafından elde edildiğini varsayalım. Klasik regresyon modelinde, u_t serisinin ortalamasının sıfır, varyansının sabit (σ^2) ve u_t değerlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayılır. Örneklem hacmi T ile gösterilmek üzere log olabilirlik fonksiyonu

$$\log \wp = -(T/2) \log(2\pi) - (T/2) \log \sigma^2 - (1/2\sigma^2) \sum_{t=1}^T (y_t - bx_t)^2 \quad (6.6)$$

şeklinde yazılabilir [Enders (1995), s.163]. σ^2 ve b ye ilişkin olabilirlik denklemini maksimum kılmak için birinci kısmi türevler alınıp sıfıra eşitlenirse sırasıyla

$$\frac{\partial \log \wp}{\partial \sigma^2} = -\frac{T}{2\sigma^2} + \frac{1}{2\sigma^4} \sum_{t=1}^T (y_t - bx_t)^2 = 0 \quad (6.7)$$

ve

$$\frac{\partial \log \wp}{\partial b} = \frac{1}{\sigma^2} \sum_{t=1}^T (y_t x_t - bx_t^2) = 0 \quad (6.8)$$

elde edilir. Bu denklemler σ^2 ve b için çözüldüğünde $\log \wp$ nun maksimum değeri, σ^2 ve b nin OEKK tahminlerine benzer sonuçlara ulaşılır :

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{\sum u_t^2}{T} \quad \text{ve} \quad \hat{b} = \frac{\sum x_t y_t}{\sum x_t^2} \quad (6.9)$$

Burada, $\mu_t = b + \delta h_t$ ($\delta > 0$) dır. Şimdi de, ARCH tipi modelin tahmini ARCH(1) hata sürecini regresyon modeline dahil ederek gösterelim. u_t nin (6.5) no.lu doğrusal denklemden elde edildiği varsayılırsa, u_t nin koşullu varyansı

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \quad (6.10)$$

olmak üzere

$$u_t = v_t \sqrt{h_t} \quad (6.11)$$

bulunur u_t nin koşullu varyansının sabit olmamasına karşın gerekli değişikliklerin yapılması kolaydır. Böylece, u_t nin her gerçekleşmesi h_t koşullu varyansına sahip olduğundan p. dereceden doğrusal durum için uygun log olabilirlik fonksiyonu

$$\log \wp = -(T/2) \log(2\pi) - (1/2) \sum_{t=1}^T \log h_t - (1/2) \sum_{t=1}^T \frac{u_t^2}{h_t} \quad (6.12)$$

şeklinde yazılabilir [Engle (1982), s.990, Engle (1983), s.288 ve Engle ve Bollerslev (1986), s.8]. Burada, $h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + \alpha_2 u_{t-2}^2 + \dots + \alpha_p u_{t-p}^2$ dir. Nihayet, bütün bu bilgiler birleştirilerek, α_0 , α_1 ve b ile ilişkili $\log \wp$ yu maksimum kılmak için kısmi türevler alınıp sifıra eşitlenir ve çözüm değerlerine ulaşılır. EViews paket programında bu işlem için Berndt, Hall, Hall ve Hausman (BHHH) (1974) ve Marquardt olmak üzere iki iteratif algoritması yer almaktadır. Söz konusu programda, varsayılan algoritma Marquardt'dır. Kuşkusuz, her iki algoritma da olabilirlik fonksiyonunu maksimum kılan optimum iterasyon ile sonuçlanmaktadır.

Öte yandan, ML tahminleri bazı avantajlara sahiptir : i) Ortalama ve varyans denklemindeki parametrelerin bileşik olarak tahmininin sağlar, ii) $\beta \geq 0$ ve $h_t > 0$ kısıtlamalarını yerine getirir, iii) Modelin kısıtlamalarına ilişkin olabilirlik oran (LR) testlerinin uygulamasına izin verir ve iv) Varyans parametreleri için ML tahmincisinin tutarlılığı, verilerin dördüncü veya daha yüksek momentlerinin varlığını gerektirmez [Hsieh (1995) s.309]. Oysa bu avantajların hiçbiri OEKK tahminlerinde mevcut değildir.

7. ENFLASYONUN VARYANSININ ARCH VE GARCH MODELLERİ İLE TAHMİNİ

Bu çalışmada 1982.I ve 1999.II dönemindeki çeyrek yıllık toptan eşya fiyatları endeksi (TEFE, 1987=100) verileri kullanılarak, koşullu değişen varyans yapısına sahip alternatif modeller EViews paket programı ile tahmin

edilmiştir. Bu amaçla, öncelikle TEFE (p) değişkeninin logaritması ve birinci derecede farkları alınarak

$$\pi_t = \ln p_t - \ln p_{t-1} = \ln\left(\frac{p_t}{p_{t-1}}\right) \quad (7.1)$$

enflasyon serisi durağan hale getirilmiştir. Çeşitli regresyon modelleri OEKK ile tahmin edilmiş ve en uygun olan Tablo (7.1) deki model seçilmiştir.

Tablo-7.1 : Koşulsuz Varyans Modelinin OEKK Tahmin Sonuçları

	π_{t-1}	π_{t-8}
Parametre (b)	0,481470	0,478231
Std. Hata	0,097652	0,101532
t ist.	4,930461	4,710163
Log Olabilirlik	84,75102	
Varyans (h_t)	0,061321	

h_t hata terimlerinin varyansını gösterir.

OEKK ile tahmin edilen parametrelerin t istatistikleri incelendiğinde %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları söylenebilir. t-1 dönemindeki gecikmeye ilişkin parametrenin anlamlı olması, enflasyon değişkeninin üç aylık gecikmede önemli olduğunu ifade eder. Aynı mantıkla, t-8 dönemindeki parametrenin anlamlı olması ise enflasyonun iki yıllık gecikme ile izlendiğinin göstergesidir. Öte yandan, tahmin edilen modelin artıklarının otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayılarının standart sapması $0,128 = 1/\sqrt{61}$ olup, bu katsayılar tek tek $0,251 = 1,96 \times 0,128$ değeri ile karşılaştırılmış ve ilk 10 gecikmedeki katsayıların hiçbirinin $0,251$ 'den büyük olmaması nedeniyle, %5 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca, artıkların karelerinin otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayıları da hesaplanmış ve hiçbirisi %5 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Benzer sonuçlar Q istatistiği ile de desteklenmiştir. Söz konusu modelde ARCH etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla, artıkların karelerinin gecikmeli değerlerinin regresyonuna dayanan Lagrange çarpanı testi uygulanmış ve Tablo-7.2'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo-7.2 : ARCH-LM Testi Sonuçları

	F	T.R ²	p
ARCH(1)	2,860072	2,819654	0,093116
ARCH(4)	0,714083	2,967953	0,563203
ARCH(8)	0,368724	3,329917	0,911982

Tablo-7.2 incelendiğinde, sadece ARCH(1) hata sürecinin %10 düzeyinde anlamlı olduğu görülür. Bu durumda, çok güçlü olmayan bir ARCH etkisinin olduğu söylenebilir. Söz konusu hata süreci için tahmin edilen koşullu değişen varyans denklemi

$$h_t = 0,002829 + 0,216937\varepsilon_{t-1}^2 \quad (7.2)$$

s.h.:(0,001666) (0,128276)

şeklinde. Bu modelde, $\alpha_0 > 0$ ve $0 < \alpha_1 < 1$ koşullarının karşılandığı görülmektedir. Böylece, (7.2) deki tahmin edilen koşullu varyans serisi kullanılarak $u_t = v_t \sqrt{h_t}$ serisi elde edilir ve bu değerler y_t modelinde yerine konarak OEKK ile yeni tahminler elde edilebilir. Bu yaklaşım yerine, enflasyona ilişkin alternatif koşullu varyans modelleri, ML tekniği ile eşanlı olarak tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo-7.3'e aktarılmıştır.

Tablo-7.3 : Birinci Dereceden Koşullu Değişen Varyans Modellerinin ML Tahmin Sonuçları

Model	ARCH	GARCH	TARCH	EGARCH	ARCH-M	GARCH-M	TARCH-M	EGARCH-M
Para- metre	p=1, q=0	p=1, q=1	p=1, q=0	p=1, q=1	p=1, q=0	p=1, q=1	p=1, q=0	p=1, q=1
b_1	0,708871*	0,619027*	0,711373*	0,678431*	0,418273*	0,173975**	0,175657**	-0,192556*
<i>s.h.</i>	(0,098791)	(0,125522)	(0,101562)	(0,106558)	(0,115085)	(0,093552)	(0,095079)	(0,049002)
b_2	0,209164*	0,253338*	0,253854*	0,381432*	0,243808*	0,430407*	0,277646*	0,307111*
	(0,092192)	(0,108017)	(0,089856)	(0,079103)	(0,077094)	(0,069824)	(0,078852)	(0,062082)
α_0	0,000975*	0,001987**	0,001112*	-1,13943**	0,000629**	-0,000184*	0,000825*	-5,700953*
	(0,000437)	(0,001049)	(0,000466)	(0,624865)	(0,000383)	(0,000015)	(0,000168)	(0,409839)
α_1	1,134875*	0,842283*	1,895839*	-	1,144322*	-0,018625*	2,467040*	-
	(0,490197)	(0,434370)	(0,891872)		(0,356115)	(0,006157)	(0,813023)	
β_1	-	-0,266013	-	0,762486*	-	1,072002*	-	0,214811*
		(0,205932)		(0,113026)		(0,002494)		(0,053374)
γ	-	-	-1,73166**	-	-	-	-2,464513*	-
			(0,931618)				(0,812798)	
δ_1	-	-	-	-0,370062*	-	-	-	0,470931*
				(0,134381)				(0,110724)
δ_2	-	-	-	0,710848*	-	-	-	0,563567*
				(0,200521)				(0,087580)
λ_1	-	-	-	-	0,714692*	0,944002*	1,832862*	3,103557*
					(0,262070)	(0,364420)	(0,381362)	(0,496718)
Log.olab	94,51594	95,73851	96,87541	96,44555	102,7141	95,39335	111,6305	117,9009
D.W.	2,590692	2,408532	2,642641	2,580193	2,196796	1,900508	2,641359	2,594190
İterasy	33	100	48	100	89	45	100	26

Not : En uygun olarak seçilen OEKK regresyon modelinde kesme terimi olmaması nedeniyle, ML tahminlerinde de kesme terimine yer verilmemiştir.

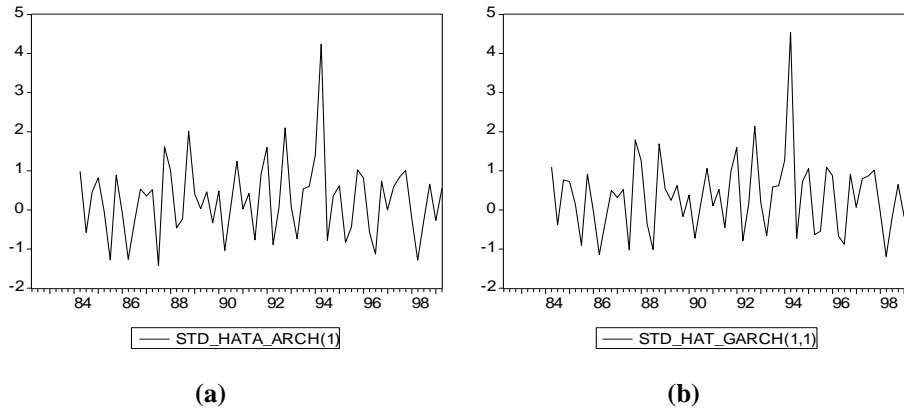
* - %5 düzeyinde anlamlıdır. ** - % 10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-7.3'deki koşullu varyans modellerinin tahminleri Tablo-7.1'deki sonuçlardan oldukça farklıdır. Tablo-7.1'deki OEKK tekniği ile tahmin edilen varyans sabit iken, Tablo-7.3'deki ML tekniği ile tahmin edilen modellerin varyansları gecikmeli ağırlıkları içererek değişmektedir. Bu durum, OEKK ve ML öngörülerinin güven aralıklarının farklı olmasını sağlar.

Tahmin edilen modeller; ortalama ve varyans modellerindeki parametrelerin anlamlılığına, varyans modellerindeki parametrelerin negatif olmama koşulu ile toplamların 1'den küçük olma koşuluna, log olabilirliğe ve artıkların serisel korelasyonuna bakılarak değerlendirilmiş ve ARCH(1) ile GARCH(1,1) modelleri, diğerlerine göre enflasyon için daha fazla uyum iyiliğine sahip modeller olarak seçilmiştir. Ancak, ARCH(1) modelinin α_1 parametresinin 1'den büyük olması önemli bir sorundur. Ayrıca, GARCH(1,1) modelinin de β_1 parametresi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bütün modellerde bu parametre dışındaki parametreler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Seçilen ARCH(1) ve GARCH(1) koşullu varyans modellerinin standartlaştırılmış artıkları $\varepsilon_t / \sqrt{h_t}$ ile elde edilmiştir. Standartlaştırılmış artıkların grafikleri Şekil-7.1'deki gibi olup bu artıklara yeniden ARCH-LM testi uygulanmış ve her iki modelde de ARCH etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, standartlaştırılmış artıkların ve karelerinin korelogramı ayrı ayrı incelenmiş ve %5 düzeyinde anlamlı herhangi bir katsayıya rastlanamamıştır. Bu sonuçlar, enflasyon modellerindeki otokorelasyon ve değişen varyans etkilerinin ARCH(1) ve GARCH(1,1) modelleri ile ortadan kaldırıldığının göstergesidir. Diğer bir deyişle, zayıf da olsa var olan ARCH etkisi giderilmiştir.

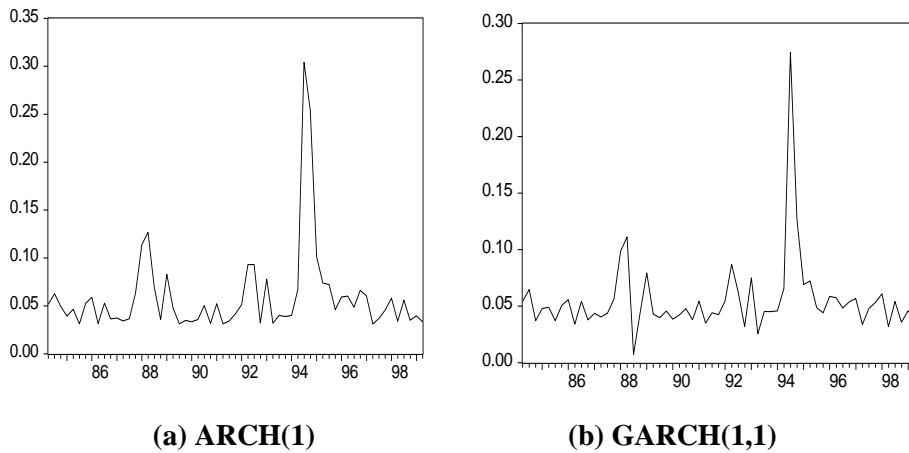
Şekil-7.1 : ARCH(1) ve GARCH(1,1) Modellerinin Standartlaştırılmış Artıkları

Öte yandan, Tablo-7.1'deki OEKK denkleminin log olabilirliği 84.75102 iken Tablo-7.3'deki modellerin hepsinin log olabilirlikleri bu değerden fazladır. Aynı mantıkla, ML tekniği ile tahmin edilen koşullu varyans modellerindeki standart hataların, OEKK ile tahmin edilen koşulsuz varyans modelindekinden daha küçük olmaları, öngörülere ilişkin güven aralıklarının bu modellerde daha dar olmasını sağlayacaktır. Ayrıca, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin modelde yer alması nedeniyle OEKK tahminleri eğilimli (sapmalı) olur. Böylece, koşullu varyans modellerinin, koşulsuz modellerden daha etkin öngörüler vereceği söylenebilir. Diğer bir deyişle, enflasyon oranının tahmininde koşullu varyans modellerinden yararlanılması daha güvenilir sonuçlar verecektir.

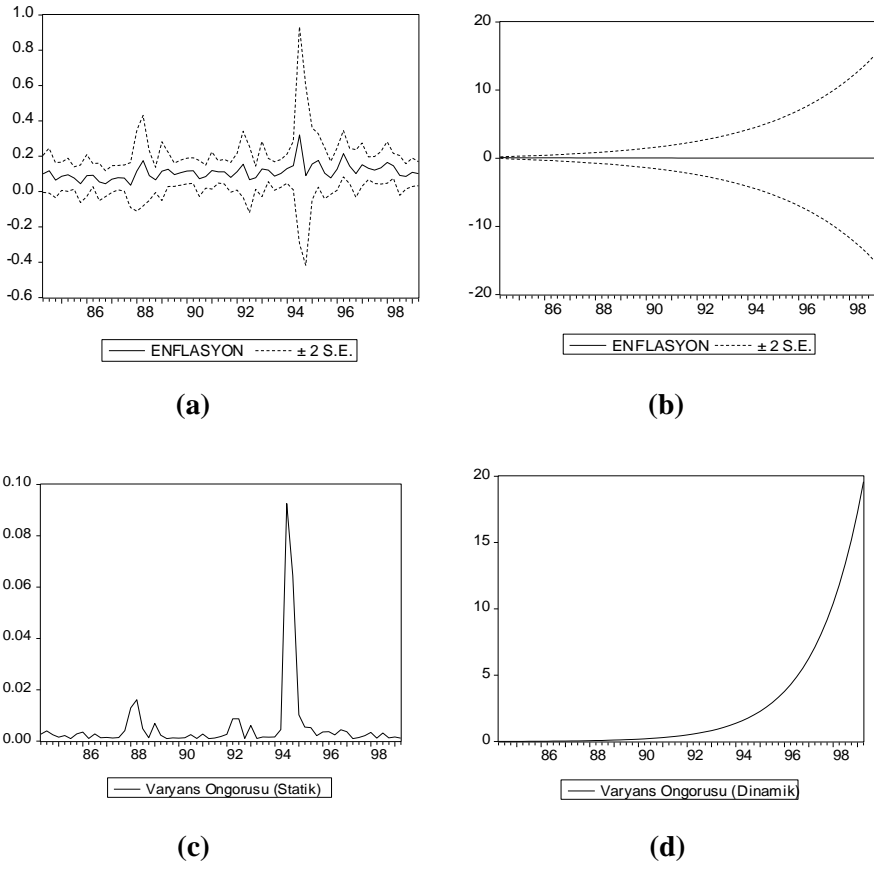
Uygun olarak seçilen ARCH(1) ve GARCH(1,1) modellerinin koşullu varyansları hesaplanmış ve bütün artıklar için pozitif değerlere ulaşılmıştır. Daha sonra koşullu varyansların karekökleri alınarak elde edilen koşullu standart sapmaların grafiği Şekil-7.2'deki gibidir. Koşullu standart sapmalar incelendiğinde, ekonomide yaşanan istikrarsızlık ve belirsizlik dönemlerinde enflasyon oynaklığının artmakta olduğu görülür. Oynaklığın sıfır civarında olduğu dönemler de enflasyona ilişkin belirsizliğin ve istikrarsızlığın az olduğu dönemler olarak düşünülebilir. Belirsizlik ve istikrarsızlığın bir ölçüsü olan oynaklık, özellikle 5 Nisan 1994 kararları sonucunda bu yılın ikinci çeyreğinde önemli bir artış göstermiştir. Aynı şiddette olmasa da, 1987 yılının son çeyreğinden 1988 yılının ikinci çeyreğine kadarki dönemde de enflasyonun değişkenliğinde iniş-çıkışlar yaşanmıştır. Bu dönemdekenden biraz daha düşük düzeydeki oynaklık ise 1991.III-1993.I dönemlerinde yaşanmıştır.

Şekil 7.2 : ARCH(1) ve GARCH(1,1) Modellerinin Koşullu Standart Sapmaları

ARCH(1) ve GARCH(1,1) koşullu varyans modellerinin varyans öngörülerinin $\pm 2\sigma$ güven aralıkları hesaplanmış ve sonuçların grafiği Şekil 7.3 ve Şekil-7.4'deki gibi elde edilmiştir.

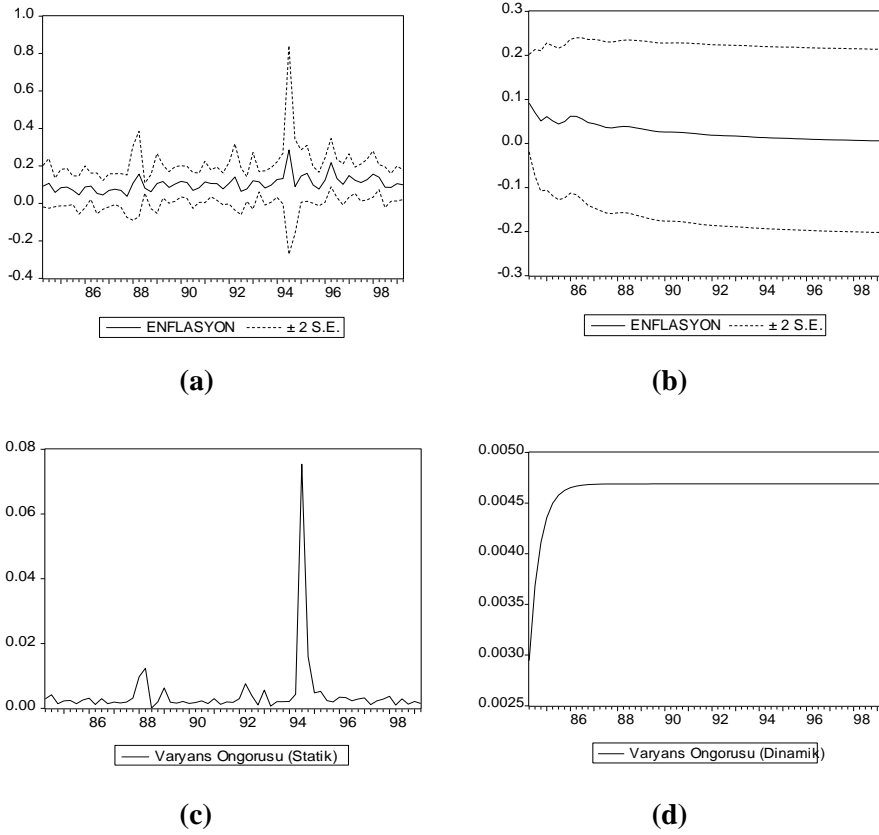
Şekil 7.3 : ARCH(1) Modelinin Varyans Öngörülleri (Statik ve Dinamik Yöntem)

Şekil-7.3 ve Şekil-7.4'deki (a) ve (c) grafikleri statik (b) ve (d) grafikleri dinamik öngörülerdir. (a) ve (b) grafikleri ortalama modelinin öngörülleri iken (c) ve (d) grafikleri varyans öngörülleri. (a) grafiklerinde yer alan düz çizgili seri, logaritmik birinci dereceden farkı alınmış enflasyon serisini ve bu grafiğin alt ve üstündeki kesikli çizgiler ise %95 güven sınırlarını göstermektedir. (c) kısmındaki grafikler ise Şekil-7.2'deki değerlerin kareleri olan varyans öngörülleri. (a) ve (c) deki statik öngörü yaklaşımı, öngörüllerin gerçek gözlem sonuçlarından hareketle elde edilmesini sağlar. Buna karşılık, (b) ve (d)

deki grafikler ise dinamik öngörü grafikleridir. Dinamik öngörü yaklaşımı ise öngörülerin, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerine ilişkin önceki öngörüler kullanılarak hesaplanmasını sağlar. Bu nedenle söz konusu grafiklerdeki düz çizgili seri, enflasyon öngörülerinin önceki dönemlere dayandırılarak elde edilmiş şeklindedir.

Şekil 7.4 : GARCH(1,1) Modelinin Varyans Öngörülerini (Statik ve Dinamik Yöntem)

Öte yandan, OEKK ile tahmin edilen modelin öngörülerinin güven aralıkları sabit bir genişliğe sahip iken, Şekil-7.3a ve Şekil-7.4a'da da görüldüğü gibi ML ile tahmin edilen modelin öngörülerinin güven aralıkları değişmeyen dönemlerdeki daralmaları ve enflasyonda oynaklık olan dönemlerdeki genişleyen güven aralığını içerir. ARCH(1) modelinin anahtar parametresi olan α_1 , istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, $\alpha_1 > 1$ olması nedeniyle zaman dönemindeki koşullu varyansının sonsuza gittiği Şekil-

7.3b'den açıkça görülmektedir. Bu nedenle, GARCH(1,1) modelinin enflasyonun öngörülmesinde daha güvenilir sonuçlar vereceği söylenebilir. Ayrıca, bütün örnekleme dönemi içinde ARCH(1) ve GARCH(1,1) modellerinin maksimum koşullu varyansları sırasıyla 0,092517 ve 0,075381 olup bu değerler 1994.III dönemine aittir. Bu durum 1994.III döneminde varyansta belirgin bir artışı ifade eder ve GARCH(1,1) modelinin maksimum varyansı daha küçüktür.

8. SONUÇ

Bu çalışmada, toptan eşya fiyatları endeksi ile temsil edilen enflasyon serisinin logaritmik değerlerinin birinci dereceden farkları alınarak elde edilen seri, geçmiş dönemlerdeki değerleri üzerine regres edilerek, sabit varyans varsayımına dayanan çeşitli koşulsuz varyans (tek denklem) modelleri OEKK ile tahmin edilmiştir. Bu modeller arasından en uygun olan model seçilmiş ve bu modele ARCH-LM testi uygulanmış ve modelde zayıf da olsa ARCH etkisinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle, alternatif koşullu varyans modellerinden ARCH, GARCH, TARCH, EGARCH, ARCH-M, GARCH-M, TARCH-M ve EGARCH-M modelleri ML tekniği ile tahmin edilmiştir. Tahmin edilen modeller arasından ARCH(1) ve GARCH(1,1) modelleri diğerlerine göre, daha iyi uyum iyiliğine sahip olmaları nedeniyle tercih edilmiştir. Ayrıca, ARCH(1) modelinin gecikme parametresi üzerine konan kısıtlamayı karşılamaması üzerine GARCH(1,1) modeli daha güvenilir olmakla birlikte her iki model karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir.

Uygun görülen ARCH(1) ve GARCH(1,1) modellerinin koşullu varyanslarından hareketle standartlaştırılmış artıklar hesaplanmış ve bu artıklara yeniden ARCH-LM testi uygulanmıştır. Söz konusu koşullu varyans modellerinin her ikisinde de ARCH etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu sonucu desteklemek üzere, standartlaştırılmış artıkların ve bu artıkların karelerinin otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayılarının %5 düzeyinde anlamsız oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar, ARCH(1) ve GARCH(1,1) modelleri ile ARCH etkisinin ortadan kaldırıldığıнын birer göstergesidir.

Elde edilen sonuçlara dayanarak, ML tahminlerinin OEKK tahminlerinden daha etkin oldukları anlaşılmış ve enflasyonun oynaklığının koşullu varyans modelleri ile daha iyi öngörülebileceği sonucuna varılmıştır. Böylece, koşullu varyans modellerinden elde edilen koşullu standart sapmalar incelenmiş ve enflasyon değişkenine ilişkin ele alınan 1982-I-1999.II örnekleme dönemi itibarıyla önemli bir belirsizliğin veya istikrarsızlığın olmadığı görülmüştür. Bu sonuca varılmasının arkasında örnekleme döneminde enflasyon oynaklığında 1994 dışında önemli bir artışa rastlanılmaması yatmaktadır. Belirsizliğin ve istikrarsızlığın bir ölçüsü olan oynaklıkta önemli

boyuttaki bir artış sadece 1994.II döneminde yaşanmıştır. Sonuç olarak, 1994.II dönemindeki oynaklık dikkate alınmadığında, enflasyonun varyansının çok fazla değişmediği ve rassal olduğu söylenebilir. Nitekim, 5 Nisan 1994 kararları enflasyon üzerinde şok etki yapmış olmakla birlikte, bu etki 1994 yılının sonunda kaybolmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- BOLLERSLEV Tim, "Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity", **Journal of Econometrics**, 31, 1986, s.307-327.
- BOLLERSLEV Tim, "Modelling the Coherence in Short-Run Nominal Exchange Rates: A Multivariate Generalized ARCH Models", **The Review of Economics and Statistics**, 1990, s.498-505.
- BREUSCH T.S. ve PAGAN A.R., "A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation", **Econometrica**, 46, 1978, s.1287-1294.
- COSIMANO Thomas F. ve JANSEN Dennis W., "Estimates of Variance of U.S. Inflation Based upon the ARCH Model", **Journal of Money, Credit and Banking**, 20, (August 1988), s.409-421.
- DOMOWITZ Ian ve HAKKIO Craig S., "Conditional Variance and Risk Premium in the Foreign Exchange Market", **Journal of International Economics**, 19, (August 1985), s.47-66.
- ENDERS Walter, **Applied Econometric Time Series**, John Wiley & Sons, Inc., USA., 1995.
- ENGLE Robert F., "Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation", **Econometrica** 50 (July 1982), s.987-1007.
- ENGLE Robert F., "Estimates of the Variance of U.S. Inflation Based upon the ARCH Model", **Journal of Money, Credit and Banking**, (August 1983), s.286-301.
- ENGLE Robert F., Hendry David F. ve Trumble David, "Small-Sampla Properties of ARCH Estimators and tests", **Canadian Journal of Economics**, XVIII, (February 1985), s.66-93.
- ENGLE Robert F. ve BOLLERSLEV Tim, "Modelling the Persistence of Conditional Variance", **Economic Review**, 5(1), 1986, s.1-50.
- GODFREY L. G., "Testing Against General Autoregressive and Moving Average Error Models When the Regressors Include Lagged Dependent Variables", **Econometrica**, 46, 1978, s.1293-1302.

- GODFREY L. G., "Testing for Higher Order Serial Correlation in Regression Equations When the Regressors Include Lagged Dependent Variables", **Econometrica**, 46, 1978, s.1303-1310.
- GÖKÇE Atilla ve SARACOĞLU Bedriye, "Günlük Döviz Kuru Verilerinde Koşullu Değişen Varyans Etkisi : ARCH Modelleri", **Araştırma Sempozyumu' 98 Bildirileri**, Ankara, 1998.
- GREGORY Allan W. ve Veall Michael R., "A Lagrange Multiplier Test of Restrictions for a Simple Rational Expectations Model", **Canadian Journal of Economics**, XVIII, (February 1985), s.94-105.
- GUJARATI Damodar N., **Basic Econometrics**, McGraw-Hill, Inc., Third ed., 1995.
- HSIEH David A., "Modelling Heteroscedasticity in Daily Foreign-Exchange Rates", **Journal of Business & Economic Statistics**, 7, (July 1989) 2.307-317.
- IŞIĞIÇOK Erkan, **Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi : Türkiye'de Para Arzı ve Enflasyon Üzerine Ampirik Bir Araştırma**, Uludağ Üniv. Güçlendirme Vakfı Yay. , Bursa, 1994.
- JOHNSTON Jack ve DİNARDO John, **Econometric Methods**, Fourth Edition, McGraw-Hill Companies, Inc., 1997, Singapore.
- LI C. W. ve LI W. K., "On a Double-Threshold Autoregressive Heteroscedastic Time Series Model", **Journal of Applied Econometrics**, 11, (May-June 1996), s.253-274.
- NELSON Daniel B., "Conditional Heteroscedasticity in Asset Returns : A New Approach", **Econometrica**, 59, 1991, s.347-370.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 147-156.

KAR AMAÇSIZ KURULUŞLAR OLARAK YEREL YÖNETİMLERDE AHLAKİ SORUMLULUK

Yrd.Doç.Dr. Ömer TORLAK*

ÖZET

Artan ve çeşitlenen kamu hizmetleri yerel yönetimlerin önemi ve ağırlığını artırmıştır. Ancak, yerel yönetimlerin gelişmesinde değişik faktörlerin etkisiyle, arzu edilen etkinlik sağlanamamıştır. Bu noktada merkezi yönetimlerin kısıtlamaları önemli bir faktördür. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin etkinliğini azaltan bir diğer önemli unsur ise, yönetimde değişik sorumlulukların yerine getirilmemesidir. Yerel yönetimlerde değişik açılardan sorumluluk anlayışlarının gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, önemli bir hizmet organizasyonu olan yerel yönetimlerde değişik açılardan sorumluluk alanları tanımlanmaya çalışılmaktadır.

ABSTRACT

Importance of local management has been increased by increased and diversified public services. But, in development of local management could not be required desired efficiency for several causes. At this point, central governments' limitations are an important element. However, another important element, which decreasing efficiency of local management, is that there are not their diverse responsibilities. Local management' responsibility approaches might be reviewed. This article tries to define responsibility areas of local management, which has important service organizations, from different perspectives.

I. GİRİŞ

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ulus-devletlerin büyük bir çoğunluğunda hantal bir yapıda gelişen merkezi devlet yapıları, gelişen ve

* Kırıkkale Üniversitesi İİBF. Öğretim Üyesi

çeşitlenen insan ihtiyaçlarının karşılanmasında ve gerekli hizmetlerin sunulmasında fazlasıyla yetersiz kalmışlardır. Çünkü bu şekilde ortaya çıkan ulus-devletlerin birçoğu, tarihsel bir süreç içerisinde devlet ve dolayısıyla yönetim geleneğine sahip olmamışlardır. Tarihsel süreç içinde belirli bir devlet geleneğine sahip olanlarda ise, devlet ve yönetim geleneklerini tamamen dışlayıcı bir batılılaşma, modernleşme fırtınası yaşanmış, bu gelenekle gelecek arasındaki kopukluk sonucunda ise, hizmetlerin karşılanmasında hayli yetersiz kalmıştır.

Bu yetersizlikte, yeterli yönetim tecrübesine sahip yönetici eksikliği de etkili olmuştur. Zira ihtiyaçları çoğalan bir toplumun iyi idare edilmesi, ilerlemesi, o milletin saadet içinde yaşaması, maharet ve vukuf sahibi olan devlet adamlarının dikkat ve ihtimamına bağlıdır(Meriç Yazan; 1992,55). Ayrıca, yöneticilerdeki aşırı batılılaşma sevdasının onları salt taklitçiliğe sevk etmiş olması, insanlara sunulacak hizmetlerde toplumlararası farklılıkların dikkate alınmaması, dolayısıyla toplumsal hizmetlerde yetersizliklere sebep olmuştur. Bu noktada yönetimlerdeki ahlaki problem, en azından, halkın problemlerine yabancılaşma ve gerekli hizmetlere eğilememe olarak ifade edilebilir. Bu yabancılaşma ve hizmetlerde yeterli olamamada, birçok sayıda yöneticinin Osmanlı'nın zayıf ve hastalıklı döneminde, toplumsal menfaatleri dikkate almayıp kendi masraflarını çıkarmaya yönelik halkın emlak ve hayvanlarını satmaları, dolayısıyla idari bozuklukla, iktisadi sıkıntının içiçe geçmesi, merkezin taşradan, taşranın merkezden kopması ve taşrada şer'i ve kanun dairesinde terbiye edilmesi gereken bir zorba güruhunun ortaya çıkmış olmasının da etkileri olduğu açıktır(Meriç Yazan; 1992,119-121).

Esas olarak belirtmeye çalıştığımız sebepler ve benzeri yetersizlikler, insanlara sunulması gereken hizmetlerin yerleştirilmesi ihtiyacını açıkça ortaya çıkarmıştır. Böyle bir gereklilikle ortaya çıkan yerel yönetimler, gelişme seyri içerisinde hizmet ve siyasi yönleri yanında, esas itibariyle, kar amaçsız kuruluşlar olarak görülmelidirler. Bu şekildeki bakış açısı, yerel yönetimlerin hizmet yönlerini siyasi yönlerinin önüne geçirecek ve yöneticilerinin ahlaki sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya çıkaracaktır.

II. KAR AMAÇSIZ KURULUŞLAR OLARAK YEREL YÖNETİMLER

Yerel yönetimler, sorumlu oldukları belde halkına sunmak durumunda oldukları hizmetler itibariyle dikkate alındıklarında, bazı hizmetler karşılığı ücret almış olsalar da, asıl olarak kar amaçsız kuruluşlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, yerel yönetimleri iyice kavrayabilmek için bunların hizmet yönleri ile siyasi yönlerine de değinmekte fayda olacaktır. Bu bölümde yerel yönetimler bu üç yönden kısaca incelenmeye çalışılmıştır.

A. Yerel Yönetimlerin Kar Amaçsız Yönleri

Yerel yönetimler, merkezi yönetim adına topluma verilmesi gereken hizmetleri yerine getirme amacına yönelik olarak ortaya çıkmış kuruluşlardır. Dolayısıyla bu kuruluşların temel özelliği, kar amaçsız olmalarıdır.

Kar amaçsız kuruluşlar olarak yerel yönetimlerin bazı hizmetlerden ücret almış olmaları, onların kar amaçsız olmalarına engel değildir. Ancak yerel yönetimleri kar amaçsız kuruluşlar olarak mevzuat sınırlamaları ve merkezi yönetimlerin baskıları daha çok zorlamaktadır. Bu çerçevede kar amaçsız kuruluşlar olarak yerel yönetimleri zorlayan unsurlar şöylece sıralanabilir:

- 1- Ortak sistemler, politikalar azdır ve geliştirmek güçtür,
- 2- Yöneticiler mevzuatla çok sınırlıdır,
- 3- “Beşeri unsur” sorunu fazladır,
- 4- Gerekli örgüt değişikliğine gitmek zordur.

Ayrıca bu tür kuruluşlarda değerlendirme süreci, dış ve iç uyarıcılara tepki şeklinde olmaz. Genellikle mutad denetimlerle sorun ortaya çıktıkça yapılır(Oba Furman; 1987,48-49).

Diğer taraftan, yerel yönetimlerin kar amaçsız olmaları onlara sosyal pazarlama yönüyle de yaklaşılabilmesi, dolayısıyla yerel yönetimlerin kar amaçsız politikalarını belirlemede zorluklarla karşılaşabilecekleri de unutulmamalıdır. Böylesi bir yaklaşımla kar amaçsız kuruluşlar olarak yerel yönetimleri bekleyen güçlükler şöylece sıralanabilir(Fox and Kotler; 1980,31-32):

- 1- Tüketiciler (hizmet bekleyenler) hakkında pazarı analiz etmek genellikle güçtür,
- 2- Hizmetle için hedef pazarı belirlemek zordur,
- 3- Hizmet stratejileri formüle etmek güçtür,
- 4- Hizmetlerin fiyatlandırılması daha çok el yordamıyla yapılır,
- 5- Dağıtım kanallarının daha sıkı kontrol edilme ihtiyacı vardır,
- 6- Tutundurma ve haberleşmede daha farklı sistemler geçerlidir,
- 7- Sosyal pazarlama yaklaşımı için yeterli yönetsel altyapı yoktur,
- 8- Sosyal pazarlama çabalarının sonuçlarını değerlendirme çok daha güç olmaktadır.

İfade etmeye çalıştığımız, kar amaçsız kuruluşlarda strateji geliştirme güçlükleri ve yine kar amaçsız kuruluşlarda sosyal pazarlama yaklaşımının güçlükleri dikkate alındığında, yerel yönetimlere bu açıdan bakmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her halükarda, kar amaçsız kuruluşlar olmaları bakımından, yerel yönetimlerde bu güçlükleri aşmaya çalışmak gerekmektedir. Böylece, yerel yönetimlerin hizmet yönleri ile siyasi yönlerinin de daha anlamlı olacağını ifade edebiliriz.

B. Yerel Yönetimlerin Hizmet Yönü

Yerel yönetimlerin kar amaçsız olmaları yanında, sunmak durumunda oldukları hizmetler itibarıyla, hizmet yönlerine de kısaca değinmek, yerel yönetimlerde ahlaki problemleri anlayabilmek açısından yararlı olacaktır.

Yerel yönetimler bir taraftan mevzuat gereği zorunlu olan hizmetleri sunmakla mükellef iken, diğer taraftan mecburi olmayan ancak insan ihtiyaçlarına yönelik birtakım hizmetleri de sunmak durumunda kalırlar. Çünkü yerine getirilmesi gereken hizmetler, mevzuatın çok ötesine taşmıştır. Bu genişleyen ve çeşitlenen hizmetleri sunmak, yerel yönetimlerin imkanları çerçevesinde adeta, ahlaki ve sosyal sorumluluk gereği olmuştur.

Diğer yandan yerel yönetimler, yine sosyal sorumluluklarının bir gereği olarak, insanlara sundukları hizmetlerin kalitesinin de artırılmasını sağlamak durumundadırlar. Bu çerçevede hizmetlerin istenilen kalitede, istenilen zamanda, gerekli yerde ve en uygun fiyatlarla sunulması, yerel yönetimlerin sorumluluk sahası içerisinde dikkate alınması ve yerine getirilmesi gereken fonksiyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine yerel yönetimlerin hizmet yönleri açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, hangi hizmetlere öncelik verileceği, hangi hizmetlerin mevcut imkanlar çerçevesinde öncelikli olarak yerine getirileceği ile ilgili kararlardır. Bu noktada yerel yönetimlerin bir başka yönü olan, siyasi yönünün devreye girebildiğini görmekteyiz. Zira, yerel yönetimlerin hizmet dışında ikinci boyutları hangi hizmetlere öncelik verileceğini tesbittir ki, bu da yerel yönetimlerin siyasi boyutunu öne çıkarır(Eryılmaz; 1995,30). Siyasi boyutun hizmet boyutunun önüne çıkması ise, yerel yönetim hizmetlerinde hem aksamalara hem de kalite düşüklüğüne sebep olur. Nitekim, Osmanlı'da batının tavsiye ve baskıları sonucu kurulan ilk belediye teşkilatı, Kadı'nın denetiminden alınan ve çeşitli kuruluşlara verilen beledi hizmetler büyük oranda yerine getirilememiş ve şehremaneti adı altında bu hizmetleri yerine getirmeye çalışan kurumlar, Kadı'nın geleneksel olarak yürüttüğü belediye hizmetlerini üstlenmiş olmakla beraber, kendisinden bekleneni verememiş ve eski ismi olan ihtisab nezaretinden farklı bir etkinlik ortaya koyamamıştır(Eryılmaz; 1992,200-202). Dolayısıyla, yerel yönetimlerde kar amaçsız ve hizmet yönleri ile birlikte siyasi yönün de dikkate alınması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

C. Yerel Yönetimlerin Siyasi Yönü

Yerel yönetimler her şeyden önce, seçilmiş bir başkan tarafından yönetiliyor olmak bakımından siyasi yönlü kuruluşlardır. Ancak, ülkemizdeki gelişmeleri bakımından yerel yönetimler, siyaset kültüründen ziyade idare kültürünün egemen olduğu yönetim anlayışı çerçevesinde siyasi kurum olarak

değil, daha çok idari organlar olarak nitelendirilmektedirler(Eryılmaz; 1995,31). Bu gelişme seyrinde merkezi yönetimlerin yerel yönetimler üzerindeki, özellikle siyasi ve ekonomik baskılarının ve yerel hizmetlerdeki partizanlıklarının fazlasıyla etkili olduğunu söylemek, yanlış olmasa gerektir.

Yerel yönetimlerde siyasal davranma ile partizanlık sıkça birbirine karıştırılmış ve partizanlık, siyasi yön olarak kabul edilmeye ve ettirmeye çalışılmıştır. Halbuki, elbette ki yalnız belediye başkanları değil, belediyenin öteki organları ve hatta belediye örgütü, siyasal süreçlerin içinde ve siyasallaşmış durumdadırlar. Burada söz konusu olan politika, partizanlık değildir. Geniş anlamda politikadır. Çünkü siyasal partiler, her konuda olduğu gibi, kentleşme, yerleşim, kent yönetimi ve belediyecilik konularında da belirli görüşlere sahip olmak zorundadırlar(Keleş; 1994,335-336).

Yerel yönetimlerin siyasi yönlerine ait bir başka açmaz, yönetilenlerin siyasi katılımcılık açısından pek fazla dikkate alınmamasıdır. Bunun sonucu veya bir bakıma buna sebep olarak, belediye yönetimlerinin denetim işlevi bakımından tüketicinin değil, esnafın yanında yer almasını, dolayısıyla siyasal gücü zenginlik elde etmek için kullanmayı zenginliği siyasal güce dönüştürmekten daha kolay kabul ederek yerel siyasetin esnaflaşmış olmasını gösterebiliriz. Belirtilen olumsuzluğu, siyasete katılma kültürlerinin yeterince gelişmemiş veya geliştirilmemiş olması şüphesiz büyük ölçüde etkilemektedir (Toprak Karaman; 1996,250). Yani, yerel yönetimlerde siyasi katılımın yetersizliği ve belirli grupların siyasi katılımdaki etkinlikleri, yerel yönetimlerin hizmetlerinde verimliliği etkilemekte ve adaletsizliklere sebep olmaktadır.

III.YEREL YÖNETİMLERDE AHLAKİ SORUMLULUK ALANLARI

İşte, yerel yönetimlere tüm bu yönleri ile baktığımızda, birçok ahlaki problemin yaşanabileceği gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerde ortaya çıkabilecek ahlaki problemler karşısında yerel yönetimlerin ahlaki sorumluluk alanlarını aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür.

A. Yönetimde Ahlakilik

Yönetimde ahlakiliği sağlayabilmenin ilk ve temel şartı, ehliyetli ve yeterli yöneticileri seçme ve görevlendirmedir. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız, siyasi katılım kültürü yeterince gelişmemiş ya da geliştirilmemiş toplumlarda yerel yöneticileri seçme ve görevlendirmede ehliyet, liyakat ve yeterlik şartları yerine getirilememekte, dolayısıyla bizzat yöneticilerin kendileri yerel yönetimlerde ahlaki sorumluluk alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira böylesi yöneticiler, yönetimlerinde ehil, liyakatli ve yeterli

olmadıklarından, adil olamayacak, yeterli verimliliği gösteremeyecek ve muhtemelen genellikle partizanca hareket etmiş olacaktır. Bunun neticesi olarak, yerel yönetimleri elde etmiş yöneticiler, yönetimi altındakileri kontrol edemeyecek ve böylece yönetimden kaynaklanan birçok ahlaki problemler ortaya çıkacaktır.

Oysa yöneticiler, emirleri altındakileri sürekli kontrol etmek ve memleketin yıkımına çalışanlar, haram iş işleyenler, devlet sırrını korumayanlar ile dili ile yönetime dalkavukluk ederken kalbi ile muhaliflerle anlaşanları cezalandırmadıkları taktirde zulümlerin önlenemeyeceği ve adaletin tesis edilemeyeceği bilinci ile hareket etmek durumundadırlar(Nizamülmülk; 1987,46-57). Ancak bu bilinç ile, yönetimde ahlakilik sağlanabilir.

Diğer taraftan, yönetimde ahlakiliği sağlamak ve haksızlıkları önlemek için, yöneticiler mutat toplantılar düzenlemeli ve asgari olarak şu beş sınıf insanın bu toplantılara katılmalarını sağlamalıdır(Sühreverdi; 1974,174):

- 1-Fetva ehli olanlar,
- 2-Kadı ve hakimler,
- 3-Beldenin tecrübeli ve dürüst kişileri,
- 4-Katipler,
- 5-Yönetimde bulunan ileri gelenler, yardımcıları vb.

Yönetimde ahlakilik açısından yerel yönetimlerdeki bürokratik unsurlardan kaynaklanan yönetim problemleri de, çözümlenmesi gereken sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, yönetim sistemimizin gelişiminde bürokrasiden kaynaklanan yapısal özellikler de oldukça önemli rol oynamaktadır(Köktaş; 1995,95-96). İşte ahlaki açıdan yönetim problemleri üzerinde bürokrasinin etkinliğini azaltmak ve yerel yönetimlerin hizmetlerle daha etkin uğraşmasını, dolayısıyla daha ahlaki yönetim ortaya koymasını kolaylaştırmak için gönüllü kuruluşların katkıları ve önemini vurgulamak gerekmektedir(Toprak Karaman; 1996,251). Bu şekilde, “halka güvenmeme, halktan gelecek tepkilere karşı rejimi koruma” anlayışı üzerine kurulmuş sistemin kurucusu bürokratların, halkı yönetim mekanizması dışında tutmaya yönelik olan ve tek taraflı iletişimle halk üzerinde yönetimin üstünlüğüne dayanan mevcut yönetim sistemi’ndeki(Karatepe; 1996,221) temel zihniyet çarpıklığını önlemek mümkün olabilir.

Yönetim ahlaki açısından böylesi zihniyet çarpıklığını ortadan kaldırmak için yönetime düşen diğer bir görev de, insanları doğru yola yöneltme konusunda hukukun, ahlakın, dinin ve eğitimin sağladığı olanaklardan yararlanmayı ihmal etmemek ve insanı her tür kötülükten koruyan vicdan geliştirici bir eğitim sisteminin gerçekleştirilmesini ihmal etmemektir(Tosun; 1979; 7-8).

B. Siyasi Ahlak

Yerel yönetimlerde ahlaki sorumluluk alanlarından bir ikincisi olara siyasi ahlakla ilgili problemler incelenebilir.

Siyasi ahlakla ilgili en önemli problemlerden biri, yerel yönetimlerde seçilen başkanların partizanlığı ön plana alan yönetim anlayış ve uygulamalarıdır. Yerel yönetimlerde siyasi tercihten ziyade partizanca uygulamalarla ehliyetsiz kişilere görev verilmesi, hizmet önceliklerinin değiştirilmesi, politik rüşvetler dağıtılması ve benzeri uygulamalar, partizanlığı ön plana çıkaran yönetim anlayış ve uygulamalarına birer örnektir. Bu tür uygulamalar sonucu yerel yönetimlerin kaynakları gereksiz alanlara kaydırılmak suretiyle heba edilmiş, dolayısıyla belde halkına sunulacak hizmetlerin nitelik ve nicelik olarak azalmasına sebep olunmuş olacaktır.

Yerel yönetimlerde siyasi ahlak problemlerinden bir diğeri de, diğeri siyasi görüşleri yok saymak ve dikkate almamaktır. Oysa toplumun geneline ait dini ve ahlaki değer yargıları çerçevesinde, bütün siyasi görüşleri dikkate almak ve saygı göstermek, siyasi ahlak açısından asgari gerekliliktir.

Bu probleme paralel olarak, yerel yönetimlerin siyasi görüş farklılığından ötürü bazı sivil kuruluşları ön plana çıkarıp, bazı sivil kuruluşları dikkate almaması da bir başka siyasi ahlak problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Halbuki, önemli birer sivil kuruluş olarak vakıfların, yerel yönetimlere hizmetlerinde önemli destek sağladıklarını görmekteyiz. Yine, esnaf birlikleri de birer sivil kuruluş olarak yerel yönetim hizmetlerine katkıda bulunmuş ve halen bulunmaya devam etmektedirler. Örneğin, bir esnaf ve sanatkarlar örgütü olan ahi birliklerinin görev ve faaliyetleri, iktisadi ve ticari hayatın şekillenmesinde yoğunlaşmakla birlikte, bugün belediyelerce yerine getirilen (veya getirilmesi gereken) bazı kent hizmetlerini de üstlendikleri görülmektedir(Aykaç; 1996,257).

Yerel yönetimlerde bir diğeri siyasi ahlak problemi de, merkezi yönetimin siyasi yetersizliklerini örtbas etme çabalarıdır. Bu örtbas çabaları ile yerel halkın hakları, merkezi idarenin siyasi yetersizlikleri karşısında savunulmamakta, hatta gizlenmeye çalışılmaktadır. Böylece, belde halkının siyasi tercihleri gözardı edilmiş ve siyasi ahlak çiğnenmiş olmaktadır.

C. Sosyal Ahlak

Yerel yönetimlerde ahlaki sorumluluk alanlarından bir başkası, sosyal konularla ilgilidir. Yerel yönetimler, her şeyden önce kar amaçsız kuruluşlar olarak, sosyal yönleri olan ve dolayısıyla sosyal konularda ahlaki sorumlulukları olan kuruluşlardır. Bu çerçevede, yerel yönetimlerde

yöneticilerin yönetim ve siyasi ahlak dışında sosyal ahlak sahibi olmaları ve sosyal sorumluluk taşımaları da bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerel yönetimlerdeki sosyal ahlak ve sosyal sorumluluk gereği, yönetimlerin insanlar için olduğu gerçeğinin tam anlamıyla kabullenilmiş olması gereklidir. Fakat, mevcut görüntüleri itibariyle, yönetimlerin bu anlayışın aksine geliştiği ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmediği gözlenmektedir. Oysa devlet ve yöneticiler, hizmet için olması gereken unsurlardır. Yoksa, kendine hizmet ettirecek devlet ve yöneticiler, zalim durumunda olurlar. Böylesi yöneticiler ve bunların idaresinde olan devlet, hem merkezi hem de yerel yönetimler olarak, hizmet götüren değil hizmet isteyen duruma gelir(Torlak; 1995,25). Bu durum ise, sosyal ahlak açısından yönetimlerde zaafa sebebiyet verir.

Yerel yönetimlerdeki sosyal sorumluluk bilincini geliştirmenin ve sosyal ahlak problemlerini önlemenin yolu ise, sosyal ahlak ve sorumluluk bilinci açısından toplumsal eğitimden geçer. Bu şekilde, toplumda sosyal sorumluluk ve etik (ahlaki ve moral) standartların geliştirilmesi, yöneticilere uygulamalarının sapma seviyesini de gösterebilecektir(Karabulut; 1988,127).

Böylesi bir toplumsal ve sosyal kontrol mekanizması sayesinde, yerel yönetimler açısından yeni bir mahalli idare üslubu inşa etmek mümkün olacak ve böylece sosyal ahlakı yerleştirme bakımından, yönetenle yönetilen arasında ezici bir cüsse farkının olmadığı, şehir sakinlerinin şehir yönetimi karşısında atıl, pasif ve sadece itaatkar kalmadığı, karşılıklı haber ve bilgi akışının sağlanabildiği, çözüm yolları ortaya çıkacaktır(Alkan; 1995,39). Bu çözüm yollarının ortaya çıkması, yerel yönetimlerde sosyal sorumluluğun ve sosyal ahlakın gelişmesine katkıda bulunacaktır.

D. Ekonomik Ahlak

Kar amaçsız kuruluşlar olmakla beraber, yerel yönetimlerde bir başka ahlaki sorumluluk alanı, ekonomik konularla ilgili ahlaki problemleri kapsamaktadır. Zira yerel yönetim hizmetlerinin sunulmasında ve bu hizmetlerle ilgili tedarik işlemleri sırasında ekonomik ilişkilerden kaçınmak mümkün olmadığından, her halükarda yerel yönetimlerde de ekonomik ilişkilerden kaynaklanan ahlaki problemler söz konusu olabilmektedir.

Yerel yönetimlerde ekonomik ahlakla ilgili problemlerin belli başlıları; rüşvet, ekonomik verimliliğe dikkat etmeme, piyasa düzenini koruyamama, çarşı denetimini sağlayamama, haksız rekabeti önleyememe vb. olarak sıralanabilir.

Ekonomik ahlakla ilgili problemlerden en belirgin olan rüşvetin yönetim açısından başlıca örnekleri olarak; türlü armağanlar, pahalı eğlenceler, kişisel, toplumsal ve ekonomik ilişkilerden doğan suistimaller ile mevcut bilgilerin eski

veya yeni yönetimlere karşı nüfuz ticareti yapmayı gösterebiliriz (Tosun; 1979, 23-24).

Yerel ve genel olarak yönetimde ekonomik ahlak problemlerinin ortaya çıkmasında asıl neden, yönetim ahlakından uzaklaşma ve yönetenler ile toplumun dini ve ahlaki değerlerinden uzaklaşmış olmalarıdır. Bu çerçevede, toplumu ve dolayısıyla yönetenleri kontrol edebilecek ilim sahipleri sindirilmiş ve bürokrasi kendi halkına yabancılaşarak lükse dalmışlardır(Eryılmaz; 1992,172). Bu lüks zevk ve ihtiraslarını tatmin için harcamalarını devletin makam ve kaynakları ile karşılamaya kalkan bürokratları engelleyecek mekanizmaların sindirilmiş olması onları, yönetimde ekonomik ahlak problemi haline getirmiştir.

Yerel yönetimlerde ekonomik sorumluluk ve ahlak gereği, yöneticilerin kendilerinin ekonomik ilişkilerde ahlaklı olmaları, tek başına yeterli olmayan bir durumdur. Önemli olan, yöneticilerin idaresi altında olan bütün kuruluşu ve personeli de ekonomik ilişkilerinde kontrol altında tutabilmektir. Bu işlev yöneticiler tarafından yerine getirilemediği takdirde, söz konusu yönetimin ekonomik olarak ahlaklı olduğunu söylemek mümkün olmaz. Çünkü, kontrolsüzlük sonucu oluşacak boşluk, her konuda olduğu gibi ekonomik konularda da ahlaksız ve sorumsuz uygulamalara sebep olabilecektir.

IV.SONUÇ

Hantallaşan merkezi yönetimin insanlara hizmet sunmada yetersiz kalması sonucu gelişen yerel yönetimler, esas itibariyle kar amaçsız kuruluşlardır. Şehir halkına sundukları mevzuat gereği ve onun dışındaki hizmetlerde yerel yönetimler, bir taraftan bu hizmetlerde etkinliği arttırmak, bir taraftan bu hizmetleri asgari maliyetle sunmak ve bir taraftan da siyasi yönlerinde partizanlıktan kaçınmak durumunda bulunmaktadır.

Diğer yandan, geçmişten bugüne ve geleceğe doğru, yerel yönetimlerde ahlaki problemler olmuş ve olacaktır. Çünkü olayın özünde, yöneten-yönetilen olarak, insan ilişkileri bulunmaktadır. İnsanlar arası bu tür ilişkilerde de insanlık tarihi boyunca çatışma olmuştur. Bu çatışmaların ortadan kalkması da mümkün değildir.

Yerel yönetimlerin geleceği ve yöneticilerde ahlaki sorumlulukların gelişimi açısından bu çalışmanın amacı, yerel yönetimlerdeki ahlaki sorumluluk alanlarını sistematik olarak ortaya koymak ve yöneticilerde sosyal sorumluluk bilinci oluşturmaya, mevcut bilinci geliştirmeye çalışmaktır.

İnanıyoruz ki, problemlerden kaçmak veya problemleri örtbas etmek yerel yönetimleri temize çıkarmayacak, aksine problemleri açıkça ortaya

koymak yerel yönetimlerde yönetim, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan ahlaklı ve sorumlu yönetim anlayışının yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Turan ALKAN (1995), “Şehir ve şehirli Kavramlarını Yeniden Yorumlamada belediyelerin Yeni Rolü Üzerine Düşünceler”, **Yerel Yönetimler ve Siyaset Sempozyumu**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Mustafa AYKAÇ (1996), “Ahilik ve Yerel Yönetimler”, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, İlke Yayınları, İstanbul, Cilt 1.
- Bilal ERYILMAZ (1992), **Tanzimat ve Modernleşme**, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Bilal ERYILMAZ (1995), “Yerel Yönetimler ve Siyasi Çoğulculuk”, **Yerel Yönetimler ve Siyaset Sempozyumu**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Karen A. FOX and Philip KOTLER (1980), “The Marketing of Social Causes: The First 10 Years” **Journal of Marketing**, Vol.44, Fall.
- Muhittin KARABULUT (1988), “Pazarlama ve Ethics”, **Pazarlama Yönetimi ve Stratejileri**, Eds., Muhittin Karabulut ve İsmail Kaya, içinde, İÜ. İşletme Fakültesi yayın No.198, İstanbul.
- Şükrü KARATEPE (1996), “Türkiye’nin Yönetim Sorunları”, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, İlke Yayınları, İstanbul, Cilt 2.
- Ruşen KELEŞ (1994), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Genişletilmiş 2.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- M. Emin KÖKTAŞ (1995), “Prens Sebahattin ve Yerinden Yönetim Düşüncesinin Sosyolojik Temelleri”, **Yerel Yönetimler ve Siyaset Sempozyumu**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Ümit MERİÇ YAZAN (1992), **Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- NİZAMÜLMÜLK (1987), **Siyasetname**, Çev. Nurettin Bayburtlugil, İkinci Baskı, dergah Yayınları, İstanbul.
- Beyza OBA FURMAN (1987), “Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Stratejik Yönetim: Kavramsal Bir Çerçeve”, **İÜ. İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 16 sayı 1, Nisan.
- Ebu’nneceb SÜHREVERDİ (1974), **Yönetenlerin Yönetimi**, Çev. Hanifi Mehmet Efendi, Tercüman 1001 Temel Eser 80, İstanbul.
- Zerrin TOPRAK KARAMAN (1996), **Yerel Yönetimler**, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Ömer TORLAK (1995), “Yerel Yönetim Hizmetleri ve Devlet Anlayışı”, **Nehir**, Aralık.
- Kemal TOSUN (1979), “İşletme ve Kamu Yönetiminde Ahlak ve Zihniyet Sorunu”, **Yönetim**, Yıl 1 Sayı 4.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 157-162.

ELECTRONIC DATA INTERCHANGE (EDI) SUPPORTS JIT PURCHASING

Dr. Gülay COŞKUN KASAP*

ABSTRACT

The open sharing of information between buyer and supplier is an integral part of JIT purchasing. Electronic Data Interchange (EDI) means that the computer is programmed to send the appropriate information down the telephone line directly to a trading partner's computer.

ÖZET

Satıcı ve tedarikçi firmalar arasında bilginin açıkça paylaşımı JIT satınalmanın tamamlayıcı bir parçasıdır. Elektronik veri değişimi(EDI) ; bilgisayarın , uygun bilgileri satıcı ve tedarikçi arasında karşılıklı olarak telefon hattıyla direkt gönderilecek şekilde programlanması demektir.

I. INTRODUCTION

The basic idea of JIT (Just – In – Time) was introduced by Taiichi Ohno, Executive Vice President of Toyota Motor Company in Japan over the past decade. The idea was formalised into a management system when Toyota wanted to meet the precise demands of customers for various models with minimum delay. JIT has been described as follows : “ Produce and deliver finished goods just – in – time to be sold , subassemblies just in time to be assembled in to finished goods , fabricated parts just in time to go into sub – assemblies and purchased materials just in time to be transformed into fabricated parts (Schonberger , 1987 : 16) The JIT system is a combination of purchasing , inventory control and production management , under which

* Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

materials are purchased in very small quantities with frequent deliveries to the plant just in time for use.

The actual parts needed for a portion of one day's operation in a manufacturing or assembly line are supplied by in – plant sources or suppliers for immediate use (Hoeffler , 1982 : 67 – 72).

II- JIT PURCHASING

A company incorporating a JIT system must select suppliers that are willing to improve their product quality to meet the purchaser's standards and make small and frequent deliveries. Frequent delivery of small and lot sizes is a typical goal of JIT purchasing small and frequent deliveries will help to reduce in – plant inventory and provide parts at exact time and in the exact quantities needed on the production site(Lee and Ebrahimpour , 1984 : 10)

Delivery of defect – free parts and material is another important objective of JIT purchasing. Because one defective part delivered by a supplier may result in a halt in the production line . Ideally, there should be no tolerance rate for allowable defects. As part of its goal of eliminating waste, a JIT purchasing program seeks to abolish the receiving inspection of purchased parts. That's why , some manufacturers have developed vendor certification programs. When vendors consistently meet quality criteria their incoming shipments are no longer regularly inspected. In addition to meeting quality standards , vendors must also supply parts in exact quantities and in perfect condition (Ware , 1984: 46).

In the purchasing department , the most obvious modification prompted by JIT often is a significant reduction in the documentation associated with purchasing transactions. When materials are delivered daily, the use of separate purchase orders , receiving reports , and vendor invoices for each delivery could result in a unmanageable quantity of paperwork. Closer relationships with suppliers may support and compensate for the necessary reduction in paper work. The production schedule typically is used to authorise shipments , trigger deliveries and generate payments to suppliers , thus eliminating individual purchase orders and invoices for each shipment of material (Waples and Norris , 1989 : 27).

The open sharing of information between buyer and supplier is an integral part of JIT purchasing. A long – term commitment is important in building the trust and co-operation necessary for mutual benefit. Since suppliers are asked to meet strict performance criteria , possibly requiring modifications to their own production process , they need the assurance of a steady demand for their products for a reasonable period of time. As part of the sharing process,

the buying firm may benefit through supplier input for its product standardisation and design specification work.

The results of surveys indicate that implementing JIT purchasing produces substantial benefits representing drastic economic improvements for companies that had formerly used traditional purchasing practices. In terms of intangible benefits from JIT purchasing, the greatest degree of improvement appears in product quality, productivity and success in encouraging suppliers to meet quality requirements. Other advantages include better production scheduling, reduced need for incoming inspection, improved plant efficiency, improved competitive position, improved product design and reduction in purchasing paperwork. (Ansari and Modarres, 1987 : 34)

III- ELECTRONIC DATA INTERCHANGE (EDI)

In late 1980 s a new technology appeared in industry that is ideal for supporting the communication and flexibility characteristics of a JIT operation. This technology is called electronic data interchange (EDI) . EDI is used to exchange supplier and purchaser orders directly between companies' computer systems(Raether, E.A.. 1990 : 37).

EDI is the company – to- company electronic exchange of business information in a computer – readable format (Craighead, 1989 : 32 –33) . EDI requires three elements: a message standard, translation software and a communication network. A message standard is a predefined standardised format for all types of purchase orders that companies plan to send each other. While the purchasing company sending an order will have its own order form, the supplier taking the order will have its own invoice form on which to record the order. Both forms will contain basically the same information with the exception of some unique types of information that are only used for internal processing of the order (Schniederjans, 1993 : 37).

The translation software element of EDI is used to interpret the purchasing company's order message into the supplier's order form, despite the fact that both forms may contain unique information and different formats. The translation software can actually reach into an organisation's computer based ordering system and retrieve or change order information on a more timely basis than waiting for the purchasing agent to implement such changes manually .

The communication network is used to transmit the purchase orders. The most common communication networks that support the EDI system are electronic mail boxes. An electronic mail box is a computer terminal or

computer at a work centre that can receive and send messages to other terminals or computers over telephone lines.

A- How works EDI System ?

The EDI system works to speed the sending, receiving and processing of orders between supplier and purchaser. Purchase orders are electronically entered at a terminal at the purchaser's facility and sent to another terminal at the supplier's facility via the telephone lines. The supplier's computer stores the order until the supplier accesses it. The supplier may need only to press a single return key to authorise an order to be picked. In more fully computer integrated systems the purchaser may be able to receive an immediate confirmation on the status of the order when it is entered on the terminal. In turn, the supplier would be able to send the status of the order, including any stockouts, right back to the purchaser via their electronic mail box in a matter of minutes rather than days (Schniederjans . 1993 : 37-38).

B-Benefits of EDI System

Through EDI such common business forms as invoices, bills of lading and purchase orders are transformed to a standard data format and electronically transferred between trading partners. More advanced companies are not only exchanging standard documents, but exchanging information such as shippers' schedules of purchased material requirements and production schedules (Evans – Coreria, 1989 : 44-47).

Many of the benefits of EDI, even for companies which use it for transmitting common business forms , result not only from simply substituting electronic for paper documents , but also from changing corporate policies and procedures to reflect this new way of doing business (Monczka and Carter, 1989 :26-33) The immediate savings of EDI include the elimination of labour and material costs associated with printing, mailing and handling paper – based transactions and the reduction of telephone cost and manual data – entry costs. Indirect benefits include a shortened order cycle ; decreased labor , freight and material costs ; improved cash flow because of reduced inventory ; and more timely invoicing and payment. One of the most important benefits is improved business efficiency due to the availability of more complete , timely and accurate information. This improved efficiency cut down on the need to correct mistakes in orders (Castiel, 1988 : 179).

IV- CONCLUSION

The increased interaction necessary to the JIT Purchasing relationship may be enhanced by the use electronic of EDI , the electronic transmission of business transactions and information.

EDI means that the computer is programmed to send the appropriate information down the telephone line directly to a trading partner's computer , thus speeding up the ordering cycle and saving clerical time and money. Purchase orders, vendor releases , production schedule changes and invoices can be exchanged through computer links between the buying and supplying organisations.

EDI helps to provide : improved links with suppliers , improved control over suppliers , improved control over payments , more competitive prices and competitive advantage.

REFERENCES

- ANSARI , A. , MODARRES, B-, "The Potential Benefits of Just-In Time Purchasing for U.S. Manufacturing", **Production and Inventory Management**, Vol.28, 1987
- CASTIEL, D. , " Satellite Links For The Masses : The Final Frontier ? " , **Data Communications**, November – 1988.
- CRAIGHEAD , T.G. , " EDI Impact Grows For Cost Efficient Manufacturing " , **Production and Inventory Management With APICS News** , July – 1989
- EVANS – CORREIA, K., " EDI : The Future Frontier ? " , **Purchasing** , February – 1989.
- HOEFFER , E.L. , " GM Tries Just – In- Time American Style " , **Purchasing** , Vol.93 , August – 1982.
- LEE , M. , EBRAHIMPOUR , M. " Just – In – Time Production System : Some Requirements For Implementation" , **International Journal of Operations and Production Management** , Vol.4,1984
- MONCZKA, R.M., CARTER, J.R., "Implementing Electronic Data Interchange", **Journal of Purchasing and Materials Management**, (25. Anniversary Issue) – 1989.
- RAETHER, E.A., "Issues in EDI Implementation" , **Production and Inventory Management Review with APICS News** , Vol. 10 , September – 1990

SCHNIEDERJANS, M.J. , **Topics In Just-In-Time Management**, U.S.A., Allyn and Bacon , 1993.

SHONBERGER, R.J., **Japanese Manufacturing Techniques : Nine Hidden Lessons In Simplicity** , New York : Free Press, 1982.

WAPLES, E., NORRIS , D.M., “The Impact of Just-In-Time on the Audit of Purchasing”, **Journal of Purchasing and Materials Management**, Vol.25, 1989.

WARE , P.A. , “A Co-operative Approach to vendor Certification”, **Quality Progress**, Vol.17 , November – 1986.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 163-176.

KAMU YÖNETİMİNE GÜVEN AÇISINDAN ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ YÖNETMELİĞİ'NİN GEÇİRDİĞİ SÜREÇ ÜZERİNE BİR İRDELEME

Dr. Mihriban ŞENGÜL*

ÖZET:

Bu çalışmanın temel izlekleri (temaları), aşağıda sunulmuştur: Kamu yönetiminin temel amaçlarından biri kamu yararını sağlamak ve korumaktır. Günümüzde, çevrenin korunması da önemli bir kamusal hizmettir. Dolayısıyla kamu yönetimi, bu konuda da kamuyararını sağlamak ve korumakla sorumludur. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yöntemi ise kamu yönetiminin çevresel açıdan kamu yararını korumak amacıyla kullanabileceği önemli bir araçtır. Ancak Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin geçirdiği süreç, bu yöntemin öneminin bilincinde olunmadığını ve bu nedenle yaşanan aksaklıkların kamu yönetimine güveni sarsıcı nitelikler taşıdığını ortaya koymuştur.

ABSTRACT:

The main themes of this paper are following: One of the basic proposal of the public administration is to form and protect the public interest. The protection of environment today is also an important subject of public services. Therefore, forming and protecting public interest concerning environment is one of the most important responsibilities of public administration. The Environmental Impact Analysis (EIA-ÇED), may be used as an effective toll by public administration to protect public interest concerning environment. The approaches to the EIA-ÇED regulations in Turkey so far show that the importance of this to (EIA-ÇED) is not consciously appreciated and is a result

* Mustafa Kemal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü

we face several problem in environmental matters as well as distrust to public administration.

1. KAMU YÖNETİMİNE GÜVEN

Kamu yönetiminin varlığını ve etkinliklerini meşru kılan en önemli iki etken, kamu yönetiminin varlığını ve etkinliklerini dayandırdığı yasalar ile halkın yönetime duyduğu “güven”dir. Nitekim, yönetimin yapı ve işleyişinin yasalara dayanıyor olması da vatandaşın yönetime güven duyabilmesinin temel koşullarındandır.

Kamu yönetiminin varlık nedeni kamu yararının korunmasıdır (Gözübüyük,1989,8). Dolayısıyla, kamu yönetimi, kamu yararına aykırı davranamayacağı gibi kamu yararını sağlamak ve korumak sorumluluğundan da kaçınmaz.Kamu yönetimi, “toplumu oluşturan bireylerin insanca yaşayabilmelerini sağlamak amacını güder; görevlerini bu amacın ışığı altında yürütür” (Gözübüyük,1989,8). Toplumun yönetime bakışı da bu temele dayanır. Yani toplum, yönetime, kendisine “insanca yaşama koşullarını sağlayacağına” ilişkin güvenle yaklaşır. Bu, toplum yaşamının hemen her alanıyla ilgilidir.

“Kamu yararı”, çok işlevli olduğundan özü ya da içeriği önceden belli olmayan, buna karşılık biçimi aracılığıyla tanınan bir kavramdır. Dolayısıyla, bu kavramın her olayda somut koşullara göre tanımlanması olanağı vardır (Akıllıoğlu,1991,3). Bu çalışmanın amacı “kamu yararı” kavramını irdelemek olmadığındanburada yalnızca bu kavramın yönetim tüzesi (hukuku) ve çevre koruma açısından taşıdığı anlam ele alınmıştır.

Yönetim tüzesinde, yasaların kamu yararına yönelik olduğu varsayımından hareketle, yönetimin her etkinliğinin, tersi kanıtlanmadıkça, kamu yararına olduğu kabul edilir (Akıllıoğlu,1991,3). Yöneticilerin halkın temsilcisi olmaları nedeniyle halkın yararını (kamu yararını) gözettikleri kuramsal olarak doğrudur. Ancak toplumsal ve politik gerçekler yönetici olmanın zorunlu olarak kamu yararını temsil etme anlamına gelmediğini ortaya koymuştur. Nitekim, yöneticilerin yetkilerini kötüye kullanmalarının yargı yoluyla açığa çıkmış örnekleri bulunmaktadır (Turgut,1993,13).

Yönetime güveni sarsıcı en önemli nedenler, genellikle, yasalara aykırı davranmak, kişisel ve haksız çıkarlara aracılık etmek, yolsuzluk, “kırtasiyecilik” ve benzeri gibi sıralanabilmektedir. Bunlar ve benzerlerinin tümü, doğrudan ya da dolaylı biçimde kamu yararıyla ilişkilidir. Bu çerçevede, “Kamu yönetimine güveni sarsan nedenler, genel olarak, yönetimin kamu yararına aykırı tutum, işlem ve eylemleridir” denebilir. Yani, yönetimin varlığını meşrulaştıran kamu yararının korunması ilkesinden sapması (kamu yararı ihlallerine göz yumması,

doğrudan kendi etkinlikleriyle kamu yararını ihlal etmesi) en önemli güvensizlik nedenidir.

Yönetimin güvensizliğe neden olan eylem ve işlemleri, tüzeye aykırı davranma, tüzenin uygulanmasını geciktirme biçiminde olabileceği gibi, doğrudan tüzenin oluşturulması sürecinde de ortaya çıkabilmektedir. Yasama organınca yapılan yasal düzenlemelerde kamu yararına aykırılıklar bulunabilmesinin yanında, özellikle yönetimin yaptığı düzenlemeler (tüzükler, yönetmelikler, genelgeler gibi) sırasında da kamu yararına aykırılıklar ortaya çıkabilmektedir. İşte bu çalışmada ele alınan, tüzenin oluşturulması sürecinde de kamu yararına zarar verilebileceğine ilişkin bir örnek olarak, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin geçirdiği süreçtir. Nitekim, tüze, kamu yararının korunması yolundaki uygulamalara dayanak oluşturduğu gibi, ihlali durumunda da kamu yararının sağlanması amacıyla yargı yoluna başvurma olanağı yaratmaktadır.

2. KAMU YARARININ KORUNMASI BAĞLAMINDA ÇEVRE KORUMA

Çevrenin korunması, yönetim tüzesinin benimsediği “kamu yararı yasanın koruduğudur” anlayışından bağımsız olarak da kamu yararı ilkesinin doğal gereğidir. Çünkü, çevre vatandaşların (ve tüm insanların) ortak malıdır. İşte bu ortak maldan bütün vatandaşların eşit olarak yararlanmasının düzenlenmesinde kamu yararı olduğu açıktır. Ancak, çevrenin özneliklerinden dolayı, bu konuda kamu yararı da bazı başkalıklar taşımaktadır. Çevre konusunda kamu yararının belirlenmesinde, çevre hakkının ölçü olarak kullanılması olanaklıdır. Dolayısıyla, çevrenin kullanımında kamu yararının sağlanması yalnızca yönetimce gerçekleştirilemez. Çevrenin kullanımında ancak yönetimin yürütücülüğü ve eşgüdümleyiciliği içinde çevreyi kullanan ve etkileyen herkesin katkıda bulunması, sorumluluk almasıyla kamu yararı gerçekleştirilebilir. İşte bu sürecin etkili olarak yaşam bulması için ise, yönetim ve vatandaşların karşılıklı güven ve destekleyicilik ilişkisi içinde olması gerekmektedir. Bu da, özgün nitelikler taşıyan çevre konusunda kamu yararının sağlanmasında ve korunmasında, kamu yönetiminin daha demokratik ve katılıma açık bir yapı ve işleyişe sahip olmasını gerektirmektedir.

Çevre korumanın kamu yararıyla ilişkilendirilmesi, çevre mevzuatına çevre hakkıyla birlikte yansımıştır. Bu hakkın temelini, genel yararın (menfaatin) korunması oluşturmaktadır. Ayrıca, bu hak ile korunması öngörülen yarar, bugünün insanların yanında gelecek kuşakların yararını da kapsamaktadır. Bu, hem Çevre Kanunu'nda, hem de Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP)'nda yansımaları bulmuştur. Çevre Kanunu'nun 1. maddesinde, “bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam

düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması” amaç olarak belirlenmiştir. YBYKP’nda (DPT,1995,158) ise, doğal kaynakların yönetiminin insan sağlığı ve doğal denge korunarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya olanak verecek biçimde yönetilmesi öngörülmüş, bunun ardından “gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak ele alınacaktır” saptaması yapılmıştır. Ayrıca, Çevre Kanunu’nun 1. maddesindeki “ortak varlık ifadesi de, genel yarara işaret etmektedir.

Çevre korumanın “kamu yararı”nın gereği olduğu, dolayısıyla kamu yararını korumakla görevli yönetimlerin çevreyi korumakla sorumlu oldukları mahkeme kararlarına da dayanak oluşturmaktadır. Örneğin, Danıştay Onuncu Dairesi, 24 Nisan 1992’de Aliğa’da termik santral yapılmasını öngören Bakanlar Kurulu kararını iptal ettiği kararında, Anayasa’nın 56. ve Çevre Kanunu’nun 1. maddelerine dayanarak, “sözü edilen Anayasal ve yasal düzenlemelerde toplumun bütün bireyleri yanında, kamu hizmetini yürüten idarelere de çevre sağlığını koruma yükümlülüğü getirilmiş; böylece çevre sağlığını korumanın kamu yararı gereği olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, çevre sağlığını gözardı eden bir idari işlemin, bütün idari işlemlerin ortak amacı olan kamu yararı amacıyla bağdaştırılması mümkün değildir” (Özdek,1993,166-167) saptamasını yapmıştır. Danıştay, bu kararında “kamu yararı” kavramını bir yandan “ekolojik denge” biçiminde yorumlamış (Özdek,1993,168) öte yandan da yönetim tüzesindeki, yasaların kamu yararına yönelik olduğu ve bu bağlamda yönetimin her etkinliğinin kamu yararına olduğu anlayışından yola çıkarak karar vermiştir.

3. KAMU YÖNETİMİNE GÜVENİ ARTIRICI BİR ARAÇ OLARAK ÇED

ÇED, ulusal, ulusüstü ve uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınan, çevre korumacı yaklaşımın önemli bir boyutu ve önleyici çevre politikasının dünyada kabul görmüş ve uygulamadaki en önemli araçlarından biridir.

ÇED, “planlanan bir insan etkinliğinin çevre üzerinde yapacağı etkilerin öngörü-sentez-önlem üçlüsü üzerine kurulu bilimsel bir dizgeyle incelenmesidir (Uslu,1993,4,14). Öz bir anlatımla ÇED, sorunun baştan görülmesini, ortaya çıkmasının önlenmesi olanaklarının belirlenmesini sağlayan bir yöntemdir. ÇED, bu nitelikleriyle yönetime, kamu yararını tehlikeye sokabilecek ya da ortadan kaldıracabilecek durumları henüz oluşmadan önleme olanağı sunan önemli bir çevre yönetimi aracıdır. Dolayısıyla, kamu yararını korumakla sorumlu, çevreye ilişkin görevlerle donanmış kamu yönetimi örgütünün ÇED’i etkili olarak yaşama geçirmekten kaçınması düşünülemez. Çünkü, ÇED çevre konusunda kamu yararının korunmasını sağlayabilecek en etkili araçlardan biridir.

ÇED gerektiği gibi uygulanması durumunda, kamu yönetimine güven artırıcı bir araca dönüşebilir. Çünkü, kamu yararını koruyan yönetim, kamuoyunun güvenini de kazanacaktır.

ÇED, klasik kamu yönetimi anlayışını ve yapılanmasını, kamu yönetimine güveni sağlayan etkenlerden olan açıklık ve katılımcılık yönünde değiştiren ya da değiştirme gizilgücüne sahip bir araçtır. Nitekim, açıklık ve katılımcılığın kamu yönetimine güven artırıcı etkileri açıktır. Turgut'un belirttiği gibi (1998,417), ÇED, kapsamının genişliği nedeniyle tüm kamu yönetimi birimlerinin görev alanlarına doğrudan ya da dolaylı biçimde dahilolan bir araç olduğuna, bilgi ve belgelere erişme hakkı ile bunun devamı olarak katılım hakkının öğretide ve uygulamada sağlanması da ÇED'in yerine getirilmesinin en önemli koşulu sayıldığına göre, sonuçta, ÇED'in geleneksel kamu yönetimine açıklığı ve katılımcılığı getirecek bir araç olarak işlev görmesi kaçınılmazdır. Ancak, kavramsal açıdan oldukça mantıklı ve kolay gözüken bu sonuca uygulamada ulaşılması, büyük ölçüde ÇED'in esaslarının toplumsal yapılarda ne ölçüde ciddiye alındığına ve uygulandığına bağlıdır.

4. TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİNE GÜVENSİZLİK ETKENİ OLARAK KAMU YÖNETİMİNİN “ÇEVRE KORUMA SORUMLUĞU”

Kamusal hizmet niteliği taşıyan çevreye ilişkin hizmetler de, yönetimin görev ve sorumluluk alanı içindedir. Yönetim, bu hizmetleri kamu yararı doğrultusunda yerine getirmek durumundadır. Çevre sorunlarının giderek artması ve toplum yaşamını etkilemesi, çevre koruma çalışmalarının da kamusal hizmetler arasına alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Sağlık koşullarına uygun ve düzenli yerleşmelerde yaşama hakkı öteki haklarla bütünleşmiş bir haktır. Yönetimler, çevreyi korumak ve bu hakkı gerçekleştirmek sorumluluğundan kaçınmazlar. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de Anayasal düzeyde kabul edilen “çevre hakkı” yönetime bu sorumluluğu yüklemektedir.

Anayasa'nın çevre hakkını tanıyan 56. maddesi, hem vatandaşlara, hem de Devlete “çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek” görevini (ödevini) vermektedir. Çevre Kanunu'na göre de (md.3/a), “tüm gerçek ve tüzel kişiler” çevreyi korumakla görevlidir. “Söz konusu hüküm, çevre hakkının niteliğine uygun olarak, tüm gerçek kişilerin yani ‘herkes’in ve ‘Devlet’ de dahil olmak üzere tümtüzel kişilerin çevre hakkının yükümlüsü olduğu biçiminde yorumlanabilir” (Özdek,1993,135).

Etkili bir çevre yönetimi için kamu yönetiminin bu süreçteki rolü özellikle önem taşımaktadır. Çünkü, çevre üzerinde önemli etkiler yaratabilecek (yaratmakta olan) birçok etkinlik ya kamu yönetiminin doğrudan uygulayıcılığıyla ya da izni ve denetimi altında gerçekleştirilmektedir. Ancak

bu ödevlerine ve çevre yönetiminde taşıdığı öneme karşın Türkiye’de yönetimin çevresel sorumluluk bilincinden uzak bir tutum içinde olduğu gözlenmektedir. Türkiye’de yönetimin çevre karşısındaki bu tutumunda, gerçekten çevresel bilincin ve duyarlılığın yetersiz olmasının yanında ekonominin çevre karşısında öncelik taşıyor olması da önemli bir etkidir. Bu yaklaşım, Anayasa ve Çevre Kanunu’na dayansımıştır. Çevre Kanunu’nun amaçları “ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumluluk” ile sınırlandırılmıştır (md.1). Aynı biçimde, Anayasa’nın 65. maddesinde de, Devletin çevre konusundaki görevlerini (çevreyle ilgili 56. maddenin de kapsamına girdiği ekonomik ve toplumsal alandaki görevlerini) “ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde” yerine getireceğibelirtilmiştir.

Kamu yönetiminin çevre konusundaki güvensizlik yaratan eylemleri şöyle belirlenebilir: (1) Kamu yönetiminin, doğrudan çevreyi kirleten ve bozan durumunda olması, (2) Kendine verilen çevreyi koruma görevini (denetim, gözetim ve izleme yoluyla) yerine getirmemesi, (3) Çevre konusundaki izin, onay ve ruhsat gibi öznel işlemlerin yerine getirilmesinde tüzeğe aykırı davranması, (4) Çevreyle ilgili yargı kararlarını uygulamaktan kaçınması, daha da kötüsü yargı yolunu kapatmaya çalışması.

Ülkemizde, yönetimin tüzeğe aykırı tutum, eylem ve işlemleri ile çevre konusundaki yargı kararlarının yerine getirilmemesi özellikle önem taşıyan durumlardır. Çevre konulu kimi davalarda bunun örnekleri yaşanmıştır. Oysa, Anayasa’nın 138. maddesine göre “Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez”. Yeni Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇEDY)’nde (RG.23.6.1997-23028), (Danıştay’ın yürütmeyi durdurma kararı vermesinden önce) olduğu gibi yönetimin tüzel sorumluluktan kurtulma çabasının ise savunulacak bir yanı yoktur. Yönetimin yargı yoluyla denetlenebilmesi olanağı, yönetime güveni sağlayan etkenlerden biridir. Ancak, Çevre Bakanlığı yeni ÇEDY ile bu yargısal denetleme olanağını sınırlama girişiminde bulunmuştur. Bu, bir yandan kamu yönetiminin çevre koruma konusunda kamu yararını sağlama sorumluluğunu yerine getirmemekte direnmesi anlamına gelirken, öte yandan da “hukuk (tüze) devleti” ilkesine aykırı bir durum yaratmaktadır.

Türkiye’de kamu yönetiminin çevre konusundaki sorumsuzluk ve eylemlerine çeşitli örnekleri bulunmakla birlikte, yukarıda da sözü edilen Aliağa termik santrali konusunda yönetimin tutumu özellikle incelenmeye değer niteliktedir (Özdek,1993,163-166): Aliağa’da termik santral kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu Kararı üzerine, bu Karar’ın iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle dava açılmıştır. Davacı, bu santralin çevre ve doğa kirliliğine neden olacağını, bu nedenle Anayasa’nın 56. maddesine ve Çevre Kanunu’na aykırı olduğunu, Çevre Kanunu’nun 10. maddesi gereğince

hazırlanması zorunlu olan ÇED raporunun hazırlanmadığını, turistik bölgede termik santral yapımının kamu yararına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu, ilk olarak 1989'da, ikinci olarak 1990'da yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Hükümet, bir yandan aynı yörede serbest bölge kurmak yoluyla termik santral yapımını gerçekleştirmek istemiş, öte yandan da Danıştay kararına uyulduğu izlenimi vermek üzere, söz konusu kararı geri almış, ancak aynı yönde yeni bir karar çıkarmıştır. Burada hükümet topluma ve yargıya karşı hile yoluna başvurmuştur. Bu kararın iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle ikinci kez dava açılmış, Danıştay 10. Dairesi ilk olarak 16.7.1990'da, ikinci olarak da 21.9.1990'da yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Danıştay, 28.1.1991'de uyuşmazlığın çözümü için bu santralin yapılması durumunda, ekolojik dengenin ne yönde etkileneceğinin belirlenmesi için bilirkişi incelemesi yapılmasına karar vermiştir. Böylece, Hükümetçe başlangıçta yapılması gereken ÇED, yargı kararıyla gerçekleştirilmek zorunda kalmıştır. Danıştay 10. Dairesi bu rapora dayanarak, 24.4.1992'de Aliğa Termik Santralının kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu Kararı'nın iptaline karar vermiştir.

5. TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİNE GÜVEN AÇISINDAN ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ YÖNETMELİĞİ VE GEÇİRDİĞİ SÜREÇ

Kamu yönetimine güven açısından ÇED'nin hem uygulama, hem mevzuat boyutu ile değerlendirilmesi gereği vardır. Çünkü, yönetimin tüzeğe aykırı tutum, işlem ve eylemleri güvensizlik nedeni olurken, tüzenin içeriği ve geçirdiği süreç de güvensizlik nedeni olabilmektedir. Nitekim, kamu yönetiminin kamu yararını koruyacağı varsayılan işlem ve eylemleri tüzeğe dayanmak durumundadır. Ancak, çalışmanın kapsamı açısından, burada yalnızca ÇED'nin mevzuat açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Ama bu sınırlı kapsama karşın görülmektedir ki, iş daha uygulamaya gelmeden bile kamuoyunda güvensizlik yaratacak önemli durumlar vardır. İşte bu durumların ortaya konması amacıyla, aşağıda Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin (ÇEDY) geçirdiği süreç, kamu yönetimine güven açısından irdelenmiştir.

ÇEDY Çevre Kanunu'ndan On Yıl Sonra Yayınlanmıştır: Çevre Kanunu 1983 (RG.11.8.1983-18132) yılında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un 10. maddesi “[g]erçekleştirmeyi planladıkları etkinlikleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler”in ÇED Raporu hazırlamasını ve ayrıca ÇED Raporunun hangi tip projelerde isteneceğinin, içereceği hususların ve hangi makam tarafından “**onaylanacağı**”nın yönetmelikle belirlenmesini öngörmektedir.

Oysa ÇEDY'nin yayımlanması ancak on yıl sonra (Çevre Kanunu'nun 31. maddesi ilgili yönetmeliklerin en geç beş ay içinde çıkarılmasını öngörmesine karşın) 7 Şubat 1993'de konunun önemini bilincinde olan bazı öncülerin uzun süren uğraşlarının sonucu olarak gerçekleştirilebilmiştir. Öngördüğü süreç çeşitli açılardan sorunlar içermekle ve eleştirilmekle birlikte bu Yönetmelik'in geç de olsa çıkarılması çevre yönetimi açısından önemlidir.

Yönetmelik'in Öngördüğü "Yeterlik Belgesi"ne İlişkin Tebliğ Yayımlanmamıştır: Eski ÇEDY'nin (RG. 7.2.1993-21489) 29. maddesine göre, "ÇED Raporu, Revize ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Kontrol Listesi ve Değerlendirme Tablosu hazırlayacak kurum, kuruluş ve kişiler Bakanlık'tan bir 'ÇED Raporu Hazırlama Yeterlik Belgesi almakla yükümlüdürler. Yeterlik Belgesi'nin verilmesi, Yeterlik Belgesi verilen kurum, kuruluş ve kişilerin Bakanlıkça denetlenmesi ve Belge'nin iptal edilmesi ile ilgili hususlar bir tebliğ halinde yayımlanır".

Ayrıca, "Bakanlık, 'Yeterlik Belgesi' alacak kurum, kuruluş personeli ve kişilerin yetiştirilmesi amacıyla eğitim programı düzenler, bu amaçla gerekli görülmesi halinde konu ile ilgili kurum, kuruluş ve meslek odaları ile işbirliği yapar" (ÇEDY,1993,m.29). Ancak, ne tebliğ yayımlanmış, ne de bu eğitim ve işbirliği çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha bu tebliğ yayımlanmadan, Yönetmelik yeniden düzenlenmiş ve yeni ÇEDY, 23 Haziran 1997'de (RG.23028) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yeni ÇEDY'nin 32. maddesi de, "ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporu Hazırlayacak kurum ve kuruluşlar Bakanlıktan yeterlik belgesi almakla yükümlüdürler. Yeterlik Belgesi'nin verilmesi, yeterlik belgesi verilen kurum ve kuruluşların denetlenmesi ve belgenin iptal edilmesi ile ilgili usul ve esaslar Bakanlıkta hazırlanacak bir tebliğ ile düzenlenir" hükmünü içermektedir. Bu Yönetmelik'in öngördüğü tebliğ de halen yayımlanmamıştır.

Bu tebliğin yeri, eski ÇEDY'nin Geçici 3. ve yeni ÇEDY'nin Geçici 4. maddeleriyle yapılan düzenlemelerle doldurulmuştur. İki Yönetmelik'e göre de tebliğin yayımlanmasından önce, yeterlik belgesi bulunması koşulu aranmaz. Ancak planlanan etkinliğin konusuyla (yeri ve türüyle) ilgili en az üç değişik meslek öbeğinden (grubundan), en az lisans düzeyinde eğitim görmüş, üç yıl ve üstü mesleki deneyime sahip kişilerin görev alması ve raporların bu kişilerce imzalanması gereklidir.

Bu tebliğin on altı yıldan bu yana yayımlanmamasıyla, ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporu'nun piyasa koşullarında, mesleki denetimden uzak bir biçimde hazırlanması yolu açılmıştır. Bu da, gerçekte önemli bir çevresel koruma ve denetim aracı olan ÇED raporlarının güvenilirliği konusunda kuşuklara neden olmaya başlamıştır. Çünkü, etkinlik sahibince sipariş yoluyla istediği kişilere ya da kuruluşlara hazırlatılan bu raporlar, herhangi bir denetim

söz konusu olmaksızın işleme konulmaktadır. Nitekim, kimi raporların tarafsızlıktan uzak olduğu, etkinlik sahibinin istek ve çıkarları doğrultusunda hazırlandığı yolundaki haberler basına da yansımaya başlamıştır. Bu koşullarda hazırlanan ÇED raporlarının neredeyse bütününe yakınının “ÇED Olumlu Kararı” alması da bu konudaki kuşkuları doğrular niteliktedir. Çevre Bakanlığı’ndan DPT’yeremi veri aktarımına dayanan bilgilere göre (DPT,1999,17), 1993-1997 döneminde, 309 başvurudan yalnızca 5’ine “ÇED Olumsuz Kararı” verilmiştir.

Yeni ÇEDY Çevre Kanunu’na Aykırı Düzenlemeler İçermektedir ve Çevre Bakanlığı Bu Düzenlemeler ile Tüzel Sorumluluktan Kurtulmaya Çalışmıştır: On yıl gecikmeyle çıkan Yönetmelik’in içerdiği sorunlar ve nasıl daha iyi uygulanabileceği tartışılırken yeni ÇEDY yayımlanmıştır. Ancak yeni ÇEDY’nin tartışılan sorunlara çözüm getirmekten öte başka kaygılarla hazırlandığı gözlenmektedir. Çevre Bakanlığı, bu Yönetmelik’le temel olarak, ÇED sürecindeki kendi rolünü yeniden düzenlemiştir. Bu düzenleme, Çevre Bakanlığı’nın ÇED konusunda tüzel sorumluluktan kurtarılması temeline dayanmaktadır.

Kamu yönetimi, görev alanına giren işleri yürütebilmek için sahip olduğu yetkiye dayanarak düzenleyici işlemler yapabilir. Yönetmelikler, yönetimin bu düzenleyici işlemlerinden biridir ve Anayasa’nın 124. maddesinde belirtildiği gibiyönetmelikler ilgili oldukları yasa veya tüzüğe aykırı olamazlar. Ayrıca, yönetmeliğin, ilgili olduğu yasayla öngörülen amaçlara etkili biçimde ulaşılmasını sağlayacak nitelikte olması gerekir. Oysa yeni ÇEDY’nde, aşağıda açıklanmaya çalışılan nedenlerle bu noktalar gözetilmemiştir.

Eski ÇEDY’ne göre, Çevre Bakanlığı’nın, ÇED sürecinitamamlayan etkinlik sahibine, o etkinliğin ÇED sürecine uygun olarak yapılabileceği ya da yapılamayacağı yolunda “**ÇED Olumlu ya da Olumsuz Belgesi**” vermesi öngörülmekteydi (md.5). Yeni ÇEDY ise, bu kavramı “**ÇED Olumlu veya Olumsuz Görüşü**” (md.5) olarak değiştirmiştir. Bu değişiklik, Çevre Bakanlığı’nınbildirdiği görüşün dava konusu olmaktan çıkması sonucunu doğurmaktadır. Başka bir söyleyişle bu değişiklik ÇEDY’nin uygulamasının işlerliğini etkisiz kılacak niteliktedir. Çevre Bakanlığı, bu değişiklikte verdiği kararları yargı denetiminden kaçırma yolunu açmaya çalışmıştır.

Danıştay Altıncı Dairesi, İskenderun Çevre Koruma Derneği’nin açtığı dava üzerine, bu konuda yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (Karar Esas No: 1997/4497). Danıştay Altıncı Dairesi’nin kararına göre, “dava konusu Yönetmelikte ÇED Raporu faaliyet sahibince Yönetmelikte belirlenen formata uygun olarak hazırlanıp diğer belgelerle birlikte Bakanlığa sunulduktan sonra Bakanlıkça olumlu ve olumsuz bir görüş bildirilmesi ve bu [etkinlikler] için teşvik, onay, izin ve ruhsat alınabilmesi için bu görüşün olumlu olması şartı arandığı, bu durumda söz konusu ‘görüş’ kavramıyla belirtilen işlemin bağlayıcı

nitelikte olmasının amaçlandığı anlaşılmakta ise de ‘görüş’ şeklindeki ifade biçimi işlemin etkisini ortadan kaldıran (denetime tabi olmayı gerektiren idari işlemin aksine) ve yargısal denetimin yapılmasını engelleyen bağlayıcı nitelikte olmayan bir kavramı ifade ettiğinden anılan maddelerde yer alan ‘görüş’ sözcükleri yönetmeliğin düzenleyici olma niteliğine ve idare hukuku esaslarına aykırı düşmektedir”.

Danıştay Altıncı Dairesinin ilgili kararında belirtildiği gibi, yönetsel işlemler, yönetsel organ ve makamların yönetim alanındaki istenç (irade) açıklamalarından oluşan ve kişisel tüzel durumlar yaratan, değiştiren ya da kaldıran işlemlerdir. Bu tür işlemler, yargısal denetime tabidir. Yönetimin belli bir konu ya da sorunla ilgili olarak görüş, düşünce, niyet ya da tasarımlarının açıklanmasına ilişkin tüzel etki ve sonuç doğurmayan, yargısal denetime tabi olmayan nitelikte işlemleri ise görüş bildiren işlemlerdir. Bu nitelikteki işlemler, yargı denetimi dışındadır. Bu bağlamda, “ÇED olumlu veya olumsuz görüşü”, yönetim tüzesinde “tüzel etki ve sonuç” doğurmaz.

Yeni ÇEDY’ndeki bu düzenleme, ilgili olduğu 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 10. maddesine de aykırılık taşımaktadır. Çünkü bu maddede “**onaylama**” makamından söz edilirken, yeni ÇEDY, “**görüş bildirme**” makamını göstermektedir.

Çevre Bakanlığı, bu değişiklikle, yönetim tüzesinde, “kamu yararı yasanın koruduğudur” biçiminde tanımlanan, dolayısıyla bu yasaı uygulayan yönetimin kamu yararını gerçekleştirdiği anlayışına da aykırı davranmıştır. Bununla birlikte, çevreyle ilgili yargı kararlarının uygulanmamasının neredeyse yerleşikleşmeye başladığı günümüzde Çevre Bakanlığı’nın, Danıştay’ın verdiği bu yürütmeyi durdurma kararlarını, bir yıl sonra bile olsa, yürürlüğe koyması (1998/11 sayılı Çevre Bakanlığı Genelgesi) olumlu bir durumdur.

Sağlıklı Karar Alma Koşulları Düzenlenmemiştir: Yeni ÇEDY’nde dikkat çeken başka bir durum da 15. maddenin (a) bendinde düzenlenmiştir. Buna göre İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu, “üye sayısının salt çoğunluğu ile toplanır. Toplantıya katılmayan üyelerin, dolayısıyla temsil ettikleri kurum ve kuruluşların ÇED Raporu hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğu kabul edilir”. Aynı durum Ön İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu için de geçerlidir (md.24/a).

Yönetmeliğin söz konusu maddeleri 5. ve 15 (a) maddeler hakkında, Danıştay6. Dairesi, yine 1997/4497 sayılı kararıyla yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Danıştay Altıncı Dairesi’nin bu konudaki kararına göre, bu “komisyonlarda yapılan toplantılar sonucu sağlıklı bir karar alınabilmesi için bu kararın yalnızca toplantıya katılanların görüş ve müzakereleri sonucunda verilmesi gerekir. Toplantıya katılmayan üyelerin, temsil ettikleri kurum ve

kuruluşların ÇED Raporu hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğunun kabul edilmesi tüzenin genel esaslarına aykırı bulunmaktadır.

Hassas Yörelere ve Birçok Etkinlik ÇED Kapsamının Dışına Çıkarılmıştır: Yeni ÇEDY’nde ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmeler uyarınca “korunması gerekli alanlarda” mutlak olarak ÇED uygulanması gerekliliği getiren bölümü tamamen kapsam dışı bırakılmıştır. “Hassas Yörelere”deki etkinlikler de ÇED Raporu hazırlanacak etkinlikler arasından çıkarılmıştır. Bu, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara da aykırılık taşıyan bir durumdur. Ancak, Danıştay 6. Dairesi, yukarıda sözü edilen kararında, “Hassas Yörelere”in öncelikli olarak özel yasalarla koruma altına alındığından, bu yerlerin ayrıca ÇEDY’nde yer almamasında bir sakınca bulunmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, ÇEDY’nin 8. maddesinde yer alan “...Valilik...planlanan faaliyetin belirtilen yerde gerçekleştirilmesinin mevzuat açısından uygun olup olmadığına karar verir” hükmüne dayanarak, mülkü amirlere böylece geniş yetkiler tanındığından “Hassas Yörelere”e ilişkin sakıncalı durumlar yaratılması riskinin ortadan kalktığı sonucuna varmıştır. Oysa, Önen tarafından, mülki amirleri de içeren kamu yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırmada elde edilen bulgular (1995,136-144), bu konudaki kaygıları giderecek nitelikte değildir. Bu araştırmaya göre, kamu yöneticilerinin %86’sı herhangi bir çevre eğitimi almamıştır ve yalnızca %13’ü, çevre sorunlarını ekolojik dengeyle ilişkilendirerek tanımlamaktadır. Kamu yöneticilerinin büyük bir kısmı (%54), onarımcı çevre politikasını düşünmekte ve uygulamaktadır. Bu, kamu yöneticilerinin çevre sorunlarının çözümünde kısa vadeli ereklere peşinde oldukları, uzun vadeli planlamaya yaklaşmadıklarını göstermektedir. Kamu yöneticilerinin %73’ü, Çevre Kanunu hakkında olumlu ya da olumsuz, herhangi bir görüşe sahip değildir ve %94’ü, Çevre Kanunu ile ilgili yönetmelikler hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir. Kamu yöneticilerinin %57’si, çevre korumada özelsel yönetime daha çok görev ve yetki verilmesini istemekte, %74’ü ise ÇED’in ne olduğunu bilmemektedir.

Hassas bölgelerin yanı sıra, çoğunun çevre açısından önemli etkileri bulunan bazı etkinlikler de, hem ÇED’in hem ÇED ön araştırmasının kapsamından çıkarılmıştır. Bunlardan ÇED’in kapsamından çıkarılanlar arasında, kentlerarası demiryolları ve bunlarla bağlantılı köprüler ve tüneller; ÇED ön araştırmasının kapsamından çıkarılanlar arasında, 17 kattan yüksek binalar (gökdelenler), kentiçi metrolar ve öteki raylı taşıma dizgeleri ve asma yollar, büyükşehir belediyesi statüsüne sahip il özeklerinde yapılan kentlerarası otobüs terminali ve EK I’de yer almayan termik santraller bulunmaktadır. Örneğin, sigara fabrikaları da, ÇED kapsamından çıkarılarak ÇED ön araştırması kapsamına alınmıştır.

Halk Katılımı Sınırlı Tutulmuştur: Hem eski, hem de yeni ÇEDY’lerinde halkın ÇED sürecine katılımı da önemli ölçüde kısıtlanmıştır.

Halk katılımı, yalnızca halkın katılımı toplantısı ve “yazılı görüş bildirme” ile sınırlanmıştır.

Eski ÇEDY’nde olduğu gibi yeni ÇEDY’nde de halk katılımı Raporun hazırlanmasından sonra öngörülmektedir. Oysa, halkın itiraz ve görüşlerinin, özellikle Raporun hazırlanması aşamasında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, halkın görüşleri, toplumsal etkilerin belirlenmesinde de önem taşıdığından katılımın Raporun hazırlanması sürecinde de söz konusu olması gerekmektedir.

Eski ÇEDY’nde bulunan ve yurttaşların başvuruları konusunda özel nitelikli bir hüküm olan, ÇED ön araştırmasına tabi etkinlikler için verilen “Çevresel Etkileri Önemsizdir” kararına karşı valiliğe itirazda bulunma olanağı yeni Yönetmelik ile kaldırılmıştır.

Halkın gerektiğinde katılamaması, gerçekleştirilecek etkinlik hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması durumunda, bu süreci yürüten kuruma güvenduyamayacağı açıktır.

6. SONUÇ

Günümüzde “yönetime duyulan güvensizlik” tartışılması gereken konulardan biridir. Daha önce belirtildiği gibi, kamu yönetimine güvensizliğe neden olan bütün durumların “kamu yararına aykırı tutum ve davranışlar” adı altında toplanması olanaklıdır. Çünkü, kamu yönetiminin varlığının başlıca nedenlerinden biri, kamu yararının sağlanması ve sürdürülmesidir. Kamu yönetimine güvensizliğe neden olabilen her bir durum ise, kamu yönetiminin bu işlevinde aksamalara neden olabilecek niteliktedir. Bu nedenle, “kamu yönetimine güven” ve “kamu yararı” kavramları birbirinden ayrı değerlendirilemez.

Güven duyulabilen kamu yönetimi, kamu yararını sağlamak ve korumak için gerekenleri yaparken, kamu yararının ihlal edilebileceği olası durumlarda ihlalin durdurulması ve neden olunan zararın giderilmesi için bu konuda yönetsel başvuru ve yargı yollarını açık tutar. Nitekim bu, anayasal bir zorunluluktur. Yönetimin kamu yararına aykırı davranması durumunda vatandaşın kamu yararının sağlanması için başvuracağı yollardan en önemlisi yargıya başvurmaktır. Ancak, bazı durumlarda yönetim kamu yararına aykırı davrandığı gibi yargıya başvuru yollarını da ortadan kaldırmakta ya da yargıkararlarını herhangi bir çekince duymaksızın uygulamamaktadır. Bunun örnekleri, ÇEDY konusunda yaşanmaktadır. Çevre Bakanlığı son olarak ÇED konusundaverdiği kararlardan dolayı vatandaşın yargıya başvurma yolunu tıkamaya çalışmıştır. Bu konuda da kamu yararının korunması yolunu açan yine yargı olmuştur.

Çevreyle ilgili Ceza Tüzesi henüz oluşmadığından çevrenin ve çevre hakkının korunmasında en etkili yollardan biri yargı yoludur. Çevre hakkının Anayasa ve Çevre Kanunu'nda yer alması, ancak bu hakkın saldırıya uğraması durumunda bir hareket noktası sağlamaktadır (Keleş,1994,278). Oysa, Çevre Bakanlığı yeni ÇEDY'nde yaptığı düzenlemeyle, çevre hakkını ihlal edebilecek ve ÇED uygulanması gereken etkinliklere karşı dava yolunu kapatmaya çalışması, ulusal düzeyde çevre hakkının gerçekleştirilmesiyle ve çevresel kamu yararının korunmasıyla sorumlu bir kurumun amaç ve ilkeleriyle çelişmektedir.

Çevreyi etkileyici etkinlikte bulunan bütün kurumların ÇED hazırlama sorumluluğu varken Çevre Bakanlığı'nın, önleyici çevre politikasının en önemli aracı olan ÇED konusunda tüzel sorumluluk almaktan kaçınması (dolayısıyla bu konuda tüzel sorumlunun bulunmaması) çevre koruma çabalarının etkililiğini kaybetmesiyle sonuçlanabilecek bir durumdur.

Yönetime güven, etkili ve demokratik yönetimin gerçekleştirilmesindeki en önemli etkenlerden biridir.ÇED özünde katılıma açık bir süreci barındırdığından ve çevrenin öngörüye dayalı ortak çabayla korunmasına olanak sağladığından etkili ve demokratik yönetim için önemli bir araçtır. İşte bu nedenle, ÇED,vatandaşların yönetime güven duymasının sağlanmasında da önemli bir araçtır.

ÇED ve ÇED Ön araştırma Raporu hazırlayacak kurum ve kuruluşlara verilecek yetki belgesine ilişkin tebliğ halen çıkarılmadığından, ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporlarının piyasa koşullarında ve denetimsiz olarak hazırlanması uygulaması sürmektedir. Bu durum, bir yandan kamu yönetimine güveni sarsarken, bir yandan da gerçekte etkili bir çevre yönetimi aracı olan ÇED'in gerçek içeriğinden ve amacından uzak bir biçimde yerleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporu hazırlayacak kuruluşlara verilecek yetki belgesine ilişkin tebliği en kısa zamanda çıkarılmalıdır.

ÇED ve ÇED Ön araştırma Raporu hazırlayacak kuruluşlar ise, özerk bir yapıya sahip olmalı, mesleki denetimin de etkili olarak gerçekleştirilebileceği bir örgütlenme içinde olmalıdır. ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporu hazırlayacak kurum ve kuruluşlar, mesleki bir üst örgütlenmenin çatısı altında toplanmalıdır. Bu mesleki örgüt, ÇED uygulamasıyla ilgili ilkeleri belirlemeli, uygulamada birliği sağlamalı, meslek bilincinin ve etiğinin oluşturulması yönünde çalışmalı, mesleki ilkelere ve meslek etiğineaykırı tutum, davranış ve uygulamalara karşı mesleki yaptırım uygulamalıdır. Böylece, bu örgüt, bir yandan ÇED raporlarının daha bilimsel ve gerçekçi biçimde hazırlanmasını sağlarken, öte yandan da çevre konusunda kamu yararının korunması sürecinde etkili olabilecek bir mesleki örgütlenme niteliği kazanabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, Tekin, 1991), “Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt: 24, sayı: 2, Ankara: (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) TODAİE Yayını, s.3-15.
- Çevre Bakanlığı Genelgesi**, sayı: 1998/11.
- Çevre Kanunu**, RG. 11.8.1983-18132.
- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği**,RG. 7.2.1993-21439.
- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği**, RG. 23.6.1997-23028.
- Danıştay Altıncı Dairesi’nin 1997/4497 sayılı kararı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1995), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**, Ankara.
- DPT, (1999), **Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**, Ankara: DPT Yayını, 2. Baskı.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, (1989), **Yönetim Hukuku**, Ankara: S Yayınları, 3. Baskı.
- KELEŞ, Ruşen, (1994), “Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Yılmaz Günal’a Aramağan**, cilt: 49, No:3-4, Ankara, s.275-281.
- ÖNEN, Mustafa, (1995), “Çevre Mevzuatı ve Kamu Yöneticileri: Bir Araştırmanın Bulguları”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt: 28, sayı: 4, Ankara: TODAİE Yayını, s.121-152.
- ÖZDEK, Yasemin, (1993), **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: TODAİE Yayını.
- TURGUT, Nühket, (1993), **Çevre ve Yurttaşlar**, Ankara: Savaş Yayınları.
- TURGUT, Nühket, (1998), **Çevre Hukuku**, Ankara: Savaş Yayınları.
- USLU, Orhan, (1993), **Çevresel Etki Değerlendirmesi**, Ankara: TÇV Yayını.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 177-188.

ÖRGÜTLERDE ZAMAN YÖNETİMİ VE KAHRAMANMARAŞ TEKSTİL SANAYİNDE BİR UYGULAMA

Öğr. Gör. Osman ATAY*

GİRİŞ

Günümüz rekabet koşullarının üstün performansı gerekli kılması, kişileri zamanı iyi kullanmak zorunda bırakmaktadır. Bundan uzun yıllar önce olduğu gibi, yaşam güneşe göre ayarlanan etkinliklerle sürüp gitmemekte, tam tersine her türlü aktivite başta bağlılığı gerekli kılmaktadır. Artık insanlar zamanı kovalar hale gelmişlerdir (Peltekoğlu, 1996, s.4).

Güneş saati, kum saati, derken dijital saatler zamanın süratle akıp gittiğini, geri dönüşün olmadığını en iyi biçimde kanıtlarken çevremizi kuşatan şeylerin aşınması ise geçen zamanın en somut göstergesidir. İletişim teknolojisinin sunduğu olanaklar, bilgisayar, fast food ile değişen beslenme alışkanlığı, ulaşımda sürat ama giderek yetmeyişiinden yakınılan zaman (Peltekoğlu, 1996, s.4).

Gerçekten, son yıllarda gelişmiş ülkelerin yoğun tempolu insanları her şeyden daha çok zamansızlıktan yakınmaktadır (Peltekoğlu, 1996, s.4).

Globalleşme süreci içinde bulunmak, hız ve hizmet üstünlüğü ile rekabette varlığını devam ettirmek isteyen tüm işletmelerin, kalite, maliyet ve zaman terimi üçlüsünün hepsinde rekabet üstünlüğünü sağlaması şarttır (Ardahan, 1998, s. 56).

İç ve dış müşteriye fayda sağlamayan, mal ya da hizmetin üretiminden nihai kullanıcıya ulaştırılması sürecinde mal veya hizmetin kalitesine, maliyetine ve temimine olumlu katma değer yaratmayan tüm işlemleri ortadan kaldırarak, sıfır hata, sıfır bekleme, sıfır ıskarta, sıfır stok sıfır iş kazası.

* KSÜ Afşin Meslek Yüksekokulu İşletme Programları Öğretim Görevlisi

Sıfır arıza ve sıfır bürokrasi, ulaşma, savurganlıkları önleme, verimliliği artırma, işlem zamanlarını kısaltma, kaliteyi artırma, maliyeti artırma, zamanı iyi kullanmaktır (Ardahan, 1998, s. 56).

Globalleşme sürecinde yer alan işletmeler hayatını devam ettirmek için zamanı iyi kullanmak zorundadır. Kalite rekabet etmenin en ön koşuludur. Kaliteyi üretirken zamana ihtiyaç vardır. Zamanı en iyi kullanan ve kaliteyi yaratan rekabette öndedir. Zamanı israf eden, plansız programsız eylemler örgütte rekabeti zayıflatabileceği gibi, örgütü iflasa da götürebilir.

ZAMANI İYİ KULLANACAĞIZ

Zamanı diğer kaynaklardan daha önemli kılan özellik nedir? Kuşkusuz diğer faktörlerden farklı kılan özellikler vardır. Bu özellikler, zaman; satın alınmaz, biriktirilmez, işletilmez ama diğer faktörler gibi tüketilir.

Beklemediğimiz bir anda çalan ve anlamsız biçimde uzayıp giden telefon konuşmaları, ani ziyaretler, bilinçsiz toplantılar konusunda uzman olmayanların birlikte çalışma zorunluluğu gibi bizim dışımızda gelişen etkenler ya da iş vermeyi bilmemek, gereksiz ayrıntılarla uğraşma, düzensizlik, plansız davranma alışkanlığı, hayır demeyi bilmemek gibi bizden kaynaklanan etkenler zamanı gerektiği gibi kullanmamızı önleyen zaman tüketicileridir (Peltekoğlu, 1996, s. 4).

Burada yapılması gerekenler, hepimizin sınırlı biçimde sahip olduğu zamanı yönetmek ve onu bilinçli kullanmak olacaktır. Doğru ve dürüst zaman kullanmanın yolu, şu ana kadar sahip olduğumuz, sevdiğimiz, sevdiğimizimizin çabuk bitecek olana önem sırasına bakmaksızın öncelik vermekten, başkalarının istediklerinin kendi belirlediklerimizin önüne geçmesine izin vermek gibi duygusal seçimlerinize yenik düşme alışkanlığımızı değiştirmekten geçmektedir. Zamanı iyi kullanan kişi ise, sanılanın tersine kendine ait süreyi tek bir konuda yoğunlaşarak değil, çalışma yaşamı, özel yaşam, bireysel zevkler gibi değişik etkinlikler arasında paylaşırabilen kişidir. Bu bağlamda yönetebilen kişi dikkati kolaylıkla yoğunlaştırabilen, organizasyon yeteneği gelişmiş, yaşamdan zevk alan ama yaşamını tesadüflere teslim etmeyen kişidir.

Sonuç olarak, zaman sizi değil, siz zamanı yönetmelisiniz.

ZAMAN KULLANMAYI ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Tanımlanmış hedeflere ulaşıp ulaşmadıkları, bu hedeflere ulaşırken hangi yöntem ve yolları izledikleri, ne kadar kaynak kullandıkları ve ne kadar sürede ulaştıkları ile açıklanabilir Bir sonuca ulaşmak elbetteki önemlidir. Yalnız daha

da önemlisi aynı sonuca en doğru yöntem ve minimum kaynak kullanarak en kısa zamanda ulaşmasıdır (Ardahan, 1988, s. 57).

Hem toplum ve işletmeler hem de işletmenin insan kaynakları için hayati önem taşıyan zaman faktörünün kullanılmasını etkileyen faktörleri iki grupta toplayabiliriz: Bunlar, sosyal ilişkiler, kişisel ve kültürel ilişkiler ile kişilerin içinde bulunduğu organizasyonun yapısıdır.

Sosyal ilişkiler, kişisel ve kültürel özelliklerden kaynaklanan ve zaman kayıplarına yol açan veya zamanı kötü kullanmamıza sebep olan faktörleri şöyle sıralayabiliriz (Kıvrıkoğlu, 1996, s. 26-27).

- Plansız çalışma alışkanlığı,
- Yapılacak işleri acilden acil olmayana göre bir sıralamaya koymama,
- Telefon konuşmaları ve ziyaretçilere ayrılan zamanı denetleyememe,
- Çabuk sinirlenme, işe zor konsantre olma,
- Başkalarının işlerine zaman ayırma,
- İş veseyahat programlarını iyi düzenleyememe,
- Henüz gün bitmedi akşama daha çok var düşüncesi,
- Etkili ve çözüme yönelik kararlar alınmaması,
- İş başında iş dışındaki konulardan konuşulması,
- Güne moralsiz ve yorgun başlanması,
- Kişinin yaptığı işten tatmin olmaması,
- Özel kişiler ve onlara gösterilen ilgiler.

Tüm bunların yanında kültürel özelliklerimizden dolayı oluşan zaman kayıpları vardır. Örneğin; ziyaretçinin kalkınmayı istemesine kadar ziyaret süresi devam eder.

ORGANİZASYONLARDAN KAYNAKLANAN ZAMAN KAYIPLARI

Zaman kayıpları yönetimin temel fonksiyonları olan planlama, örgütleme, emir-kumanda, yürütme ve denetimin tam anlamıyla yerine getirilmesinden kaynaklanan faktörleri şöyle sıralayabiliriz (Sencer Tülin-, 1995, s. 8-9).

- İşletmenin amaçlarının yeterince açık olmaması,
- Yapılacak işlerin belirli bir sırayı takip etmemesi,
- Öngörü tekniğinin bulunmaması,

- Planlamaya önem verilmemesi,
- Yöneticilerin astlarına güvenmemesi,
- Karar vermek için yeterli verilerin bulunmaması,
- Çalışanlar arasında işbirliğinin zayıf olması,
- Emir-komuta zincirinin işlememesi,
- Personel konusunda nitelik ve niceliğe önem verilmemesi,
- Görev ve iş tanımlarının yapılmaması,
- Çeşitli gruplaşmalar ve çatışmaların varlığı.

Tüm bunların yanında içinde bulunduğumuz iş kolu, iş yaptığımız diğer işletmeler, sektörün yapısı, ülkenin ekonomik ve politik durumu, rekabet şartları, rakip firmalarda zamanın nasıl kullanıldığını büyük ölçüde etkiler.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Kahraman Maraş tekstil sanayinde, zamanın nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmak, zaman kullanımı bakımından yönetici görüş ve düşüncelerini incelemeye yönelik araştırma yapmak.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Kahraman Maraş tekstil sanayi yöneticileri araştırmanın uygulama alanını oluşturmaktadır. Tekstil sanayi içerisinde tesadüfi örnekler yoluyla seçilen toplam 20 işletme yöneticisini oluşturmaktadır.

UYGULANAN İSTATİSTİKİ ANALİZLER

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde, aşağıdaki istatistiki analizlerden yararlanılmıştır.

İşletme yöneticilerinin zamanı nasıl kullandıkları ve zamanı nasıl yönettikleri ayrı ayrı ele alınarak frekans dağılımı tablolarında yüzde değerleri biçiminde incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Ankete toplam 50 yönetici katılmıştır. Ankette yer alan ifadeler ayrı ayrı incelenmiş ve bu ifadelerin cevaplara göre dağılımı ve yüzdeleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo -1 Cinsiyetlerine göre dağılım N%

Erkek	41	% 82
Kadın	9	% 18
Toplam	50	% 100

Deneklerin %82 erkeklerden, %18 gibi küçük bir oranı da bayanlardan oluşmaktadır.

Tablo -2 Deneklerin Eğitim Düzeyleri N%

Fakülte	35	% 70
Yüksek Okul	15	% 30
Toplam	50	% 100

Yöneticilerin büyük çoğunlu fakülte mezunu olduğunu görmekteyiz. Ancak 2 yıllık yüksek okulu mezunu %30 gibi küçük bir oranla işletmede yönetici olarak yer almaktadır. Tabloya göre yöneticiler genellikle 4 yıllık fakülte mezunu olmaları gerekiyor.

Tablo -3 Zaman kavramı ile karşılaştınız mı? N%

Evet	38	% 60
Kısmen	12	% 24
Hayır	8	% 16
Toplam	50	% 100

Bu soruya cevap veren yöneticilerin büyük çoğunluğu olan % 60'ı zaman yönetimi ile tanıştığını belirtmiştir. %24 kısmen tanıştığını ve %16 sının ise tanışmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo -4 Zaman yönetimi konusunda kursa katıldınız mı? N%

Evet	35	% 70
Kısmen	0	% 0
Hayır	15	% 30
Toplam	50	% 100

Zaman yönetimi konusunda kursa katılan işletme yönetici sayısı büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Kursa katılmayanların sayısı ise %30 gibi bir orana sahiptir.

Tablo -5 Zaman yönetimi üretimde verimliliği artırır mı? N%

Evet	40	%80
Kısmen	10	%20
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Zaman yönetimi, işletmelerde önemli bir olgu olarak görülmektedir. Tablo 3'te de görüldüğü gibi verilen cevaplarda zaman yönetiminin üretime büyük etkisi olduğunu göstermektedir. %80'ni zaman yönetiminin üretimde etken olduğunu, %20'sinin kısmen üretimde etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo -6 Zamanı iyi değerlendirmek için fikir geliştiriyor musunuz? N%

Evet	45	%90
Kısmen	5	%10
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Zamanı daha iyi kullanmak için deneklerin %90'ı fikir üretme çabasında oldukları, ancak %10'u ise kısmen, zamanı oldukça fikir üretme çabasında oldukları görülmektedir.

Tablo -7 İşletmenizde zamanı iyi kullanma ile ilgili seminer ve konferanslar verilmeli mi? N%

Evet	42	%84
Kısmen	7	%14
Hayır	1	%2
Toplam	50	%100

İşletmelerde genellikle zaman yönetimi ile ilgili konferans veya seminer verilmektedir. Başka bir ifade ile bu tür bir zaman yönetiminin ancak şu şekilde

iş görenlere kavratılacağı vurgulanmıştır. Deneklerin %84'i evet, %14'ü ise kısmen katıldığı tabloda görülmektedir.

Tablo -8 Zamanı iyi planlıyor musunuz? N%

Evet	45	%90
Kısmen	5	%10
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Bu tabloya baktığımızda deneklerin %90'ı zamanı planlamaya önem verdiğini, %10'u ise kısmen önem verdiğini görülmektedir. Burada da zamanın iyi planlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Tablo -9 Zaman yönetimi üretimde verimlilik için önemli midir? N%

Evet	42	%84
Kısmen	8	%16
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Zaman konusu üretimde verimlilik için oldukça önemlidir. Zamanı ne kadar iyi kullanırsan, israf etmezsen üretim o kadar mükemmel olur. Tablo 7'de de zamanın üretim için çok önemli olduğu vurgulanmıştır.

Tablo -10 Zaman yönetimi üretimde kaliteyi iyileştirmede etken midir? N%

Evet	47	%94
Kısmen	3	%6
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Zaman yönetimi kaliteyi yaratmada önemli bir etken olduğu deneklerce vurgulanmıştır. Tabloya baktığımızda deneklerin %94'i kaliteyi yaratmada zamanın önemli olduğuna, %6'si ise kısmen önemli olduğuna inanmaktadır.

Tablo -11 Zaman yönetimini planlayıp uyguluyor musunuz? N%

Evet	40	%80
Kısmen	10	%20
Hayır	0	%0
Toplam	50	%100

Tabloya baktığımızda yöneticilerin büyük çoğunluğu zaman yönetimini uygulamaktadır. %20 gibi küçük bir kısmı ise kısmen uyguladığını beyan etmiştir. Bu da zaman yönetiminin işletme için önemli olduğu görülmektedir.

Tablo -12 Zamaniyi kullanmak için neler yapmalıyız? N%

Zamanı Planlama	30	%60
İş Gören Eğitim	15	%30
Diğerleri	5	%10
Toplam	50	%100

Bu tabloya bakıldığında planlama diğerlerine göre daha önemli, eğitim ise planlamadan sonra önemini korumaktadır.

ZAMANI DAHA İYİ KULLANMAK İÇİN NELER YAPILMALI

Zamanı daha iyi kullanmak için, zamanın nasıl nerede ve ne şekilde kullanıldığını görebilmemize yardımcı olan bir zaman envanterinin bulunması gerekir. Bu envanter iş gören ve yönetici davranışlarına yansımalıdır. Örneğin; verilen zaman envanterini de bir sonraki gün yapılacağı belli olan tüm faaliyetleri öncelik ve aciliyet sırasına göre düzenleyerek ve gerekli zamanı tahsis ederek planlama, ertesi güne listedeki ilk işten başlayarak harcanan süreleri zaman envanterine kaydetmek, gün içerisinde ortaya çıkan planlanmamış işleri de listeye harcanan süre ve gereken süreyi de vererek kaydetmek. Böylelikle zaman envanterindeki günlük verimliliği hesaplama imkanı bulunacak ve akış analizi için gerekli olan veri bankası oluşturulacaktır (Kavrakoğlu İbrahim Kaldır, s. 35-36).

$$\text{Günlük verim} = \% \frac{\text{TGZ}}{\text{THZ}}$$

Toplam kalite yönetiminin temellerinden birisi olan "Sürekli Gelişme ve İyileşme" veya Kaizen felsefesinde hedef belirli bir standardı tutturmak değil, seviyeyi - o seviye ne olursa olsun- sürekli ve hızlı bir tempoda geliştirmektir (Kıvrıkoğlu İbrahim, s. 36). Standardın geliştirilmesi ve iyileştirilmesini Çizim-1' de verildiği gibi Deming döngüsü ile sağlamak mümkündür (Elif İsmail, 1995, s. 54). Bir iyileştirme çalışmasının yürütülme çevrimi;

Sürekli Gelişme ve İyileşme Sürecinin ve Deming Döngüsünün Zamanı

Planla	Ne yapmak gerektiğini ve bunu nasıl yapacağını belirlemek
Uygula	Planı ve ölçüm araçlarını uygulamaya sokmak
Kontrol et	Sonuçları değerlendirmek ve varsa sapmaların nedenlerini aramak
Önlem al	İyileştirmeyi kararlı hale getirmek ve yeni çalışma kuralları düzenlemek
Standartlaştır	Ulaşılan yeni noktayı standart olarak belirlemek

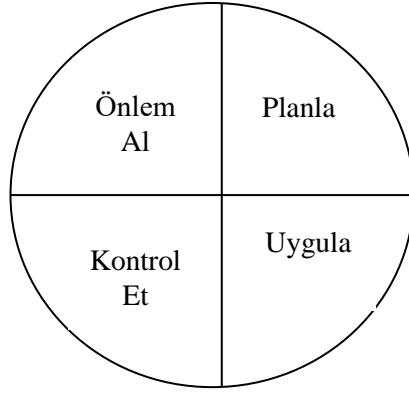
Kaynak: Alp Önal, "Firma Politikasının Yaygınlaştırılması", 4. Ulusal Kalite Kongresi Toplam Kalite Yönetimi ve Eğitimde Kalite, 1. Kitap, 8-9 Kasım 1995, İstanbul, s. 83.

yönetimindeki karşılığı olan akşam analizinde aşağıdaki sorulara objektif cevaplar verilerek bir sonraki gün için doğru çözümler üretilmesi gereklidir. Üretilen bu çözümler, iyileştirilmiş yeni standart olarak kabul edilebilir.

- Günlük hedefler belirlemek ve zaman sınırlarını koymak verimliliği artırdı mı?
- Herhangi bir engellemeye uğramadan en fazla üretken olduğum saatler hangileriydi?
- Gün içerisinde karşılaştığım engellerin hangisi bana pahalıya mal oldu?
- Bunları ortadan kaldırmak ya da kontrol altına almak için neler yapılabilir?
- Hangi telefon görüşmeleri, ziyaretler ve toplantılar gereksizdi?
- Hangi telefon görüşmeleri, ziyaretler ve toplantılar daha kısa zamanda başarılabildi?
- Faaliyetleri mi yoksa sonuçları mı kaydetme ve yönetme eğilimi gösteriyorum?
- Günlük hedeflerimden kaçının gelecekteki hedeflerime faydası oldu?
- Bu gün kendimde ve içinde bulunduğum organizasyonlarda "kaç iyileşme sağladım?"
- Verimliliğimi ve üretkenliğimi artırmak için başka neler yapmalıyım?

Tüm bunların yanında, zamanı daha verimli kullanmak için;

- Yeni alışkanlıklar geliştirmek ve bu alışkanlıklar normal bir davranış biçimi haline gelinceye kadar asla istisnalara izin vermemek gereklidir.
- Hiçbir işi sürüncemede bırakmamak. Bunun için, kendimizi tanımak, niçin ertelediğimizi bulmak, işleri önem ve aciliyet arasına koymak ve sırayla halletmek, zor sorunlardan kaçmamak, ayrıntıyla boğulmamak ve mükemmellik hastalığına yakalanmamak gereklidir.
- Günlük, haftalık, aylık, sezonluk, yıllık, 5 yıllık ve 10 yıllık hem kişisel hem de işletme için hedefler belirlemek ve tüm faaliyetleri bu hedefe yönelik yapmak gereklidir.

Çizim 1: Deming Döngüsü

Kaynak: Alp Önal, "Firma Politikasının Yaygınlaştırılması", 4. Ulusal Kalite Kongresi Toplam Kalite Yönetimi ve Eğitimde Kalite, 1. Kitap, 8-9 Kasım 1995, İstanbul, s. 83.

- Doğru ve gerçekçi planlar yapmak. Planlama yaparak, içinde bulunulan durumun analizi yapılabilir, tahminleri değerlendirilebilir yeni tahminlerde bulunabiliriz. Hedefleri daha açık belirleyebilir, hedeflere ulaşmak için alternatif hareket tarzlarından en uygun olanını seçebiliriz. Çözüm için optimal kararı tereddütsüz verebilir ve uygulamaya koyabilir, denetleme ve gözden geçirme işlemlerini daha rahat yapabiliriz.

- İstifçi olmamak ve dağınık masa hastalığından kurtulmak bunun için, bıkkın ya da daha ilgi çekici bir işle karşılaşıldığında yapılmakta olan işi bırakmamak, daha adi bir iş olmadığı sürece bir sonraki işe geçmemek gereklidir.

- Masa ya da cep günlüğü kullanmak, çabuk hatırlamak için not almak, etkili konuşmak ve hızlı okumak gereklidir.

- Yöneticinin astlarının getirdikleri her sorunun çözümünü de getirmeyi istemesi, astların da yöneticisine sorun götürürken mutlaka çözüm alternatiflerini de götürmesi gereklidir.

- Ne zaman "evet" ne zaman "hayır" denmesi gerektiğinin belirlenmesi gereklidir.

- Sık sık seyahat yapılıyor ise mutlaka seyahatin planlanması (nerede, ne zaman, kiminle hangi konularda görüşeceğinin, hangi bilgi ve belgelere ihtiyaç olduğunun önceden belirlenmesi ve gerekli randevuların alınması) gereklidir.

- Bir iş için ayrılan zamanın başka bir iş için de kullanılması gereklidir.

- Etkin ve yeterli ölçüde yetkinin devredilmesi, yetki ve sorumluluk dengesinin iyi ayarlanması gereklidir.

- İş analizi, süreç analizi, iş ve görev tanımlarının yapılması gereklidir.

- Tüm çalışanların inandığı ve desteklediği etkin bir performans değerlendirme sisteminin kurulması gereklidir.

- En büyük zaman tuzakları olan ziyaretçiler, telefonlar ve gündemli ya da gündemsiz toplantıların iyi denetlenmesi gereklidir.

- Çalışanların sürekli kendisini yenileyen ve değişime açık olan bir yapıda olması, kalite ve kantite olarak yeterli çalışan olması gereklidir.

Akşam analizinden elde edilen veriler, yukarıda sıralanan sorular ve önerileri ile gerçek sorun tespit edilecek, en doğru çözüm ve davranış biçimleri üretilerek bir sonraki gün için doğru planlar yapılacaktır. Amaç doğruya ulaşmak ise yanlışın nerede ve nasıl olduğunu görmekle işe başlamak, ulaşılan yeni standardı bu seviyeye çekerek bir sonraki güne bu yeni durumla başlamak gerekecektir.

SONUÇ

Zaman kavramı işletmeler için önemli bir kavramdır. Zamanı israf etmeden kullanmak örgütlerin en önemli ilkesi olmalıdır. Organizasyonlarda zamankullanımı ile ilgili mutlaka plan yapılmalıdır. Planlı eylemler israftan kaçınmayı sağlar.

Organizasyonlarda sürekli gelişme ve iyileşme sürecinin çalıştırılmasına önem verilmelidir. Her işin doğru bir şekilde yapılması, bir daha tekrarına dönülmemesi, daha iyiye ve daha doğruya gitmenin alternatiflerinin aranması ve değerlendirilmesi hedef olmalıdır.

Zamanı ve kendimizi yönetmenin altında bireysel ve profesyonel önceliklerin belirlenmesi ve tüm düzenlemelerin bunlara göre yapılması önemlidir. Yapılacak işlerin özellikleri ve aciliyetleri bakımından sıraya konmalıdır. Öncelikli yapılacak faaliyet yerine getirilmelidir. Yapılacak eylemlerde öncelik işletmenin misyonuna verilmelidir. Planda değişiklik yapılacaksa stratejiler belirlenmeli buna göre yeniden değerlendirilmelidir. Kısa ve uzun vadeli amaçlara ve planlara göre saptanacak faaliyetler tekrar zaman envanterine ve çizelgeye göre belirlenmelidir. Zamanla ilgili planda sürekli iyileşme ve gelişme prensibine uyulmalı ve kendimizi buna göre disipline etmeliyiz. Zamanı en iyi nasıl kullanabiliriz diye kendimize sormalı ve cevap aramalıyız. Bu da gelişmeyi beraberinde getirecektir.

Zamanımızı en iyi kullanma şekli, önemli işlere fazla zaman ayırmaktır. Bu önemli işler; işlerinizle ilgili, krizleri atlatma, problemleri çözme, belirli bir sürede tamamlanması gereken projeler, toplantılar, planlar ve programlar gibi. Bunlar bir işletme için hem önemli hem acil işlerdir.

Önemli ve acil olmayan işlere fazla zaman ayırmayın. Amaçsız telefon görüşmeleri, ziyaretler, mektuplar, yapılması gereken boş zaman kaybedici işler ve faaliyetlerdir.

KAYNAKLAR

- Peltekoğlu Filiz Balta, Zamanı İyi Kullanmak Zorundayız, M.P.M. Yay. Verimlilik Dergisi, Ankara 1996.
- Ardahan Faik, Toplam Kalite Düşüncesi İle Zaman Yönetimi, Standart Dergisi, Ankara, 1998.
- Sencer Tülin, Toplam Kalite Yönetiminin Tanıtılması, Ulusal Kalite Kongresi, 8-9 Kasım, 1995.
- Kavrakoğlu İbrahim, Toplam Kalite Yönetimi, Kalder S. 3.
- Alp Önal, "Firma Politikasının Yaygınlaştırılması", 4. Ulusal Kalite Kongresi Toplam Kalite Yönetimi ve Eğitimde Kalite, 1. Kitap, 8-9 Kasım 1995.
- Efil İsmail, Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi, Uludağ Üniversitesi, Güçlendirme Vakfı Yay., No: 110, Bursa 1995.

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 189-194.

NEW METHODS OF SELLING FINANCIAL SERVICES - PROSPECTS FOR THE FUTURE

Magister Krystyna BACKIEL*

Traditional marketing methods are no longer sufficient to provide efficient services and completely satisfy the customer. Enormous spending on traditional advertising frequently turns out to be a lost investment due to the fact that the profits from funds spent on advertising are relatively low. Therefore, new ways of reaching the potential customer and new efficient methods of providing services should be searched for. Such a new method, which according to experts is bound to gain widespread popularity in the future, is 'direct marketing', mainly telemarketing. Telemarketing consists in getting to the customer, establishing a direct contact and providing comprehensive services. And it is worth emphasising that the whole process of sale is carried out by means of a telephone - the most widespread communication device of the contemporary world.

Traditional advertising (television, radio, and press) reaches the mass customer which considerably decreases the cost of getting to 1000 recipients. However, the results of such advertising are difficult to measure and it is impossible to know for sure which parts have had a particular contribution towards a success or failure. Such kind of advertising seems to work well in building the awareness about the company among the general public as well as in promoting products and services.

Because direct advertising involves a 2 - way communication process the company knows precisely what customer is reached. In the dialogue, which is initiated with a potential customer, the company gains valuable knowledge on his individual needs. Such knowledge allows an efficient response to the needs by adjusting the offer. Moreover, a database on the customer and his preferences

* Department of Market Studies and Marketing Higher School of Finance and Management in Białystok

is created which makes streamlining possible in the future. Although the cost of getting to 1000 clients is somewhat higher than in traditional advertising the company obtains invaluable knowledge on individual customers.

Thanks to telemarketing the following objectives can be achieved:

- creating the company's image
- care after the client
- information lines
- market research
- conducting promotion campaigns by means of telephone
- support of agents through telephone
- robust sales through telephone

Infolines - popular, free numbers beginning with 0-800 can be made use of in the following areas:

- collecting data on the client
- providing potential customers with information on specific products
- securing additional orders -supporting advertising campaigns conducted by other means
- collecting data on levels of interest in a particular product
- collecting data on the results of advertising campaigns
- attending to complaints.

Information lines were first created in 1967 in the U.S.A. In 1996 there were already 8 mln. numbers. At the present time in Poland one can observe a significant increase in the demand for telephone services. This trend results mainly from the following changes: rapidly developing telecommunications infrastructure, growing awareness of technological possibilities, rising standards of living. First information lines appeared in Poland in 1995, in April 1997 there were as many as 561 numbers and new ones are continually being installed. Information lines are not only visible in advertisements but they have also gained popularity in the area of services and audio-tele contests. The division of the budget for advertising in 1996 in the U.S.A. and Western Europe is shown on charts 1 and 2.

Chart 1:

The division of the budget for advertising in the U.S.A.

The data on the sales of insurance policies through telephone is the following:

-in the U.S.A. in 1996 the collected insurance premiums amounted to more than \$ 60 billion

-in Great Britain between 15% and 20% of property insurance and insurance against accidents is sold by means of telephone

-same figures in Holland are even greater - between 25% and 55%

-in Sweden - between 45% and 55% of household insurance and motor vehicles insurance is sold by means of telephone

Chart 2:

The division of the budget for advertising in Western Europe

When writing about telemarketing it is necessary to mention direct mailing - advertising by means of mail. In the U.S.A. and Western Europe residents receive bunches of such letters every day. Because in Poland this method of advertising is not so widespread it is possible to notice that advertising mail arouses a far greater interest among Poles than in the West. The mail advertisements are being read and in consequence the method is more efficient than in the developed countries. Recent years have witnessed an enormous rise in the share of marketing directed at specific clients whereas traditional marketing methods considerably declined in importance. Trends first occurring in the U.S.A. are later repeated all over the globe. It is estimated that the profit from each \$ invested in mail marketing and telemarketing amounts to approximately \$9. The costs incurred in 1997 on direct marketing exceeded \$150 billion in the U.S.A.

Services connected with telemarketing are provided by the so-called Call Centres. Such services can be rendered by specialised companies operating on behalf of contractors (external telemarketing) and by specialised units within a company (internal telemarketing). The company that wants to introduce telemarketing to its marketing tools should base its choice between external and internal telemarketing on the following factors: the company's offer, the number of clients, the company's size, the market share.

Surveys conducted in 82 large Call Centre Operators revealed that they are most often contracted by companies from the sector of financial and banking services (then the services rendered by a Call Centre include retail sales and loans) and insurance companies (in this case the services provided by a Call Centre include old age / disability pensions and various other insurance policies). In order to operate efficiently Call Centres must be supplied with the very modern computing equipment. In order to represent a client they require to have comprehensive databases on the client and its customers. Additionally, Call Centres need to follow efficient procedures of operation. To satisfy all the above requirements they must employ professional and qualified personnel.

Chart 3.**Main sectors of the market catered for by Call Centres**
(in percentage points)

Telemarketing methods applied by Call Centres operating on behalf of insurance companies can be divided into active telemarketing (incoming calls) and passive telemarketing (outgoing calls). When a Call Centre is ready to start operations an advertising campaign should be launched in order to advertise it and give the public the telephone numbers of information lines. However, the Centre must be prepared for a massive response from customers. The System of Automatic Distribution of Calls will allow an even distribution of incoming calls. When all operators are busy the system will form incoming calls into queues. The system can also be used for playing pre-recorded announcements, reports and statistics.

A modern telephone switchboard is connected to a server that stores databases. This allows a telephone agent to immediately display on the monitor the entire history (if any) of the cooperation with a client. In this way he can quickly find out about the client's needs or alternatively identify them on the spot. Software installed in a computer terminal used by a telephone agent should allow him an access to the needed data immediately during the course of conversation with a customer. It is important for the agent to gather comprehensive data in a right format. While talking to a customer the agent follows certain guidelines in order to direct the conversation to the desired topic and provide satisfactory answers to questions. Highly qualified and motivated personnel aided by modern computer equipment ensure that telemarketing becomes an efficient tool to be tapped into by insurance companies.

Besides providing the customer with the information on the firm and its products a telephone agent can promptly estimate the cost of an insurance policy. In case when a conversation is recorded the verbal acceptance of an insurance policy by a customer can be treated as binding. Afterwards, a printout of the policy (together with accompanying brochures) can be mailed to the customer who is expected to sign it and post it back. Having access to central databases telephone agents can verify data about the client, check up on the discounts he is entitled to, see what his liabilities are etc. Payments can be made with credit cards (the credit card number given by a customer is automatically verified and an instant payment takes place) or by means of traditional money transfers.

Any discussion about new methods of sales must include internet. Internet has undergone a tremendous growth in recent years. It is not only a means of communication but an information medium as well. Internet has multiple applications in business - it is used for advertising and sales. First sales

(including sales of insurance policies) through internet are history now. Sales through internet have been booming - according to estimates the turnover of internet shops will amount to approximately \$300 billion in 2002. Because the number of people in the world using internet is growing steadily (currently about 1 million users in Poland) internet is bound to become an extremely important sales channel - having a worldwide range and available 24 hours a day. The process of internet sales displays a number of similarities to telemarketing: after the customer himself fills in an interactive form, the data are automatically verified and the cost of an insurance policy is automatically worked out. Payments can also be made with a credit card. The two methods of sales, by means of internet and telephone, work especially well in case of relatively simple insurance policies (that do not require an earlier visit of an insurance broker with a client) and policies that have limits (for example maximum amounts to be paid out). Examples of policies with limiting terms are the following:

- OC motor vehicle insurance policy
- insurance against accidents (travel, individual, excursions)
- insurance against civil liability -insurance of flats
- Assistance, 'Green Card'
- other kinds of insurance with conditions or after modifications

In case of renewals of insurance policies (when the terms do not change or the modifications are trifling) it is reasonable to use the method of telephone sales too.

In the process of setting up a Call Centre for Insurance Sales there will be a number of problems to overcome. The founders can encounter structural difficulties that arise in the course of launching a new distribution channel for insurance policies; problems connected with the access to and integration of databases can appear; questions of making payments and settling accounts must be solved. Finally there can be a number of legal hindrances in connection with the following areas:

- signing agreements on the provision of insurance
- liability of the insurance company
- the format of the agreement
- formal and actual start of insurance coverage
- the proof of signing an insurance agreement
- general terms of insurance and their meaning

- legal classification of an insurance contract
- regulations on the right to cancel insurance agreements

Poland does not fall behind other countries in implementing most recent innovations. On account of this fact it is justifiable to expect a substantial increase in the role of direct marketing methods, especially starting from 1999 when all restrictions on foreign capital inflows will be lifted. Tough competition on the market will lead to the survival of companies that focus on modern marketing methods and the provision of efficient, high quality services. It is estimated that Polish insurance market can grow 10 times. Currently, it is developing at surprisingly fast rate. So the opportunities of growth for insurance companies in Poland are enormous which applies both to companies present on the Polish market for a long time and large foreign firms entering the market.

Insurance companies in Poland already have access to modern technology; they have knowledge; they are completely aware of the changes taking place; they fully understand the need to follow most recent developments and the necessity to adopt the latest innovations. They want to and they must constantly improve the quality of service in order to satisfy the customer.

Unfortunately, Polish law frequently lags behind some of the changes taking place; it does not regulate properly the new forms of business activity that take advantage of the latest technological developments. Polish legal regulations still hamper efficient and successful implementation of new sale methods including telephone sales of insurance policies.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN SENDİKAL HAREKET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Araş.Gör. Aşkın KESER*

Özet: 21. yüzyıla yaklaştığımız şu günlerde hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Özellikle teknolojik değişim dünyanın globalleşmesine ve 1980’li yıllarda kapitalizmin dünya ölçeğinde hızla yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Bu uygulamanın uluslar arası boyutu “**küreselleşme**” olarak gerçekleşmiştir. Küreselleşme mal, teknoloji, işgücü ve sermayenin uluslar arası entegrasyonunu sağlamış olmaktadır. Uluslararası entegrasyon özellikle başta endüstri ilişkileri sistemi olmak üzere pek çok alanda etkisini göstermiş birtakım olumsuz sonuçları doğurmuştur.

Özellikle uluslararası şirketlerin global pazarda güç kazanmaları, dünya ekonomisi üzerindeki dengeleri değiştirmiş; “**sürekli gerileyenler**” ve “**sürekli ilerleyenler**” ikilemini gündeme getirmiştir. İşgücünün yapısı da “**çekirdek işgücü**” ve “**çevre işgücü**” olmak üzere olarak şekil değiştirerek bu bağlamda farklı bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Bu yaklaşımlar dikkate alındığında, endüstri ilişkileri sistemi içinde önemli bir yere sahip olan sendikaların, güç kaybettikleri (zayıfladıkları) hatta asli fonksiyonlarından uzaklaşmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu tür olumsuz gelişmeler küreselleşme kavramı üzerindeki tartışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Olumsuz yönlerinin gözden kaçırılmaması şartı ile küreselleşme olgusundan kaçılmayacağı gerçeğinin farkında olmak gerekmektedir kanısındayız. Özellikle, krizin eşliğinde olan sendikaların “küreselleşme” kavramını dikkate alan politikalar üretmek zorunda oldukları aşikardır. Ancak çalışma yaşamının yeni dinamiklerini dikkate alan politikalar üreterek üyeleri ile bütünleşen sendikalar 21.yüzyılda var olabilme şansına sahip olacaklardır.

* Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Abstract

Today there is a new a new aim called “**globalization**” which is against to “**localization**”. Globalization is expressing a global village, global market and global action. Today world is becoming a small global village. Communication, technology and innovation words symbolize 21 century’s revolution based on new perspectives applied to all countries all over the world without borders. There are multinational firms which have global markets in the world at all continents.

Globalization item, has different effects on economy, culture, politics and social policies (industrial relations). We are interested in “*industrial relation*” effects, mostly the effect on trade unions. Because there is a new discussion on to workforce at globalization period. The format of workforce is changing, the definition of today’s work is changing, also management strategies is changing.

The critical point about globalization is the new position of trade unions, they are losing power and the rate of unionism is decreasing in these changing conditions. Global workforce (white-collared/cognoscenti workforce) is not close trade unions and do not want to be a member of these organizations. Because global workforce tend to solve the problems individually without trade unions. Although this workforce has a effective position to employer. So that including wage, social aids and etc. Subjects, global workforce dismiss trade unions. This shows that there is very important problem in industrial relations system. To solve the problem trade unions must use new tactics, reorganize the organization and create a new management philosophy in order to be a group which have policies to all society. Otherwise they will be small organizations which will lose their main mission.

Giriş

Küreselleşme (globalleşme) kavramı, 20.yy’ın son çeyreğinde üzerinde en çok tartışılan konu olmuştur. Özellikle üretim ve yönetim modellerinin çok farklı nedenlere bağlı olarak yaşadıkları değişim evresi, küreselleşme kavramının daha çok telaffuz edilmesine yol açmıştır.

Kimilerine göre, kapitalizmin yaşadığı krize çözüm yolu bulmanın bir aracı olarak görülen küreselleşme, kimileri içinse uluslararası pazarlarda yaşanan serbestliğin ifade edilmesinde kullanılan bir araçtır. Diğer yandan küreselleşme olgusunun, emek piyasalarını etkisiz hale getirmek amacıyla, uluslar arası sermaye tarafından geliştirildiğini savunanlar da bulunmaktadır.

Küreselleşme, üzerinde düşünce birliği oluşturulmuş bir kavram değildir. Sosyal politikacıların yaklaşımı daha çok tepkisel olurken, işletmecilerin ya da

sermaye sahiplerinin yaklaşımı olumlu olarak görülmektedir. Hatta bu grup, küreselleşmeyi tarihi bir fırsat olarak nitelendirmektedir.

İşletmecilerin, uluslararası piyasalarda rekabet başarısı elde etmek, piyasaya hakim olmak ve uluslararası kimliklerini kurumsallaştırabilmek amacıyla, son 20 yıldır yoğun bir çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Bu çaba “küreselleşme” olarak algılanmakta ve “emek piyasalarının etkisizleştirilmesi” olarak görülmektedir. Uluslararası şirketlerin küreselleşmeye dayalı rekabet anlayışı, emeğin depolitize edilmesi, endüstri ilişkilerinin zayıflatılması ve iş hukukunun esnekleştirilmesi şeklinde algılanınca; sendikaların küreselleşmeye yoğun tepki gösterdikleri görülmektedir.

A. Küreselleşme Olgusu

Küresel bir dünya tartışmaları yoğunlaşırken, dünyanınartık küçük bir köy haline gelmiş olduğu görülmektedir. 1980’li yıllardan beri uluslararası alanda geniş boyutlarda liberalleşme süreci başlatılmıştır. Piyasaların liberalleşmesi sonrası dünya ortak bir pazara dönüşmüştür. (Birinci, 1987, s.3)

Alain Tourain’in dönüşü olmayan bir sosyo-ekonomik süreç olarak nitelendirdiği “Küreselleşme”, *pek çok anlamı bir tek kelime içinde barındıran, “Adalet”, “Fakirlik” ve “Demokrasi” kavramları gibi derinlik içeren, net bir şekilde açıklanamayanbir terimdir* (<http://www2.hawaii.edu/~fredr/ glonotes.htm>). 1990’ların en moda sözcüğü olan ‘küreselleşme’, Alice Harikalar Diyarında’ kitabındaki Alice’i şaşırtıp Kupa Kraliçesi’sini heyecanlandıracak kadar geniş anlamlı ve iddialı bir sözcüktür. Kullanıcının istediği anlamı taşır. (Barnet-Cavanagh, 1994, s.1)

H.Thompson’a göre Küreselleşme, sosyal bilimlerde moda bir kavram, yönetim gruplarının reçetelerindekiana buyruk ve her kanattan gazeteci ve politikacı için gündemi yakalama sözcüğü haline gelmiştir. (Hirst, Thompson, 1998, 26)

Her moda kavram gibi, küreselleşme kavramının bu boyutu dışında bir gerçeklik içerdiği de yadsınamaz. *Küreselleşmeyi, iki kutuplu dünyanın tek merkezli bir dünyaya dönüşmesinden sonra ve teknolojinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle toplumların ve bireylerin daha yoğun bir etkileşim ve benzeşme içine girmesi anlamında bir gelişme olarak yadsımak olanaksızdır* (Koray, 1997,369)

Uluslararası sistem ve yönetim modelleri henüz tamamlanmamış bir değişim yaşamaktadır. Yaşadığımız değişim sürecinin nasıl sonuçlanacağı ve nerede duracağını tahmin etmek oldukça güç bir görevdir. Küreselleşme ya da globalizasyon olgusu da, bu değişimin bir ürünüdür. (Büyükuslu, 1998) Bu yönüyle küreselleşme hala sorgulanmakta olan bir kavramı temsil etmektedir.

Değişimin esaslı sonuçlar doğurması uzun yıllar alacağı gözönünde bulundurulur ise, küreselleşme kavramının tam anlamıyla anlaşılması önümüzdeki yüzyılın ortalarına kadar bir süreyi kapsayacak ve belki de sonuçları ile birlikte tarihsel bir süreç olarak ancak o zaman incelenebilecektir. Olumlu ya da olumsuz yönlerinin saptanması, istatistiki verilere ulaşılması ve küreselleşme projeksiyonlarının üretilmesi uzun bir süreyi gerektirecektir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, küreselleşme ile *“ekonomisi, ideolojisi ve siyasal pratikleriyle giderek bütünleşen ve homojenleşen bir dünya oluşmakta ve bilgi teknolojisinin getirdiği fırsatlarla artık küreselleşen bir kültürden söz etmek mümkün olmaktadır.”* (Koray, 1982, s.17)

Dünya ekonomisindeki yapısal değişimin nedeni, piyasaların ulusal sınırlarını aşarak global bir nitelik kazanması ve aynı zamanda piyasalardaki rekabetin giderek yoğunlaşmasıdır. (Kurtulmuş, 1997, s.144) Bu görüşü destekleyen diğer bir görüş de şudur: Dünyada ticaret ve sermaye hareketleri ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ulusal devletlerin sınırlarını aşan boyutlara ulaşmış ve transnasyonel bir boyut kazanmaya başlamıştır. *Globalleşme ya da küreselleşme olarak adlandırılanbu olgu ülkeler arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin düzeyini ve boyutlarını tamamen değiştirmiştir.* (Aktan, 1997, s.280) Görüldüğü üzere uluslararası rekabet, küreselleşme kavramının anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 74 Petrol Krizinden sonra yaşanan ekonomik tıkanıklık, hem ülkeleri ekonomik modellerini yenilemeye zorlamış, hem de uluslararası sermayenin daha fazla hakimiyet kurmasına ön ayak olmuştur. Böylece dünyada *“Globalizm”* olarak adlandırılan küreselleşme, milli sınırların esnekleştirilmesi, serbest piyasaların, para akımlarının, ticaret ve enformasyonun bütünleşmesi anlamına gelmektedir. (Yorgun, 1998, s.17)

Küresel dünyada başarının sınırlarını belirleyen en önemli faktör, dünya piyasalarına açılmış malların *“rekabet gücüdür”*. (Ekin, 1998, s.11) Tüm dünya, rekabetin yoğunlaşmasına tepki olarak değişik çözümler aramaktadır. Küçük sermaye yok olmama mücadelesi verirken, uluslararası sermaye, gücüne güç katmaya çalışmakta ve güç kazanabilme şartı olarak da, küçük sermayeye yapacağı baskıya da güç kullanımını görmektedir. Bu yönüyle küreselleşme güç gösterisi şekline dönüşecek ve dünya üzerinde çokuluslu şirketlerin, ulusötesi firmaların ve global sermayenin zaferini müjdeleyen bir olgu olarak simgeleşecektir.

Genel anlamda küreselleşmeyi zorunlu hale getiren gelişmeler; Telekomünikasyon ve daha ucuz, daha iyi, daha güvenilir ulaşım, ticari liberalizm, genişleyen ithalat, ihracat ve üretimin parçalanmasıdır. (Yorgun, 1998, s.17)

B. Eleştirel Bakış Açısıyla Küreselleşme

Küreselleşme kavramında bir terminoloji birliğine ulaşılamaması, bu yönüyle bu kavramın değişik pek çok anlamı taşımasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin, aslında daha önceden devarolan, temeli eskilere dayanan bir kavram olduğu yönündegörüş bildiren bir kesim bulunmasına karşın; ülkeler arasında büyük bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi şeklinde yorumlanamaz hatta gerçek anlamda bütünleşen bir dünya ticaret sistemi 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulduğundan, uluslararası ekonominin karmaşık bir görelî açıklık-kapalılık hikayesi vardır. *Örneğin denizaltı telgraf kabloları 1860'lardan beri kıtalararası piyasaları birbirine bağlamaktadır. Binlerce mil uzaklıktaki yerlerle günlük ticareti ve fiyat belirlemeyi olanaklı kılan bu kablolar günümüzün elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yeniliktir.*" (Hirst-Thompson, 1998, s.8)

Büyükuslu'ya göre "küreselleşme gerçeğini 21.yüzyılın bir ürünü olarak göstermek yanıltıcı olacaktır. Uluslararası sermaye akımları, 19.yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarında da özellikle petrol sektöründe yoğun bir biçimde yaşanmıştı. *İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi ile küreselleşme eğiliminin duraklamasına ve ulusal kalkınma projelerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.*"(Büyükuslu, 1998, s.44)

Kısmen ılımlı eleştiriler yanında, küreselleşme kavramına getirilen daha ağır eleştiriler de belirsizliği iyice arttırmaktadır. Bir görüşe göre; "Küreselleşme olgusu kapitalist üretimi, ticareti ve finansman ağını geliştirip değiştirdiği gibi krizleri de geliştirip hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Üretimin küreselleşmesi dünyayı dev bir fason üretim merkezi haline getirmiştir." (Ender, 1997, s.53) Buna bağlı olarak küreselleşme, kapitalist üretim ilişkilerinin tüm dünyayı kapsayan ve en ücra köşeleri bile kapitalist ilişkiler içine alan bir sürecin adıdır. Bu süreç, küreselleşmenin emekfaktörünüistismar etmekte olduğu düşüncesini desteklemektedir. Kendini küreselleşme adı altında sunan sermayenin uluslararası hareketi, ve teknoloji alanındaki yenilikler, var olan emek kategorilerini ve iş alanlarını ortadan kaldırmaktadır. (Petrol-İş, 1995)

"Küreselleşme konusunda bir duyarlılık yoktur, tam aksine birbirine yaklaşan bir "gelişmiş" dünya ile onlardan giderek uzaklaşan bir "geri kalanlar" dünyası ortaya çıkmaktadır. Ayrıca gelişmiş toplumlar içinde de giderek büyüyen bir "geri kalanlar" topluluğu oluşmaktadır. Kimi için "küresel fırsat olan" kimileri için küresel ve kalıcı kayıplar anlamına gelmektedir" (Koray, 1997, s.19) şeklinde bir eleştiri küreselleşmenin, toplumları zenginler ve zengin olmayanlar şeklindeki bir ayrımcılığa sevk ettiği yönündedir.

Görüldüğü üzere küreselleşme kavramına yönelik eleştiriler birkaç noktada odaklanmaktadır; Bunlar;

- Bizzat Küreselleşme kavramına yönelen eleştiriler,
- Küreselleşmenin aslında kapitalist ideolojinin değişen yüzü olduğuna dair eleştiriler ve
- Küreselleşmenin sendikaları ya da emek piyasasına karşı bir tavır olduğu yönündeki eleştirilerdir.

C. Küreselleşme ve Sendikalar

Küreselleşme hareketinin sendikacılık hareketini olumsuz etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Sendikacılığın tarihsel misyonu, sendikalaşma düzeyi gibi bir çok konuda küreselleşmenin olumsuz etkileri olduğu üzerinde ciddi tartışmalar vardır.

Sendikacılığı olumsuz etkileyen etkenlerin başında küreselleşme gelmektedir. “1980’li yıllarda başlayan ekonomik değişim sonucu ulusal ekonomi sınırları aşılmış, uluslararası sermaye piyasasını oluşturan ve bu piyasada çokuluslu şirketleri egemen kılan küreselleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Böylece ülke düzeyinde rekabet etmekte olan sanayi kuruluşları küresel rekabete zorlanmıştır. Bu değişim bilgi çağına geçiş olarak nitelenen bilgisayar kullanımına dayalı teknolojik gelişmelere işyerlerinin uyum sağlaması zorunluluğunu getirmiştir. Bu gelişmeler karşısında işletmeler verimliliklerini arttırabilmek ve rekabet edebilmek için işgücü maliyetini düşürmek zorunda kalmakta, çalışma hayatı ve sendikalar değişim sorunları ile karşı karşıya bulunmaktadır.” (Çelik,1997, s.156)

Bu gelişmeleri sadece teknolojik anlamda sınırlamak mümkün olmamakla birlikte, aynı zamanda yeni yönetim tekniklerinin uygulanması, yeni çalışma şekillerinin ve istihdam modellerinin ortaya çıkması yönünde bir takım gelişmeler de ortaya çıkmıştır. (Elbette ki bu belirtilen unsurlar teknolojik gelişmelere bağlı olarak gündeme gelmiştir.) İşletmelerde esnek çalışma modellerinin uygulanmaya başlaması, atipik istihdam tarzının benimsenmiş olması, temelde her ne kadar “rekabette” başarı elde etmek için uygulanıyorsa da bu modellerin önemli ölçüde sendikasızlaşmaya neden olduğu görülmektedir. Özellikle yalın örgütlenme, taşeronlaşma (outsourcing) ve yeniden yapılanma gibi yeni yönetim tekniklerinin de aslında sendikasızlaştırma politikası olduğu yönünde ağır eleştiriler mevcuttur. Tüm bu gelişmelere paralel olarak, önyargılı bir yaklaşımı önlemek açısından, esneklik (Esnek Üretim) kavramı incelenmelidir. Esneklik kavramını açıklamak için, Fordist üretim modeli (Kitle Üretimi), irdelenmelidir. Dolayısıyla tarihsel süreç açısından Fordist Üretim-Post-Fordist Üretim (Esnek Üretim) ele alınmalıdır.

1.Fordizm ve Esneklik: 20. yüzyılın başlarında Henry Ford organizasyonel üretim modelini geliştirerek, Fordist Üretim Modelini dünyaya

duyurmuştur. Fordist modelin yaşandığı gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen temel eğilimler şunlardır: Fordist üretim modeli standart üretim malları üzerine kurulmuş, vasıfsız işgücü istihdamına dayalı bir sistemdi. Aynı zamanda kitle üretimini içeren bu yönetim modeli Taylorist yönetim modeli ile bütünleşmekteydi. Taylorist yönetimin en önemli özelliği, emeğin verimliliğinin istikrarlı bir şekilde artan bir seyir izlemesidir. (Albertsen, 1988, 344) *Taylorist Model bilimsel yönetim prensiplerinin entegre edildiği ve bunun üretim hattının keşfedilmesiyle geliştirilmesi temeline oturtulmuştur.* (Kutal-Büyüksü, 1996, s.103) Bu model (Fordist kitle üretimi modeli) 1970 li yıllara kadar çok iyi bir şekilde işlemiştir. 1970’li yıllar Dünyada genel ekonomik krizle birlikte kitle üretiminin de krize girdiği yıllardır. Kitle üretiminin varlığını sürdürebilmesi standart tüketim kalıpları ve istikrarlı pazarların mevcudiyeti ile yakından ilgilidir. (Bozkurt, 1996, s.62)

1974 Petrol krizi, kitle üretiminin; bir bakıma kapitalizmin krizi olarak da algılanmaktaydı. Bu dönemde yeni bir üretim modeli gündeme gelmiştir. Bu modeli tanımlamada en çok “esnek” üretim kavramı kullanılmaktaydı. Post-Fordism olarak da belirtilen esnek üretim, gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen krizin nedeni olarak algılanmamalıdır.

Esneklik birim veya hücre imalat yoluyla sağlanmaya çalışılırken, özellikle çok yetenekli işgücünün grup içinde kullanımı önem kazanıyor. Bu yönetim modelinde tüketici talepleri dikkate alınıp, standart üretimden vazgeçilmiştir. Aynı zamanda esnek üretim modeli ile, Taylorist Yönetim Modelinden İnsan Odaklı Yönetim anlayışı da geçerlik kazanmıştır.

Sendikacılık açısından baktığımızda ise ekonomik ve kültürel anlamda küreselleşmenin etki ve sonuçları, bu süreçte var olmaya çalışan sendika hareketinin geleneksel yapısına, ulusların işçi sınıfının tarihsel süreçte kazandığı deneyimlere ve sendika liderlerinin güncel küresel değerlendirme yakınlığına, esnekliğine ve direnç gücüne göre değişebilecektir. (Büyüksü, 1998, s.47) Sendikalar yaşanan küreselleşme sürecine doğal olarak tepki göstermektedirler. Ancak bu tepkinin etkinliği konusunda herhangi bir gelişme görülmemektedir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekmektedir ki; küreselleşme süreci içinde liberal ekonomi politikaları uygulayan ülkelerin birbirleri ile girdikleri etkileşim süreci içinde, işgücü piyasalarının gittikçe esnek çalışma uygulamalarına doğru kaydığı gözlenmektedir. Sendikaların bu durumu dikkate almaları; hareket yönlerini tespit edebilmeleri açısından önemli olacaktır.

Küreselleşmeye karşı sendikaların durumunu değerlendirmek açısından aşağıdaki konuları incelemekte yarar görülmektedir:

- Sendikaların Misyonu,
- Sendikalaşma Düzeyi,
- Sendikaların Yeniden Yapılanması

2. Sendikaların Misyonu

Karl Marx'ın teorilerini oluşturduğu işçi sınıfı, emek ve istihdam ilişkileri ile günümüz çalışanı işçi sınıfının çıkar birlikteliğini sağlamak ve bu birlikteliği toplumun transformasyonu için kullanmaktı. Marx, sendikalara tarihi misyon olarak, işçi sınıfının homojen çıkarlarının korunması ve sınıf bilincinin verilmesi anlamında bir rol yükliyordu. (Büyüksü, 1998, s.47)

Durkheim' a göre mekanik dayanışma görüşü sendikacılık kavramının açıklanmasında çok önemli bir yaklaşımdır. Durkheim'a göre birey, kendisine benzeyen öteki kişilerle birleşerek toplumsal bir varlığın bir parçası olur. Bu durumda ortaya çıkan bağlılık, benzerlikten dolayı ortaya çıkan bir sempati bağıdır. Birbirine benzeyen varlıkların dayanışması tam bir birleşme ve uyum şeklinde ortaya çıkar. Dayanışma, insanlar birbirlerine benzeştikleri oranda artar. (Kongar, 1995, s.102) Durkheim bu dayanışmaya "mekanik dayanışma" adını vermektedir. Sendikaların oluşmasını sağlayan temel faktör de bu tür bir dayanışmaya dayanmaktadır. Örgütlenme sürecinde işçi sınıfı benzeştigi ve ortak çıkarlara sahip olduğu bir grupla kolektif mücadele içerisine girmiştir. Ortak çıkar konusunda örgütlenme sendikacılığın temel misyonu olmuştur. Bu misyona bağlı olarak, özellikle emeğin zayıf kaldığı yönlerinin giderilmesi amaçlanmış ya da emeğin işveren karşısında mevcut konumu güçlendirilmeye çalışılmıştır.

İşçi-işveren çıkar çatışmasına bağlı gelişmeler de sendikacılık misyonu olarak görülmektedir. Çatışma sonrasında varılan anlaşma, imzalanan sözleşme gibi... Toplumsal değişme kuramlarından "Çatışma" kuramı, gelişmenin ancak çatışma vasıtasıyla gerçekleşebileceğini ve toplumların ilerleyebilmeleri açısından çatışmanın öneminin büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu yönüyle, sendikaların çıkar çatışmaları doğrultusunda birtakım haklara sahip olabildikleri görülmüştür. Bu kuramın daha çok "Dahrendorf" tarafından ortaya atıldığı görülmektedir. Sınıf çatışmasının kurumsallaştığını ifade eden Dahrendorf; "Sınıf çatışmasının kurumsallaşmasını sağlayan nedenler arasında, sendikaların toplu pazarlık sürecine katılmaları, ileri düzeyde yönetime katılma ve arabulma mekanizmalarının geliştirilmesi, yönetimle mülkiyetin birbirinden ayrılması ve iş örgütlerinin artan bir şekilde bürokratikleşmesini saymaktadır." (Yıldırım, 1997, s.27)

Öte yandan geleneksel sendikacılık misyonunun değiştiğine de tanık olunmaktadır. Günümüzde gerçekten işçi sendikacılığının karşı karşıya kaldığı sorunları çözebilmede alternatif politikalarının etkinlik kazanabilmesinde en temel ve gerçekçi yaklaşımlardan biri, taraflar arası işbirliği anlayışını kuvvetlendirebilmektir. (Selamoğlu, 1995, s.8)

Görülen o ki; sanayi ötesi topluma geçilen bir ortamda, artık sanayi toplumunun proleterinin yerini bilgi işçisinin aldığına tanık olunuyor, dolayısıyla kendi haklarını savunma kabiliyeti yüksek bir işgücünün sanayi toplumu işçisi gibi ortakçıkarları olabilir. Ancak sözü edilen proleter işçilerin ortak çıkarlar ile, günümüz işçilerinin bir arada tutulamayacağı bir gerçektir. Bu durum karşısında, örgütlenmenin son derece zayıf bir hale geldiği görülmektedir. Bilgi çağının işgücü kendi haklarını kendi savunmakta, pazarlığını kendisi yapmakta ve iş sözleşmesini istekleri doğrultusunda gerçekleştirebilmektedir. Böyle bir ortamda klasik örgütlenme-ortak çıkar birliği idealini savunmak giderek anlamını yitirmektedir.

Çatışmacı sendikal misyonun ise günümüzde, sendikaların krize girmelerine bağlı olarak pek de kullanılabilir bir özellik olmadığı söylenebilir. Özellikle, sendikaların tamamen yok olmakla karşı karşıya kaldıkları böyle bir ortamda; bilakis yapıcı ve uzlaşmacı bir tavır izlemeksindikacılığın geleceği açısından olumlu olacaktır. Dolayısıyla çatışmacı bir anlayış artık değerini kaybetmiştir. Daha fazla diyalog, daha fazla işbirliği ve daha fazla iletişimin günümüz sendikal hareketinin dinamizmi olacağı düşünülmektedir.

3. Sendikalaşma Düzeyi

Sanayileşmiş batı ülkelerinde hemen hemen tüm işçi sendikalarının üye sayısında gerilemeler görülmektedir. (Bakınız Tablo-1) Özellikle bu olumsuz gelişmenin örgütsel temeli, fonksiyonları ve yasal dayanakları birbirinden farklı olan işçi sendikalarının büyük bir bölümü için geçerlilik taşıyan temel bir sorun olması ve sendikaların örgütsel gelecekleri açısından ciddi bir tehdit oluşturması konunun önemini daha da arttırırken, sorunun niteliklerinin evrensel boyutlu olduğunu da göstermektedir.

Son 20 yıllık süreçte sendikalaşma oranında düşüş olduğu bir gerçektir. Ancak bu tabloyu değerlendirirken sendikalaşma oranlarında görülen düşüşü sadece “küreselleşmeye” bağlamak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Çünkü sendikalaşma oranlarındaki düşüş benzer yapıya sahip ülkeler arasında farklı oranlarda gerçekleşebilmektedir.

Farklılık çoğu zaman ülkelerine dönemdeki mevcutsiyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısından kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla sendikalaşma oranındaki düşüşü sadece küreselleşmeye bağlamak yanlış olacaktır. Kaldı ki böyle olmuş olsaydı İskandinav ülkelerindeki sendikalaşma oranlarını 1979-1986 tarihleri arasında bu denli hızlı bir artış göstermemesi gerekirdi. (Bkz.Tablo-1). Diğer yandan her ülkenin içinde bulunduğu konjonktür de sendikalaşma oranını etkileyebilmektedir. (Örneğin bir ülkede endüstri ilişkileri faaliyetlerinin askıya alınması, totaliter siyasi rejimlerin

hakim olması gibi bir takım unsurlar da ülkelerin farklı sendikalaşma düzeyine sahip olmasına neden olmaktadır.)

Küreselleşme olgusu ile birlikte sendikaların örgütlenme düzeyinde de değişiklikler yaşadığı görülmektedir. Özellikle güçlü bir sendikal hareketi ifade eden (ideolojik sendikacılığın örgütlenme şekli) işkolu düzeyinde örgütlenme önemli ölçüde güç kaybetmiştir. İşkolu sendikacılığına karşı işyeri sendikacılığının benimsenmeye başladığı görülmektedir. Böyle bir eğilim, işkolu sendikacılığının tarihsel misyonundan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

TABLO1: Tarım Dışı Sektörlerde Sendika Üyeliklerindeki Değişim Yüzdelерinin Ülkelere Göre İncelenmesi

ÜLKE	1970	1979	1985-1986	1993	1986-1993
Danimarka	66	86	95	87	- 8
Finlandiya	56	84	85	-	-
İsveç	79	89	96	-	-
Belçika	66	77	-	44	-
İtalya	39	51	45	36	- 9
Almanya	37	42	43	28	-15
Fransa	22	28	-	13	-
İsviçre	31	34	33	-	-
Kanada	32	36	36	-	-
Avustralya	52	58	56	-	-
Yeni Zelanda	43	46	51	-	-
İrlanda	44	48	51	45	-6
Norveç	59	60	61	-	-
İngiltere	51	58	51	36	-15
Japonya	35	32	28	-	-
Hollanda	39	43	35	31	-16
Amerika	31	25	17	11	-6

Kaynak: Kurtulmuş, N. Endüstri İlişkilerindeki Değişimin Model İnsan Tipi Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü.İktisat Fakültesi, s.143'den Aktaran, Selamoğlu, a.g.e., s.15 ve 93 yılları için, "Development of Union Density Levels in Eastern Germany", European Industrial Relations Review, August 98, p.26'dan ve Gülten Kutal, "Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği", İktisat Dergisi, Temmuz 97, s.31'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sonuç olarak işçi sendikalarının üye kaybında evrensel gelişmeleri göz ardı etmemekle birlikte; ekonomik konjonktür, teknolojik değişim ve gelişmeler ve bunlara bağlı olarak devletin ve işverenlerin yaklaşımlarındaki farklılaşma da sendikalaşma oranının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

4. Sendikaların Yeniden Yapılanması

Küreselleşme akımı, endüstri ilişkileri sisteminde bir takım yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Endüstri İlişkilerinde yeniden yapılanma söz konusu olmuş ve bu çerçevede sendikaların da yeniden yapılanmaları zorunluluk haline gelmiştir. Öyle ki; ulusal planda bile olsa küresel nitelikte algılama temeline oturmayan ve hele uluslararası planda örgütlenmeyen sendikal politikanın başarıya ulaşma şansı her geçen gün azalmaktadır.

Sendikaların yeniden yapılanma sürecinde üç model üzerinde durulmaktadır; (Yorgun, 1998, s.25) Bunlar;

1.Uzlaşmacı Sendikacılık Modeli; (Üçlü Diyalogu esas alan merkezi örgütlenmeye dayalı sendikacılık.)

2.Amerikan sendikacılık Modeli; (Ücret ve çalışma şartlarını iyileştirmeye ve hizmeti esas alan bir model, mesleki yapılanmaya dayalı bir örgüt) ve

3.Japon Modelidir. (İşyeri sendikacılığı, verimliliği ve üretim kalitesini öne alan bir model)

Belirtilen üç modele dayanılarak varılan sonuç şudur ki; sendikalar tarihsel misyonlarını tamamlamamışlardır ve yok olup gitmeyeceklerdir. Şekil değiştirecekler, misyon değiştirecekler belki de isim değiştireceklerdir, fakat yok olup gitmeyeceklerdir. Sendikacılık gerçekten ciddi bir gerileme yaşamış ve bu tür modeller geliştirilmiştir, ancak bu gerilemeye bakıp, gelecekte endüstri ilişkilerinin yasendikasız endüstri ilişkileri şekline bürüneceği, ya da ortadan kaybolup yerini insan kaynakları yönetimine bırakacağını iddia etmek hatalı olur. *Çünkü sendikalar geçmiş dönemlerde de büyük üye kaybına uğrayarak, çok zayıf durumlara düşmelerine rağmen, her seferinde tekrar toparlanabilmişlerdir.* (Yıldırım, 1997, s.13)

Sendikalar yeni gelişmelere bağlı olarak, daha çok sosyal diyaloga ve dayanışmaya dayalı politikalarla, yeniden yapılanmaya öncelik vermeye başlamışlardır. Sendikalar yeniden yapılanmaları ve mevcut krizi aşmaları için bir takım yeni çözüm yolları aramak zorundadırlar.Bu arayıştasendikalar için şunlar önerilmektedir: (Dereli, 1998, s.1919, Kutal,1997, s.31, Büyüksulu, 1998, s.47, Yorgun, 1998, s.26, Başkan, 1998, s.42);

1. Küreselleşen dünyada sendikalara önemli görevler düşmektedir. Yeni teknolojilere geçen işverenle işbirliği yapılması ve yeni teknolojilere geçen işyerlerinde işçi haklarının korunması gibi görevler, bu noktada teknolojik gelişmelerden de yararlanarak bilgisayar ve internet ortamında sendikacılık adına tanıtım ve lobi faaliyetleriyürütmek,

2. Toplu pazarlıklarda çatışmacı ve bölüştürücü olmaktan çok, birleştirici-bütünleştirici yönü ağır basan bir rol üstlenmek,
3. Çalışanların farklılaşan taleplerinin klasik ücret sendikacılığı modeliyle tatmin edilemeyeceği gerçeğinden hareketle, tıpkı uluslararası pazarda daha az riski göze alma ve daha fazla müşteriye tatmin etmek amacıyla “müşteriye özel hizmet” sloganıyla ürün çeşitlenmesine giden firmalar gibi, sendikalar da hizmet çeşitlenmesine gitmek,
4. Post-endüstriyel topluma geçişle birlikte, endüstriyel sendikacılığın sosyal alt yapısının değişmesi ve 21.yüzyılda yeni istihdam modellerini dikkate aldığımızda kısa vadede işyeri ve meslek esasına dayalı sendikaların, uluslararası düzeyde işkolu örgütlenmelerinin tercih etmek,
5. Sendikalar sadece üyeleri olan işçi sınıfına yönelik hizmetlerini daha geniş kesimlere ulaştırarak, sivil toplum örgütü olma sorumluluklarını yerine getirmek.
6. Yeni üyelere ulaşmak için bir takım faaliyetler üstlenebilirler, (özellikle son dönemde hızla artan kadın işgücüne, bilgi yoğun çalışan bilgi işçisine ve part-time çalışan kesimleri teşvik edici hizmetler sunulabilir)
7. Sendikalar, küresel ekonomide rekabeti arttırabilmek için, işçi çıkarları göz önüne alınmak koşuluyla, geleneksel iş sistemlerinin değişmesinde aktif rol oynamak ve
8. İşyeri yönetimi ile tam bir uzlaşma ve strateji ortaklığı, işyerini ilgilendiren önemli sorunların çözümünde katılımcılığı, sürekli öğrenme ve vasıfların geliştirilmesini, çıkar eşitliğini yansıtan toplu sözleşmelerin yapılmasını ve işletmelerin büyümesi üzerine yoğunlaşan ortak stratejilerin oluşturmaktır.

Sonuç

Artan rekabet, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması, enformasyon teknolojisindeki gelişmeler, yeni teknolojik buluşlar, yeni oluşan pazarlardan pay kapma yarışı, ekonomik kalkınmanın itici gücünün insan kaynağı olduğunun anlaşılması, müşterilerin bilinçli hale gelmesimesi ve uluslararası ticarete standartlara gidilmesi değişimi yansıtan önemli faktörlerdir.

Uluslararası ticarete sınırların ortadan kalkması, rekabetin önem kazanması ve üretim yönetim modellerinin değişime uğraması küreselleşme gerçeğini doğrular niteliktedir. Küreselleşme bir yandan dünya üzerinde pek

çok olayın kolaylaşmasını sağlarken, diğer yandan emeğin günümüze kadar yoğun çabalar karşılığında elde ettiği hakları üzerinde kısıtlamaya gidilmesi, ekonomik politikalarda liberalizasyona gidilerek sosyal devlet anlayışından uzaklaşılması yönleriyle yoğun eleştirilere konu olmuştur.

Sendikacılık açısından mevcut krizin temel nedeni olarak ele alınmasına karşın; sendikacılık krizinin ana sebebi küreselleşmedir şeklinde bir yargıya ulaşmak doğru olmayacaktır. Küreselleşmenin tüm hızıyla yaşandığı İskandinav ülkeleri ve bazı Batılı ülkelerdeki sendikalaşma oranlarındaki son yıllardaki artışlar (tablo-1’de bu oranlar mevcuttur) bu tezi doğrulamaktadır. Siyasi yapı, ekonomik politika tercihleri, kültür dinamikleri, toplumsal yapıları (örneğin toplumun örgütlenmeye açık olup olmadığı) ve demokrasi anlayışları ülkelerin sendikal örgütlenme anlayışlarında etkili olan değişkenlerdir.

Sonuç olarak olumlu yada olumsuz yönleriyle küreselleşme yaşanmaktadır. Bu evrede esaslı olarak küreselleşmenin sonuçlarını görmek mümkün olmamakla birlikte, çalışma yaşamında özellikle emeğin depolitize edilmesi yönüyle birtakım eleştirilerle karşılaşmaktadır. Uluslararası sermayenin, sendikaları taraf olarak görmekten uzak bir tavır sergilemesi ve emeği istismarı, endüstri ilişkileri ve özellikle sendikacılık açısından olumsuz bir gelişmedir. Bu nedenle sendikacılığın, mutlaka kendini ifade eden bir nitelik kazanması gerekmektedir. Değişmeye direnmeye çalışmak yerine, gelişmeleri takip etmek ve bu yönde alternatif politikalar üretmek sendikalar açısından olumlu bir yaklaşım olacaktır. Buna ilave olarak gündelik hesaplar, kısa vadeli planlar ve kısır projeksiyonlar sendikaların güç kaybetmeye devam etmelerine neden olacaktır. Sendikaların, uzun vadeli planlar ve kapsamlı projeksiyonları hayata geçirerek güçlü bir konuma ulaşacakları düşünülmektedir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; “Tüm dünya üzerinde devasa bir yapıya, etkin bir konuma ve güçlü bir örgütlenmeye (zayıflamaları söz konusu olsa da örgütsel yapıları oldukça güçlüdür) sahip olan sendikaların yok olacaklarını düşünmek oldukça iddialı bir yaklaşımdır.”

KAYNAKLAR

- Aktan, Coşkun Can; *Değişim 97*, Mess Yayınları, 1997
- Barnet, Richard, D., Cavanagh, John; **Küresel Düşler**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1994
- Bozkurt, Veysel; **Enformasyon Toplumu**, Sistem Yayıncılık, 1996
- Büyüksulu, Ali Rıza; “*Sendikalar Küreselleşmeye Dayanabilir mi?*” , **İktisat Dergisi**, Mayıs 98,
- Çelik, Nuri; “*Sendikacılığın Genel Sonuçları*” , **Değişim 97**, MESS Yayını

- Ekin, Nusret; “*Çalışma Yaşamında Dönüşüm*”, **MESS Mercek**, Ocak 98,
- Hirst, Paul ve Thompson, Grahama; **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998
- <http://www2.hawaii.edu/~fredr/glonotes.htm>
- Kongar, Emre; **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, 5.Basım, 1995
- Koray, Meryem; “*Küreselleşme İlerken Gerileyenler: Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset*”, **İktisat Dergisi**, Sayı:369, Temmuz 97
- Kurtulmuş, Numan, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, 1996
- Kutal, Gülten, Büyüksulu, Ali Rıza; **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama**, Der Yayınları,1996
- N.Albertsen, Environment and Planning D: Society and Space, 1988, Volume 6
- Selamoğlu, Ahmet; **İşçi Sendikacılığının Gücündeki Değişim**, Ankara-1995,
- Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik, Petrol-İş 95 Yıllığı vTuna, Ender; “*Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar*”, **İktisat Dergisi**, Sayı:370, Eylül 97
- Yıldırım, Engin; **Endüstri İlişkileri Teorileri**, Değişim Yayınları, Sakarya-1997
- Yorgun, Sayım; “*Küreselleşme Sürecinde Sendikalar*”, **MESS Mercek**, Ekim 98
- Yüksel, Birinci, “*Globalleşen Dünyada Emek Piyasası*”, **İktisat Dergisi**, Sayı:369, Temmuz-97

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt XVIII, Sayı 1-2, Yıl: 1999, ss. 209-228.

FİNANSAL KALKINMA ve EKONOMİK BÜYÜME : Teorik Görüşler, Ampirik Sonuçlar ve Yeni Gelişmeler

Araş.Gör. Muhsin KAR*
Araş.Gör. Mehmet TUNÇER**

Abstract:

The importance of the relationship between financial development and economic growth has been well recognised among economists for a long time. The importance of this relationship is often emphasised by the international institutions (IMF and the World Bank) in stabilisation packages recommended to the developing countries as well. For this reason, the nature of the relationship between financial development and economic growth should be clearly understood theoretically and, to draw firm conclusion, empirical results should be well considered. In this article, theoretical studies and empirical results are chronologically reviewed and financial development is also related to recently developed 'endogenous growth models' which are accepted as a breakthrough in the growth theories.

Özet:

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomistler arasında uzun süredir çalışılan önemli bir konu olmuştur. Bu ilişkinin önemine özellikle uluslararası kurumlar (IMF ve Dünya Bankası) geliştirmekte olan ülkeler için tavsiye ettikleri istikrar paketlerinde sıkça yer vermektedirler. Bu sebeple finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğasını inceleyen teorik çalışmaların iyice anlaşılması ve bu ilişkinin ampirik sonuçlarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu makale bu önemli ilişki hakkındaki teorik görüşleri, ampirik bulguları ve 1980'lerin ikinci yarısındaki çıkışıyla, ekonomik

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

** Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

büyüme literatürüne büyük bir katkı yaptığı kabul edilen 'içsel büyüme modelleri' ni kapsayacak şekilde, kronolojik olarak, konunun bir bütün içerisinde gözden geçirilmesini amaçlamaktadır.

I. GİRİŞ

Finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar “içsel büyüme modelleri”nin geliştirilmesi ile yeniden iktisatçıların ilgisini çekmeye başlamışlardır. Finansal sektör, tasarruflar ve yatırımlar arasındaki “aracılık” hizmetini sunar. Yatırımların, ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu gözönüne alındığında, finansal sistemin kalkınma/büyüme sürecinde pozitif ve önemli bir rol oynaması beklenir.

Ekonomik kalkınma süreci yurtiçi ve yurtdışı kaynakların kullanılması ile finanse edilir. Özellikle 1970’li yıllarda ve 80’lerin başında, gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınma uğraşlarında temel olarak uluslararası bankacılık sektöründen borç alarak kalkınmalarını finanse etmeyi aldılar. 1980’li yılların başında aşırı şekilde borçlanan bu ülkelerin finansal problemleri oldukça açık bir hale geldi. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu yurtiçi finansman kaynaklarını aramayı ve geliştirmeyi öncelikli bir politika haline getirdiler. Gelişmekte olan ülkelere finansal politikalar bu yönde geliştirilmeye başlanmakta ve yurtiçi finansal marketlerin organizasyonunun, çalışmasının ve finansal kurumlardaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi etkilediği görüşü ekonomistler ve iktisat politikası uygulayıcıları tarafından kabul edilmektedir.

Finansal sektörün ekonomik büyüme sürecine etkisinin önemi, bu sektörün fonksiyonunun ve sağladığı servislerin vurgulanmasıyla daha açık hale gelebilir. Birinci olarak, finansal sektör ekonomik birimler arasındaki ticareti kolaylaştırarak ekonomideki ihtisaslaşmayı artırır. İkinci olarak, tasarrufların yatırımlara dönüşebilmesi için değişik servisleri yerine getirir. Örneğin; finansmanı yapılabilecek projeler arasından en iyisini seçer, ayrılan fonların yerli yerinde kullanılıp kullanılmadığını incelemek için yatırımcıların davranışlarını takip eder ve kaynakları değişik yatırım projelerine yönelterek riski azaltır. Finansal sektör, sağladığı bir çok fonksiyonu ve servisiyle ekonomik aktiviteye genel olarak pozitif katkı yapar, yatırımlar için bulunması gerekli kaynak hacmini genişletir ve kaynakların tahsisini, dağılımını daha iyi hale getirir. Bu katkıları gözönüne alındığında, finansal kalkınmanın ekonomik büyüme için önemi daha iyi anlaşılabilir.

Bu makale, ekonomik büyüme ve finansal kalkınma arasındaki bu önemli ilişki hakkında teorik görüşleri, ampirik bulguları ve 1980’lerin ikinci yarısındaki çıkışıyla, ekonomik büyüme literatürüne büyük bir katkı yapan

'içsel büyüme modellerini' kapsayacak şekilde, kronolojik olarak konuyu bir bütün içerisinde gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.

Burada vurgulanması gereken bir diğer etken de IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankasıdır. Özellikle bu kurum tarafından gelişmekte olan ülkelere sık sık teklif edilen istikrar paketlerinin önemli bir parçasını finansal sektördeki liberalizasyon önerileri oluşturmaktadır. Bu yüzden finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik çalışmaların iyi anlaşılması ve bunun ampirik sonuçlarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

II. FİNANSAL KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

A. İlk Çalışmalar

Ekonomistler bu yüzyılın başından beri finansal sistemin ekonomik büyüme için önemi konusunda değişik düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bagehot (1962) ve Hicks (1969), finansal sistemin, sanayi devrimi sürecine, İngiltere'de sermayenin hareketliliğini etkileyerek büyük katkı yaptığını ileri sürmektedir. Yine Schumpeter (1912) iyi işleyen bir bankacılık sisteminin, yeni ürünleri en etkin ve verimli şekilde üretmek için gerekli olan teknolojik yeniliklerin finansmanını temin ederek, yatırımcıları finansal olarak desteklediğini ileri sürmektedir. Bu görüşe karşıt olarak, Robinson (1952) 'teşebbüsün yol gösterdiği ve finansal sistemin bunu takip ettiği' tezini ileri sürmektedir. Bu görüş doğal olarak, iktisadi kalkınmanın belirli tip bazı finansal düzenlemelere, kurumlara talep yaratmasının bir sonucu olarak bu sektörün geliştiği varsayımını temel olarak kabul etmiş sayılır.

Kalkınma ekonomisiyle ilgili literatür, çalışmalar Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra oldukça artmıştır. Doğal olarak en önemli tartışmalardan birisini kalkınmanın finansmanının oluşturduğu da bir gerçektir (Prebisch, 1950; Nurkse, 1953; ve Lewis, 1954). Tartışmanın merkezi önceleri eldeki finansal kaynakların birikiminin ekonomik büyümeyi kamçılama için en etkili (verimli) bir şekilde nasıl kullanılabileceği konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Ulusal (yurtiçi) tasarrufların hareketliliğinin nasıl gerçekleştirileceği ve bu tasarrufların nasıl verimli bir şekilde yatırımlara dönüştürülmesi konularına ise daha az yer verilmiştir.

1960'lı yıllar, finansal kurumlardan, marketlerden ve enstrümanlardan oluşan yurtiçi finansal yapının nasıl ekonomik büyümeye katkıda bulunabileceği görüşlerinin başladığı yıllar olarak kabul edilebilir. Finansal kurumların, marketlerin ve aletlerin gelişmesi, büyümesi şeklinde tanımlanabilecek olan finansal kalkınma, finansal aracılık sürecine pozitif katkıda bulunabilir ve tasarrufların artırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu tasarruf artışı yatırımları miktar ve kalite açısından artırabilir. Bu sebeple,

finansal aracılığın iyileştirilmesine, ilk çalışmalarda, önemli bir yer verilmiştir.Çünkü yüksek tasarrufların, yüksek ve verimli yatırımlara dönüştüğü bir ülkenin büyüme performansının artmasının beklenmesi doğaldır.

Finansal kalkınmanın ekonomik büyüme sürecindeki rolüne katkı yapan ilk çalışmaların konuları temel olarak üç konu etrafında yoğunlaşmıştır:Bunlar;

1)Finansal aracılık mekanizmasının analizi ve bu mekanizmanın öneminin ekonomik büyüme performansı üzerine etkisinin vurgulanması,

2)Finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi,

3)Finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak incelenmesidir.

B. Finansal Aracılık ve Ekonomik Büyüme

Özellikle 1960'lı yıllardaki ilk çalışmaların odak noktasını daha çok finansal aracılık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oluşturmaktadır. (Gurley and Shaw, 1955, 1967; Gerschenkron, 1962; Goldsmith, 1969).Bu ilk çalışmalar oldukça tanımsal özelliklerde olup, teorik görüşlerin bir bütün olarak formülize edilmesinden yoksun bulunmalarına rağmen açık bir şekilde finansal aracılık fonksiyonunun ekonomik kalkınma sürecindeki etkisini ifade etmişlerdir.Bu çalışmalarda, finansal kurumların 'aracılık' fonksiyonları sayesinde yatırımlar için gerekli olan fonları artırdıkları iddia edilmektedir.Bu finansal kurumlar kredi arzı fonksiyonlarını ne ölçüde iyi yerine getirirlerse o ülkenin ekonomik büyüme performansı da o derecede yüksek olacaktır.

Gurley ve Shaw, argümanlarını açıklamak için, örnek olarak genellikle gelişmiş ülkelerin daha komplike, kapsamlı bir finansal yapıya sahip olduklarını ve bu gelişmiş finansal sistemin sağlamış olduğu servisler aracılığıyla tasarruf sahipleriyle yatırımcılar arasındaki ilişkinin kolaylaşmış bulunduğunu iddia etmektedirler.Bu tartışmalardan finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmasının zorunluluğu sonucuna varmaktadırlar.Bu yazarların geliştirmeye çalıştıkları teorik çerçevede, genel olarak ekonominin bazı sektörlerinde net tasarruf sahipleri bulunmakta ve diğer bazı sektörlerinde ise yatırım planlarını gerçekleştirmek için kaynak bulamayan veya yetersiz kaynağa sahip yatırımcılar bulunmaktadır. Finansal sistem, kurumları aracılığıyla bunu kolayca yerine getirebilmelidir.Aksi takdirde, yatırımcıların kendi öz kaynaklarıyla baş başa kalmaları hali gayet açıktır ki istenilen bir durum değildir.Gelişmekte olan ülkeler için yatırımların önemi gözönüne alındığında yeni kaynakların gerekliliği daha açık hale gelecektir.

Finansal kalkınmanın ekonomik büyümeye etkisi tartışmaları, yine 1960'lı yıllarda, bir çok yazarı bu ilişkiyi ampirik olarak test etmeye yöneltti. Bu konudaki ilk çalışmayı yapan, 35 ülke için yaklaşık 100 yıllık bir dönemi kapsayacak şekilde zaman serileri analizini kullanan Goldsmith (1969) olmuştur. Bu çalışmaya göre, ülkelerin çoğu aynı finansal kalkınma aşamalarını takip etmişlerdir. Bu çalışmaların diğer bulguları şunlardır: İlk önce, ekonomideki reel sektör büyüdükçe finansal kalkınma da gerçekleşmektedir. İkinci aşamada, finansal kurumların varlıkları, tasarrufların ve yatırımların kurumlaşmasının bir göstergesi olarak artmaktadır. Üçüncü olarak, kalkınmanın başlangıç aşamasında bankacılık sektörünün önemi oldukça büyüktür. Sonraki aşamalarda bankaların önemi daha uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkmasıyla düşebilir. Goldsmith (1969) çalışmasını finansal kalkınma ile ekonomik büyümenin ampirik olarak ilişkili olduğu şeklinde sonuçlandırmaktadır. Bu çalışmada kullanılan analizin değişik versiyonları veya geliştirilmiş şekilleri, Latin Amerika ülkeleri (Bash and Kybal, 1970), Asya ülkeleri (Gupta, 1984; Cole and Park, 1983), ve Afrika ülkeleri (Ikhida, 1993) için uygulanmıştır. Bu çalışmalar genellikle söz konusu iki değişken arasında sıkı bir ilişkinin varlığı sonucunu açığa çıkarmaktadırlar.

C. Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik

Özellikle Gurley ve Shaw'un bu konu ile ilgili değerli katkıları, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik (causality) ilişkisinin olup olmadığı veya varsa bu nedensellik ilişkisinin yönü hakkındaki temel soruya bir cevap verememektedir. Bununla birlikte, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme eş anlı bir şekilde gözlemlenebildiği için böyle bir ilişkinin gerçek doğasının belirlenmesi oldukça zordur.

Bu konuyu ciddi bir şekilde gündeme Patrick (1966) getirmiş ve nedenselliğin doğasını tanımlamak için 'talebin takip ettiği (demand-following)' ve 'arzın öncülük ettiği (supply-leading)' terminolojisini geliştirmiştir. 'Talebin takip ettiği' durum, reel sektördeki bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkan talebi karşılamak için finansal sektördeki gelişmeyi, yeni finansal kurum ve aletleri, enstrümanları ifade etmektedir. Diğer taraftan 'arzın öncülük ettiği' durum, finansal kalkınmanın öncülük ettiği, yeni kurumların ve enstrümanların geliştiği ve bu sektördeki gelişmenin ekonomik büyüme sürecini uyardığı şeklinde tanımlanmaktadır.

Ekonomistler finansal kalkınma olgusunun ekonomik büyüme sürecindeki önemini kabul etmelerine rağmen, bunun ampirik olarak test edildiği çalışmalarda nedenselliğin yönü konusunda ortak bir görüşe varamamaktadırlar. Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini test eden çalışmalar şunlardır: Gupta (1984), Jung (1986),

Odedokun (1989), St.Hill (1992), Wood (1993), Murinde ve Eng (1994a ve 1994b), Lyons ve Murinde (1994) ve son olarak Demetriades ve Hussein (1996).Bu çalışmalarda finansal kalkınma için geliştirilen en yakın (proxy) değişkenler genellikle para arzları (M1 ve M2), para arzlarının gelire oranları, kredi hacmi, banka mevduat yükümlülüklerinin gelire oranı, ve bankaların özel sektörden alacaklarının gelire oranı olmuştur. Ekonomik büyüme için kişi başına reel GSMH, ve reel GSMH değişkenleri kullanılmıştır. Son üç çalışma hariç, diğerleri zaman serilerinin özelliklerini dikkate almamışlar ve standart nedensellik testleri uygulamışlardır.Son üç çalışma ise ekonometri alanındaki yeni gelişmelerin ışığında, zaman serilerinin durağanlık (stationarity) özelliklerini gözönüne almışlar ve yine zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkilerin kurulmasında oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanılan ko-integrasyon (Engle and Granger, 1987; Johansen, 1988) analizini uygulamaktadırlar. Türkiye sadece iki çalışmada yer almış bulunmaktadır (Jung, 1986; Demetriades and Hussein, 1996).Demetriades ve Hussein, Türkiye örneğinde, nedenselliğin yönünün büyümeden finansal kalkınmaya doğru olduğunu göstermişlerdir.Bir diğer ifade ile, ‘talebin takip ettiği’ bir durum sözkonusudur.

Yukarıda anılan ampirik çalışmalar ortak bir sonuca varamadıkları için, bir çok ekonomist, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisinin önemli olduğunu ve tek yönlülükten ziyade iki yönlü bir nedenselliğin varolabileceğini ve bu iki değişkenin etkileşiminin aşanlı olmasından kaynaklanan zorlukların, bu ilişkinin gerçek yönünün öne çıkmasını engellediğini vurgulamaktadırlar. (Hermes, 1994).

D. Finansal Baskı (Financial Repression) ve Finansal Liberalizasyon Teorileri

1970’li yıllarda, finansal kalkınmanın ekonomik büyüme için önemi tartışmalarının yönü gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal kalkınma politikalarına çevrilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında, hükümetler finansal sektör üzerinde doğrudan kontrole sahip olduklarından bir çok kısıtlamalar (restrictions) ve kontrol mekanizmaları geliştirdiler. Çünkü bu ülkeler bir açmaz içerisinde kalmış bulunmaktadır. Bir yandan, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için daha büyük yatırımlara gereksinim duyarken, diğer yandan, finansal kaynakların yetersiz olması bu ülkelerin böyle büyük yatırım planlarını gerçekleştirmeleri önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan iktisat politikalarının ortak yönlerinden birisini finansal marketlere müdahale oluşturmaktadır (Galbis, 1977). Bu politikaların uygulanmasının hem politik hem de ekonomik nedenleri

bulunmaktadır. Bunlardan en açık şekilde destek bulan ve Keynesyen görüş diye kabul edilen teoriye göre düşük faiz politikaları yatırımları artıracaktır. Bu sebeple bir çok gelişmekte olan ülke sermaye formasyonunu, birikimini uyararak için düşük, reel olarak negatif faiz politikalarını sürdürdüler. Yine aynı şekilde seçici (selective) kredi politikaları, sübvansiyonlar genel olarak uygulanan diğer bazı kısıtlayıcı politikaları oluşturmaktadır.

Piyasada arz ve talebe göre değerini alması gereken faizlere, hükümetler tarafından bilinçli olarak müdahale edilmiş ve faiz oranları enflasyonun altında kalarak reel olarak negatif bir değer almışlardır. Genelde finansal sektördeki her tür kısıtlamayı, müdahaleyi kapsayacak şekilde de kullanılan, özde negatif reel faiz politikaları şeklinde uygulanan iktisat politikalarını, McKinnon (1973) ve Shaw (1973)'den sonra, 'finansal baskı (financial repression)' olarak adlandırmak literatürde gelenek olmuştur. McKinnon ve Mathieson (1981) finansal baskı politikalarının temel ve önemli karakteristiklerini şöyle sıralamaktadırlar; 1) ödemeler dengesindeki sermaye hareketlerini kontrol için kullanılan döviz kurları yurtiçi finansal sektörü adeta dışlar, 2) borsa işlemleri önemli bir yer tutmaz ve finansal kurumların gerçek fonksiyonları ön plana çıkmaz, 3) uygulanan reel negatif faiz politikası sayesinde, krediler 'tercihli müşteri'ye öncelikli alanlarda yatırım yaptığı için verilir. Yeterli kaynak bulunamaması durumunda görünen veya görünmeyen bütçe açıklarını kapatmak için kullanılan politikalar enflasyonu etkiler. Diğer bir ifade ile, finansal baskının uygulandığı bir ekonomide; mevduat ve kredi faizleri genellikle reel olarak negatiftir, krediler rasyonel kriterlere göre verilmez, yeni finansal aletlerin, enstrümanların geliştirilmesine izin verilmez ve finansal sektöre giriş oldukça kısıtlanmıştır (Fisher, 1993).

Finansal baskı politikaları, McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından, ciddi olarak eleştirilmiştir. Bu yazarlar, Gurley ve Shaw'un teorik çerçevesini ve neo-klasiklerin serbest piyasa mekanizmalarını kaynak tahsisi için en iyi yöntem olarak kabul ederek, finansal baskı politikalarının finansal kalkınmayı engellediğini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediğini ileri sürmektedirler. Bu sebeple bu yazarlar finansal sektörde radikal bir biçimde finansal liberalizasyon politikalarının benimsenmesini tavsiye ettiler. Bu politikanın temel varsayımında finansal sektördeki kalkınmanın ekonomik büyümeye öncülük edeceği anlayışının hakim olduğu açıktır. 1970 ve 1980'li yıllarda, özellikle uluslararası kurumlarda bu politika değişikliği önerisi geniş yankı uyandırdı. Bu bağlamda bu yıllarda IMF tarafından ekonomik problemlerini aşmak için az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilen istikrar paketlerinin ayrılmaz bir parçasını finansal sektördeki liberalizasyon oluşturdu. Yine bu konuya verdiği önemi göstermek için Dünya Bankası *World Development Report 1989* (Dünya Kalkınma Raporu 1989)'u finansal sistemler ve kalkınma konusunda yayınlamıştır (World Bank, 1989). Türkiye'de 1980 yılında uygulamaya konulan 24 Ocak istikrar paketinde de

finansal liberalizasyon politikaları önemli bir yer tutmaktadır (Aşıkoğlu and Ersel, 1993).

Finansal liberalizasyon yaklaşımının temel özelliklerini şöyle sıralamak olanaklıdır; 1) mevduat faiz ve kredi tavanları ile öncelikli sektörlere kredi verilmesi uygulamasının yürürlükten kaldırılması, 2) yeni kurumların finansal sisteme girişini engelleyen uygulamaların kaldırılması, 3) dövizle ödemelerin yapılmasını kısıtlayan uygulamalara son verilmesi, 4) yurtiçi finansal piyasaların rekabete açık hale getirilmesi. Finansal liberalizasyon taraftarlarının en önemli argümanlarından birisini geliştirmekte olan ülkelerin temel problemlerinin yatırımların azlığı değil, bu yatırımları gerçekleştirmek için gerekli olan tasarrufların yetersizliği varsayımı oluşturmaktadır. Bu sebeple ekonomik politikalar tasarrufları artırıcı, cazip kılmaya yönelik oluşturulmalıdır. Yine geliştirmekte olan bu ülkelerde uygulanan faiz politikalarının bir sonucu olarak bankalarda tutulan mevduatın getirisi enflasyonun gerisinde kalmaktadır. Bu yüzden kaynaklar bankacılık sektöründen çok değerli madenlere, altın gibi, veya gayri menkullere yatırımlarla israf edilmiş olmaktadır. Bunu önlemenin en önemli yollarından birisi faizlerin reel olarak pozitif hale getirilmesi ve kaynakların bankacılık sektörüne çekilmesidir. Bankacılık sektörüne kayan bu yeni kaynaklar yatırımcılar tarafından kullanılabilir hale gelmiş demektir. McKinnon (1973) ve Shaw (1973)'in modelleri, finansal liberalizasyonu öncelikli halde tutarak, Kapur (1976, 1983), Galbis (1977) ve Mathieson (1979, 1980) tarafından genişletilmiştir.

Finansal liberalizasyon politikaları geliştirmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında uluslararası kurumların da desteğiyle uygulanmıştır. Uygulamalar ile ilgili oldukça çok sayıda ampirik çalışma yapılmasına rağmen, faiz politikalarının makroekonomik değişkenler üzerine muhtemel etkileri ile ilgili uyumsuzluk iktisatçılar arasında sürmektedir. Bu alanla ilgili teorik ve ampirik çalışmalar için (Fry, 1995; Hermes, 1995)'e başvurulabilir. Fry (1979), Rittenberg (1988, 1991), Pehlivan (1991), Celasun ve Tansel (1993), Uygur (1993), Anand *et.al.* (1990), Conway (1990), Erol (1992) ve Lewis (1992) finansal liberalizasyonun, Türk ekonomisi için, tasarruflara ve yatırımlara etkilerini ampirik olarak incelemelerine rağmen, karşıt sonuçlara varmaktadırlar. Örneğin Fry (1979) ve Rittenberg (1988) yurtiçi tasarrufların faizlerdeki değişikliklere duyarlı olduğu sonucuna varırken, Pehlivan (1991), Celasun ve Tansel (1993), Uygur (1993) ve Kar (1998a) bunun karşıtı bir sonuca varmaktadırlar. Benzer karşıt görüşler yatırım ve faiz ilişkisi için de sözkonusudur.

Finansal baskının ekonomik büyümeye etkisi ile ilgili, Türkiye için, ampirik araştırmalar oldukça azdır (Fry, 1978, 1979, ve 1980). Bu üç çalışmada da reel pozitif faizlerin ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır. Kar (1998b), finansal kalkınmanın ekonomik büyüme üzerine

etkisinin pozitif olduğunu, yeni ekonometrik teknikleri ve büyüme modellerindeki yeni teorik gelişmeleri kullanarak, göstermektedir.

E. Alternatif Teoriler: Finansal Liberalizasyonun Kritiği ve Yapısalcılık

McKinnon ve Shaw'un liberal görüşleri 1970'li yıllarda oldukça etkili olmalarına rağmen bunların tavsiye ettikleri politikaların gelişmekte olan ülkelere uygunluğunun eleştirel bir şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü ampirik çalışmalar bu konuda kesin olarak ortak bir sonuca varamamış bulunmaktadır.

İlk olarak, bunların neo-klasik yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ile ilgili güçlü varsayımları sayesinde oldukça mekanik bir görüntü arz etmektedir. Yüksek (reel olarak pozitif) faiz oranlarının finansal sektördeki kurumaşmaya otomatik olarak yol açacağını varsaymaktadırlar, fakat nasıl olacağını açıklamaksızın. Çünkü finansal kurumların, tasarrufları yatırımlara dönüştürmeye aracılık etme özelliği sayesinde bunun gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, finansal sektörün fonksiyonlarını yerine getirdikleri (içinde çalıştıkları) ülkelerin politik ve kültürel şartlarını hiç bir şekilde gözönüne almamaktadırlar (Wai, 1972).

Üçüncü olarak, finansal liberalizasyon taraftarları güçlü bir şekilde bankacılık sektörü dışında kalan finansal sektörün (informal markets) verimli olmadığına inanmaktadırlar. Bu konu ile ilgili bazı çalışmalar göstermiştir ki, organize olmuş bankacılık dışındaki marketler yatırımların finansmanında önemli rol oynamamıştır (Cole and Park, 1983; Ghate, 1988).

Benzeri eleştiriler sonucunda, McKinnon (1988) ve taraftarları, görüşlerinde bazı değişiklikler yaparak aşamalı bir şekilde finansal liberalizasyonun gerçekleştirilmesini tavsiye etmektedirler. Özel olarak, finansal liberalizasyonun başarılı olabilmesi için gerekli koşulların istikrar programlarıyla gerçekleştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadırlar.

Finansal liberalizasyon yaklaşımına eleştirilerini sistemli bir şekilde geliştirenlerin başını yapısalcı (structuralist) okul çekmektedir (van Wijnbergen, 1982, 1983a,b; Taylor, 1983). Genel olarak, bu ekonomistler gelişmekte olan ülkelerin geri kalmasının temel sebeplerine vurgu yapmakta ve öncelikli olarak bu ülkelerde marketlerin verimli bir şekilde çalışmamasını göstermektedirler. Yine bu ülkelerdeki bir çok piyasada ağırlıklı olarak uygulanan fiyatların sabit olmasını, en azından kısa dönemde, bu piyasaların etkin çalışmadığının göstergesi olarak ileri sürmektedirler. Eleştirilerinin odak noktasını neo-

klasiklerin varsaydıkları piyasanın çalışma biçiminin bu ülkeler için geçerli olamayacağı oluşturmaktadır.

Yapısalcı okul geliştirmekte olan ülkelerin bazılarında geniş olarak bulunan ve bankacılık sektörü dışında çalışan finansal aracılık kurumlarına (ki bu marketi ‘curb market’ olarak adlandırılmaktadırlar) büyük önem vermektedirler. Bunlara göre resmi olmayan ve bankacılık dışında gelişen bu sektörün çalışması daha verimlidir. Çünkü bu kurumlar, piyasa ilişkilerinde bire-bir çalıştıklarından mevduat munzam karşılığı gibi herhangi bir miktar hesaplarında tutmadıkları için daha verimlidirler. Yine yapısalcılar, bankacılık sektöründeki mevduat munzam karşılığı uygulamasının bazı ülkelerde oldukça yüksek olduğunu, kaynakların hepsinin finansal aracılıkta kullanılamaması anlamına gelen bu uygulamayı eleştirmekte ve bunu bir tür kaynak kaybı, sızma olarak yorumlamaktadırlar.

Kaynakları resmi bankacılık kurumlarına çekmek isteyen politikalar, örneğin finansal liberalizasyon politikaları, bankacılık sektörü dışındaki finansal aracılık kurumlarının çalışmasını gözönüne almadıkları için, toplamda daha az finansal aracılık yaratacaktır. Çünkü daha önce resmi marketin dışında munzam karşılığa tabi olmayan kaynaklar, bankacılık sektöründe buna tabi olmak durumundadırlar. Sonuç olarak daha az finansal aracılığa sebep olacak finansal liberalizasyon politikaları pozitif etki yaratmadıkları gibi, ekonomik büyümeyi negatif olarak bile etkileyebilir.

Eleştiriler yapısalcı okul için de geliştirilebilir. Örneğin, bankacılık sektörü dışındaki finansal aracılık işlemlerinin verimli olduğu hipotezi sorgulanabilir. Finansal liberalizasyon taraftarları bu marketin küçük ölçekli olduğunu ve dolayısıyla ekonomideki kaynakların tahsisinde daha az verimli olacağını ileri sermektedirler (Hermes, 1994). Bununla birlikte bankacılık dışında varolan finansal aracılık sektörünün, en azından bazı ülkeler için, inkar edilemeyeceği ve özellikle etkin oldukları ülkelerde kırsal kesimdeki yatırımlar için gerekli kredileri sağladıkları bir gerçektir (Ghate, 1988).

Kısaca, finansal liberalizasyon taraftarları yukarıda konu olan piyasaları analiz dışı bırakıp, finansal kalkınmanın ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğini savunurken, yapısalcı yaklaşım, aksine, finansal kalkınma politikalarının geliştirmekte olan ülkelerdeki finansal sektörün gerçeklerini bir bütün olarak dikkate almaması durumunda beklenenin tersi bir durumla karşılaşabileceğini vurgulamaktadır.

III. FİNANSAL KALKINMA ve İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ

‘İçsel büyüme modelleri’, Solow (1957) ve sonrakiler tarafından geliştirilen ve literatüre neo-klasik büyüme modeli olarak geçen yaklaşıma bir

reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Renelt, 1991; Bulutay, 1995). Neo-klasik büyüme modellerine göre, denge durumunda ekonomik büyümeyi nüfusun büyümesi ve teknolojik gelişme oranı belirler ki her ikisi de dışsal (exogenous) değişkenlerdir. Solow tarafından ortaya atılan ve geliştirilen neo-klasik büyüme modelleri şu temel niteliklere sahiptirler: Modeller tam rekabete ve sermayenin azalan getirisi olduğu varsayımına dayanır. Modellerde; yatırım önemsizdir, teknolojik gelişme dışsaldır ve teknolojik gelişmenin açıklanması model içinde yer almaz.

Yatırımların önemsiz olması varsayımından kasıt şudur. Bu modellerde yatırıma yansıyan bir birikim (tasarruf) artışı bir süre için büyümeyi artıracaktır. Ama yatırımın çoğalması ile sermayenin işgücüne oranı artacak, sermayenin marjinal ürünü azalacak, ekonomi durağan denge durumuna (steady-state) dönecektir. Yatırım artışının büyümeye etkisi ancak geçici olacaktır (Renelt, 1991; Bulutay, 1995, Jones, 1995).

Nitekim, yeni yatırımların etkisi gibi, iyi çalışan ve bankacılık aracılığıyla tasarrufların yatırıma dönüşmesine katkıda bulunan bir finansal sistem, neo-klasik çerçevede, denge durumunda sadece kişi başına çıktı (gelir)in seviyesini, düzeyini etkileyebilir. Bunun kişi başına gelirin büyüme oranına etkisi ise geçicidir (Renelt, 1991).

Ampirik çalışmalar neo-klasik büyüme modellerinde bir çok problemin olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, teknolojik gelişmenin dışsal olduğu bir modelde, aynı teknolojik olanaklara ve tercihlere sahip ülkelerin gelir düzeylerinde ve büyüme oranlarında bir yakınlaşma (convergence) olacağı öngörülür (Barro and Sala-I Martin, 1995). Halbuki veriler böyle bir yakınlaşmanın olduğunu gösterememektedir (Romer, 1986). Neo-klasik modellere yöneltilen eleştirilere cevap olarak, Mankiw et. al. (1992) Solow'un modeline insan (beşeri) sermayesini ekleyerek değiştirdiler ve buldukları ampirik sonuçlar, değiştirilmiş modelin performansının daha iyi olduğunu göstermektedir.

Ancak, Barro (1991 ve 1995), neo-klasik modellerin beşeri sermayeyi de içerecek şekilde değiştirilmesinin fazla bir anlam ifade etmediğini söylemektedir. Modele göre, teknolojide devamlı bir iyileşme olmaması durumunda durağan denge durumuna er veya geç varılacaktır. Barro'ya göre, temel problemi sermayenin marjinal getirisinin azalması oluşturmaktadır.

İçsel büyüme modelleri uzun dönemde büyümeyi etkileyen 'kayıp' değişkeni bulmaya çalışmaktadır. Bunu teknolojik gelişmeyi içselleştirerek yapmaktadırlar. Bu modeller şu yenilikleri getirmektedirler: Tam rekabet dışına çıkılabilir, sermayenin azalan getirisi varsayımı yerine bunun sabitliğinin veya artan getirisinin kabulü gerekir, teknolojik gelişme içsel alınmaktadır, insan sermayesine önem verilmektedir (Romer, 1996).

İçsel büyüme modellerinin neo-klasik büyüme modellerinden en önemli farkını sermayenin getirisi ile ilgili varsayımları oluşturmaktadır. Neo-klasiklerin aksine, içsel büyüme modelleri taraftarları sermayenin artan getirisini temel varsayım olarak kabul etmektedirler. Sermayenin getirisinin azalamayabileceğine, en azından genel düzeyde, ilişkin bazı nedenler sayılabilir. Bu nedenler; üretimdeki pozitif dışsallıklar, öğrenmenin yarattığı avantajlar ve başkalarının yeni geliştirilen tekniği benimsemelerinin sağladığı yararlarıdır. Örneğin, bir firma fiziki sermaye stokunu artırdığında aynı zamanda daha verimli nasıl üreteceğini de öğrenir. Bunun işgücünün verimliliğine pozitif katkısı sebebiyle bundan ekonomideki diğer firmalar da faydalanır. Bilgi birikiminin bir 'kamu malı' olarak kabul edilmesi durumunda, bir firmanın yatırım yapması doğal olarak kamu malının (ki diğer firmalar da kullanabilir) miktarını artırır. Nitekim, bir firma sermayenin azalan getirisi durumuyla karşılaşabileceksen, toplamda dışsallıkların işgücü verimliliğine etkisiyle sermayenin sabit veya/belki artan getirisi sözkonusu olabilecektir.

Eğer üretimdeki (yeniden üretilebilir) girdilerin getirisi azalmıyorsa, böyle bir ekonomi nüfusun büyüme oranı ve dışsal olan teknolojik gelişme oranından bağımsız olarak devamlı bir şekilde büyüyebilir.

Yukarıdaki tartışmaları takiben, finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki içsel büyüme modelleri bağlamında kolayca kurulabilir. 1990'lı yılların ilk yarısında, finansal sektörün çalışmasının ekonomik büyümeye (içsel büyüme modelleri bağlamında) etkisini analizlerine konu olarak kabul eden bir çok çalışma yayınlanmıştır (Greenwood and Jovanovic, 1990; Bencivenga and Smith, 1991; King and Levine, 1993a,b; Roubini and Sala-i Martin, 1992; Hermes and Lensink, 1996; Levine, 1997).

Bu yeni büyüme modelleri çerçevesinde, finansal sektör ekonomik büyümeyi daimi olarak aşağıdaki yollardan biri aracılığıyla etkileyebilir (Pagano, 1993);

1) Sermayenin ortalama verimliliğini iyileştirmek. Finansal sistem fazlası ile açığı olan birimler arasındaki fonların aktarılması ile sorumludur. Bu süreçte, finansal araçların bilgi toplama ve alternatif yatırım projelerini değerlendirme olanakları mevcuttur. Bu kurumlar verdikleri kredilerin alınma amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını da takip edebilirler. Finansal araçların bu işlemleri etkin bir şekilde yapmaları halinde, daha verimli yatırımlar finanse edilmiş olacaktır. Nitekim, fonksiyonunu iyi bir şekilde yerine getiren bir finansal sistem sermayenin ortalama verimliliğine katkı yapabilir.

Finansal sistemin sermayenin ortalama verimliliğinde iyileşme yollarından bir diğeri de bireylere risk paylaşımı olanaklarını sağlayarak riskli ve daha verimli teknolojilere yatırım yapmalarını sağlayabilir. Kısaca finansal

aracıların varlığı ve fonksiyonlarını iyi bir şekilde yerine getirmeleri halinde yatırımların ortalama verimliliği artabilecek ve bu da daha hızlı bir büyümeye yol açabilecektir (Greenwood and Jovanovic; 1990).

2) Yatırım fonlarını firmalara kanalize etmek. Yukarıda da tartışıldığı gibi, finansal aracılık sürecinde, araçlar gerçek kaynakların bir kısmını absorbe ederler. Bu kaynaklar bir parça kendilerinin sağladıkları hizmetin mükafatı olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte araçlar tarafından kesilen bu kaynaklar finansal aracılık sürecinde etkinsizliğe yol açabilir. Finansal aracılıktaki bu etkinsizlikler, verimsizlikler teknik olabileceği (örneğin düşük mevduat toplama ve kredi yöntemleri) gibi eski tip teknoloji kullanmanın bir sonucu olarak, bürokratik kontroller, yeterli derecede yetiştirilmemiş ve eğitilmemiş kurum personeli de olabilir. İster teknik, ister beşeri sermaye yetersizliği veya bir başka neden olsun, sonuçta finansal sistem, tasarrufları yatırımlara dönüştürürken bu fonksiyonunun maliyetini artırmış olacak ve bunu işlemlerinde bir şekilde yansıtacaktır.

İçsel büyüme modellerine göre, finansal sistemin verimliliğinin / etkinliğinin artması uzun dönemli bir büyüme etkisine yol açacaktır. Finansal aracılık kurumları bu etkinlik artışını kendi bünyelerindeki her türlü faktörle gerçekleştirebilirler. İşletme yönetiminin iyileştirilmesi, daha iyi yetiştirilmiş (hizmet içi eğitimden geçmiş) personel ve modern teknolojilerin adaptasyonu bu faktörlerden bazılarıdır.

3) Tasarruflar. Finansal sistem tasarrufları mobilizesi, hareketlendirmesi özelliğiyle sermaye birikiminde kullanılacak olan kaynakların miktarını etkiler. Eğer sermayenin (geniş anlamda beşeri sermayeyi de içerecek şekilde) azalan getirisi söz konusu değilse, finansal sistem kişi başına gelirin büyüme oranını daimi olarak artırabilme gücüne sahip olabilir. Finansal kalkınmanın tasarruflar üzerindeki etkisi açıktır. Çünkü, finansal kalkınma risk paylaşımı olanaklarını artırır. Örneğin, sigorta sektörünün ekonomiye kazandırılmasının, geliştirilmesinin 'ihtiyat saiki' için yapılan tasarruf ihtiyacını azalttığı bir gerçektir (sağlık sigortası iyi bir örnek teşkil eder).

Finansal sektörün etkin çalışmaması (bir önceki maddede açıklanmaktadır) tasarruflar üzerinde negatif bir etkinin doğmasına sebep olabilecek diğer bir mekanizma sağlar. Teknik yetersizliklerin veya oligopolistik eğilimlerin bir belirtisi olan, mevduat ile kredi faiz oranları arasındaki büyük farklar tasarrufların getirisini bastırır ve yatırımların maliyetini artırır. Doğal olarak bu iki negatif etkinin bir sonucu olarak tasarruflar ve yatırımların hacminin azalması sonucu ortaya çıkabilir.

Sonuç olarak, hangi tip büyüme modeli çerçevesi olursa olsun, finansal sistem ekonomik büyüme sürecine büyük bir katkı yapabileceği rolüne sahiptir. İster düzey, seviye etkisi (neo-klasik çerçeve), isterse büyüme etkisi

(içsel büyüme çerçevesi) olsun, bu etkiler bir ekonominin kalkınma sürecine önemli ve büyük katkı yapar.

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışmalar göstermiştir ki finansal sistem ekonomik büyümeye pozitif bir katkıda bulunmaktadır (Roubini and Sala-i Martin, 1992; Ghani, 1992; King and Levine, 1993; Demetriades and Hussein, 1996; Hermes and Lensink, 1996; Arestis and Demetriades, 1997; Kar, 1998b). Roubini ve Sala-I Martin (1992), finansal baskının ekonomik büyüme performansını ampirik olarak negatif bir şekilde etkilediği sonucuna Barro (1991)'nin verisini kullanarak varmışlardır. Yine Ghani (1992) gelişmekte olan elli ülke için yaptığı ampirik çalışmada, başlangıçtaki finansal kalkınma düzeyi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varolduğunu göstermiştir. Benzer sonuca, King and Levine (1993), gelişmiş ve gelişmekte olan yüz ülke için, finansal kalkınma ile ekonomik büyümenin korelasyonunun yüksek olduğunu ampirik bir şekilde ortaya koymuşlardır. Türkiye ekonomisi için içsel büyüme modelleri çerçevesinde beşeri sermayeyi de gözönüne aldığı ampirik çalışmada Kar (1998b), finansal kalkınmanın ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini yeni geliştirilen ekonometrik teknikleri (birim kök, ko-integrasyon ve hata düzeltme mekanizması) kullanarak göstermiştir.

İçsel büyüme modelleri teorik olarak finansal kalkınma ile ekonomik büyüme ilişkisini incelerken finansal kalkınmanın ekonomik büyümeye öncülük ettiği temel bir varsayımı kabul etmektedirler. Halbuki nedensellik ilişkisinin bütün ekonomiler için bu yönde olmadığı, büyümenin finansal kalkınmaya neden olduğu ekonomilerin varlığı da ampirik olarak gösterilmiştir (Demetriades and Hussein, 1996). Nedenselliğin ekonomik büyümeden finansal kalkınmaya doğru olduğu ve yine bu iki değişken arasındaki zayıf bir ilişki, finansal kalkınmanın ekonomik büyüme sürecinde negatif bir rolünün de olabileceği olasılığını gündeme getirir. Örneğin, finansal kalkınmayı menkul kıymetler piyasası (borsa) ile ilişkili bir şekilde inceleyen bazı araştırmalar böylesi bir durumun da olabileceğini iddia etmektedirler (Singh, 1997). Diğer taraftan, finansal kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olan menkul kıymetler piyasasının ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığı da ampirik olarak gösterilmektedir (Arestis and Demetriades, 1997; Murinde, 1996).

IV. SONUÇ

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik çalışmalar ve tartışmalar yüzyılın ikinci yarısından bugüne önemli bir ilerleme kaydetmiş bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili ilk çalışmalar, ekonomik büyüme için finansal aracılık işlemlerinin önemini vurgulamaktadırlar. Yine bu

ilk çalışmalar iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisinin olabileceğini gündeme getirmişlerdir ki, bu literatüre büyük bir katkı olarak kabul edilir.

1970'li yıllarda bu tartışmalar finansal politikaların ekonomik performansa etkileri etrafında yoğunlaşmaktadır. Yine bu yıllardan başlamak üzere, uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere tavsiye ettikleri istikrar programlarında bu ülkelerin finansal kalkınmaya önem vermelerini açık bir şekilde vurgulamakta ve finansal kalkınmayı liberalizasyon politikaları ile gerçekleştirmeleri gerektiği şartını programlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmektedirler. Bu politikaların gelişmekte olan ülkelerde uygulanması sonucu görülmüştür ki, finansal liberalizasyonun beklenen etkisi her ülke için aynı değildir.

Finansal kalkınma ekonomik büyüme ilişkisiyle ilgili literatürde son zamanlardaki en önemli katkıyı, finansal sistemin fonksiyonları ile içsel büyüme modellerinin ilişkilendirilmesi oluşturmaktadır. Neo-klasik büyüme modelleri çerçevesinde kayda değer bir rol oynamayan hükümet politikaları, içsel büyüme modelleri bağlamında anlamlı hale gelmiş ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerini açıklamakta önemli bir etken olduğu ampirik çalışmalarda gösterilmiştir. Bu bağlamda hükümetlerin finansal sistem politikaları içsel büyüme modelleri çerçevesinde teorik olarak ekonomik büyüme oranını olumlu olarak etkileme özelliğine sahiptir ve böyle bir ilişkinin olabileceğini ampirik çalışmalar desteklemektedir.

İçsel büyüme modelleri, büyüme literatürüne büyük katkılarına rağmen, finansal kalkınmanın nasıl oluştuğu, nedenselliğin yönünün neden ekonomik büyümeden finansal kalkınmaya doğru olması gerektiği ve ekonomik büyüme için finansal kalkınmanın ne ölçüde gerekli olduğu sorularını cevapsız bırakmaktadır. Yeni teorik ve ampirik çalışmaların bu konularla ilişkili olarak gelişeceği ekonomistler tarafından beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Anand, R. Et. Al., "External Balance and Growth in Turkey: Can They Be Reconciled?", İçinde, T. Arıcanlı and D. Rodrik (Eds.), **The Political Economy of Turkey, Debt, Adjustment and Sustainability**, London: Macmillan, 1990
- Arestis, P. and P. Demetriades, "Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence", **Economic Journal**, 107, 442, 1997, pp.783-799.
- Aşıkoğlu, Y. and H. Ersel (Eds.), **Financial Liberalization in Turkey**, Proceedings of a Conference Held in Washington, USA on 28-30 December 1990, Ankara: Central Bank of The Republic of Turkey, 1993 Bagehot, W., **Lombard Street**, Homewood, IL: R. D. Irwin, 1962 Edition.

- Barro, R.J., "Economic Growth in a Cross-Section of Countries", **Quarterly Journal of Economics**, 105, 2, 1991, pp.407-443.
- Barro, R.J., **Determinants of Economic Growth A Cross-Country Empirical Study**, Mass: The MIT Press, 1995.
- Barro, R.J. and X. Sala-I Martin, **Economic Growth**, New York: Mcgraw-Hill, 1995.
- Bash, A. and M. Kybal, **Capital Markets in Latin America: A General Survey and Six Country Studies**, New York: Praeger Publishers, 1970.
- Bencivenga, V.R. and B. D. Smith, "Financial Intermediation and Endogenous Growth", **Review of Economic Studies**, 58, 1991, pp.195-209.
- Bulutay, T., **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, Ankara: DİE, 1995.
- Celasun, M. and A. Tansel, "Distributional Effects and Saving-Investment Behaviour in A Liberalising Economy: The Case of Turkey", **METU Studies in Development**, 20, 3, 1993, pp.269-298.
- Cole, D.C. and Y.C. Park, **Financial Development in Korea 1945-1978**, Mass: Harvard University Press, 1983.
- Conway, P., "The Record on Private Investment in Turkey", İçinde T. Arıcanlı and D. Rodrik (Eds.), **The Political Economy of Turkey, Debt, Adjustment and Sustainability**, London: Macmillan, 1990.
- Demetriades, P. and K. Hussein, "Does Financial Development Cause Economic Growth? Time Series Evidence for 16 Countries", **Journal of Development Economics**, 51, 1996, pp.387-411.
- Engle, R.F. and C.W.J. Granger, "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", **Econometrica**, 55, 1987, pp.251-276.
- Erol, T., "Short-Term Macroeconomic Adjustment Process in a Developing Economy: The Turkish Case" 1960-80 and 1981-86", **METU Studies in Development**, 19, 1, 1992, pp.51-65.
- Fisher, B., "Success and Pitfalls with Financial Reforms in Developing Countries", **Savings and Development**, 17, 2, 1993, pp.111-135.
- Fry, M.J., "Money and Capital or Financial Deepening in Economic Development", **Journal of Money, Credit and Banking**, 10, 4, 1978, pp.464-475.
- Fry, M.J., "The Cost of Financial Repression in Turkey", **Savings and Development**, 3, 2, 1979, pp.127-135.
- Fry, M.J., "Savings, Investment, Growth and the Cost of Financial Repression", **World Development**, 8, 4, 1980, pp.317-327.
- Fry, M.J., **Money, Interest and Banking in Economic Development**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995.

- Galbis, V., "Financial Intermediation and Economic Growth in Less Developed Countries: A Theoretical Approach", **Journal of Development Studies**, 13, 2, 1977, pp.58-72.
- Gerschenkron, A., **Economic Backwardness in Historical Perspective – A Book Of Essays**, Cambridge: Harvard University Press, 1962.
- Ghani, E., **How Financial Markets Affect Long-Run Growth: A Cross-Country Study**, Policy Research Working Papers, WPS 843, Washington, D.C.: The World Bank, 1992.
- Ghate, P.B., "Informal Credit Markets in Asian Developing Countries", **Asian Development Review**, 6, 1, 1988, pp.64-88.
- Goldsmith, R.W., **Financial Structure and Economic Development**, New Haven: Yale University Press, 1969.
- Greenwood, J. And B. Jovanovic, "Financial Development, Growth and the Distribution of Income", **Journal of Political Economy**, 98, 5, 1990, pp.1076-1107.
- Gupta, K.L., **Finance and Economic Growth in Developing Countries**, London: Croom Helm, 1984.
- Gurley, J.G. and E.S. Shaw, "Financial Aspects of Economic Development", **American Economic Review**, 45, 4, 1955, pp.515-538.
- Gurley, J.G. and E.S. Shaw, "Financial Structure and Economic Development", **Economic Development and Cultural Change**, 15, 3, 1967, pp.257-268.
- Hermes, N., "Financial Development and Economic Growth: A Survey of The Literature", **International Journal of Development Banking**, 12, 1, 1994, pp.3-22.
- Hermes, N., **Financial Markets and The Role of The Government in Chile**, Capelle A/D Ijssel: Labyrinth Publication, 1995.
- Hermes, N. and R. Lensink (Eds.), **Financial Development and Economic Growth: Theory and Experiences from Developing Countries**, London: Routledge, 1996.
- Hicks, J.A., **A Theory of Economic History**, Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Ikhide, S.I., "Positive Interest Rates: Financial Deepening and the Mobilisation of Savings in Africa", **Development Policy Review**, 11, 4, 1993, pp.367-382.
- Johansen, S., "Statistical Analysis of Co-Integrating Vectors", **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12, 1988, pp.231-254.
- Jones, C.I., "Time Series Tests of Endogenous Growth Models", **Quarterly Journal of Economics**, 110, 1995, pp.495-525.
- Jung, W.S., "Financial Development and Economic Growth: International Evidence", **Economic Development and Cultural Change**, 34, 2, 1986, pp.333-346.

- Kapur, B., "Alternative Stabilization Policies for Less Developed Economies", **Journal of Political Economy**, 84, 4, 1976, pp.777-795.
- Kapur, B., "Optimal Financial and Foreign Exchange Liberalization of Less Developed Economies", **Quarterly Journal of Economics**, 98, 1983, pp.41-62.
- Kar, M., "The Impact of Financial Liberalization on Domestic Savings and Investment in Turkey", **II. Uluslararası Ekonomi Kongresine Sunulan Tebliğ**, 9-12 Eylül 1998, ODTU: Ankara, 1998a.
- Kar, M., "Human Capital Accumulation, Financial Development and Economic Growth: Time Series Evidence for Turkey", **Araştırma Sempozyumu'98 Bildirileri**, 23-25 Kasım, 1998, DIE: Ankara (Baskıda), 1998b.
- King, R.G. and R. Levine, "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right", **Quarterly Journal of Economics**, 108, 3, 1993a, pp.717-737.
- King, R.G. and R. Levine, "Finance, Entrepreneurship, and Growth: Theory and Evidence", **Journal of Monetary Economics**, 32, 3, 1993b, pp.513-542.
- Levine, R., "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", **Journal of Economic Literature**, 35, 1997, pp.688-726.
- Lewis, W.A., "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", **The Manchester School**, 22, 1954, 139-191.
- Lewis, J.D., "Financial Repression and Liberalization in a General Equilibrium Model with Financial Markets", **Journal of Policy Modelling**, 14, 2, 1992, pp.135-166.
- Lyons, S.E. and V. Murinde, "Cointegration and Granger-Causality Testing of Hypotheses on Supply-Leading and Demand-Following Finance", **Economic Notes**, 23, 2, 1994, pp.308-316.
- Mathieson, D.J., "Financial Reform and Capital Flows in a Developing Economy", **IMF Staff Papers**, 26, 1979, pp.450-489.
- Mathieson, D.J., "Financial Reform and Stabilization Policy in a Developing Economy", **Journal of Development Economics**, 7, 3, 1980, pp.359-395.
- Mckinnon, R.I., **Money and Capital in Economic Development**, Washington, D.C.: The Brooking Institution, 1973. Mckinnon, R.I., "Financial Liberalization in Retrospect: Interest Rate Policies in LDCs", İçinde, **The State of Development Economics: Progress and Perspectives**, Ed. By G. Ranis and T.P. Schultz, Oxford: Blackwell, 1988, pp.386-410.
- Mckinnon, R.I. and D.J. Mathieson, "How To Manage a Repressed Economy", **Princeton Essays in International Finance**, 145, December 1981.
- Murinde, V., "Financial Markets and Endogenous Growth: An Econometric Analysis for Pacific Basin Countries", İçinde, N. Hermes and R. Lensink (Eds.), **Financial Development and Economic Growth: Theory and Experiences from Developing Countries**, London: Routledge, 1996.

- Murinde, V. and F.S.H. Eng, "Financial Restructuring and Economic Growth in Singapore", **Savings and Development**, 18, 2, 1994a, pp.225-246.
- Murinde, V. and F.S.H. Eng, "Financial Development and Economic Growth in Singapore: Demand-Following or Supply-Leading?", **Applied Financial Economics**, 4,6, 1994b,pp.391-404.
- Nas, T.F. and M. Odekun (Eds.), **Liberalization and The Turkish Economy**, New York: Greenwood Press, 1988.
- Nurkse, R., **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries**, Oxford: Basil Blackwell, 1953.
- Odedokun, M.O., "Causalities Between Financial Aggregates and Economic Activities in Nigeria: The Results from Granger's Test", **Savings and Development**, 23, 1, 1989, pp.101-111.
- Pagano, M., "Financial Markets and Growth: An Overview", **European Economic Review**, 37, 1993, pp.613-622.
- Patrick, H.T., "Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries", **Economic Development and Cultural Change**, 14, 2, 1966, pp.174-189.
- Pehlivan, H., **An Analysis of Financial Liberalization in Turkey, 1980-1989**, Ph.D. Thesis, Bradford University (UK), 1991.
- Prebish, R., **The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems**, New York: UND, 1950.
- Renelt, D., **Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature**, Policy Research and External Affairs Working Papers No. 678, Washington, D.C.: The World Bank, 1991.
- Rittenberg, L., "Financial Liberalization and Savings in Turkey", İçinde, Nas and Odekun (Eds.), **Liberalization and The Turkish Economy**, New York: Greenwood Press, 1988, pp.115-128.
- Rittenberg, L., "Investment Spending and Interest Rate Policy: The Case of Financial Liberalization in Turkey", **Journal of Development Studies**, 27, 2, 1991, pp.151-167.
- Robinson, J., "The Generalization of the General Theory", İçinde, **The Rate of Interest and Other Essays**, 67-142, London: Macmillan, 1952.
- Romer, P.M., "Increasing Returns and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, 94, 5, 1986, pp.1002-1037.
- Romer, D., **Advanced Macroeconomics**, New York: Mcgraw-Hill, 1996.
- Roubini, N. and X. Sala-I Martin, "Financial Repression and Economic Growth", **Journal of Development Economics**, 39, 1, 1992, pp.5-30.

- Schumpeter, J.A., **The Theory of Economic Development**, Cambridge: Harvard University Press, 1912.
- Shaw, E.S., **Financial Deepening in Economic Development**, New York: Oxford University Press, 1973.
- Singh, A., "Financial Liberalization, Stockmarkets and Economic Development", **Economic Journal**, 107, 442, 1997, pp.771-782.
- St.Hill, R.H., "Stages of Banking and Economic Development", **Savings and Development**, 16, 1, 1992, pp.5-21.
- Taylor, L., **Structuralist Macroeconomics: Applicable Models for the Third World**, New York: Basic Books, 1983.
- Uygur, E., **Liberalization and Economic Performance in Turkey**, UNCTAD Discussion Papers, No.65, Geneva, 1993.
- Van Wijnbergen, S., "Stagflationary Effects of Monetary Stabilization Policies: A Quantitative Analysis of South Korea", **Journal of Development Economics**, 10, 2, 1982, pp.133-169.
- Van Wijnbergen, S., "Interest Rate Management in Ldcs", **Journal of Monetary Economics**, 12, 3, 1983a, pp.433-452.
- Van Wijnbergen, "Credit Policy, Inflation and Growth in a Financially Repressed Economy", **Journal of Development Economics**, 13, 1-2, 1983b, pp.45-65.
- Wai, U.T., **Financial Intermediaries and National Savings**, New York: Praeger Publishers, 1972.
- Wood, A., "Financial Development and Economic Growth in Barbados: Causal Link", **Savings and Development**, 27, 4, 1993, pp.379-390.
- World Bank, **World Development Report 1989: Financial Systems and Development**, New York: Oxford University Press, 1989.